

ΕΛΕΝΗΣ ΒΟΥΡΑΖΕΛΗ-ΜΑΡΙΝΑΚΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΜΕΓΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑΙ 1960

ΕΙΣΗΓΗΤΙΚΑ

Μάρω Μαριέτα

Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α

18281

ΑΙΘΟΥΣΑ

ΕΛΕΝΗΣ ΒΟΥΡΑΖΕΛΗ - ΜΑΡΙΝΑΚΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΑΠΟ ΤΟΥ Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΛΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

ΔΙΑ ΤΗΝ Δ' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΕΞΕΤΑΣΙΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1960

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΕΡΓΑΤΩΝ

ΕΚΔΟΣΗ ΕΡΓΑΤΩΝ

ΕΚΔΟΣΗ ΕΡΓΑΤΩΝ

ΕΚΔΟΣΗ ΕΡΓΑΤΩΝ

ΕΚΔΟΣΗ ΕΡΓΑΤΩΝ

ΕΚΔΟΣΗ ΕΡΓΑΤΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ἐφετεινὴ μας ἱστορία περιλαμβάνει τὴν περίοδον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὸ 330 μ.Χ. μέχρι τοῦ 1453 καὶ ὀνομάζεται Βυζαντινὴ Ἱστορία, διότι κέντρον τῆς νέας Αὐτοκρατορίας εἶναι ἡ Κωνσταντινούπολις, ἰδρυθεῖσα εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας ἀποικίας τῶν Μεγαρέων Βυζάντιον.

Ἡ ἱστορικὴ αὕτη περίοδος εἶναι ἐφάμιλλος εἰς δόξαν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐποχὴν καὶ ἔχει παγκόσμιον σημασίαν. Τὸ Βυζάντιον, ἀγωνισθὲν ἐπὶ χίλια ἔτη, προεφύλαξε τὴν Δύσιν ἀπὸ τὰ στίφη τῆς Ἀνατολῆς, διέσωσε τὸν κλασσικὸν πολιτισμὸν, ἠγάπησε τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμὸν καὶ διέδωσε τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὴν Ἀνατολήν.

Τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν διαιροῦμεν εἰς τρεῖς περιόδους: α) 330—641, β) 641—1204 καὶ γ) 1204—1453. Κατὰ τὴν πρώτην συγκρούεται ὁ ἀρχαῖος κόσμος πρὸς τὸν χριστιανικόν, ὁ ὁποῖος τελικῶς διαμορφώνεται καὶ ἐπικρατεῖ. Ἡ δευτέρα περίοδος (641—1204) εἶναι ἡ καθ' αὐτὸ βυζαντινὴ, διότι τὸ κράτος καθίσταται ὁμοιογενές, ἥτοι ἑλληνικόν καὶ αὐστηρῶς ὀρθόδοξον. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀντικαθιστᾷ παντοῦ, εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις, τὴν λατινικὴν καὶ Ἕλληνες ἀναλαμβάνουν τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Κατὰ τὴν τρίτην περίοδον (1204—1453) δὲν ὑπάρχει πλέον τὸ παλαιὸν Βυζαντινὸν κράτος ἐνιαῖον, ἀλλὰ τέσσαρα Ἑλληνικὰ κράτη, τὰ ὁποῖα τελικῶς ὑποκύπτουν εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς Τούρκους.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ

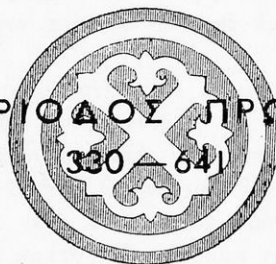

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ
ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΜΑΘΗΤΕΣ
ΤΑΧΥΔΡΟΜΙΑ
ΕΚΔΟΣΗ 1994

13

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

330 - 641

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

1. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος (306 — 337)

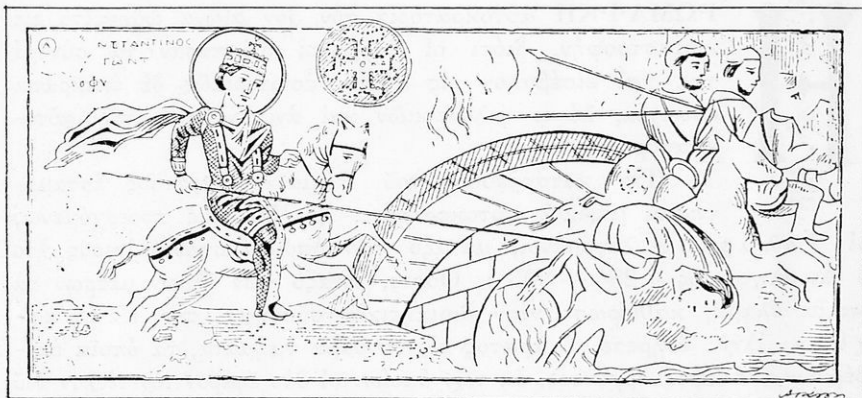
ΡΩΜΑΪΚΗ αὐτοκρατορία τὸν 3ον αἰῶνα ὠδηγεῖτο εἰς καταστροφὴν, διότι οἱ βάρβαροι διέσπασαν τὰ σύνορά της καὶ εἰσέβαλον εἰς αὐτήν, ἐσωτερικῶς δὲ ἐπεκράτει ἀναρχία, λόγῳ φιλονεικῶν καὶ ἀνικανότητος τῶν αὐτοκρατόρων.

Τὴν κατάρρευσιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἐσταμάτησαν μερικοὶ αὐτοκράτορες, ἐξ Ἰλλυρίας προερχόμενοι, οἱ Ἰλλυριοὶ λεγόμενοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων σπουδαιότερος ἦτο ὁ Διοκλητιανὸς (284 — 305). Οὗτος, μεταξὺ τῶν ἄλλων μέτρων τὰ ὅποια ἔλαβε, καθιέρωσε νέον διοικητικὸν σύστημα, τὴν Τετραρχίαν. Δηλ. διήρесе τὸ κράτος εἰς τέσσαρα τμήματα, τὰ ὅποια ἐκυβέρνων τέσσαρες ἄρχοντες, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο ἔφερον τὸν τίτλον τοῦ αὐγούστου καὶ οἱ ἄλλοι δύο τοῦ καίσαρος. Ἐφήρμοσε τὸ σύστημα τοῦτο τῆς Τετραρχίας, διότι ἀντελήφθη ὅτι εἷς ἄρχων, ὁ αὐτοκράτωρ, δὲν ἐπῆρκει εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ ἀχανοῦς Ρωμαϊκοῦ κράτους. Ὁ Διοκλητιανὸς ἐκυβέρνησεν τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἶχεν ἑδραν τὴν Νικομήδειαν τῆς Βιθυνίας, ὁ Μαξιμιανὸς τὴν Δύσιν μὲ ἑδραν τὸ Μιλᾶνον, ὁ καίσαρ Κωνσταντῖος ὁ Χλωρὸς τὴν Γαλατίαν μὲ ἑδραν τὰ Τρέβιρα καὶ ὁ ἕτερος καίσαρ, ὁ Γαλέριος, τὴν Βαλκανικὴν μὲ ἑδραν τὸ Σίρμιον τῆς Σερβίας.

Τὸ 305 ὁ Διοκλητιανὸς, κουρασμένος ἀπὸ τὴν διοίκησιν, παρητήθη, καθὼς καὶ ὁ Μαξιμιανός. Τότε οἱ καίσαρες ἔγιναν αὐτοκράτορες καὶ προσέλαβον δύο ἄλλους καίσαρας, τὸν Μαξιμῖνον καὶ τὸν Σεβήρρον. Ἐν ἔτος μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ, τὸ κράτος περιέπεσεν εἰς ἀναρχίαν. Εἰς τὴν Δύσιν ἀπέθανεν ὁ Κωνσταντῖος ὁ Χλωρὸς καὶ τὰ στρατεύματα τῆς Γαλατίας ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν υἱὸν τοῦ Κωνσταντῖνου.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐγεννήθη ἀπὸ χριστιανὴν μητέρα, τὴν Ἑλένην, τὸ 273. Ἀνατραφεὶς εἰς τὴν ζωὴν τοῦ στρατοπέδου, ἔλαβε μέρος εἰς πολλὰς ἐκστρατείας καὶ ἀνῆλθεν εἰς ἀνώτερα στρατιωτικὰ ἀξιώματα. Ὁ στρατὸς ἠγάπησε πολὺ τὸν Κωνσταντῖνον καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του τὸν ἀνηγόρευσε αὐτοκράτορα.

Συγχρόνως εἶχον ἀναγορευθῆ καὶ ἄλλοι αὐτοκράτορες, ὥστε τὸ 306 ὑπῆρχον τὸ ὅλον ἔξ εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος, ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Μαξέντιος, ὁ Μαξιμιανός, ὁ Μαξιμῖνος, ὁ Σεβήρος καὶ ὁ Γαλέριος. Ἀποθανόντων δὲ τριῶν ἐξ αὐτῶν, ἔμειναν δύο εἰς τὴν Δύσιν, ὁ Κωνσταν-

1. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας

(Μικρογραφία 9ου αἰῶνος, ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

τῖνος καὶ ὁ Μαξέντιος καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Μαξιμῖνος. Ἐπίσης προστεθῆ καὶ ὁ Λικίνιος, ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν Γαλέριον.

Οἱ τέσσαρες οὗτοι αὐτοκράτορες ἐνωρὶς ἤλθον εἰς σύγκρουσιν. Κύριος εἰς τὴν Δύσιν ἔμεινεν ὁ Κωνσταντῖνος, ἀφοῦ ἐνίκησε παρὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν τοῦ Τιβέρεως (312) τὸν Μαξέντιον, ὁ ὁποῖος ἐπνίγη εἰς τὸν ποταμόν. Ἐπίσης εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Λικίνιος μετὰ ἐν ἔτος (313) ἐνίκησε τὸν ἀντίπαλόν του Μαξιμῖνον καὶ ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ κράτους τῆς Ἀνατολῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπέμειναν δύο, ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὴν Δύσιν καὶ ὁ Λικίνιος εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ὁ ὁποῖος ἔλαβε σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ πρώτου. Παρὰ τὴν συγγένειαν ὁμως δὲν ἐβράδυναν νὰ περιπλακοῦν εἰς πόλεμον (323), κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Λι-

κίνιος ήττήθη καὶ συλληφθεὶς ἐφονεύθη, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ κράτους.

Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, ἐκτὸς τῶν ἐξαιρέτων στρατιωτικῶν ἀρετῶν, εἶχε καὶ πολιτικὰ προσόντα, τὰ ὁποῖα τὸν ἀνέδειξαν μεγάλην προσωπικότητα. Τὰ σπουδαιότερα δὲ γεγονότα τῆς βασιλείας του ἦσαν ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς ἐπισήμου θρησκείας τοῦ κράτους καὶ ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτεύουσας ἀπὸ τῆς παλαιᾶς Ρώμης εἰς τὴν νέαν Ρώμην, τὴν ὑπ' αὐτοῦ ὀνομασθεῖσαν Κωνσταντινούπολιν.

Ἦδη ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας ὁ Κωνσταντῖνος ἔτρεφε συμπάθειαν πρὸς

2. Ἡ Ἁγία Ἑλένη ἀνευρίσκουσα τὸν Τίμιον Σταυρὸν
(Μικρογραφία 9ου αἰῶνος, ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

τοὺς Χριστιανούς, διότι ἀπὸ τὴν μητέρα του ἐγνώρισε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος καὶ παρετήρησεν εὐφυῶς, ὅτι τὴν νίκην του κατὰ τοῦ Μαξεντίου ἐκέρδισαν οἱ Χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπετέλουν τὸν στρατὸν του, ἐνῶ ὁ στρατὸς τοῦ Μαξεντίου ἦτο ἐθνικὸς (εἰδωλόλατραι). Ἀναφέρεται μάλιστα, ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, ἐνῶ ἐβάδιζε κατὰ τοῦ Μαξεντίου, εἶδεν εἰς τὸν οὐρανὸν φωτεινὸν σταυρὸν μετὰ τὰς λέξεις ἐν τ ο υ τ η νί κ α καὶ ἔθεσε τὰς λέξεις ταύτας μετὰ τοῦ μονογράμματος Χ εἰς τὴν σημαίαν του, προτρέπων οὕτω τοὺς Χριστιανούς νὰ ἀγωνίζωνται ἡρωϊκῶς.

Ἐν ἔτος μετὰ τὴν νίκην του κατὰ τοῦ Μαξεντίου, ὁ Κωνσταντῖνος

ἔχων σύμφωνον καὶ τὸν Λικίνιον, ἐξέδωκε (313) διάταγμα ἀνεξιθρησκείας, τὸ γνωστὸν ὡς Διὰ τὰ γ μ α τ ῶ ν Μ ε δ ι ο λ ᾶ ν ω ν , διὰ τοῦ ὁποίου χριστιανοὶ καὶ εἰδωλολάτραι ἦσαν ἐλεύθεροὶ νὰ λατρεύουν τὸν θεὸν τῆς ἐκλογῆς των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀποκατεστάθη πλήρης ἐλευθερία καὶ ἰσότης πασῶν τῶν θρησκειῶν. Νόμισμα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, κοπὲν τὸ 315, ἐκ παραλλήλου μὲ τὸν ἐθνικὸν θεὸν "Ἡλιον, φέρει καὶ τὸν χριστιανικὸν σταυρόν. Βραδύτερον ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, γενόμενος μονοκράτωρ, χωρὶς νὰ καταδιώξῃ τοὺς εἰδωλολάτραις, ἡνόησεν ἀκόμη περισσότερον τὸν Χριστιανισμόν καὶ ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ἐβαπτίσθη (337). Ἐν τούτοις διετήρησε πάντοτε τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου ποντίφικος.

Δὲν ἠκολούθησεν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος μόνον εἰς τὴν θρησκείαν τὴν ὀρθὴν ὁδόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἀμυναν τοῦ κράτους, ἐπέδειξεν ἔξοχον δραστηριότητα. Ἡὔξησε τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπαλλήλων, δικιρέσας τὰς ὑπηρεσίας εἰς τέσσαρας μεγάλους κλάδους. Πάντων δὲ τούτων εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ τὴν ἀμεσον ἐπίβλεψιν, ὥστε ὅλαι αἱ ἐξουσίαι συνεκεντρώθησαν εἰς χεῖρας αὐτοῦ. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τὸ πολίτευμα ἔγινεν ἀ π ὅ λ υ τ ο ς μ ο ν α ρ χ ί α· σύγκλητος, ὕπατοι καὶ λοιπὰ ἀξιώματα παρεμερίσθησαν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν μέχρι τούδε εἰς ἐθνικοὺς ναοὺς λατρείαν τοῦ αὐτοκράτορος (ἀγάλματα, θυσίας) διετήρησεν ὅμως καὶ ἐπέτεινε τὸν ἱερατικὸν χαρακτῆρα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος καὶ οἱ ὑπῆκοοι ὤφειλον νὰ τὸν προσκυνοῦν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἔδιδεν εἰς ἐκάστην του πρᾶξιν ἱερὸν χαρακτῆρα καὶ ἐπενέβαινεν εἰς πάσας τὰς ὑποθέσεις τῆς Ἐκκλησίας, παρακαθήμενος μετὰ τῶν ἐπισκόπων, ὡς ἐὰν ἦτο εἷς ἐξ αὐτῶν.

Διὰ τὴν καλυτέραν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν, ἠὔξησεν ὁ Κωνσταντῖνος τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν εἰς 90 (βραδύτερον εἰς 120) καὶ ἀφῆρσεν ἀπὸ τοὺς διοικητὰς τὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν. Ὁμοίως ἐμείωσε τὴν βαρεῖαν φορολογίαν. Ἐκαμε κοινωνηλῆ ἔργα καὶ μὲ τὰ ἐξαίρετα κυβερνητικὰ προσόντα του ἀναδιωργάνωσε τὸ ἀπέραντον κράτος του.

Πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ζωῆς τῶν ὑπηκόων του καὶ διατήρησιν τῆς εἰρήνης, ἠὔξησε τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ του, ὁ ὁποῖος ἐκινεῖτο συνεχῶς καὶ ἀμέσως ἐφθανεν εἰς κινδυνεῦον σημεῖον τῶν συνόρων. Ἐπὶ Κωνσταντίνου ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο περὶ τὰς 500 χιλιάδας καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μ ι σ θ ο φ ο ρ ι κ ὁ ς. Ξένοι, ὡς οἱ Γερμανοί, κατέ-

λαβον σημαντικὴν θέσιν εἰς τὸν στρατὸν καὶ βαθμὴδὸν εἰσῆλθον καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς αὐτοκρατορίας, μὲ σοβαρὰ ἐπακόλουθα διὰ τὴν ἱστορίαν αὐτῆς.

Κατὰ μῆκος τῶν συνόρων τοῦ κράτους τοῦ ὁ Κωνσταντῖνος ἐγκατέστησε στρατιώτας μὲ τὰς οἰκογενεῖας των, δώσας εἰς αὐτοὺς γαίας πρὸς καλλιέργειαν καὶ ὑποχρεώσας νὰ σπεύδουν εἰς τὸν πρῶτον κίνδυνον. Πρὸς καλυτέραν ἀμυναν τοῦ κράτους, ἐστρατολόγησε τοὺς βαρβάρους τῶν συνόρων καὶ ἐσχημάτισεν εἰδικὰ σώματα, τὰ ὅποια προθύμως παρεῖχον τὴν στρατιωτικὴν των ὑπηρεσίαν ὑπὲρ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου. Τοὺς βαρβάρους τούτους τῶν συνόρων οἱ Βυζαντινοὶ ὠνόμαζον **συμμάχους**.

Μετὰ βασιλείαν τριάκοντα ἐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέθανε (337), ἀφοῦ ὑπεστήριξεν ἰδιαιτέρως τὸν Χριστιανισμόν, ὁ ὁποῖος ὀριστικῶς ἐπεκράτησεν. Οἱ ἐθνικοὶ ἱστορικοὶ ἐκτοξεύουν πολλὰς ὕβρεις κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ Ἐκκλησία ὅμως τὸν ἀνεκήρυξεν Ἱσαστόλον καὶ κατέταξεν αὐτὸν καὶ τὴν μητέρα του Ἑλένην μεταξὺ τῶν ἁγίων. Ἐπίσης ἡ ἱστορία ὠνόμασε τὸν Κωνσταντῖνον **Μέγαν**, διότι ὄντως ἀνεδείχθη εἰς ἀπὸ τοὺς μεγάλους αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Διὰ τῆς μεταφορᾶς τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὁποία εὕρισκετο εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου τῆς Ἀνατολῆς, ὁ Ἑλληνισμὸς ἐνεδυναμώθη καὶ βαθμὴδὸν τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἔλαβεν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα.

2. Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως

Τίνας λόγους εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος νὰ μεταφέρῃ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τοῦ εἰς τὴν Ἀνατολὴν; Πρῶτον, ἔτρεφε μικρὰν συμπάθειαν πρὸς τὴν Ρώμην, ἡ ὁποία ἦτο κέντρον τῆς εἰδωλολατρείας καὶ διετῆρει τὴν ἀνάμνησιν τοῦ παλαιοῦ πολιτεύματος. Μετὰ τὴν νίκην ἰδίως κατὰ τοῦ Λικινίου, ὁ Κωνσταντῖνος ἐσχημάτισε τὴν πεποίθησιν, ὅτι τὸ μέλλον ἀνῆκεν εἰς τοὺς χριστιανούς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ περισσότεροι εὕρισκοντο εἰς τὴν Ἀνατολὴν. Ὁμοίως ἀντελήφθη ὁ Κωνσταντῖνος, ὅτι ἡ παλαιὰ Ρώμη ἦτο πολὺ μακρὰν καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποκρούωνται εὐκόλως οἱ ἐχθροὶ τοῦ κράτους Γότθοι καὶ Πέρσαι, οἱ ὅποιοι ἠπειλοῦν τὰς πλησίον τοῦ Δουνάβειος καὶ ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἐπαρχίας.

Εἵλκυσεν ἐπίσης τὴν προσοχὴν τοῦ Κωνσταντίνου ἡ ἐξαίρετος γεωγραφικὴ θέσις τῆς νέας πόλεως, ὅπου πρὸ χιλίων ἐτῶν οἱ Μεγαρεῖς ὑπὸ τὸν Βυζάντα εἶχον κτίσει ἀποικίαν, ὀνομασθεῖσαν ἐκ τοῦ οἰκιστοῦ Βυζάντιον. Ἡ Κωνσταντινούπολις, εὐρισκομένη εἰς τὸ ἀκρότατον σημεῖον τῆς Εὐρώπης καὶ ἀπέναντι τῆς Ἀσίας, κατέστη ἀπὸ πάσης ἐπόψεως τὸ φυσικὸν κέντρον τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀνταπεκρίνετο δὲ πλήρως πρὸς τὰς νέας ἀνάγκας αὐτῆς.

Αἱ ἐργασίαι τῆς ἀνοικοδομήσεως ἤρχισαν τὸ 326, συμφώνως πρὸς τὸ πολεοδομικὸν σχέδιον τῆς ἐποχῆς, μὲ ἀνάκτορα, ἀγοράς, ἱππόδρομον, στοάς, ἐκκλησίας, λουτρά, ὑδραγωγεῖα κ.ἄ. Πρὸς διακόσμησιν δὲ τῆς νέας πρωτευούσης μετέφερεν ὁ Κωνσταντῖνος ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας καὶ ιδίως ἀπὸ τὴν Ρώμην ὥραϊα ἔργα τέχνης.

Τὴν 11 Μαΐου τοῦ ἔτους 330 ἐτελέσθησαν ἐπισήμως τὰ ἐγκαίνια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία ὠνομάσθη, ὅπως ὑπῆρχεν ἀρχαία ἑλληνικὴ συνήθεια, ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἱδρυτοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος περιέβαλε τὴν πόλιν μὲ ἰσχυρὸν τεῖχος, ὅπως καὶ οἱ μετ' αὐτὸν αὐτοκράτορες. Διὰ τοῦτο κατῴρθωσεν ἡ Κωνσταντινούπολις νὰ διαγράψῃ μακραῖωνα ἱστορίαν καὶ νὰ ἀντισταθῇ νικηφόρως ἐπὶ ἔνδεκα αἰῶνας κατὰ ποικίλων ἐπιδρομῶν.

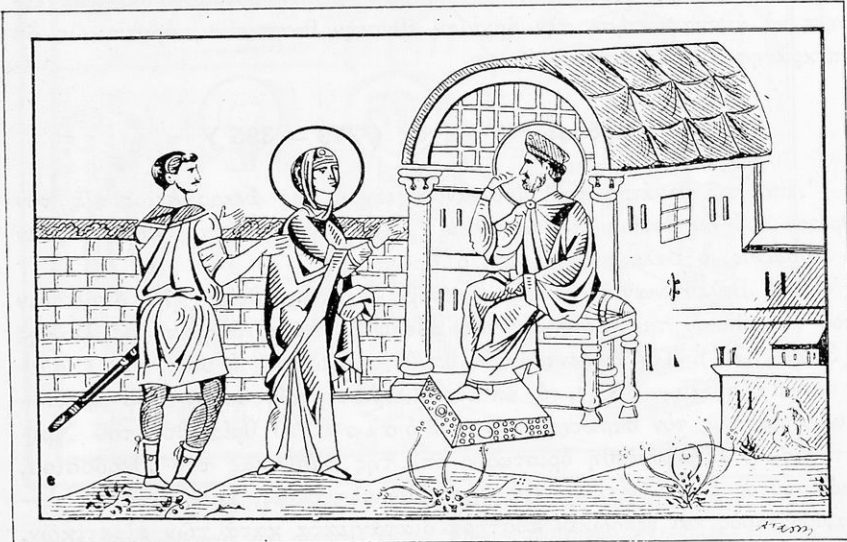
3. Ὁ Κωνσταντῖος (337 — 361) καὶ Ἰουλιανὸς (361 — 363)

Ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος διένειμε τὸ κράτος του εἰς τοὺς τρεῖς υἱοὺς του καὶ δύο ἀνεψιούς του, οἱ ὅποιοι ὅμως ἤλθον εἰς σύγκρουσιν. Ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Κωνσταντῖος, ἐξοντώσας πάντα τὰ μέλη τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ. Δύο μόνον ἐξάδελφοί του διεσώθησαν, ὁ Γάλλος καὶ ὁ Ἰουλιανός, τοὺς ὁποίους περιορίσας ὁ Κωνσταντῖος εἰς μονήν, αὐστηρῶς ἐπέβλεπεν.

Ὁ Κωνσταντῖος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἔγινε πρόξενος θρησκευτικῶν ταραχῶν, διότι ὑπεστήριξε τοὺς Ἀρειανούς, εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ὅμως εἶχεν ἐπιτυχίας, διότι ἐνίκησε τοὺς Σαρμάτας εἰς τὸν Δούναβιν καὶ τοὺς Πέρσας εἰς τὴν Μεσοποταμίαν. Εἰς τὴν Δύσιν κατὰ τῶν Ἀλαμανῶν ἀπέστειλε τὸν ἐξάδελφόν του Ἰουλιανόν, ὃς ὁποῖος τοὺς ἐνίκησε καὶ τοὺς ἀπώθησεν, ἐπιδείξας μεγάλα στρατιωτικὰ προσόντα. Ὁ φιλύποπτος Κωνσταντῖος προσεπάθησεν νὰ ὀλιγοστεύσῃ τὸν στρατὸν

τοῦ Ἰουλιανοῦ, φοβούμενος τὴν δύναμιν του, ἀλλ' ἦτο πλέον ἀργά· ὁ στρατὸς ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν Ἰουλιανόν. Ὁ Κωνστάντιος ἔσπευσεν ἐναντίον τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀλλ' ἀπεφύχθη ὁ νέος ἐμφύλιος πόλεμος, διότι καθ' ὁδὸν ἀπέθανε καὶ μόνος κύριος τοῦ κράτους ἔμεινε ὁ Ἰουλιανὸς (361).

Ὁ νέος αὐτοκράτωρ εἶχε σπουδάσει εἰς τὰς Ἀθήνας ἐλληνικὴν φιλοσοφίαν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἡσθάνετο βαθὺν θαυμασμόν καὶ ἀγάπην. Εὐθὺς ὡς ἔγινεν αὐτοκράτωρ, προσεπάθησε νὰ ἐπαναφέρῃ ὡς ἐπίσημον θρη-

3. Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης
(Μικρογραφία 10ου αἰῶνος, ἐν τῇ Βατικανῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ρώμης)

σκείαν τοῦ κράτους τὴν εἰδωλολατρείαν, ἀνοίξας τοὺς ἀρχαίους ναοὺς καὶ διώξας τοὺς χριστιανούς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐνόμισεν ὁ Ἰουλιανός, ὅτι θὰ ἐπανήρχιζεν ἡ καλλιέργεια τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν Καλῶν Τεχνῶν, ἡ ὠραιότης τῶν ὁποίων τὸν εἶχε καταγοητεύσει.

Ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν ἀρχαίαν σοφίαν τὸν ἠμπόδισε νὰ διακρίνῃ τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ ἀντιληφθῇ, ὅτι ἡ ἀρχαία θρησκεία μὲ τοὺς Ὀλυμπίους θεοὺς εἶχεν ἀποθάνει διὰ παντός. Ὁ Ἰουλιανός, διὰ τῆς προσπαθείας του ὅπως ἀνασυστήσῃ τὴν εἰδωλολατρείαν, προσεκάλεσε

τὴν ὁργὴν τῶν χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι τὸν ὠνόμασαν ἀποστάτην καὶ παρὰ βίτην.

Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν καὶ οἰκονομικὴν ἀνασυγκρότησιν τῆς χώρας ὁ Ἰουλιανὸς ἀνεδείχθη ἐξαίρετος αὐτοκράτωρ, ἐπέφερε σημαντικὰ οἰκονομίας καὶ περιώρισε τὰς δαπάνας. Ἀνέλαβεν ἐπίσης καὶ πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν, εἰς τὸν ὅποιον ἐπληγώθη βαρέως καὶ ἀπέθανε (363). Λέγεται ὅτι, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου, λαβὼν αἷμα ἐκ τοῦ τραύματος, ἀνέκραξε στρέψας τὰ βλέμματά του πρὸς τὸν οὐρανόν : « Νενίκηκάς με, Ναζωραῖτε ». Οὐδεὶς μετ' αὐτὸν αὐτοκράτωρ ἐπεχείρησε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀρχαίαν ἐθνικὴν θρησκείαν, ὁριστικῶς δὲ ἐπεκράτησεν ὁ Χριστιανισμός.

4. Θεοδοσίος ὁ Μέγας (379 — 395)

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουλιανοῦ μέχρι τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου (379) ἐβασίλευσαν κατὰ σειρὰν ὁ Ἰοβιανός, ὁ Βαλεντινιανὸς καὶ ὁ Γρατιανός.

Ἐπὶ Βαλεντινιανοῦ ἡ αὐτοκρατορία διηρέθη, διότι τὴν διοίκησιν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος εἶχεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Βάλης (364 — 378). Τὸν Βαλεντινιανὸν θανόντα διεδέχθη ὁ υἱὸς του Γρατιανός (375 — 383), ὁ ὅποιος διώρισε αὐγούστον τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους τὸν στρατηγὸν Θεοδόσιον. Ὁ θρίαμβος τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐξησφαλίσθη ὁριστικῶς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου, διότι οὗτος ἔλαβε μέτρα κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας, ἔκλεισε τοὺς ἀρχαίους ναοὺς καὶ ἐξέδωκεν αὐστηρὰ διατάγματα κατὰ τῶν αἰρετικῶν. Ὡς τελευταῖον κτύπημα κατὰ τῆς ἀρχαίας θρησκείας δύνανται νὰ θεωρηθῇ ἡ κατάργησις τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων (394).

Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Γρατιανοῦ εἰς τὸ Λουγδουνον (Λυὼν) ὁ Θεοδοσίος ἐπενέβη εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἔλαβεν εἰς χεῖράς του τὴν διακυβέρνησιν ὁλοκλήρου τοῦ Κράτους, ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ. Κατὰ τὴν 15ετῇ βασιλείαν του ὁ Θεοδοσίος ἐπέδειξεν ἐξαίρετα πολιτικὰ καὶ στρατηγικὰ προσόντα, ἐρρύθμισε τὸ διοικητικὸν σύστημα, κατέπνιξε τὰς ἐναντίον του ἐπαναστάσεις καὶ ἐχειρίσθη ἐπιδεξιῶς τὰ μεγάλα ζητήματα τῆς χώρας. Ἰδιαιτέρως ἐφρόντισε διὰ τὴν ἄμυναν τῶν συνόρων τοῦ κράτους, διοργανώσας πρὸς τοῦτο ἰσχυρὸν στρατόν. Ὅθεν δικαίως ὠνομάσθη Θεοδόσιος ὁ Μέγας καὶ κατατάσσεται ὑπὸ τῶν

ιστορικῶν εἰς ἴσῃν μοῖραν μὲ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Μέγαν, διότι ἀμφοτέροι εἶναι ἰδρυταὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ θεμελιωταὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

Κατακρίνεται μόνον τὸ βίαιον καὶ ὀρμητικὸν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Θεοδοσίου, ὁ ὁποῖος, ἐκδικούμενος τὸν φόνον ὀλίγων μισθοφόρων ἀξιωματικῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ, διέταξεν ἀθρόαν σφαγὴν τῶν Θεσσαλονικέων εἰς τὸν Ἰππόδρομον. Ἄνω τῶν 7.000 ἄνθρωποι ἐφονεύθησαν. Ὅταν

4. Θεοδόσιος ὁ Μέγας μετὰ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ
(Μικρογραφία 9ου αἰῶνος, ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

ὁμῶς εὕρισκόμενος εἰς Μεδιόλανα (Μιλᾶνον) προσῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὁ Θεοδόσιος διὰ νὰ κοινωνήσῃ, ὁ ἐπίσκοπος Μεδιολάνων Ἀμβρόσιος τοῦ ἀπηγόρευσε τὴν θείαν κοινωνίαν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ὑπεχρεώθη νὰ μετανοήσῃ δημοσίᾳ.

Ὁ Θεοδόσιος ἀπέθανε τὸ 395 εἰς τὸ Μιλᾶνον, ἀφοῦ εἶχε διανείμει τὸ κράτος του εἰς τοὺς δύο υἱούς του, Ἀρκάδιον καὶ Ὀνώριον, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος ἔλαβε τὴν Ἀνατολήν (Ρουμανίαν, Μακεδονίαν, Ἀσίαν, Πόντον, Αἴγυπτον) καὶ ὁ Ὀνώριος τὴν Δύσιν (Ἰταλίαν, Ἀφρικὴν, Γαλλίαν, Ἰσπανίαν καὶ Ἀγγλίαν).

Ἡ διαίρεσις αὕτη ἦτο ἡ τελευταία. Εἰς τὸ ἐξῆς δὲν ἐνώνεται τὸ Ἀ-

νατολικὸν καὶ Δυτικὸν κράτος. Τὸ Δυτικὸν δέχεται ἐπιδρομὰς βαρβάρων, εἰς τοὺς ὁποίους τελικῶς ὑποκύπτει, ἐνῶ τὸ Ἀνατολικὸν διατηρεῖται ἐπὶ 1000 ἔτη καὶ παίζει σπουδαιότατον ρόλον εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, ἐκχριστιανίζεται καὶ ἐξελληνίζεται καὶ ὑπὸ τὴν νέαν του μορφήν λέγεται Βυζαντινὸν κράτος. Διὰ τοῦτο οἱ περισσότεροι ἱστορικοὶ ὡς ἀρχὴν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας θεωροῦν τὸ ἔτος 395 καὶ ὅχι τὸ ἔτος τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (330). Μὲ τὸ ἔτος αὐτὸ τελειώνει ἡ προβυζαντινὴ περίοδος, ἡ ὁποία εἶναι κατ' οὐσίαν ἡ τελευταία περίοδος τῆς Ρωμαϊκῆς ἱστορίας.

Ἐν συνόψει ὁ 4ος μ.Χ. αἰὼν ἀποτελεῖ σταθμὸν διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, διότι ἐνίκησε τελικῶς ὁ Χριστιανισμός, καθ' ὅσον μὲ τὴν μεγάλην μορφήν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἀφέθη ἐλεύθερος νὰ διδάξῃ καὶ ἐφαρμόσῃ τὴν διδασκαλίαν του. Μὲ τὴν ἄλλην ἐξ Ἰσοῦ μεγάλην μορφήν τοῦ Μ. Θεοδοσίου ἐθριαμβεύσεν ὀριστικῶς καὶ διεμορφώθη διὰ τῶν συνόδων καὶ ἐνισχύθη οἰκονομικῶς διὰ τὸ φιλόανθρωπον ἔργον του. Ἡ νίκη τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι τὸ μεγαλύτερον κοσμοἱστορικὸν γεγονός τοῦ 4ου αἰῶνος.

5. Οἱ διάδοχοι Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου.

Τὸ Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος.

Οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοδοσίου ἐφάνησαν ἐντελῶς ἀνίκανοι ὅπως κυβερνήσουν τὸ κράτος. Ὁ Ἀρκάδιος (395 — 408) ἦτο 18 ἐτῶν ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον καὶ ἐπετροπεύετο ἀπὸ τὸν Εὐτρόπιον, ἀνθρώπον διεφθαρμένον, ὅστις διὰ μηχανορραφῶν ἐπέτυχε νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνώτατα τιμητικὰ ἀξιώματα τοῦ Βυζαντίου. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν Ζώσιμον ὁ Εὐτρόπιος διηύθυνε τὸν Ἀρκάδιον, ὡς πρόβατον : « Ἐκυρίευν Ἀρκάδιον καθάπερ βοσκήματος ». Ὅπως διατηρήσῃ δὲ τὴν ἐπιρροήν του ὁ Εὐτρόπιος, ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀρκάδιον σύζυγον τὴν Εὐδοξίαν, κόρην Γερμανοῦ στρατηγοῦ. Τὰ πολλὰ λάθη, αἱ παρανομίαι καὶ οἱ ἐκβιασμοὶ κατέστησαν τὸν Εὐτρόπιον τόσον μισητόν, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοξία ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ μὴ τὸν εὖνοῃ. Βραδύτερον ὁ μὲν Εὐτρόπιος κατεδικάσθη εἰς θάνατον ἐπὶ προδοσίᾳ, ἡ δὲ μεγάλη περιουσία του ἐδημεύθη.

Κατὰ τὴν περιόδον αὐτὴν τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐδοκιμάσθη ἀπὸ ἐπιδρομὰς Γότθων καὶ Οὐννων. Εὐτυχῶς ὅμως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη

τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρκαδίου ἱκανώτατος πολιτικός ὁ Ἀνθέμιος ἀνέλαβεν εἰς χεῖράς του τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους καὶ ἀντεπεξῆλθε μετὰ δεξιότητος κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν.

Τὸν Ἀρκαδίον διεδέχθη ὁ ἑπταετής υἱός του Θεοδοσίος Β' ὁ Μικρὸς (408—450), ὅστις ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ Ἀνθεμίου (μέχρι τοῦ 414), ἀναλαβόντος τὴν κατασκευὴν νέου μεγάλου τείχους, ἱκανοῦ νὰ συμπεριλάβῃ τὸν ἀυξηθέντα πληθυσμὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Ἀνθέμιος διηύθυνε τὰ πράγματα μὲ πολλὴν σύνεσιν καὶ δεξιότητα. Δι' αὐτὸ εἶχε μεγάλας ἐπιτυχίας καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικόν. Κατέστησεν ὁ Ἀνθέμιος ἀγαθὰς καὶ φιλικὰς τὰς σχέσεις μὲ τὴν Δύσιν καὶ μὲ τὴν Περσίαν, ἐνίκησε τοὺς βορείως τοῦ Δουνάβεως Οὐννους καὶ ἐγκατέστησε περιπολίαις πλοίων εἰς τὸν Δούναβιν διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὰς διαβάσεις Οὐννων καὶ Γερμανῶν νοτίως τοῦ Δουνάβεως. Ἐὰν αὐτὸ τὸ ὥραϊον μέτρον τοῦ Ἀνθεμίου ἐτηρεῖτο καὶ εἰς τὸ μέλλον, θὰ ἀπηλλάσσετο ἡ Βαλκανικὴ χερσόνησος καὶ ἰδιαίτερος ἡ Ἑλλάς ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς καὶ καταστροφὰς τῶν διαφόρων λαῶν. Ὅλα αὐτὰ δεικνύουν τὸν ὀξυδέρκειαν τοῦ Ἀνθεμίου, ὅστις ἐπὶ δέκα ἔτη κατῴρωσε νὰ διοικήσῃ λαμπρῶς.

Τὸ 414, ἐν συνεννοήσει μὲ τὴν σύγκλητον, ἀνεκηρύχθη αὐγούστα ἢ ἀδελφὴ τοῦ αὐτοκράτορος Πουλχερία, προικισμένη μὲ πολιτικὸν νοῦν. Διὰ τοῦτο ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Ἡ Πουλχερία ἦτο λίαν φιλόδοξος γυνή, στρέψασα τὴν προσοχὴν τοῦ ἀδελφοῦ τῆς εἰς τὰ θρησκευτικὰ, τὴν ἱππασίαν καὶ τὴν ζωγραφικὴν, διὰ νὰ μὴ λάβῃ ποτὲ ἐνδιαφέρον διὰ τὰ δημόσια πράγματα. Ἡ Πουλχερία ἐφρόντισε νὰ δώσῃ σύζυγον εἰς τὸν ἀδελφόν τῆς τὴν κόρην τοῦ φιλοσόφου Λεοντίου, τὴν Ἀθηναιίδα, πολὺ μορφωμένην, ἣ ὁποία ἐγίνε χριστιανή, εὐσεβεστάτη μάλιστα, καὶ μετωνομάσθη Εὐδοκία.

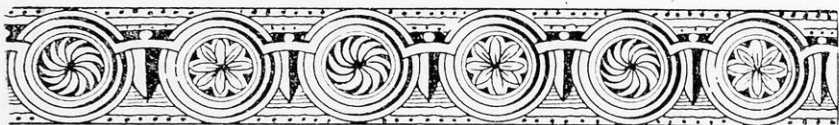
Ἡ Εὐδοκία ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν, λόγῳ τῆς μορφώσεως καὶ τῆς εὐφυΐας τῆς, καὶ κατέστη ἐξαιρετικὴ προσωπικότης, διότι συνετέλεσε νὰ ἰδρυθῇ μεγάλη σχολὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὸ Πενδιδακτήριον (425), ὅπου, πλὴν τῶν νομικῶν, ἐδιδάσκοντο ἡ ρητορικὴ, ἡ φιλοσοφία, ἡ λατινικὴ καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, καὶ ἐπρωτοστάτησεν εἰς τὴν ἐκλογὴν ἱκανῶν διδασκάλων. Ἐκαυχᾶτο ἡ Εὐδοκία διὰ τὴν ἑλληνικὴν τῆς καταγωγὴν καὶ συνέγραψεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, ἠνόησε δὲ πᾶσαν πνευματικὴν κίνησιν πρὸς ἐπικράτησιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου της ἡ Εὐδοκία ἀφωσιώθη εἰς ἔργα φιλανθρωπίας, τόσον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὅσον καὶ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, τὰ ὁποῖα δις ἐπεσκέφθη· διένειμε βοηθήματα εἰς πτωχοὺς καὶ φυλακισμένους, ἡλευθέρωσε πολλοὺς αἰχμαλώτους καὶ ἔδωσε πολλὰ χρήματα εἰς ἐκκλησίας καὶ μονάς. Ἐπειδὴ ὅμως ἐπῆλθε δυσარέσκεια μεταξύ Πουλχερίας, Εὐδοκίας καὶ Θεοδοσίου, ἡ εὐσεβὴς Εὐδοκία κατέφυγεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ὅπου καὶ ἀπέθανεν. Εἶναι εὐτύχημα, ὅτι κατὰ τὴν μακρὰν βασιλείαν τοῦ ἀνισχύρου Θεοδοσίου Β' δὲν συνέβησαν σημαντικὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα, ὅπως ἀντιθέτως εἰς τὸ δυτικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ὑφίστατο μεγάλας καταστροφὰς ἀπὸ τὰς εἰσβολὰς τῶν Γερμανῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου, ἡ Πουλχερία ἐνυμφεύθη τὸν Μαρκιανόν, ἔμπειρον εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ, ὅστις ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ καὶ πιθανῶς εἶναι ὁ πρῶτος τῶν αὐτοκρατόρων, ὅστις ἔλαβε τὸ στέμμα ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ πατριάρχου. Τοῦτο ἐπέδωξεν ὁ Μαρκιανός, διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὴν συνεργασίαν τοῦ κράτους μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ εὐλογία τῆς ὁποίας συνετέλεσεν ὥστε νὰ καταστῇ τὸ πρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος ἱερόν. Εἰς τὸ ἐξῆς δὲ ἐπεκράτησε τὸ ἔθιμον τοῦτο, ὅπερ ἔδωσεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μεγάλην δύναμιν. Πολὺ βραδύτερον (9ος αἰὼν) εἰσῆχθη καὶ ἡ χρῆσις, ἡ ὁποία τρόπον τινὰ ἀπῆλειπε προηγουμένης ἀμαρτίας τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Μαρκιανός (450 — 457), βοηθούμενος καὶ ἀπὸ τὴν Πουλχερίαν, ἐκυβέρνησε μὲ σύνεσιν καὶ σθένος, ἀρίστην ἀπόδειξιν τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ ἡ ἔναντι τῶν Οὐννων στάσις του, περὶ ἧς θὰ γίνη λόγος εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον. Τὸ 453 ἀπέθανεν ἡ Πουλχερία ἀφοῦ διέθεσε τὴν περιουσίαν της ὑπὲρ ἐκκλησιῶν καὶ φιланθρωπικῶν ἰδρυμάτων. Κτίσμα τῆς Πουλχερίας ὑπῆρξεν ὁ περίφημος ναὸς τῶν Βλαχερνῶν.

Ὁ Μαρκιανός, μετὰ τὸν θάνατον τῆς Πουλχερίας, ἐβασίλευσεν ἐπὶ τρία ἔτη καὶ ἡκολούθησε τὴν φιλανθρωπικὴν δρᾶσιν ἐκείνης. Δι' αὐτὸ ἡ Ἐκκλησία ὠνόμασεν ἀμφοτέρους ἀγίους καὶ τοὺς τιμᾷ τὴν 17 Φεβρουαρίου. Ὁ Μαρκιανός ὅμως δὲν ἐπρόσεξε τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς καὶ ἀφῆκε τὸν θρόνον ἄνευ διαδόχου, ἐπωφεληθεὶς δὲ τῆς εὐκαιρίας ὁ πανίσχυρος στρατηγὸς τῆς Ἀνατολῆς Ἀσπαρ, γερμανικῆς καταγωγῆς, ἐπέβαλεν αὐτοκράτορα τὸν ἀξιωματικὸν Λέοντα, Θράκα, διότι ἐνόμιζεν ὅτι θὰ τὸν εἶχε πειθήνιον ὄργανόν του. Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ ἐξέλειπεν ὁ οἶκος τοῦ Θεοδοσίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 2ον

Η ΜΕΓΑΛΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΛΑΩΝ

6. Οὐννοὶ

ΑΤΑ τὸν 4ον καὶ 5ον αἰῶνα βάρβαροι λαοὶ εἰσέδουν εἰρηνικῶς ἢ ἔκαμνον ἐπιδρομὰς εἰς τὰς χώρας τῆς αὐτοκρατορίας καὶ προεκάλουν ἀναστάτῳσιν.

Οἱ Γερμανοὶ (Βησιγόθοι) ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως ἤρχισαν βραδέως καὶ ἀθορύβως νὰ εἰσέρχωνται ἐντὸς τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ μικρὰς ἢ πολυαριθμοὺς ομάδας, διότι ἐγνώριζον, ὅτι εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ὑπῆρχεν ἀσφάλεια, τάξις καὶ εὐημερία, ἡ δὲ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις εὐχαρίστως παρεχάρει γαίας εἰς αὐτοὺς πρὸς καλλιέργειαν. Αἱ κυριώτεραι αἰτίαι τῆς μετακινήσεως τῶν Γερμανικῶν λαῶν ἦσαν ἡ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῶν, ἡ ἔλλειψις ἐπαρκοῦς ἐδάφους πρὸς καλλιέργειαν καὶ ἡ πίεσις, τὴν ὁποίαν ἤσκουν ἐπ' αὐτῶν οἱ Οὐννοὶ μετὰ τῶν συμμάχων τῶν Ὀστρογόθων.

Βαθμηδὸν ὅμως ὁ ἀριθμὸς τῶν μετακινουμένων βαρβάρων ηὐξήθη εἰς τὸ Ἀνατολικὸν κράτος τόσον, ὥστε ἤρχισε νὰ προκαλῇ φόβους. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος ἡ μεγάλη εἰσβολὴ τῶν Γερμανῶν (Ὀστρογόθων) κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα ἐπέφερε τὴν ὀριστικὴν διάλυσιν αὐτοῦ, ἔνεκα τῆς ὁποίας ἐπῆλθεν ἀναστάτῳσις καὶ προσωρινὴ ἐκβαρβάρωσις τῆς Δύσεως.

Παραλλήλως πρὸς τοὺς Γερμανοὺς, εἰσβάλλουν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ Ἀσιᾶται, πρῶτοι οἱ Οὐννοὶ, οἱ ὁποῖοι ἀνακρίπτουν τὴν διείσδυσιν τῶν Γερμανῶν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἰδρύουν κράτη εἰς τὴν Εὐρώπην (Βουλγαρίαν καὶ Οὐγγαρίαν) καὶ ἐπιφέρουν μεγάλας καταστροφάς. Ἡ ἐξάπλωσις λοιπὸν τῶν Γερμανῶν καὶ ἡ εἰσβολὴ τῶν Ἀσιατῶν εἰς τὴν Εὐρώπην ἐνέχουν ἰδιαίτεράν σημασίαν. Τὴν περίοδον αὐτὴν ὀνομάζομεν εἰς τὴν ἱστορίαν Μεγάλην Μετανάστευσιν τῶν λαῶν.

Οἱ Οὐννοι, συγγενεῖς τῶν Τούρκων, ἀφῆσαντες τὰς στέππας τῆς Ἀσίας, ἐπροχώρησαν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν νότιον Ρωσίαν, ἐλθόντες εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς Γερμανοὺς. Οἱ Οὐννοι κατέστησαν φοβεροί, διότι εἶχον ἀρτίαν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν καὶ ἱκανοὺς ἀρχηγούς, οἱ ὅποιοι διέπρεπον εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν. Οὗτοι κατὰ τὴν πορείαν των πρὸς δυσμὰς ὑπέταζαν καὶ παρέσυραν πολλοὺς Γερμανοὺς, μετὰ τῶν ὁποίων μάλιστα ἤλθον εἰς ἐπιμειξίαν καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔμαθον τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν. Οἱ Οὐννοι, μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν γερμανικῶν λαῶν τῆς σημερινῆς νοτίου Ρωσίας, ἐπεξέτειναν τὸ κράτος των μέχρι τοῦ Καυκάσου, τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Οὐγγαρίας. Ἐπικίνδυνοι ὅμως εἰς τὴν Ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν γίνονται μετὰ τὸ 430 καὶ διὰ τὰ ἀποφύγη αὕτη τὰς ἐπιδρομὰς, ἐπλήρωνεν εἰς τοὺς Οὐννους κατ' ἔτος πολλὰ χρήματα.

Ὁ σημαντικώτερος ἡγεμὼν τῶν Οὐννων ἦτο ὁ Ἀττίλας (435 — 453), ὅστις ἠνάγκασε τὴν κυβέρνησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ διπλασιάσῃ τὴν ἐτησίαν πληρωμὴν. Παρὰ τὴν συμφωνίαν ὅμως ἔκαμε φοβερὰς ἐπιδρομὰς πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ 70 πόλεις μετέβαλεν εἰς ἐρείπια. Μολονότι ἀγράμματος, ὁ Ἀττίλας κατῳρῶθη νὰ κυβερνᾷ πολὺ καλὰ τὸ κράτος του, τὸ ὅποιον ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Δὸν ποταμοῦ μέχρι τοῦ Ρήνου. Ἦτο πονηρὸς διπλωμάτης καὶ πολιτικὸς μὲ μεγάλην δυνάμειαν, τρομερὸς πολεμιστὴς καὶ ὑπερβολικὰ ὠμός, αἱ δὲ ἐπιδρομαὶ του συνωδεύοντο ἀπὸ φρικτὰς καταστροφάς.

Οἱ Οὐννοι, ἄγριοι καὶ πολεμικοί, ἔζων μόνον μὲ τὴν λείαν τοῦ πολέμου καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ κατοικοῦν εἰς πόλεις οὔτε νὰ καλλιεργοῦν τὴν γῆν. Ἐκαμον λοιπὸν συνεχῶς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Βαλκανικὴν καί, μολονότι ἐλάμβανον χρήματα ἀπὸ τὸ Βυζάντιον, ἐλεηλάτουν ἀγρίως τὰς πόλεις τούτου. Νέαι πάλιν διαπραγματεύσεις ἤρχισαν μεταξὺ Ἀττίλα καὶ Βυζαντίου. Ὁ κίνδυνος ἦτο λίαν σοβαρὸς καὶ ἠπειλεῖτο ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν μεγαλυτέρα καταστροφή, ὅποτε (τὸ 450) ὁ αὐτοκράτωρ Μαρκιανὸς μετὰ θάρρους ἠρνήθη νὰ πληρώσῃ φόρον εἰς τὸν Ἀττίλαν, διότι εἶχεν ἐξηκριβωμέναν πληρωφορίαν, ὅτι οἱ Οὐννοι ἡτοιμάζοντο δι' ἐπιδρομὴν εἰς τὴν Δύσιν. Πράγματι τὸ 451 ὁ Ἀττίλας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Γαλλίαν μὲ πολυάριθμον στρατὸν φονεύων καὶ καταστρέφων.

Τότε ὁ ἱκανώτατος στρατηγὸς καὶ σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως Βαλεντινιανοῦ Γ' Ἀέτιος ἤλθε μὲ πολὺν στρατὸν πρὸς

συνάντησιν τοῦ Ἀττίλα. Ἡ τρομερὰ σύγκρουσις ἔγινεν εἰς τὰ Κατα-
λαυνικὰ πεδία (Châlons sur Marne), ὅπου 160 χιλιάδες νεκροὶ
ἐκάλυψαν τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Αὕτη εἶναι ἡ περίφημος Μάχη τῶν
Ἑθνῶν (451), κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπερίσχυσεν ἡ ἰκανότης τοῦ Ἀετίου
καὶ ἡ ἀνδρεία τῶν ρωμαϊκῶν λεγεῶνων, ὁ δὲ Ἀττίλας ἠναγκάσθη νὰ
ὑποχωρήσῃ, διατηρῶν ἀκόμη σημαντικὸν μέρος τοῦ στρατοῦ του.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Ἀττίλας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέ-
λαβε τὴν Ἀκυληΐαν, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἔντρομοι κατέφυγον
εἰς τὰ νησίδια τοῦ μυχοῦ τῆς Ἀδριατικῆς, ὅπου ἵδρυσαν τὴν Ἑνε-
τίαν (452). Ὁ Ἀττίλας ἐλεηλάτησε τὴν βόρειον Ἰταλίαν καὶ ἦτο
ἔτοιμος νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ρώμης ἀλλ' ὁ πάπας Λέων ὁ Μ' ἔγας
καὶ ἄλλαι προσωπικότητες κατώρθωσαν καὶ μετέπεισαν τὸν Ἀττίλαν
μὲ πολλὰ δῶρα. Μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ὁ Ἀττίλας (453) καὶ τὸ κράτος
τῶν Οὐννων διελύθη.

7. Γερμανοὶ

Ἐκτὸς τῶν Οὐννων, ἄλλη μεγάλη ὁμοεθνία εἶναι οἱ Γερμανοί,
γνωστοὶ ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν διὰ τοὺς ἀγῶνάς των ἐναντίον
τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων. Οἱ Γερμανοὶ κατεῖχον ὅλην τὴν Κεντρι-
κὴν Εὐρώπην, Ὀλλανδίαν καὶ Σκανδιναβικὴν χερσόνησον καὶ τὸν 4ον
αἰῶνα ἐξήπλώθησαν μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ ἐκεῖθεν ἔκαμαν
ἐπιδρομὰς εἰς τὸ Αἰγαῖον. Οἱ κυριώτεροι γερμανικοὶ λαοὶ εἶναι οἱ Βησι-
γόθοι, Ὀστρογόθοι, Βάνδαλοι, Λομβαρδοί,
Σάξονες καὶ Φράγκοι.

Κατὰ τὴν πρώτην ἐπιδρομὴν τῶν Οὐννων, οἱ Βησιγόθοι μετετο-
πίσθησαν καὶ ἐπροχώρησαν δυτικώτερα, διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ
ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Μοισίαν (σημερινὴν Βουλγαρίαν) ὡς
σύμμαχοι τοῦ αὐτοκράτορος, ἀντὶ γῆς καὶ στέγης παρέχοντες τὰς
στρατιωτικὰς των ὑπηρεσίας. Δὲν ἐβράδυναν ὅμως νὰ ἐπαναστατήσουν
καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Βάλης (364 — 378), συγκρουσθεὶς μετ' αὐτῶν
εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἐνίκηθη καὶ ἐκὰς ἐντὸς τῆς
σκηνῆς του (378). Ἐχρειάσθη ἐξαιρετικῶς δραστηρίᾳ ἐνέργειᾳ τοῦ
Μ. Θεοδοσίου διὰ νὰ καταδαμασθοῦν οἱ Βησιγόθοι, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὸν
θάνατόν του (395) ἐπανήρχισαν τὰς ἐπιδρομὰς των.

Ὁ νεαρὸς ἡγεμὼν τῶν Βησιγόθων, ὁ περιβόητος Ἀλάριχος,

ἐπέπεσε κατὰ τῆς Μακεδονίας καὶ ἐλεηλάτησε τὴν Θράκην καὶ τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα, διότι δὲν εὔρε σοβαράν τὴν ἀντίστασιν τοῦ Γερωντίου, ὅστις ἀναφέρεται ὡς στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος. Τὰς Ἀθήνας ἐσεβάσθη ὁ Ἀλάριχος, διότι οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ προσέφερον διάφορα δῶρα. Πάντως πολλοὶ ἀρχαῖοι ναοὶ κατεστράφησαν, ὡς ὁ ναὸς τῆς Δήμητρος εἰς τὴν Ἐλευσίνα, κατὰ προτροπὴν τῶν ἀκολουθούντων τὸν Ἀλάριχον φανατικῶν μοναχῶν (Ἀρειανῶν). Ὁ Χριστιανισμὸς εἶχε διαδοθῇ μεταξὺ τῶν Γότθων ἀπὸ τὸν 3ον αἰῶνα, ὁ δὲ ἐκ Μ. Ἀσίας καταγόμενος Οὐλφίλας μετέφρασεν εἰς τὴν γοθτικὴν γλῶσσαν τὴν Ἀγίαν Γραφήν.

Ἀφῆσας τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ὁ Ἀλάριχος ἦλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, προχωρήσας μέχρι τῆς Σπάρτης, ἔνθα ἐσκέφθη νὰ ἐγκατασταθῇ. Τὸ Βυζάντιον ἦτο τότε ἀπασχολημένον μὲ τοὺς Οὐννους καὶ δὲν ἔσπευσεν ἐγκαίρως νὰ κτυπήσῃ τὸν Ἀλάριχον. Ἀπὸ τὴν Δύσιν ἀρχιστράτηγος ἦλθεν ὁ Στιλίχων μὲ ἱκανὸν στρατὸν καί, περικυκλώσας τοὺς Γότθους πλησίον τοῦ ὄρους Φολόης παρὰ τὴν Ἀρκαδίαν (396), προετίμησε νὰ συνεννοηθῇ μετ' αὐτῶν, δεχθεὶς νὰ ἀπέλθουν ἐκεῖνοι ἐκ τῆς Πελοποννήσου.

Ἐπὶ τινι ἔτη ἀκόμη οἱ Γότθοι ἐξηκολοῦθουν νὰ ἐνοχλοῦν τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν μὲ ἐπαναστάσεις καὶ ἔγιναν τόσοι δυνατοί, ὥστε ἀνέτρεπον καὶ ὑπουργοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἀλαζονεία τοῦ Ἀλαρίχου ὥθησεν αὐτὸν περισσότερον πρὸς τὴν Δύσιν. Εἰσβαλὼν ἐπανειλημμένως εἰς τὴν Ἰταλίαν, τελικῶς ἐνίκηθη ὑπὸ τοῦ Στιλίχωνος (402).

Ἀργότερον, δολοφονηθέντος τοῦ Στιλίχωνος, ὁ Ἀλάριχος συνέχισε τὰς ἐπιδρομάς του μέχρι τῆς Ρώμης (410), τὴν ὁποίαν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐλεηλάτησαν φοβερὰ οἱ στρατιῶταί του. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἀπέθανεν ὁ Ἀλάριχος καὶ ὁ διάδοχός του Ἀτάουλφος ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν νότιον Γαλλίαν, ὅπου ἔδρυσεν τὸ νέον βησιγοθικὸν κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὴν Τουλούζην. Τοῦτο βραδύτερον ἐπεξετάθη εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ οὕτως ὁ ἐκ τῶν Βησιγόθων κίνδυνος, ὁ ἐπὶ μακρὸν ἀπειλῆσας τὴν Ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν, ἀπεσοβήθη.

Ὁμοίως ἄλλοι Γερμανοί, οἱ Βάνδαλοι, τολμηρότεροι ὄλων, διέβησαν τὸν Ρήνον καὶ ἐκείθεν ἦλθον εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐγκατασταθέντες εἰς τὰ νότια αὐτῆς. Οἱ Βάνδαλοι μὲ τὸν ἱκανώτατον ἀρχηγὸν των Γίζεριον (429 — 476) διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Γιβραλτάρ ἦλθον εἰς

τὴν Ἀφρικὴν, τὴν ὁποίαν κατέλαβον κατόπιν μακρῶν ἀγώνων. Ὁ Γιζέριχος κατέστησε πρωτεύουσάν του τὴν Κ α ρ χ η δ ό ν α, ἐδημιούργησε στόλον καὶ ἐπεξέτεινε τὰς πειρατικὰς του ἐπιδρομὰς μέχρι τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ ἀποσταλὴς ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου στρατηγὸς Ἀ σ π α ρ δὲν ἔφερεν ἀποτέλεσμα. Ὁ Γιζέριχος τὸ 455 μὲ ἰσχυρὸν πειρατικὸν στόλον ἦλθεν εἰς τὴν Ἱταλίαν καὶ κατέλαβε τὴν Ρώμην, τὴν ὁποίαν οἱ στρατιῶταί του ἐλεηλάτησαν ἐπὶ δύο ἐβδομάδας καὶ κατέστρεψαν μὲ ἀγριότητα τὰ ἔργα τῆς τέχνης, ἐξ οὗ καὶ ἡ λέξις β α ν δ α λ ι σ μ ό ς.

Κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς αὐτὰς τῶν Βησιγόθων καὶ Βανδάλων ἐπῆλθον πολλὰ καταστροφὰ εἰς τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος, τὸ ὁποῖον κατ' οὐσίαν εἶχε περιορισθῇ μόνον εἰς τὴν Ἱταλίαν, ἐνῶ τὸ Ἀνατολικὸν κράτος παρέμεινεν ἄθικτον.

Τὰ γερμανικὰ κράτη τῶν Β η σ ι γ ό θ ω ν, Β ο υ ρ γ ο υ ν δ ί ω ν καὶ Φ ρ ά γ ω ν ἀντικατέστησαν τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Γαλλίαν, οἱ Β ά ν δ α λ ο ι εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ τέλος εἰς τὴν Ἱταλίαν οἱ Ὁ σ τ ρ ο γ ό θ ο ι (ἤτοι ἀνατολικοὶ Γότθοι). Οὗτοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀττίλα ἔμειναν ἐλεύθεροι ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Οὐννων καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην ὄχι μόνον νὰ προσλάβῃ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν εἰς δημοσίας θέσεις καὶ νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς γαίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ προσφέρῃ χρήματα διὰ νὰ ἀπαλλάσσεται τῶν ἐπιδρομῶν των. Ἄλλοτε πάλιν ἡ κυβέρνησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως προσεπάθει νὰ ὑποκινῇ ἐμφύλιον πόλεμον μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τῶν γοθικῶν φύλων εἴτε νὰ ἀπονέμῃ τιμητικοὺς τίτλους (ὑπάτου κ.ἄ.), λίαν ἀρεστοὺς εἰς τοὺς βυρβάρους.

Ὁ Θε υ δ έ ρ ι χ ο ς ὁ νεώτερος ἤνωσεν ὅλους τοὺς Ὁστρογόθους κατὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ λεηλατήσας τὴν Μακεδονίαν ἠπείλησε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὑπεχώρησε δὲ τελικῶς, ἀφοῦ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ ὑπάτου. Κατόπιν ἐστράφη ὁ Θεουδέριχος πρὸς τὴν Δύσιν καὶ οὕτως ἀπεσοβήθη ὀριστικῶς ὁ ἐκ τῶν Ὁστρογόθων κίνδυνος.

Ἐν τῷ μεταξὺ νέα γερμανικὰ στίφη, τὸ 476, εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἱταλίαν, μὲ ἀρχηγὸν τὸν Ὁ δ ό α κ ρ ο ν, ὅστις ἔστειλεν ἀπεσταλμένους εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ζητήσας νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ ὡς π α τ ρ ί κ ι ο ν, ἐ π ί τ ρ ο π ο ν αὐτοῦ καὶ δ ί ο ι κ η τ ῆ ν τῆς Ἱταλίας, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Τοιοῦτοτρόπως κατελύθη τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος τὸ 476.

Μετ' ὀλίγα ἔτη (488) τὸ Βυζάντιον ἀνέθεσεν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῶν Ὀστρογότθων τὸν Θεωδέρικον τὴν ἐντολὴν νὰ καταλάβῃ τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ ἐκδιώξῃ τὸν Ὀδοάκρον. Ὁ Θεωδέρικος εὗρε λίαν συμφέρουσαν καὶ τιμητικὴν τὴν ἐντολὴν καὶ ἔσπευσε νὰ τὴν ἐκτελέσῃ. Ὁ ἀγὼν δὲν ἦτο εὐκολος, διότι ἐπὶ τέσσαρα ἔτη ἐπολέμησαν κατ' ἀλλήλων καὶ εἰς βάρος τῆς Ἰταλίας οἱ δύο φοβεροὶ Γερμανοί, ὁ Ὀδοάκρος καὶ ὁ Θεωδέρικος. Φονευθέντος διὰ δόλου τοῦ Ὀδοάκρου, ὁ Θεωδέρικος ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου ὡς ρ ἡ ξ (βασιλεὺς) ὅλων τῶν Γερμανῶν τῆς Ἰταλίας.

Εἰς τὴν Ραβένναν, ἡ ὁποία, ἔνεκα τῶν περὶ αὐτὴν ἐλῶν, ἦτο ἀσφαλὴς καὶ εἶχε καταστῇ ἔδρα τοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ Ὀνωρίου, ἔκτισεν ὁ Θεωδέρικος τὸ ἀνάκτορόν του. Ὁ Θεωδέρικος εἶχε διαμείνει πολλά ἔτη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ὄμηρος κατὰ τὴν νεότητά του καὶ εἶχε λάβει ἑλληνικὴν ἀνατροφὴν. Διὸ ὑπεστήριξε τὰς Τέχνας καὶ τὰ Γράμματα εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἡ Ἰταλία ἤρχισε νὰ ἀναλαμβάνῃ, οἱ ἀγροὶ αὐτῆς νὰ καλλιεργοῦνται καὶ ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ εἰρήνη νὰ βασιλεύουν. Ὁ τόσον φοβερὸς κατὰ τὰς ἐπιδρομάς του Θεωδέρικος, ὅταν κατέστη νικητὴς τῆς Ἰταλίας ἐπέβαλε τὸν ρωμαϊκὸν νόμον, ἐκυβέρνησε μὲ σιδηρᾶν πειθαρχίαν καὶ ἐφέρθη πρὸς τοὺς ἐντοπίους μὲ πολὺν σεβασμὸν.

Ἡ κατακτητικὴ ὁρμὴ τῶν Γερμανῶν τοῦ 4ου καὶ 5ου αἰῶνος εἶναι θαυμαστὴ, διότι εἰσέδυσαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν βορειοδυτικὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐτρομοκράτησαν τὴν Μεσόγειον. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ἀπεδείχθη ἡ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἱκανότης τῶν Γερμανῶν, διότι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὡς σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου κατέλαβον ἀνώτατα στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ ἀξιώματα.

Ἄλλ' ἐνῷ τόσῃ ὁρμῇ κατακτητικὴν ἔδειξαν οἱ Γερμανοί, ὑπέκυψαν ἐν τούτοις εἰς τὰ ἰθαγενῆ στοιχεῖα τῶν ἐπαρχιῶν, ἀπώλεσαν τὴν γλῶσσάν των καὶ ἐξελαινίσθησαν, ἐνίσχυσαν ὅμως μὲ τὴν ζωτικότητά των τὸ αἷμα τῶν ἐγγχωρίων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τοὺς πολέμους καὶ τὰς ἐπιδρομάς εἶχον ἐξαντληθῇ. Ἐνῷ δὲ τὸ Δυτικὸν κράτος κατελύθη καὶ ἡ ἀρχαία Ρώμη ἐβυθίζετο εἰς τὴν καταστροφὴν, τὸ Ἀνατολικὸν κράτος παροδικῶς μόνον προσεβλήθη κατὰ μῆκος τῶν συνόρων του καὶ ἡ Νέα Ρώμη, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἐξηκολούθει νὰ παραμένῃ ἰσχυρά, μεγαλυνομένη διὰ τῶν πολλαπλῶν τῆς νικῶν.

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

8. Οἱ μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ αὐτοκράτορες (457 — 527)

Σ ΕΙΔΟΜΕΝ, με τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τοῦ Θεοδοσίου καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν μισθοφορικῶν στρατευμάτων Γερμανὸς Ἀσπαρ ἐπέβαλεν ὡς αὐτοκράτορα τὸν ἐκ Θράκης χιλιάρχον Λέοντα Α' (457 — 474), ὅστις ἐστέφη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Ὁ Ἀσπαρ συνεκέντρωσεν εἰς τὰς χεῖράς του μεγάλην πολιτικὴν ἐξουσίαν καὶ διότι ἦτο ἱκανὸς στρατηγὸς καὶ διότι εἶχε στήριγμα τοὺς ἐν τῷ στρατῷ Γερμανοὺς. Εὗρεν ὅμως οἰκτρὸν τέλος. Ὁ ὑπερήφανος αὐτοκρατορικὸς στόλος, ἡ πρώτη μεγάλη ἀρμάδα, τὴν ὁποίαν παρεσκεύασε τὸ Βυζαντινὸν κράτος, τεθεῖσα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἀναξίου ἀνδρός, τοῦ Βασιλίσκου, ἀδελφοῦ τῆς αὐτοκρατείας, κατεστράφη ἀδόξως εἰς τὴν κατὰ τῶν ἐν Ἀφρικῇ Βανδάλων ἐκστρατείαν. Ὁ ναύαρχος Βασιλίσκος κατὰ τὴν ὥραν τῆς ναυμαχίας ἐφρόντισε νὰ σωθῇ διὰ τῆς φυγῆς καὶ ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινουπόλιν, νὰ κρυβῇ. Ὑπεύθυνος τοῦ κακοῦ ἐφοδισμοῦ, ἐπομένως, καὶ τῆς μεγάλης καταστροφῆς ἐθεωρήθη ὁ Ἀσπαρ καὶ κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἐθανατώθη.

Τὸ 474 ἀπέθανεν ὁ Λέων Α' καταλιπὼν τὸν θρόνον εἰς τὸν ἐξαετῇ ἐγγονόν του Λέοντα, ὅστις, μετὰ δεκάμηνον βασιλείαν, ἀπέθανεν αἰφνιδίως· τῇ συναινέσει δὲ τῆς συγκλήτου ἀνέλαβε τὸν θρόνον ὁ πατὴρ του Ζήνων (474 — 491), ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐγένινεν ἡ ὀριστικὴ κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους καὶ ἡ ἰδρύσις εἰς τὴν Ἰταλίαν τοῦ Ὀστρογοθικοῦ. Ἐπὶ Ζήνωνος ἀκόμη συνέβη ἡ πυρκαϊὰ τῆς μεγάλης βιβλιοθήκης τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἀναστάσιος Α' (491 — 518).

Οὗτος ἦτο ὑπάλληλος τῆς συγκλήτου καὶ ἐπέδειξε πολλὰς ἀρετάς, ἔχαιρε δὲ μεγάλης ὑπολήψεως εἰς τὴν κοινωνίαν. Διὰ τοῦτο ὁ λαός, κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν του, ἀνεφώνει «ὡς ἔζησας, οὕτω καὶ βασιλεύσον· εὐσεβῶς ἔζησας, εὐσεβῶς βασιλεύσον». Ἐπειδὴ δὲ ὑπῆρχον θρησκευτικαὶ ἔριδες ἐξ αἰτίας τῶν αἰρετικῶν, ὁ πατριάρχης πρῶτον ἐζήτησε παρὰ τοῦ Ἀναστασίου ἔγγραφον ὁμολογίαν, ὅτι θὰ τηρήσῃ τὴν Ὁρθοδοξίαν, καὶ κατόπιν τὸν ἔσταψεν αὐτοκράτορα.

Εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς καὶ ἐσωτερικοὺς ἀγῶνας ἐδείχθη ἡ πείρα, ἡ πολιτικὴ σύνεσις καὶ ἡ δεξιότης τοῦ Ἀναστασίου. Κατήργησε τὴν βρχειαν φορολογίαν, διεχειρίσθη καλῶς τὰ οἰκονομικὰ καὶ διώκησε τιμίως. Ἀνῆγειρε πολλὰ κτίρια, ὑδραγωγεῖα, λουτρά καὶ ὄχυρά εἰς πολλὰς πόλεις, ἐξασφάλισας διὰ φρουρίων τὰ σύνορα τοῦ κράτους. Πρὸς ὑπεράσπισιν δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔκτισε τὸ μακρὸν τεῖχος ἀπὸ τῆς Σηλυμβρίας τῆς Προποντίδος μέχρι τῶν Δέρκων ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου, διότι νέος ἐχθρός, οἱ Βούλγαροι, συγγενεῖς τῶν Οὐννων, ἐπεχείρουν ἤδη ἐπιδρομὰς.

Τὸ 518 ἀπέθανεν ὁ Ἀναστάσιος εἰς βαθὺ γῆρας, χωρὶς νὰ ἔχῃ ὀρίσει τὸν διάδοχόν του. Ἐξελέγη δὲ ὑπὸ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ στρατοῦ ὁ γηραιὸς ἀξιωματικὸς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς Ἰουστῖνος, ὅστις καὶ ἀνηγорεύθη αὐτοκράτωρ ὡς Ἰουστῖνος Α' (518 — 527).

Οὗτος κατήγετο ἐκ Μακεδονίας καὶ ἦτο ἀπλοὺς χωρικός, ἐλθὼν πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἀναζήτησιν τύχης, καλὸς καὶ γενναῖος στρατιώτης, ἀγράμματος ὅμως, κατορθώσας, μετὰ σκοτεινὴν μηχανορραφίαν, νὰ ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ νὰ γίνῃ ἰδρυτῆς δυναστείας. Ὡς αὐτοκράτωρ ὁ Ἰουστῖνος ὠφέλησε τὸ κράτος, διότι εἶχε παρὰ τὸ πλευρόν του ὡς σύμβουλον τὸν ἀνεψιόν του Ἰουστινιανόν. Ὁ Ἰουστινιανός, συμμετέχων εἰς τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους, παρεσκεύαζε τὴν ἰδικήν του ἀρχήν, διὰ νὰ γίνῃ δὲ ἀγαπητὸς εἰς τὸν λαὸν ἐμοίραζεν εἰς αὐτὸν μεγάλα χρηματικὰ ποσά, ὅπως κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκλογῆς του ὡς ὑπάτου.

Τὸ σπουδαιότερον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου ἦτο ἡ ἀποκατάστασις τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος μετὰ τὴν Ρώμην (βλέπε § 21), πρᾶγμα ἀπαραίτητον διὰ τὴν σχεδιαζομένην ἀνάκτησιν τοῦ Δυτικοῦ κράτους. Ἐπίσης ἐπὶ Ἰουστίνου ἤρχισεν ἡ πολιτικὴ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ μεταξὺ τῶν γειτονικῶν εἰδωλολατρικῶν λαῶν, ταύτην

δὲ βλέπομεν βραδύτερον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ νὰ συνεχίζεται εἰς μεγαλυτέραν κλίμακα.

9. Ἰουστινιανὸς (527 — 565)

Ὁλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, ὁ Ἰουστῖνος ἔστεψε τὸν ἀνεψιόν του Ἰουστινιανὸν αὐτοκράτορα. Οὗτος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον εἰς ἡλικίαν 45 ἐτῶν (527) καὶ ἐκυβέρνησε τὸ κράτος ἐπὶ ἡμισυν περίπου αἰῶνα, διότι πραγματικῶς ἀπὸ τὸ 518 εἶχεν εἰς χεῖράς του τὴν ἐξουσίαν καὶ κατ' ὄνομα μόνον ἦτο αὐτοκράτωρ ὁ Ἰουστῖνος. Κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ συνέβησαν μεγάλα γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν σταθμὸν εἰς τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπέβη ἐξαίρετος αὐτοκράτωρ, τὸ δὲ ὄνομά του παραμένει ἀθάνατον ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Εἶναι βέβαιον, ὅτι κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τῆς βασιλείας του εἰργάζετο πολὺ καὶ ἐκοιμᾶτο ἐλάχιστα, διὰ τοῦτο δὲ ὠνομάσθη ἀκρίβης.

Ἡ σύζυγός του Θεοδώρα ἤσκει μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτοῦ καὶ εἰς πολλὰ ζητήματα ἐπέβαλλε τὴν γνώμην της. Αὕτη διεκρίθη διὰ τὴν εὐφυίαν καὶ τὴν ἐπιδεξιότητά της εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ πράγματα καὶ δὲν ἀρνοῦνται τοῦτο οὔτε οἱ ἐχθροὶ της. Ἡ Θεοδώρα ἦτο κόρη ἀρκετοτρόφου καὶ ἔμεινεν ὀρφανὴ μητρὸς ἐνωρίς, εἰργάζετο δὲ ὡς χορεύτρια εἰς τὸ θέατρον καὶ τὸν ἵππόδρομον. Ὅταν ἐγνώρισε τὸν Ἰουστινιανόν, ἀφωσιώθη εὐλικρινῶς εἰς αὐτὸν καὶ ὁ βίος της ὡς αὐτοκρατορίας εἶναι ἄψογος καὶ ἀνεπίληπτος. Ἡ Θεοδώρα ἐπέδειξε πολὺ τιμὰ χαρίσματα καὶ ἀρετάς, ἰδίως ἰσχυράν θέλησιν, ἣ ὁποία κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα ἔσωσε τὸ κράτος.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφιλοδόξησε νὰ ἀνασυστήσῃ τὸ ἀρχαῖον Ρωμαϊκὸν κράτος, δὲν ἔσφερετο δὲ οὔτε ἱκανότητος οὔτε καταλλήλων προσώπων. Πρὸς τοῦτο ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ προσεταιρισθῇ τὸν πάπαν τῆς Ρώμης καὶ νὰ συμφιλιωθῇ μετ' αὐτοῦ, ὅταν δὲ ὁ πάπας Ἰωάννης Β' ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ἰουστινιανὸς προητοίμασε θριαμβευτικὴν ὑπόδοχην.

Ὁμοίως ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφρόνει, ὅτι εἶχε καθήκον ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος τὸν ἔκαμεν αὐτοκράτορα, νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν Ὁρθοδοξίαν ἐντὸς τοῦ κράτους, νὰ καταπολεμήσῃ τὰς αἱρέσεις καὶ τὸν ἐθνισμόν καὶ νὰ διαδώσῃ τὸν χριστιανισμόν ἔξω τοῦ κράτους. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ

Ἰουστινιανοῦ ἔκλεισαν αἱ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀλλαχοῦ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ τῶν εἰδωλοκρατῶν. Δηλαδή πολιτικῇ τοῦ ἰσχυροῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο ἐν κράτος, μία Ἐκκλησία, μία νομοθεσία.

Διπλωματικῇ πολιτικῇ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο, διὰ τῆς παροχῆς μεγάλων χρηματικῶν ποσῶν, νὰ χρησιμοποιῇ εἰς τὰ σύνορα τὸν ἑνα λαὸν κατὰ τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔμαθον οἱ βάρβαροι νὰ ζητοῦν χρήματα ἀπὸ τὸ Βυζάντιον.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἦλθεν εἰς ρῆξιν μὲ τὰς φατρίας τοῦ Ἱπποδρόμου, αἱ ὁποῖαι ὠνομάζοντο δῆμοι. Οἱ δῆμοι ἦσαν ὠργανωμένοι κατὰ περιφερείας τῆς πρωτευούσης, εἶχον δήμαρχον, δημοτολόγιον, δημοτικά τινα καθήκοντα ἀνάλογα μὲ τὰ σημερινά, πρὸς δὲ καὶ πολιτικὴν ἰσχύιν. Εἰς τὸν Ἱπποδρόμον εἶχον τὰς ἰδιαιτέρας τῶν θέσεις καὶ ὑπεστήριζον τοὺς ἀγωνιζομένους φίλους τῶν. Τὸ ἔθιμον τῶν Ἱπποδρομιῶν ἦλθεν ἐνωρὶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τὴν Ρώμην καὶ ὡς θέαμα ἦτο λίαν ἀγαπητόν, κατὰ χιλιάδας δὲ ὁ λαὸς παρηκολούθει τὰς Ἱπποδρομίας.

Κατ' αὐτὰς οἱ δῆμοι ἐλάμβανον τὸ θάρρος καὶ παρουσιάζοντο εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἐξέφραζον τὰ παράπονά τῶν καὶ ἐνίοτε τὴν θέλησιν τῶν. Οὗτοι βαθμηδὸν ἀπέβησαν ἰσχυροὶ πολιτικοὶ παράγοντες καὶ ἡ γνώμη τῶν ἐσπερέων τὸν θρόνον τοῦ νέου αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος ἐπευφημεῖτο εἰς τὸν Ἱπποδρόμον.

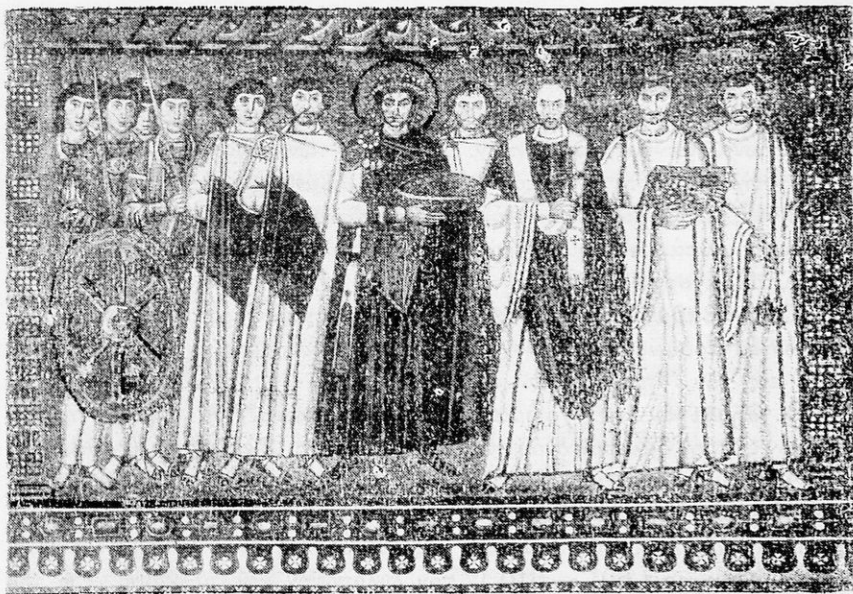
Οἱ δῆμοι ἐκ τοῦ χρώματος τῆς ἐνδυμασίας, τῆς σημαίας ἢ τῶν ἡνιόχων ἔφερον διάφορα ὀνόματα, Πράσινοι, Βένετοι (γαλάζιοι) κ. ἄ. Οὗτοι ἐπ' εὐκαιρίᾳ διαφόρων γεγονότων συνέθετον δημῶδη σκαπτικά ἄσματα καὶ πολιτικούς στίχους, διὰ τῶν ὁποίων ἐνέπαιζον ἀνωτέρους ὑπαλλήλους τοῦ κράτους, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα. Π.χ. διὰ τὸν Φωκᾶν (601 — 610), τὸν φιλοπότην καὶ τὰ καθήκοντά του παραμελοῦντα, ἐλέγχθη ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ ὑπὸ τῶν Πρασίνων « πάλιν τὸν καῦκον ἔπιες, πάλιν τὸν νοῦν ἀπώλεσας ».

Τὸ κράτος εἰς πολλὰς περιστάσεις ἐζήτει τὴν βοήθειαν τῶν δῆμων, ὡς διὰ τὴν ἀπόκρουσιν ἐχθρῶν, διὰ τὴν ταχεῖαν ἀνοικοδόμησιν τῶν τειχῶν καὶ δι' ἄλλας κατεπειγούσης φύσεως περιπτώσεις.

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους 532 ἡ κυβέρνησις προσεπάθησε νὰ περιορίσῃ τὰς πολιτικὰς ἐπεμβάσεις καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς κακοποιοὺς ἀμφοτέρων τῶν φατριῶν, ἀλλ' αὐταὶ συνενωθεῖσαι ἐκήρυξαν ἐπανάστασιν, γνωστὴν μὲ τὸ ὄνομα Στάσις τοῦ Νίκα, ἐκ τοῦ συνθήματος τῶν στασιαστῶν « νίκα ». Ἐν τῷ μεταξύ πυρκαϊά, ἀναφθεῖσα

ὑπὸ τῶν στασιαστῶν, ἠπείλησε νὰ καύσῃ τὰ ἀνάκτορα. Πλεῖστα δημόσια κτήρια ἀπετεφρώθησαν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ τὸ παρ' αὐτὸν ξενοδοχεῖον τοῦ Σαμψών, ὅπου κατέλυνον καὶ ἐτύγγχον περιποιήσεως δωρεὰν οἱ ἄποροι ξένοι.

Ἡ κατὰστασις ἀπέβαινε κρισιμωτάτη. Ὁ αὐτοκράτωρ, οἱ σύμβουλοι του καὶ αὐτὸς ὁ Βελισάριος, δεδοκιμασμένος στρατηγός, ἐσκέπτοντο περὶ φυγῆς. Τότε ἐφάνη ἡ ἰσχυρὰ θέλησις τῆς Θεοδώρας, ἡ ὁποία

5. Ἰουστιανὸς Α' (527 — 565,) μετὰ τῆς ἀκολουθίας του

(Μωσαϊκὸν τοῦ ἑνὸς αἰῶνος, ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Βιταλίου τῆς Ραβέννης)

ἔσωσε τὸν Ἰουστινιανόν, διότι ἐδήλωσεν, ὅτι δὲν ἤτο διατεθειμένη νὰ φύγῃ, ἀλλ' ὅτι θὰ ἔμενε ν' ἀποθάνῃ ὡς βασίλισσα. Ἡ τόλμη τῆς Θεοδώρας ἔδωκε θάρρος εἰς τὸν Ἰουστινιανόν καὶ ὁ στρατηγὸς Βελισάριος ἠδυνήθη νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὸ αἶμα. Λέγεται, ὅτι 30 χιλιάδες νεκροὶ ἐκάλυψαν τὸν Ἱππόδρομον καὶ τὰς ὁδοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ νίκη αὕτη ἀποτελεῖ σταθμὸν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολιτεύμα-

τος, διότι ἔπαυσαν εἰς τὸ ἐξῆς λαὸς καὶ σύγκλητος νὰ εἶναι πολιτικοὶ παράγοντες, ἡ δὲ ἐξουσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀπέβη ἀπεριόριστος.

10. Πολεμικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἰουστινιανὸς ὅλως ἀπερίσπαστος ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν κατακτητικῶν του σχεδίων, δηλαδὴ τὴν ἀνίδρυσιν τῆς

6. Ἡ Ἐνθρονος Θεοτόκος. Ἐκατέρωθεν αὐτῆς ὁ Ἰουστιανὸς προσφέρων τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος προσφέρων τὴν Πόλιν εἰς τὴν Θεοτόκον
(Μωσαϊκὸν τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως)

ἀρχαίας Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ πρῶτον ἐστράφη κατὰ τῶν Βυζανδίων.

Πολλοὶ σύμβουλοι, πρὸ πάντων ὁ Ἰωάννης Καππαδόκης, προσεπάθησαν νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐκστρατείαν αὐτήν. Ἐν τούτοις ὅμως ὁ Ἰουστινιανὸς τὴν ἀπεφάσισεν, μὲ πολλὴν πεποίθησιν εἰς τὸν νικητὴν τῶν στασιαστῶν Βελισάριον, τὸν ὁποῖον τώρα ἀνεκήρυξε στρατηγὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Βελισάριος, μὲ ὀλίγον σχετικῶς ἀλλ' ἐκλεκτὸν

στρατόν, ἤτοι δέκα χιλιάδας πεζῶν καὶ πέντε χιλιάδας ἱππέων, ἐπιβί-
 βασθεὶς 500 πλοίων, ἐξ ὧν τὰ 100 περίπου πολεμικά, ἔφθασεν εἰς τὴν
 Ἀφρικὴν καὶ ἐνίκησε τὸν πολυαριθμότερον στρατόν τῶν Βανδάλων.

Περὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἔγραψεν ὁ ἱστορικὸς Προκόπιος, ὅστις
 ἠκολούθησε τὸν Βελισάριον ὡς βοηθὸς καὶ πολιτικὸς σύμβουλος αὐτοῦ.

Εἰς τὸ Τριμάμαρον, εἴκοσι μίλια περίπου δυτικῶς τῆς Καρ-
 χηδόνας, συνήφθη ἡ δευτέρα μάχη, ἡ ὁποία ἔκρινε καὶ τὴν τύχην τοῦ
 βανδαλικοῦ κράτους. Ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τοῦ Βελισαρίου ὁ βασιλεὺς
 τῶν Βανδάλων Γελιμερος ἔφυγεν εἰς τὴν Νομιδίαν, χωρὶς νὰ προ-
 βάλλῃ καμμίαν ἀντίστασιν. Τὸ κράτος τῶν Βανδάλων, τὸ ὁποῖον ἦτο
 ἔργον ἑνὸς μόνον ἀνδρός, τοῦ Γιζερίχου, διελύθη (533), χωρὶς ν' ἀφήσῃ
 οὐδὲν ἔγχος. Ὁ δὲ Βελισάριος, μετὰ τὴν νίκην του, τὴν ὁποίαν ἔσως καὶ
 ὁ ἴδιος δὲν ἐφαντάζετο τόσον εὐκολον, ἐπεδίωξε καὶ ἐπέτυχε τὴν σύλ-
 ληψιν τοῦ Γελιμέρου, τὸν ὁποῖον ἔφερεν αἰχμάλωτον εἰς τὴν Κωνσταν-
 τινούπολιν ὡς κόσμημα τοῦ θριάμβου του.

Ὁ Βελισάριος, προσεκτικὸς ὅπως ἦτο, ἔλαβεν ὅλα του τὰ μέτρα νὰ
 ὀχυρώσῃ τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἰδίως τὴν Καρχηδόνα, ἡ ὁποία κατέστη κέν-
 τρον διοικητικὸν καὶ παρέμεινε πιστὴ ὑπήκοος τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους
 ἐπὶ 150 ἔτη ἀκόμη.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους τῶν Βανδάλων, ἤρχισεν ὁ Ἰου-
 στινιανὸς τὸν κατὰ τῶν Ὀστρογόθων πόλεμον (533 — 554), ὅστις
 διήρκεσεν 20 ἔτη, διότι διεξήχθη δι' ἀνεπαρκῶν μέσων. Αἱ ἐπιτυχίαι
 τοῦ στρατηγοῦ Βελισαρίου εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἔκαμαν τὸν Ἰουστινιανὸν
 νὰ σκεφθῇ, ὅτι ἐξ ἴσου εὐκόλως θὰ κατέκτα καὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ θὰ
 ἀποκαθίστα ἐνιαῖον ρωμαϊκὸν κράτος καὶ συγχρόνως ἐνιαίαν ὁρθόδοξον
 Ἐκκλησίαν.

Ἀφορμὴν ἔλαβεν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐκ τῆς δολοφονίας τῆς βασιλίσσης
 τῶν Ὀστρογόθων Ἀμαλασοῦθας, ἡ ὁποία ἦτο σύμμαχος του,
 καὶ εὐθὺς ἐπενέβη εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἰταλίας. Πρὸς τοῦτο ὁ Βελι-
 σάριος μὲ 7.500 ἀνδρας ἀπεβίβάσθη εἰς τὴν Σικελίαν (535) καὶ κατέ-
 λαβεν, ἐντὸς ὀλίγων ἐβδομαδῶν, τὰς Συρακούσας, τὴν Πάνορμον καὶ
 ἄλλας πόλεις, σχεδὸν χωρὶς ἀντίστασιν.

Ὁ βασιλεὺς τῶν Ὀστρογόθων Θεοδᾶτος ἐδόλοφονήθη καὶ
 τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ ἀνέλαβεν ὁ νέος βασιλεὺς Οὐτίγις.
 Τοῦτον νικήσας ὁ Βελισάριος συνέλαβεν αἰχμάλωτον, ἀλλὰ τὸ κράτος
 τῶν Ὀστρογόθων δὲν διελύθη. Κατόπιν ἐστάλη ἐναντίον τῶν Ὀστρο-

γόθων ὁ στρατηγὸς Ναρσῆς, ὁ ὁποῖος εἰς σκληρὰν μάχην ἐνίκησε τὸν νέον βασιλέα αὐτῶν Γωτίλαν. Ἡ νίκη τοῦ Ναρσῆ ἦτο μεγάλη. Ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ἀφρική ἐγίναν ἐπαρχίαι τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, κυβερνώμεναι ἀπὸ ἀντιβασιλέα (ἐξάρχον). Πρῶτος ἐξάρχος διωρίσθη ὁ Ναρσῆς. Ὁ εἰκοσαετής αὐτὸς πόλεμος ἐστοίχισεν εἰς τὸ Βυζάντιον πολὺ, διότι ἐσπαταλήθη στρατὸς καὶ χρῆμα καὶ δὲν εἶχε μόνιμον ἀποτέλεσμα, καθ' ὅσον ἡ Ἰταλία, καταληφθεῖσα ταχέως ὑπὸ ἄλλης γερμανικῆς φυλῆς, τῶν Λογγοβάρδων, ἐχάθη ὀριστικῶς.

Μετ' ὀλίγον ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπενέβη εἰς τὴν Ἰσπανίαν κατὰ τοῦ κράτους τῶν Βησιγόθων καὶ ἐκυρίευσεν τὸ νοτιοανατολικὸν τμήμα αὐτῆς. Διὰ τῶν κατακτήσεων τούτων ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπραγματοποίησε τὸ σχέδιόν του, τὸ κράτος ἐδιπλασιάσθη, ἡ Μεσόγειος ἐγίνε λίμνη βυζαντινῇ καὶ ἡ Δαλματία, ἡ Ἰταλία, ἡ Ἀφρική, ἡ Νότιος Ἰσπανία, ἡ Σικελία, ἡ Κορσική, ἡ Σαρδηνία καὶ αἱ Βαλεαρίδες νῆσοι ἀπετέλεσαν τμήμα τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας.

Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν διεξήχθησαν μόνον εἰς τὴν Δύσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ Πέρσαι ἀνησυχοῦντες διὰ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους εἰς Ἀρμενίαν, Καύκασον καὶ Συρίαν, ἐπολέμησαν ἐπὶ 5 ἔτη (527 — 532), ὅτε δὲ ἐπῆλθεν εἰρήνη, ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπελευθερώσας τὰς ἐν Ἀνατολῇ στρατιωτικὰς του δυνάμεις, ἐστράφη πρὸς τὴν Δύσιν. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης Α', ἀνησυχῶν ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν τῇ Δύσει, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ ἠκύρωσε τὴν συναφθεῖσαν «ἀπέραντον εἰρήνην» τοῦ 532. Ὁ Χοσρόης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Συρίαν (540) καὶ αἱ πόλεις ἐκυριεύοντο ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην, ὡς καὶ ἡ Ἀντιόχεια.

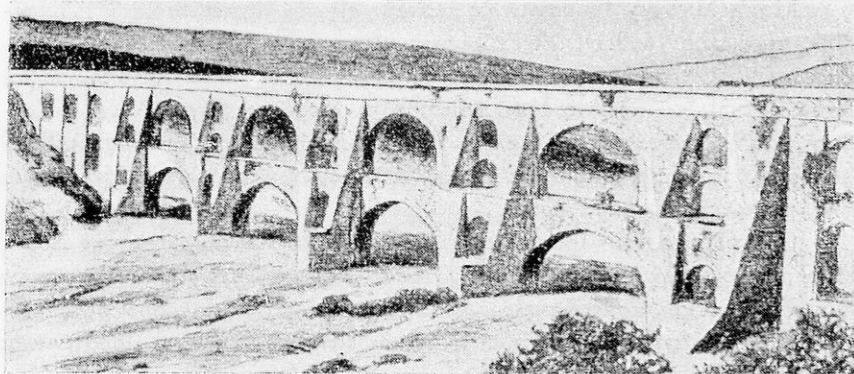
Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνεκάλεσε τὸν Βελισάριον ἐξ Ἰταλίας, ἀλλ' οὗτος δὲν ἠδυνήθη νὰ νικήσῃ τὸν Πέρσην βασιλέα, διότι ὁ πόλεμος ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τῶν ἀνατολικῶν συνόρων ἀπὸ Κολχίδος μέχρι Μεσοποταμίας καὶ Συρίας. Ὁ Ἰουστινιανὸς τελικῶς ἔκλεισεν εἰρήνην μὲ τοὺς Πέρσας (562) ὑποχρεωθεὶς εἰς καταβολὴν χρηματικῆς ἀποζημιώσεως, ἀλλὰ καὶ ἐξασφάλισας τὴν Λαζικήν χώραν, ἐξ ἧς οἱ Πέρσαι ἀπεχώρησαν.

11. Εἰρηνικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Ὁ Ἰουστινιανὸς πρωτίστως ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν νομοθετικὴν καὶ διοικητικὴν ἀνασύνταξιν. Τὸ νομοθετικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι

όντως μέγα καὶ θά γίνῃ περὶ αὐτοῦ εἰδικὸς λόγος κατωτέρω (§ 30).

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφρόντισεν ἐπίσης νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀχανῆ αὐτοκρατορίαν του ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν βαρβάρων. Διὰ τοῦτο κατέβαλε συντόνους προσπάθειάς νὰ τοὺς ἐκχριστιανίσῃ, ἐπὶ πλεόν δὲ ἀνήγειρεν εἰς τὰ κυριώτερα συνοριακὰ σημεῖα πολυάριθμα φρούρια καὶ ὀχυρώματα, τὰ ὅποια ὠνόμασαν Ἰουστινιάνεια. Τὰ ἐρείπια τούτων προκαλοῦν καὶ σήμερον τὸν θαυμασμόν μας. Ὁ σύγχρονος τοῦ Ἰου-

7. Ὑδραγωγεῖον παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν,
ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ἰουστινιανόν.

στινιανοῦ ἱστορικὸς Προκόπιος βεβαιοῦ, ὅτι τὸ κολοσσιαῖον ἀμυντικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔσωσε πολλάκις τὴν αὐτοκρατορίαν.

Κατὰ μῆκος τῶν συνόρων ὁ Ἰουστινιανὸς ἵδρυσεν σταθμούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἐγκατέστησεν εἰδικὰ στρατεύματα καὶ διὰ πρώτην φορὰν ὠρίσθη, ὅπως οἱ διοικηταὶ τῶν συνοριακῶν περιφερειῶν σ τ ρ α τ η γ ο ἰ συγκεντρώσουν εἰς χεῖράς των τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξουσίαν, ἐνῶ μέχρι τούδε ἡ διοίκησις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἠκολούθει τὴν ρωμαϊκὴν ὀργάνωσιν, τὸν χωρισμὸν δηλαδή τῆς πολιτικῆς ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας.

Ἐκτὸς τῶν ὀχυρωμάτων καὶ φρουρίων, τὰ ὅποια ἀνήγειρεν ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους, πλῆθος ἀπέραντον μεγάλων δημοσίων ἔργων εἶδε τὸ φῶς ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Οὐδεμίαν ἴσως ἄλλη περίοδος τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας παρουσιάζει τόσῃν κτηριακὴν δραστη-

ριότητα, ὅσῃν ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἐκτίσθησαν νέαι πόλεις, γέφυραι, ὁδοί, λουτρά, ξενοδοχεῖα, ὅπου κατέλυνον οἱ ἄποροι ξένοι, ὕδραγωγεῖα, δεξαμεναί, δικαστήρια καὶ πρὸ πάντων μοναστήρια καὶ ἐκκλησίαι, ὡς ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται κατωτέρω ἐκτενέστερος λόγος (§ 27).

Ἐπειδὴ ἡ διοίκησις τοῦ Βυζαντίου εἶχε μεγάλας ἀτελείας, διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ὁ ἀναγκαῖος ἑλεγχος, ὁ Ἰουστινιανὸς ἔλαβεν εἰδικὰ μέτρα πρὸς βελτίωσίν τῆς. Ἡῤῥησε τοὺς μισθοὺς τῶν ὑπαλλήλων, διὰ νὰ μένουν ἀδέκαστοι καὶ ἀνεπηρέαστοι εἰς τὰ καθήκοντά των, καὶ ἐμείωσε τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπαλλήλων εἰς τινὰς ἐπαρχίας ὅπως περιορίσῃ τὰς δαπάνας. Εἰς τὰς ἀπομεμακρυσμένας ἐπαρχίας, ὡς εἰπομεν, ἀνετέθη ἡ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἐξουσία εἰς ἓν πρόσωπον, διὰ νὰ μὴ ζητοῦνται ἀπὸ τὴν προτεύουσαν κατευθύνσεις διὰ κάθε προκῦπτον ζήτημα.

Ἐπίσης ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπεδίωξε νὰ ἀναπτύξῃ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν. Τότε εἰσῆλθῃ ἀπὸ τὴν Κίναν ἡ βιομηχανία τῆς μετὰ-ξῆς, ἡ ὁποία μεγάλως ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Συρίαν. Κατὰ τὸν Προκόπιον, τὸν μεταξόπορον εἰς τὸ Βυζάντιον ἔφεραν μοναχοί. Ἡ μεταξουργία προσεπόρισε τεράστια κέρδη καὶ ἡσκέϊτο ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν εἰς πολλὰς πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας, ὡς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, Βέροϊαν, Θήβας, Πάτρας, Κόρινθον κ.ἄ. Εἰς πολλὰς δὲ περιοχὰς ἐφυτεύθησαν μορέαι, ἰδίως εἰς τὴν δυτικὴν Πελοπόννησον, ἡ ὁποία ὠνομάσθη Μορέας καὶ κατ' ἐπέκτασιν ὅλη ἡ χερσόνησος.

Γενικῶς, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἔλαβε μεγάλην ἑκτασιν καὶ αἰγλὴν. Ἡ διὰ μίαν φορὰν ἀκόμη ἀναστάσις τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἡ ἀναδιοργάνωσις αὐτοῦ ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας καὶ κατέστησαν τὸ ὄνομα τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέγα.

12. Λογγοβάρδοι ἢ Λομβαρδοί

Οἱ μακροχρόνιοι πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐξήντησαν τὸ κράτος οἰκονομικῶς καὶ στρατιωτικῶς. Ἄλλοι τώρα λαοὶ ἀρχίζουν τὰς ἐπιδρομὰς των κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὡς οἱ γερμανικῆς καταγωγῆς Ἑρουλοὶ, Γεπίδαὶ καὶ Λογγοβάρδοι.

Ἐκ τούτων οἱ δύο πρῶτοι ἐξεχριστιανίσθησαν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ὑπηρετήσαν δὲ ὡς στρατιῶται τὸ Βυζάντιον κατὰ τοὺς διαφόρους πο-

λέμους. Οἱ Λογγοβάρδοι ἢ Λομβαρδοὶ ἔγιναν καὶ αὐτοὶ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ χριστιανοὶ καὶ ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς παρὰ τὸν Δούναβιν χώρας, ἐβοήθησαν δὲ ὡς μισθοφόροι τὸν στρατηγὸν Ναρσῆν κατὰ τὸν μακροχρόνιον πόλεμον ἐν Ἰταλίᾳ.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπεχίρει δι' ἱεραποστόλων τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν γειτονικῶν εἰδωλολατρικῶν λαῶν καὶ διὰ λόγους καθαρῶς θρησκευτικούς καὶ διὰ λόγους πολιτικούς, διότι ἐπίστευεν, ὅτι ἐκχριστιανιζόμενοι καθίσταντο φιλικώτεροι πρὸς τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Βραδύτερον, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Ἀβάρων, οἱ Λογγοβάρδοι κατῆλθον εἰς τὴν Ἰταλίαν μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιὰ των καὶ ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς εἰς τὴν Β. Ἰταλίαν, ἣ ὁποία ὑπ' αὐτῶν ὠνομάσθη Λομβαρδία (569). Βαθυτέρως δὲ οὗτοι κατῆλθον νοτιώτερον καί, μὴ εὐρόντες σοβαρὰν ἀντίστασιν παρὰ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ, κατέλαβον εὐκόλως τὴν χώραν, ἐκτὸς τῶν ὠχυρωμένων πόλεων τῆς Ραβέννης, τῆς Ρώμης καὶ τῆς Νεαπόλεως.

Οἱ πάπαι ὅπως ἀποκρούσουσιν τοὺς ἐπιδρομεῖς, κατ' ἀρχὰς ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Βυζαντίου, βραδύτερον ὅμως ἐστράφησαν πρὸς τοὺς Φράγκους, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐκχριστιανισθῇ ἀφότου ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Χλωδοβίκος ἔγινε χριστιανὸς (496). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ λογγοβαρδικὸς κίνδυνος ὥθησε τοὺς πάπας νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Βυζάντιον καὶ νὰ στραφοῦν ὀριστικῶς πρὸς τοὺς Φράγκους. Τὸ κράτος τῶν Λογγοβάρδων κατελύθη ὑπὸ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου (774).

Ἐκ τῆς ταχείας ὅμως καὶ ἀπροβλέπτου συστάσεως τοῦ Λομβαρδικοῦ κράτους εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ ἐκεῖ εἰκοσαετῆς πόλεμος τοῦ Ἰουστινιανοῦ (534 — 554) δὲν ὠφέλησε τὸ Βυζάντιον. Ἡ προσωρινὴ ἀνάκτησις τοῦ Δυτικοῦ κράτους πολὺ ἐστοίχισεν εἰς στρατὸν καὶ χρήμα, ἐξησθένησε δὲ τὴν φρούρησιν τῶν βορείων καὶ ἀνατολικῶν συνόρων τοῦ κράτους.

13. Σ λ ά β ο ι

Οὗτοι, ὁρμώμενοι ἀπὸ τὸν Δούναβιν, ἔκαμνον ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου καὶ ὀνομάζονται ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς Σ κ λ α β η ν ο ι, Σ κ λ ά β ο ι καὶ Σ λ ά β ο ι, ἔζων δὲ βίον ποιμενικόν.

Οἱ Σλάβοι δὲν ἦσαν πολεμικοὶ ὅσον οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Οὐννοι καὶ

διὰ τοῦτο δὲν κατώρθωσαν νὰ ιδρύσουν ἴδιον κράτος, ἀλλ' ὑπετάσσοντο εἰς ἰσχυροτέρους λαούς. Ἐνεκα τούτου τὸ ὄνομα σλάβος κατέληξε νὰ σημαίνει τὸν δοῦλον ἢ τὸν αἰχμάλωτον. Κατὰ τὸν 6ον μ.Χ. αἰῶνα ἤρχισαν οἱ Σλάβοι νὰ ἀκολουθοῦν τοὺς ἐπιδρομεῖς Οὐννων καὶ Ἀβάρους εἰς τὰς πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως χώρας. Ἡ Θράκη καὶ ἡ νοτιωτέρα Ἑλλάς εἶδε πολλὰς καταστροφάς. Ἰδίως φοβερά ἀπέβη ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ ἔτους 540, ἡ ὁποία συνετρίβη πρὸ τῶν ὀχυρῶν τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου. Ἄλλοτε πάλιν οἱ ἐπιδρομεῖς ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασαν νὰ καταλάβουν, ἀλλὰ ματαίως. Τὸ 559 ἡπείλησαν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὁ Βελισάριος, καίτοι γέρων πλέον, ἀπώθησεν αὐτούς.

Οἱ Σλάβοι, μετὰ τὴν παρακμὴν τῶν Ἀβάρων κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα, κατέρχονται μόνοι τῶν εἰς τὴν Βαλκανικὴν καὶ ἐπιδίδονται εἰς μικροτέρας πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Οὗτοι δὲν εἶχον πλήρη στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ὀργάνωσιν, ὥστε, ἂν καὶ κατεῖχον μέγα τμήμα τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Γερμανίαν μέχρι τῶν Οὐραλίων ὀρέων, δὲν ἱδρυσαν κράτος, διότι δὲν εἶχον τὸν τύχην ν' ἀποκτήσουν ἱκανοὺς ἀρχηγούς, ὥς οἱ Οὐννοι, οἱ Γότθοι κ.ἄ. Πολυάριθμοι Σλάβοι ἔζων εἰς τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν, ἡ ὁποία δι' αὐτὸ ὠνομάζετο καὶ Σκλαβηνία. Κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα οἱ Σλάβοι εἰσέβαλον εἰς τὴν βόρειον Βαλκανικὴν καὶ ἀπὸ τοῦ 8ου αἰῶνος ἐγκατεστάθησαν μονίμως, ἰδίως εἰς τὴν ὑπαίθρον χώραν.

Ἡ ζωὴ τῶν Σλάβων διήρχετο κυρίως εἰς τὸν στάβλον, τὸν ἀγρὸν ἢ τὸ ποίμνιον καὶ εἰς τούτους ὀφείλονται τὰ σλαβικὰ ἐν Ἑλλάδι τοπωνύμια καὶ αἱ εἰσαχθεῖσαι εἰς τὴν ἑλληνικὴν σλαβικαὶ λέξεις, ὡς βελέντζα (μάλλινον κλινოსκέπασμα), γκοῦσα, κοτέτσι, Ἀράχοβα, Βοδενίτσα κ.ἄ. Ἡ διείσδυσις τῶν σλαβικῶν φυλῶν εἰς τὰς χώρας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους κατὰ τὸ πλεῖστον ἔγινεν εἰρηνικῶς μετὰ τὴν μετακίνησιν τῶν ποιμνίων, ὅπως ἔγινε βραδύτερον ἢ διείσδυσις τῶν ἀλβανικῶν ποιμνικῶν φυλῶν, ἀλλ', ὅπως εἴπομεν, δὲν ἔλειψαν καὶ σοβαραὶ πολεμικαὶ ἐπιδρομαί. Οἱ Σλάβοι ἔζων εἰς τὰς ὀρεινὰς περιοχάς, ἐλάχιστοι εἰς τὰς πεδιάδας, ὅπου εὕρισκοντο Ἕλληνες χωρικοί, οὐδέποτε δὲ εἰς τὰς πόλεις. Οὗτοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν φόρον εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ὡς ὑποτελεῖς, ὡσάκεις δὲ οἱ φόροι ἦσαν βαρεῖς, προσεκάλουν ἀσημάντους ἀνταρσίας, αἱ ὁποῖαι ταχέως κατεπνίγοντο ἀπὸ τὰς αὐτοκρατορικὰς φρουράς. Βραδύτερον οἱ Σλάβοι ἔγιναν χριστιανοὶ καὶ ἐξηλληνίσθησαν εἰς

τοιούτον βαθμόν, ὥστε κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους εὐρίσκομεν Σλάβους μαχομένους παρὰ τὸ πλευρόν τῶν Ἑλλήνων.

Ἐκ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Σλάβων μερικοὶ ἱστορικοὶ ἐξήγαγον ἐσφαλμένα συμπεράσματα περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ κυρίως εἰς Γερμανὸς λόγιος, ὀνόματι Φαλμεράνερ, ὑπεστήριξεν, ὅτι οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες εἶναι ἀπόγονοι τῶν Σλάβων καὶ ἄλλων φυλῶν.

Ὁ Φαλμεράνερ ἐμεγαλοποίησε τὰς τοπικὰς ἐπιμειξίας, αἱ ὁποῖαι ἄλλως τε δὲν λείπουν εἰς κανὲν ἔθνος, καὶ προσέαλεσε πολὺν θόρυβον. Δὲν ἐπρόσεξεν ἀκόμη, ὅτι τὸ ὄνομα Ἑλλάς εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς εἶχε ποικίλην ἑκτασιν καὶ ἐνίοτε περιελάμβανε τὴν μέχρι τοῦ Δουνάβεως Βυζαντινὴν χώραν, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας. Ἄλλο λάθος διέπραξεν ἐκλαβὼν μεταγενεστέρας εἰδήσεις περὶ ἐρημώσεως τῆς Ἀττικῆς ὡς ἀναφερομένης εἰς τοὺς χρόνους τῶν Σλάβων.

Πολλοὶ Ἕλληνες ἱστορικοὶ καὶ Εὐρωπαῖοι ἀπέδειξαν ἐσφαλμένην τὴν θεωρίαν τοῦ Φαλμεράνερ μὲ ἀδιάσειστα ἐπιχειρήματα.

14. Ἀ β α ρ ο ι

Ἄλλο σημαντικὸν γεγονός ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ἡ ἐγκατάστασις ἐνὸς νέου μογγολικοῦ λαοῦ, τῶν Ἀβάρων, συγγενῶν τῶν Οὐννων, εἰς τὴν μεταξὺ Κασπίας θαλάσσης καὶ Εὐξείνου Πόντου χώραν. Τὸ 558 οἱ Ἀβαροὶ ἔστειλαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τοὺς πρῶτους πρέσβεις, οἱ ὅποιοι ἔκαμαν τόσῃ ἐντύπωσιν, ὥστε, κατὰ τὸν Θεοφάνη (Χρονογρ. 1, 232), « πᾶσα ἡ πόλις συνέτρεχεν εἰς τὴν θάλαμν αὐτῶν, ὡς μηδέποτε ἑορακότες τοιοῦτον ἔθνος ». Τὸν ἡγεμόνα τῶν οἱ Ἀβαροὶ ὀνόμαζον Χά ν ο ν ἢ Χ α γ ά ν ο ν. Ὑπὸ γενναίους ἀρχηγοὺς κατώρθωσαν νὰ σχηματίσουν μέγα κράτος πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως, διότι δὲν συνήντησαν ἀντίστασιν οὔτε ἀπὸ τοὺς Σλάβους οὔτε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς καὶ Λογγοβάρδους. Οἱ τελευταῖοι μάλιστα, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Ἀβάρων, κατέφυγον εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Οἱ Ἀβαροὶ, ἐκμεταλλεῦόμενοι τὰς δυσχερείας τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸν Περσικὸν πόλεμον (572 — 592), ἐζήτησαν χρήματα, τὰ ὅποια ἔλαβον ἔναντι τῆς στρατιωτικῆς τῶν ὑπηρεσίας, διότι τὸ Βυζαντινὸν κράτος μετεχειρίσθη τοὺς Ἀβάρους ὡς συμμάχους τοῦ κατὰ τῶν Σλάβων. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ αὐτοκρατορία ἦτο ἀπνησυχολημένη μὲ αἱματηροὺς

καὶ μακροχρόνιους πολέμους, οἱ Ἄβαιοι ἐπεχείρουν ἀνενόητοι ἐπιδρομαὶ εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας αὐτῆς, ἐπολιόρκησαν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἠπειλῆσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 591, ὅπως καὶ ἀργότερον ἐπὶ Ἡρακλείου. Τέλος ὁ Βυζαντινὸς στρατὸς τοῦ Δουναβέως περιώρισεν αὐτοὺς εἰς τὰς ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ χώρας.

Βραδύτερον ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων Κάρολος ὁ Μέγας ἐνίκησεν ὁλοσχερῶς τοὺς Ἀβάρους (796), τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἐξηλείφθη εἰς τὸ ἐξῆς ἀπὸ τὴν ἱστορίαν. Τὰ λείψανα τῶν Ἀβάρων ἀνεμείχθησαν μετὰ τοὺς Εὐρωπαίους καὶ ἐξεχριστιανίσθησαν.

15. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ὥρισεν ἐπίσημως τὸν διάδοχόν του, ἀλλ' ὁ ἀνεψιὸς του Ἰουστίνος, ὁ κουροπαλάτης, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ, ὡς Ἰουστίνος Β' (565 — 578), ἄνθρωπος ὑπερόπτης καὶ ἀσθενικῆς κράσεως. Πάντως ἐπεδίωξε μεγάλας οἰκονομίας καὶ περιώρισε τὰς χορηγίας πρὸς τοὺς ξένους λαοὺς καὶ διὰ τοῦτο ἐσημειώθη πραγματικὴ ἀνόρθωσις τῶν οἰκονομικῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας του.

Τοῦτον θανόντα διεδέχθη ὁ στρατηγὸς Τιβερίος (578 — 582), ὅστις ἐπὶ Ἰουστίνου Β' εἶχε διακριθῆ εἰς τοὺς πολέμους κατὰ τῶν Περσῶν, ἐτέλεσε δὲ θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅταν ὁ στρατηγὸς τοῦ Μαυρίκιος συνέτριψεν εἰς μάχην τοὺς Πέρσας. Τὸν Μαυρίκιον κατέστησε διάδοχον τοῦ θρόνου, δώσας σύζυγον εἰς αὐτὸν τὴν κόρην του Κωνσταντίναν.

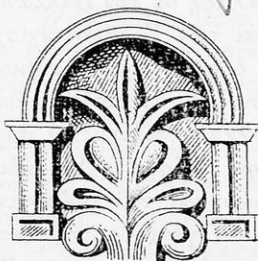
Ὁ Μαυρίκιος (582 — 602) ἀνεδείχθη ἐξαιρετος ἡγεμὼν, ἐξασφάλισας τὰ σύνορα τοῦ κράτους καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οὗτος ἐτερμάτισε τὸν ἀπὸ τοῦ Ἰουστίνου Β' εἰκοσαετῆ πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν (572 — 592), καταστήσας βασιλέα τῶν τὸν Χοσρόην Β', ὅπως ἀπαλλάξῃ δὲ τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν Σλάβων, ἐνίσχυσε τὰ σύνορα εἰς τὸν Δούναβιν. Ἐπὶ Μαυρικίου, ὁ στρατηγὸς Πρίσκος, ἔχων στόλον εἰς τὸν Δούναβιν, διεβίβαζε στρατὸν ὅπου παρίστατο ἀνάγκη καὶ, νικήσας ὁλοσχερῶς τοὺς Ἀβάρους, ἠνάγκασε τοὺς νὰ συνάψουν εἰρήνην (600). Συμφώνως πρὸς τὴν εἰρήνην, ὥρίσθη ὁ Δούγαβις ὡς « μεσίτης » (σύνορον) μετὰ τῶν Ἀβάρων καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἀξιομνημόνευτον εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ γεγονός τῆς ἐκτοπίσεως τῆς λατινικῆς γλώσσης, ὡς γλώσσης τοῦ κράτους, ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς.

Ὁ στρατὸς ὅμως, παρὰ τὰς νίκας, τὰς ὁποίας κατήγαγεν, εἶχε κουρασθῇ ἀπὸ τοὺς μακρόχρονιους πολέμους καὶ ἐπανεστάτησεν, ἐπευφύμησε δὲ ὡς αὐτοκράτορα ἓνα ἄγνωστον μέχρι τοῦδε ἀξιωματικόν, τὸν Φωκᾶν, ὅστις, ἐλθὼν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὴν βοήθειαν τῶν Πρασίνων, ἐστέφθη αὐτοκράτωρ.

Ὁ Φωκᾶς (602 — 610) ἀνίκανος καὶ ἀπάνθρωπος ἤρχισεν εὐθὺς νὰ σκέπτεται, πῶς νὰ ἐξοντώσῃ τοὺς ἀντιπάλους του, ἰδίως τοὺς ἱκανοὺς στρατηγούς, διὰ νὰ μὴ κινδυνεύσῃ νὰ χάσῃ τὸν θρόνον. Ἡ ἐξουσία τούτου ἐπεσώρευσε εἰς τὸ κράτος συμφοράς.

Κατὰ τρόπον βάρβαρον καὶ ἀνάνδρον ἐξώντωσε τὴν οἰκογένειαν τοῦ Μαυρικίου καὶ προεκάλεσε τὴν φρίκην τοῦ λαοῦ καὶ αὐτῶν τῶν φίλων του. Πολλοὶ στρατηγοὶ καὶ πολιτικοί, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν σφαγὴν, κατέφυγον εἰς μοναστήρια καὶ ἔγιναν μοναχοί, ἄλλοι δὲ συνεκεντρώθησαν πολὺ μακρὰν εἰς τὴν Καρχηδόνα καὶ ἤρχισαν νὰ μελετοῦν, τίνι τρόπῳ θ' ἀπηλλάσσοντο τοῦ Φωκᾶ, ἐνῷ ὁ Χοσρόης Β', κατὰ πρόφασιν ἢ ἐξ εἰλικρινείας, ἐκδικούμενος τὸν φόνον τοῦ εὐεργέτου του, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον, κατέλαβε τὴν Μεσοποταμίαν καὶ προεκάλεε καταστροφάς.

Ὁ ἑξαρχὸς τῆς Καρχηδόνος Ἡράκλειος ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀγῶνος κατὰ τοῦ Φωκᾶ καὶ τὸν μὲν ἀνεψιόν του Νικήταν ἀπέστειλε μετὰ στρατὸν διὰ ξηρᾶς νὰ καταλάβῃ τὴν Αἴγυπτον καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀποστολὴν σίτου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸν δὲ υἱόν του Ἡράκλειον ἀπέστειλε μετὰ στόλον κατ' εὐθεΐαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουλῆς πόλεως. Οὐδεὶς ἀνέλαβε νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν Φωκᾶν, ὅστις, συλληφθεὶς καὶ ἐξευτελισθεὶς, ἐκάη. Τὸ τόλμημα τοῦ Ἡρακλείου ἐπροκάλεσεν ἐνθουσιασμὸν καί, κατὰ προτροπὴν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ πατριάρχου Σεργίου, ἐστέφθη αὐτοκράτωρ.

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

16. Ἡ ρ ά κ λ ε ι ο ς (610 — ⁶¹¹641)

ΠΟ τοῦ Ἡρακλείου ἄρχεται κυρίως ἡ πλήρης ἐπικράτησις τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Μετὰ τὴν ἀπώλειαν πολλῶν περιφερειῶν κατοικουμένων ὑπὸ ξένων λαῶν ὠφελήθη ἐμμέσως ἡ αὐτοκρατορία διότι περιωρίσθη εἰς τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν μὲ μίαν γλῶσσαν, τὴν Ἑλληνικὴν, καὶ μὲ μίαν θρησκείαν, τὴν Ὀρθόδοξον Χριστιανικὴν.

Ὁ νέος αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος εὔρε τὸ κράτος εἰς κατάστασιν ἀπελπιστικὴν, οἰκονομικοὺς πόρους δὲν εἶχε, ἐστερεῖτο στρατοῦ, ἐνῶ ἀντιθέτως ἰσχυροὶ ἐχθροὶ ἐπετίθεντο εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην. Οἱ Σλάβοι ἐντελῶς ἀνενόχλητοὶ ἔκαμνον τὰς ἐπιδρομάς των νοτίως τοῦ Δουνάβεως ἢ εἰσέδυνον εἰρηνικῶς καὶ ἐγκαθίσταντο εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Οἱ Ἀβαροι ὁμοίως ἤλθον κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ κατ' αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (617).

Οἱ Πέρσαι ἀπέβησαν φοβεροὶ μὲ τὰς ἐπιδρομάς των καὶ κατέλαβον τὴν Ἀρμενίαν, τὴν Καππαδοκίαν, τὴν Συρίαν, κατόπιν δὲ τὴν Παλαιστίνην, ἐγίναν μάλιστα κύριοι τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ ἀπήγαγον τὸν Τίμιον Σταυρόν, πρᾶγμα, ὅπερ ἐξήγειρε τὰς χριστιανικὰς συνειδήσεις. Ἐπίσης οἱ Πέρσαι δὲν ἐδυσκολεύθησαν νὰ ἐπεκταθοῦν εἰς τὰ ἀσιατικὰ παράλια τοῦ Βοσπόρου, κατέλαβον ὅλας τὰς πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πόλεις καὶ ἠπείλησαν σοβαρῶς αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν. Ὁ Ἡράκλειος, πρὸ τῶν μεγάλων συμφορῶν, ἔχασε τὸ θάρρος του καὶ πρὸς στιγμὴν ἐσχέφθη νὰ μεταφέρει τὴν ἑδραν τῆς διοικήσεως εἰς τὴν Ἀφρικήν.

Τότε ἐνεθάρρυνε τὸν αὐτοκράτορα ὁ πατριάρχης Σέργιος, ὅστις

ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν του ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ ἀπὸ κοινοῦ ἤρχισαν νὰ προετοιμάζουν στρατὸν καὶ στόλον. Ὅπως ἀποφύγη δὲ ὁ Ἡράκλειος διμέτωπον πόλεμον κατὰ Περσῶν καὶ Ἀβάρων μετὰ τῶν Σλάβων, ἦλθεν εἰς συμφωνίας καὶ συνῆψεν εἰρήνην μὲ τοὺς

Ἀβάρους ἀντὶ πολλῶν χρημάτων, ἔξασφαλίσας οὕτω τὰ νῶτά του.

Οἱ Πέρσαι δὲν ἀνέκοψαν τὴν πορείαν των, ἀλλὰ κατέλαβον τὴν Αἴγυπτον, ὅπου προσκάλεσαν φοβερὰς καταστροφάς. Ἐναντίον τῶν Περσῶν τότε ἦλθεν ὁ Ἡράκλειος, προετοιμασθεὶς δεόντως. Οὗτος, ἀνακτῆσας τόλμην καὶ πρωτοβουλίαν, ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως καὶ νὰ εἰσβάλῃ εἰς αὐτὴν τὴν Περσίαν. Ἐπεβιβάσθη τοῦ στόλου καὶ ἀπέπλευσεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 622, ἀφοῦ παρέστη εἰς δοξολογίαν, ἣτις ἐψάλη εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν. Ἡ ἐκστρατεία λοιπὸν ἔλαβε μορφήν σταυροφορίας, διότι καὶ οἱ Πέρσαι εἰς τὰς ἐπιδρομάς των ἔδωσαν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα.

Ὁ Ἡράκλειος διὰ τῆς Μ. Ἀσίας ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀρμενίαν, ἐνισχύων διὰ νέων ὀπλιτῶν τὸν στρατὸν του, γυμνάζων αὐτὸν καὶ προσπαθὼν νὰ τὸν φανατίσῃ κατὰ τῶν Περσῶν. Εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐνίκησε τὸν περσικὸν στρατὸν καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ ἐκκένωσῃ τὴν Μ.

Ἀσίαν. Αὕτῃ εἶναι ἡ πρώτη ἐκστρατεία (622 — 623) τοῦ Ἡρακλείου, ἀποβᾶσα ἐπιτυχής, διότι ἠλευθερώθη ἡ Μ. Ἀσία. Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας αὐτάς ὁ Ἡράκλειος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πρωτεύουσάν, διὰ νὰ λάβῃ ἀποφάσεις ἐπὶ τῆς νέας ἐπιδρομῆς τῶν Ἀβάρων. Τὸ 624 ἐπεχείρησε

8. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος
(Χαλκοῦν ἄγαλμα ἐν Μπαρλέττα)

δευτέραν ἐκστρατείαν ὁ Ἡράκλειος κατὰ τῶν Περσῶν καί, ἔχων συμμάχους τοὺς Χαζάρους, Τοῦρκους, εἰσέβαλεν εἰς τὸ περσικὸν κράτος ἀπὸ τῆν Ἀρμενίαν. Εἶναι ἀληθῶς ἀξιοθαύμαστος ὁ ἡρωϊσμός τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος, παρὰ τὰς πολλὰς ταλαιπωρίας εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἀρμενίας, ὠδήγησε τὸν στρατὸν του εἰς τὴν νίκην ὁ ἴδιος.

Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης συνεχῶς ὑπεχώρει καὶ ὁ Ἡράκλειος κατελάμβανε πόλεις καὶ φρούρια, ἀπηλευθέρωνεν αἰχμαλώτους καὶ κατέστρεφεν εἰδωλολατρικοὺς ναοὺς πρὸς ἀντεκδίκησιν διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν.

Ἐνῷ ὅμως ἐπροχώρει ὁ Ἡράκλειος πρὸς τὴν Περσίαν, οἱ Πέρσαι ἐν συνεννοήσει πρὸς τοὺς Ἀβάρους, ἐστεῖλαν, τὸ 626, στρατὸν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ πρωτεύουσα διέτρεξε σοβαρὸν κίνδυνον, διότι ὁ μὲν περσικὸς στρατὸς εἶχε φθάσει εἰς τὴν Χαλκηδὸνα, οἱ δὲ Ἀβάροι μὲ στόλον εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον. Ὁ Ἡράκλειος ἔλαβε διὰ ταχυδρόμων τὴν εἶδησιν, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθανε νὰ ἐπιστρέψῃ· εἶχεν ἄλλως τε ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν πατριάρχην Σέργιον καὶ εἰς τὸν σύμβουλόν του μάγιστρον Βωνόν.

Πράγματι ὁ Σέργιος ἤτο ἡ ψυχὴ τῆς ἀντιστάσεως. Κρατῶν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, περιήρχετο τὰς ἐπάλξεις καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς ἀμυνομένους στρατιώτας καὶ πολίτας, οἱ ὁποῖοι ἔδειξαν θάρρος καὶ καρτερίαν. Μὲ πείσμα ἐπολέμησαν ἀμφότεροι, ἕως ὅτου ὁ βυζαντινὸς στόλος ἐβύθισε τὸν στόλον τῶν Ἀβάρων καὶ ἀπήλλαξε τὴν Πόλιν τοῦ κινδύνου, διότι καὶ οἱ Πέρσαι ἔφυγαν, νομίσαντες ὅτι ὑπῆρχε στρατὸς πολὺς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὅλοι οἱ συγγραφεῖς, οἱ γράφοντες περὶ τῆς πολιουρκίας ταύτης, ἀποδίδουν τὴν νίκην εἰς τὴν « Ὑπέρμαχον στρατηγόν », τὴν Θεοτόκον τῶν Βλαχερνῶν, πλησίον τῆς ὁποίας ἔγινεν ἡ ναυμαχία, πρὸς τιμὴν δὲ τῆς πολιούχου Θεοτόκου ἐποιήθη καὶ ἐψάλη εἰς τὰς ἐκκλησίας ὁ Ἀκθίστος. Ὑμνος, δηλαδὴ οἱ Χαιρετισμοί.

Παρὰ ταῦτα, ὁ περσικὸς στρατὸς ἐξηκολούθει νὰ παραμένῃ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἕως ὅτου ἐνικήθη εἰς μάχην ἀποφασιστικὴν ἀπὸ τὸν Ἡράκλειον παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Νινεβί (12 Δεκεμβρίου 627). Οὕτως ἔληξε νικηφόρως καὶ ἡ τρίτη ἐκστρατεία τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τῶν Περσῶν (627).

Κατόπιν τούτου λαὸς καὶ στρατὸς εἰς τὴν Περσίαν ἐπανεστάτησαν, ὁ Χοσρόης ἐδόλοφονήθη καὶ ὁ ἀνακηρυχθεὶς νέος βασιλεὺς Σι-

ρόης ἔκλεισεν εἰρήνην μετὸν Ἡράκλειον. Διὰ τῆς εἰρήνης (628) ὑπεχρεώθησαν οἱ Πέρσαι νὰ περιορισθοῦν εἰς τὰ παλαιὰ τῶν σύνορα καὶ ἀπέδωσαν τοὺς αἰχμαλώτους, καθὼς καὶ τὸν Τίμιον Σταυρόν.

Μετὰ τὴν εἰρήνην, ὁ Ἡράκλειος ἦλθεν εἰς τὴν Πόλιν (629), ὅπου ἔγινε μὲ ἀπίστευτον ἐνθουσιασμόν δεκτὸς ἀπὸ τὸν στρατὸν, τὸν λαὸν καὶ τὸν κλῆρον. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ἔφερεν ὁ ἴδιος ὁ Ἡράκλειος τὸν ἐλευθερωθέντα Σταυρόν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ τὴν 14 Σεπτεμβρίου τοῦ 630 τὸν ἔστησεν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ, ὅπου τὸν εἶχεν ἄλλοτε τοποθετήσῃ ἡ μήτηρ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἡ Ἀγία Ἑλένη. Ἀπὸ τότε ἡ Ἐκκλησία ἐορτάζει τὴν Ὑψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

Ὁ Ἡράκλειος δικαίως ἐθεωρήθη ἥρωας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀπέθανε τὸ 641 καὶ ἀφῆκε τὸ ἀπέραντον κράτος του ἐξηντημένον ἀπὸ τὸν εἰκοσιπενταετῆ πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν, ἐνῶ νέος ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς παρουσιάζεται, οἱ Ἀραβες.

17. Ὁ Ἰσλαμισμὸς

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 7ου αἰῶνος ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Ἀραβίαν νέα θρησκεία, ὁ Ἰσλαμισμὸς, ἡ πρόοδος τῆς ὁποίας εἶχε κοσμοϊστορικὰς συνεπείας. Ἀρχηγὸς τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, ὁ Μωάμεθ, ἄγνωστος ἕως τότε, μετὰ τὴν διδασκαλίαν του κατέρριψε τοὺς παλαιοὺς θεοὺς τῆς χώρας καὶ προεκάλεσε κοινωνικὴν ἀναστάτῳσιν. Πρὶν ἔλθωμεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Μωάμεθ, εἶναι ἀνάγκη νὰ εἰπώμεν ὀλίγας λέξεις περὶ τῆς χώρας, ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθεν οὗτος.

Ἡ Ἀραβία εἶναι μεγάλη χερσόνησος τῆς νοτιοδυτικῆς Ἀσίας κατὰ μέγα μέρος ἀμμώδης καὶ ἄνυδρος καὶ ὡς ἐκ τούτου πτωχὴ χώρα καὶ μόνον ὅταν ἔβρεχεν ἔτρεφεν αὕτη πρόβατα, καμήλους καὶ ἵππους. Ὅταν δὲν ἔβρεχεν, ἔπρεπε νὰ μετακινουῦνται οἱ κάτοικοι διὰ νὰ εὕρουν τροφὴν καί, ὡσάκις παρίστατο ἀνάγκη, ἐπολέμουν. Ἡ φύσις λοιπὸν τῆς Ἀραβίας κατέστησε τοὺς κατοίκους νομάδες, μὲ μεγάλαν ἀντοχὴν εἰς τὴν πορείαν, τὴν πεῖναν καὶ τὴν δίψαν ἀκόμη. Ἐν τμῆμα μόνον τῆς Ἀραβίας ἦτο εὐφορον, ἡ πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν στενὴ λωρίς, ἡ δυτικὴ Ἀραβία, τῆς ὁποίας δύο ἐπαρχίαι εἶναι γνωστότεραι, ἡ Εὐδαίμων Ἀραβία (Ἰμεμένη σήμερον) καὶ ἡ Περσία Ἀραβία, ἐνθα ἤκμασαν καὶ δύο ἀξιόλογοι ἐμπορικαὶ πόλεις, ἡ Μέκκα καὶ ἡ Μεδίνα.

Οἱ Ἄραβες ἀνήκουν εἰς τὴν λευκὴν φυλὴν καὶ εἶναι συγγενεῖς τῶν Ἑβραίων. Ἦσαν γενναῖοι, ἵπποτικοί, φιλόξενοι καὶ συναισθηματικοί. Δὲν ἀπετέλουν ἓν κράτος, ἀλλ' ἦσαν χωρισμένοι κατὰ φυλὰς καὶ ἐκάστη φυλὴ ἐπίστευεν εἰς διαφόρους θεοὺς καὶ κυρίως εἰς λίθους πεσόντας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ἡ λ ι θ ο λ α τ ρ ε ῖ α ἦτο ἡ μᾶλλον διαδεδομένη θρησκεία εἰς τὴν Ἀραβίαν. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Μέκκαν μετεωρίτης λίθος, ἐντὸς κτίσματος τετραγώνου, τοῦ Κ α β ᾶ, ἦτο κοινὸν προσκύνημα ὅλων τῶν ἀραβικῶν φυλῶν. Ἡ Μέκκα ἦτο τὸ κυριώτερον κέντρον τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς πνευματικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς ἐπικοινωνίας.

Ὁ Μωάμεθ (570 — 632) ἐγεννήθη εἰς τὴν Μέκκαν περὶ τὸ 570, ἀνῆκεν εἰς πτωχὴν οἰκογένειαν, ἔμεινεν ὀρφανὸς καὶ ἀνετράφη ἀπὸ ἓνα συγγενῇ του. Γράμματα δὲν φαίνεται νὰ ἐγνώριζεν, ἡ συχνὴ ὅμως ἐπικοινωνία εἰς τὴν Μέκκαν μὲ Ἰουδαίους καὶ Χριστιανούς ἤνοιξεν εἰς αὐτὸν τὸν ἔξυπνον Ἀραβα νέους κόσμους καὶ ἀπὸ τότε ἤρχισε νὰ σκέπτεται πῶς νὰ συντρίψῃ τὰ εἰδωλα καὶ νὰ ἀναμορφώσῃ τὴν κοινωνίαν τῆς πατρίδος του.

Ἀπὸ ἡλικίας 40 ἐτῶν ἤρχισε νὰ διδάσκῃ κατ' ἀρχὰς τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους του, οἱ ὅποιοι δὲν ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ δεχθῶν τὰς γνώμας του καὶ τὸν κατεδίωξαν. Ἡ ἀντίδρασις τούτων δὲν ἀπεθάρρυνε τὸν Μωάμεθ, ἀλλὰ τὴν 16 Ἰουλίου 622 κατέφυγεν εἰς τὴν Μεδίναν, ὅπου ἐγένινεν εὐχαρίστως δεκτὸς καὶ ἀπέκτησεν ὁπαδούς. Λαβὼν αὐτοὺς ὁ Μωάμεθ, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μέκκαν καὶ διὰ τῆς βίας ἐπέβαλε τὴν θρησκείαν.

Ἐκτοτε ὁ Μωάμεθ ἤρχετο εἰς συγκρούσεις πρὸς τοὺς Ἀραβας φυλάρχους, διὰ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν θρησκείαν του, καὶ αὐτὸ εἶναι χαρακτηριστικόν, διότι οἱ ὁπαδοί του διεξάγουν μὲ πείσμα τὸν «ἱερὸν πόλεμον», δηλ. πόλεμον πρὸς διάδοσιν τῆς πίστεως.

Τὸ 632 ἀπέθανεν ὁ Μωάμεθ, ἀφοῦ ὥρισεν ὡς τοποτηρητὴν του (χαλίφην) καὶ ἀρχηγὸν τῶν πιστῶν, τὸν Ἀ β ο Ὑ Β ᾶ ρ.

Ποία εἶναι ἡ διδασκαλία, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν εἰς τοὺς Ἀραβας ὁ Μωάμεθ; Οὗτος παρέλαβε τὰς γενικὰς γραμμὰς τῆς διδασκαλίας του ἀπὸ τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν, προσέθεσεν ὅμως ὠρισμένας δοξασίας, ὅπως παράδεισον μὲ ὑλιστικὰς ἀπολαύσεις, ὅτι τὸ Κοράνιον εἶναι πιστὸν ἀντίγραφον τοῦ ἐν οὐρανοῖς βιβλίου κ.ἄ., κυρίως διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ καὶ νὰ φανατίσῃ τοὺς ὁπαδούς του.

Τέσσαρα εἶναι τὰ κύρια δόγματα τῆς νέας θρησκείας: 1) Εἰς

Θεός υπάρχει καὶ προφήτης του εἶναι ὁ Μωάμεθ· 2) ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος· 3) αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων καθορίζονται ἐκ τῶν προτέρων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ (κισμέτ = πεπωμένον)· καὶ 4) ἀπαγορεύεται ἡ παράστασις τοῦ Θεοῦ δι' εἰκόνων καὶ ἀγαλμάτων.

9. Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Κορανίου
(Παλαιὸν ἀραβικὸν χειρόγραφον)

Τὴν διδασκαλίαν τοῦ ὁ Μωάμεθ ὠνόμασεν Ἰσλαμ (= ἀφοσίωσιν εἰς τὸν Θεόν) καὶ τοὺς ὁπαδούς του Μουσλίμ (= ἀφωσιωμένους). Διὰ τοῦτο ἡ νέα θρησκεία ὠνομάσθη Ἰσλαμισμός καὶ Μουσουλμανισμός, λέγεται δὲ καὶ Μωαμεθανισμός ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἱδρυτοῦ. Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ περιέχεται εἰς τὸ Κοράνιον.

Ἡ ἥθικὴ διδασκαλία τοῦ Ἰσλαμισμού, διατηρήσασα τὴν δουλείαν, τὴν πολυγαμίαν καὶ ἐπιτρέπουσα

πολλὰ ἔκτροπα, διδάσκει προσευχὴν πεντάκις τῆς ἡμέρας, νηστείαν κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Ραμαζάν, τὴν προσκύνησιν τοῦ Κααβὰ τῆς Μέκκας, τὴν ἐλεημοσύνην καὶ τὴν διὰ τῆς βίας ἀκόμη ἐξάπλωσιν τοῦ Ἰσλαμισμού. Τὸ τελευταῖον ἀποτελεῖ κυριώτατον χαρακτῆρα τοῦ Μωαμεθανισμού, ὅστις ἐξηπλώθη πολὺ γρήγορα. Οὕτως ὁ Μωάμεθ δὲν εἶναι μόνον ἱδρυτὴς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ κράτους. Συνήνωσεν ὅλας τὰς ἀραβικὰς φυλάς καὶ ἐσχημάτισε τὸ ἀραβικὸν κράτος, εἰς τὸ ὁποῖον ἔδωκε τὴν ὀριστικὴν κατεύθυνσιν : Πόλεμος κατὰ τῶν ἀπίστων. Οἱ ἀνθιστάμενοι εἰς τὴν διάδοσιν τῆς νέας θρησκείας ἔπρεπε νὰ νικηθοῦν διὰ τῆς βίας, νὰ αἰχμαλωτισθοῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἢ νὰ γίνουν πιστοὶ ἢ τοῦλάχιστον νὰ πληρώνουν φόρους, ἂν ᾦσαν Χριστιανοὶ καὶ Ἑβραῖοι. Πάντες δὲ οἱ εἰδωλολάτραι ἐφρονεύοντο.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ραγδαία ἀραβικὴ κατὰκτησις, ἀπὸ Ἀφγανιστάν μέχρις Ἰσπανίας. Οἱ Ἀραβες εἰς τοὺς κατακτηθέντας λαοὺς ἐπέβαλον τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν καὶ θρησκείαν καὶ ἀπεμάκρυναν τοὺς ἐγχωρίους ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν τῶν. Οἱ Ἀραβες, ὅπως θὰ ἴδωμεν, ὠφελήθησαν πολὺ ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν τῶν Χριστιαν

νων, ὁ δὲ μέγας πολιτικός Μωαβιᾶ μετέφερε τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ἀραβικοῦ κράτους εἰς τὴν Δαμασκὸν τῆς Συρίας.

18. Ἡ ἔξοδος τῶν Ἀράβων ἐκ τῆς χώρας των

Μὲ τὴν μέθην καὶ τὴν ὁρμὴν τῶν νεοφωτίστων ἐξῆλθον οἱ Ἀραβες ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς χώρας των, διὰ νὰ ὑποτάξουν ὅλον τὸν κόσμον εἰς τὴν νέαν θρησκείαν.

Καὶ πρῶτον ἐστράφησαν πρὸς τὰ γειτονικά κράτη, τῶν Περσῶν καὶ Βυζαντινῶν, τὰ ὅποια εὔρον πολὺ ἐξηντλημένα ἀπὸ τὸν μεταξύ των 25ετῆ πόλεμον. Ὁ περσικὸς στρατὸς ἐνίκηθη (637) καὶ ὅλη ἡ Περσία ὑπετάγη εἰς τοὺς Ἀραβας καὶ ἐδέχθη τὴν νέαν θρησκείαν. Τοιουτοτρόπως ἐξεργιζώθη ἡ παλαιὰ περσικὴ θρησκεία τοῦ Ζωροάστρου, ὅσοι δὲ τῶν Περσῶν δὲν ἠθέλησαν νὰ δεχθοῦν τὸν Ἰσλαμισμόν κατέφυγον εἰς τὰς Ἰνδίας.

Παραλλήλως οἱ Ἀραβες ἐπέδραμον εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας τῆς Συρίας, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον (633), ὅπου ὁ φανατισμὸς ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν ἦτο μέγας, καὶ ὡς ἐκ τούτου οἱ κατοικοὶ τῶν χωρῶν τούτων δὲν εἶδον δυσαρέστως τοὺς Ἀραβας κατακτητάς. Τὸ Βυζάντιον δὲν εἶχεν ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τοῦ ἀραβικοῦ κινδύνου καὶ δὲν ἔλαβε τὰ δέοντα μέτρα ἀσφαλείας. Ὁ Ἡράκλειος εἶχε καταπονηθῆ πολὺ εἰς τὴν Περσίαν καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ παρακολουθήσῃ ἐκ τοῦ συνεγγυς τὴν κατάστασιν τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης. Οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Παλαιστίνης ἐμίσουν τοὺς Χριστιανούς καὶ δι' αὐτὸ ἐβοήθησαν τοὺς Ἀραβας εἰς τὴν κατάκτησιν.

Σοβαρὰν ἀντίστασιν ἀντέταξε τὸ Βυζάντιον, τὸ 636, νοτίως τῆς λίμνης Τιβεριάδος μὲ 30.000 στρατόν, ἀλλ' ἐνίκηθη παρὰ τὸν Ἱερομίκα, νοτίως τοῦ Ἰορδάνου, διότι οἱ μὲν Ἀραβες ἐπολέμουν μὲ πείσμα καὶ ἡρωϊσμόν, οἱ δὲ Βυζαντινοὶ εἶχον πολλοὺς μισθοφόρους ἀρμενικῆς καὶ ἀραβικῆς καταγωγῆς. Τοιουτοτρόπως ἐντὸς ὀλίγου ἡ Ἱερουσαλὴμ (638), ἡ Βηρυτὸς, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ὁλόκληρος ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη, κέντρα τοῦ ἀνατολικοῦ πολιτισμοῦ, κατελήφθησαν ὀριστικῶς ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Ὁ λόγος τῆς εὐκόλου ὑποταγῆς τῶν χωρῶν αὐτῶν δὲν εἶναι μόνον ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῶν Ἀράβων, ἀλλὰ καὶ τὸ μῖσος τῶν μονοφυσιτῶν κατοίκων τούτων ἀπέναντι τοῦ Ὀρθοδόξου Βυζαντίου.

Οἱ Ἀραβες, πρὶν ἀκόμη συμπληρώσουν τὴν κατάκτησιν τῆς Συ-

ρίας, εισέβαλον εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς διάστημα δύο μόνον ἐτῶν (τέλος τοῦ 639 — 642) κατέλαβον ὁλόκληρον τὴν χώραν. Περισσότεραν ἀντίστασιν προέβαλεν ἡ ἐλληνικὴ πόλις Ἀλεξανδρεῖα, ἡ ὁποία τελικῶς ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Ἀραβας (641), ἀφοῦ ἀντὶ ὠρισμένου φόρου διετήρησε τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν τῆς. Μὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπωλέσθη διὰ τὸν Ἑλληνισμόν ἡ Αἴγυπτος, ὅπου ἐπὶ 1000 ἔτη περίπου ἦνθησεν ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ τὰ ἐλληνικὰ γράμματα. Οἱ πλεῖστοι τῶν Αἰγυπτίων προσῆλθον εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν, μερικοὶ ὅμως παρέμειναν πιστοὶ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ ὀνομάζονται Κόπται. Μόλις τὸν 10' αἰῶνα ἀναζωογονεῖται, πάλιν διὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ Ὁρθοδοξία τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας.

Ὁ κυριώτερος καὶ ἐδῶ λόγος τῆς εὐκόλου ὑποταγῆς τῆς Αἰγύπτου εἶναι, ὅτι οἱ ἰθαγενεῖς Αἰγύπτιοι ἐμίσουν τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐβοήθησαν τοὺς νέους κατακτητὰς, νομίζοντας ὅτι ἡ ἀραβικὴ κατάκτησις θὰ ἦτο καλυτέρα. Ὁμολογουμένως τὸ Βυζάντιον δὲν ἐκυβέρνησε καλὰ τὴν Αἴγυπτον, διότι τὴν ἤθελε μόνον διὰ τὴν προμήθειαν σίτου καὶ τὴν πληρωμὴν φόρων, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀραβες δὲν ἐπέδειξαν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον δι' αὐτὴν καὶ οὕτω ταχέως ἡ Αἴγυπτος παρήκμασεν.

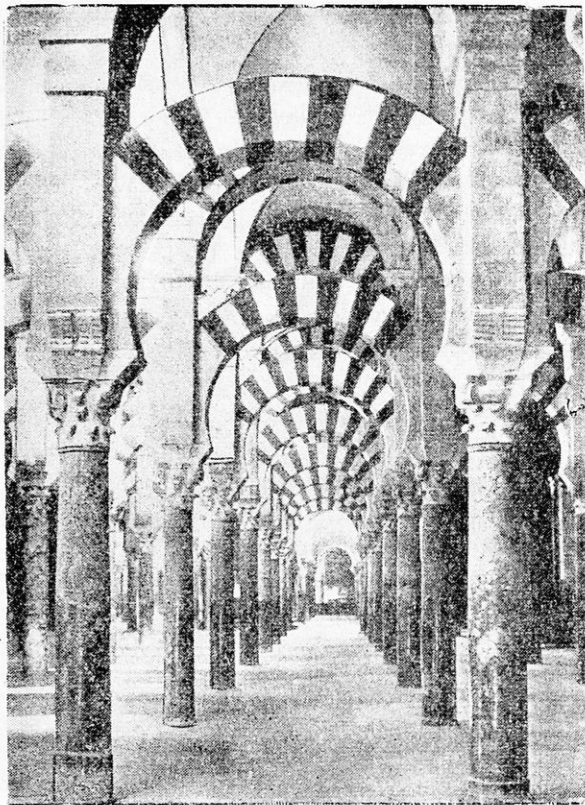
19. Ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς

Οἱ Ἀραβες, ὅχι μόνον δὲν κατέστρεψαν τὸν πολιτισμόν, τὸν ὁποῖον εὗρον εἰς τὰς κατακτηθείσας ὑπ' αὐτῶν ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ. Διετήρησαν τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς ὁδοὺς, διὰ τῶν ὁποίων ἐγίνετο ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν χωρῶν τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἀπὼ Ἀνατολῆς. Οὕτω, διὰ τῶν Ἀράβων ἦλθον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν μεγάλαι καὶ πλούσιαι πόλεις, ὡς ἡ Δαμασκός, ἡ Κορδοῦη, τὸ Κάιρον καὶ ἡ Βαγδάτη, κέντρα γραμμάτων, ἐπιστημῶν, τεχνῶν καὶ βιομηχανίας.

Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ τῶν Ἀράβων ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν, διότι, μαθόντες εἰς Αἴγυπτον τὴν γεωργικὴν καὶ ἀρδευτικὴν τέχνην, μετέδωσαν αὐτὴν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην διὰ τῆς Ἰσπανίας. Σήμερον ἀκόμη σώζεται τὸ σύστημα διοχετεύσεως ὑδάτων, τὸ ὁποῖον οἱ ἴδιοι εἶχον ἰδρύσει εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Γουαδαλκεβίρ. Εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπίσης εἰσήγαγον διάφορα δένδρα καὶ φυτὰ, ὡς τὸ ζακχαροκάλαμον καὶ τὴν ὄρυζαν ἀπὸ τὰς Ἰνδίας, τὴν μορέαν, τὰ φασόλια, τὸν βάμβακα, τὴν βερυκοκέαν κ.ἄ.

Πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ κλάδοι τῆς βιομηχανίας, τοὺς ὁποίους ἐτελειοποίησαν οἱ ἝΑραβες, ὡς ἡ κατασκευὴ τῆς πορσελάνης, ἡ κατεργασία τῶν μετάλλων, ἡ ταπητουργία. Εἰς τὴν Κορδούην τῆς Ἰσπανίας ἐτελειοποιήθη ἡ κατεργασία τῶν δερμάτων. Περίφημα ἦσαν τῆς Δαμασκοῦ τὰ ξίφη καὶ τὰ λινὰ ὑφάσματα, τῆς Τολέδης τὰ ἐγχειρίδια, τῆς Μουσούλης τὰ λεπτὰ ὑφάσματα (μουσελῖναι). Ἡ χρυσοχοΐα, ἡ ἐλεφαντουργία καὶ ἡ ξυλουργία εἶχον ἐπίσης προοδεύσει εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος.

Τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν Ἀράβων προεκάλεσεν αὕτη αὕτη ἡ διδασκαλία τῆς θρησκείας, ἡ ὁποία ἐλεγεν, ὅτι τὸ ἐμπόριον ἦτο εὐχάριστον εἰς τὸν Θεόν, ὁ ἴδιος δὲ ὁ ἀρχηγὸς τῆς θρησκείας τῶν ἡτο ἐμπορος. Διεξήγον δὲ οἱ ἝΑραβες τὸ ἐμπόριόν των εἰς τὴν ξηρὰν καὶ εἰς τὴν θάλασσαν. Μέ-

10. Τέμενος τῶν Ἀράβων ἐν Κορδούῃ

χρι τῆς ἐποχῆς τῶν σταυροφοριῶν τὰ ἀραβικὰ πλοῖα ἐκυριάρχουν εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ ἐφθανον μέχρι τῆς Ἰνδοκίνας καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Ἀφρικῆς. Ἡ Τύρος, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Βηρυτὸς καὶ ἡ Βαρκελώνη ἀπέβησαν ἀξιόλογοι λιμένες. Εἰς τὴν ξηρὰν τὰ ἀραβικὰ

καρβάνια ἔφθανον ἕως τὴν Κίναν καὶ τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀφρικῆς.

Ἀπὸ τὴν Ἀσίαν παρέλαβον οἱ Ἀραβες τὸν χάρτην, τὴν πυρίτιδα καὶ τὴν ναυτικὴν πυξίδα, τὰ ὅποια βραδύτερον κατέστησαν γνωστὰ καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

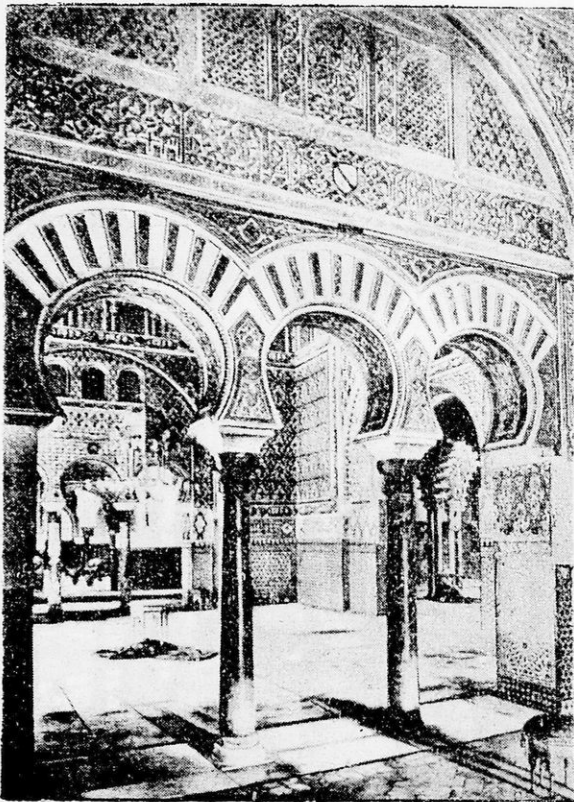
Διὰ τῶν μεταφράσεων τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν συγγραμμάτων, τὰς ὁποίας εἶχον κάμει οἱ Σύροι, ἐμυήθησαν οἱ Ἀραβες εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν σοφίαν καὶ οἱ ἴδιοι μετὰ ταῦτα προσέφεραν πολλὰ εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Ἐπιστημῶν. Τούτων ἡ ἀκμὴ συμπίπτει μὲ τὴν βασιλείαν τοῦ Ἀ ρ ο ὦ ν - ἄ λ - Ρ α σ ῖ δ (9ος αἰὼν) εἰς τὴν Βαγδάτην, εἰς δὲ τὴν Ἰσπανίαν ἐπὶ τῶν χαλιφῶν Ἀ β δ ο υ ρ α - χ μ ἄ ν Γ' καὶ Χ α κ ῖ μ Β' (10ος αἰὼν). Εἰς τὴν πόλιν Κορδούην ὁ Χακίμ ἔδρυσεν πλουσιωτάτην βιβλιοθήκην, ἡ ὁποία περιελάμβανε 600.000 τόμους βιβλίων.

Οἱ Ἀραβες ἡσχολήθησαν ἐπιτυχῶς μὲ τὴν ποίησιν, διηγηματογραφίαν, ἱστοριογραφίαν, φιλοσοφίαν καὶ τὰ μαθηματικά. Τὸ ὄνομα τῆς Ἀλγέβρας εἶναι ἀραβικόν, πολλοὶ δὲ ἀστρονομικοὶ ὄροι, ὡς ναδίρ, ζενίθ, εἶναι ἀραβικοί. Ἰδιαιτέρως ἀξιόλογος ἦτο ἡ συμβολὴ τῶν Ἀράβων εἰς τὴν ἱατρικὴν, τὰ ἱατρικὰ δὲ συγγράμματα αὐτῶν ἐχρησίμευσον ὡς διδακτικά βιβλία εἰς τὴν Εὐρώπην ἕως τὸν 17ον αἰῶνα. Ἀραβες ἀλχυμισταὶ ζητοῦν νὰ εὕρουν τὴν φιλοσοφικὴν λίθον, δηλαδὴ τὸ μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου δύναται νὰ μετατρέπουν τὰ μέταλλα εἰς χρυσόν, θέτοντες τοιοῦτοτρόπως τὰς βάσεις τῆς χημείας (τὴν λέξιν χυμείαν ἔλαβον ἐκ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τὴν μετέβαλον εἰς alchemie, ἐξ οὗ γαλλ. la chemie καὶ ἑλλην. χημεία· κακῶς ἀπεδόθη διὰ τοῦ η, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ γράφεται χυμεία). Διὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας ἐγνώρισεν ἡ Δύσις τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰ γράμματα καὶ αὐτῶν τὰ ἀνώτερα σχολεῖα ὑπῆρξαν τὰ πρότυπα τῶν πρώτων εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημίων.

Οἱ Ἀραβες δὲν ἀνέπτυξαν μόνον τὰς Ἐ π ι σ τ ῆ μ α ς, ἀλλὰ καὶ τὰς Κ α λ ἄ ς Τ ἑ χ ν ἱ α ς. Εἰς τὴν Συρίαν εἶδον τὸν βυζαντινὸν ρυθμὸν, τὸν ὁποῖον ἐτροποποίησαν συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς θρησκείας των, διετήρησαν τὸν βυζαντινὸν θόλον καὶ εἰσήγαγον ποικίλα τόξα, σχήματος γωνίας καὶ πετάλου. Παρέλαβον ἐπίσης ἀπὸ τοὺς Πέρσας τοὺς λεπτοὺς καὶ ὑψηλοὺς κίονας. Οἱ ναοὶ (τὰ τεμένη) καὶ τὰ ἀνάκτορα εἶναι τὰ κύρια οἰκοδομήματα τῶν Ἀράβων.

Τὰ ἀνάκτορα ἀποτελοῦνται ἀπὸ πολλὰ διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα στολίζονται διὰ στοῶν. Ἑσωτερικοὶ κῆποι μὲ κρήνας καὶ πίδακας συνε-

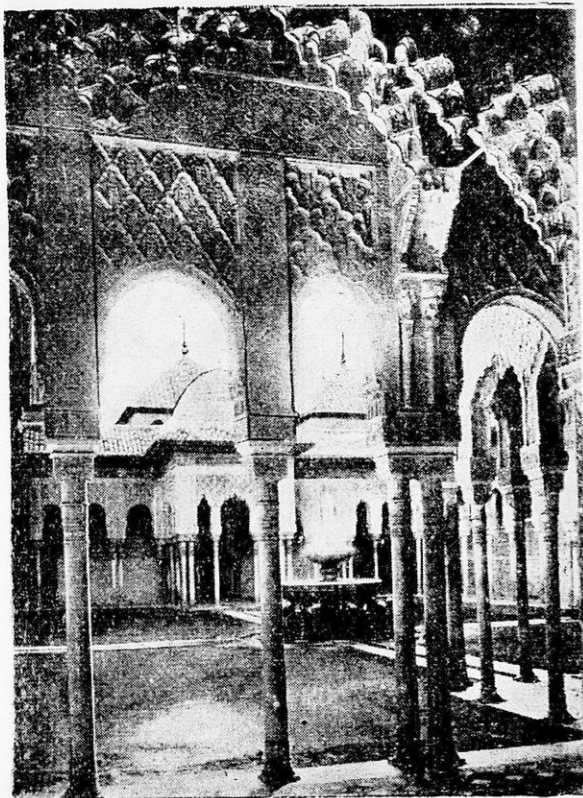
πλήρουν τὰ ἀνακτορικά συγκροτήματα. Τὰ ἀνάκτορα τῶν Ἀράβων ὁμοιάζουν μὲ τὰ βυζαντινὰ καὶ τὰ περσικά, ἀλλ' ὑπερέχουν κατὰ τὴν πολυτέλειαν. Δείγματα τῶν ἀραβικῶν οἰκοδομημάτων ὑπάρχουν ὀλίγα, διότι τὰ περισσότερα ἐξ αὐτῶν, ἐπειδὴ τὸ ὕλικόν μὲ τὸ ὅποιον κατασκευάσθησαν δὲν ἦτο στερεόν (πλίνθοι καὶ ἄσβεστος), κατέρρευσαν. Ἡ ἀραβικὴ τέχνη φθάνει εἰς τὸ ὑψίστον σημεῖον τῆς ἀκμῆς της ἀπὸ τὸν 10ον — 13ον αἰῶνα. Περισσότερον ὀνομαστὰ μνημεῖα εἶναι τὰ δύο ἀνάκτορα τῆς Ἀλὰμπρας τοῦ 13ου αἰῶνος εἰς τὴν πόλιν Γρανάδαν καὶ τοῦ Ἀλκαζάρ τοῦ 14ου αἰῶνος εἰς τὴν Σεβίλλην. Ἐνῶ τοῦχοι μονότονοι, ὁμοιάζοντες μὲ φρούρια, ἀποτελοῦν τὸ ἀνάκτορον Ἀλάμπρα, ἐντὸς αὐτοῦ ὑπάρχουν περιπτερά, δεξαμεναί, αὐλαί, πίδακες. Αἱ ὀροφαὶ τῶν δωματίων εἶναι ἀπὸ πολυτίμον ξύλον καὶ στολιζονται μὲ ἄργυρον, σμάλτον, χρυσὸν καὶ πολυτίμους λίθους. Ἐξέχουν ἰδίως ἡ Αἴθουσα τῶν Πρεσβευτῶν καὶ ἡ Αὐλὴ τῶν Λεόντων. Τὰ τόξα εἶναι ποικίλης μορφῆς, οἱ κίονες πολύχρωμοι, τὰ παράθυρα παντὸς μεγέθους. Ἡ τερα-

11. Αἴθουσα τῶν Πρεσβευτῶν τοῦ Ἀλκαζάρ
(Σεβίλλης)

στία αὕτη ποικιλία προσδίδει ἀληθινὴν φαντασμαγορίαν εἰς τὸ ἀνάκτορον.

Διὰ θρησκευτικὸν λόγον δὲν ἀναπτύσσονται ἡ γλυπτική καὶ ἡ ζωγραφική, διότι τὸ ἱερὸν βιβλίον τῶν Ἀράβων, τὸ Κοράνιον,

12. Ἡ Αὐλὴ τῶν Λεόντων τῆς Ἀλάμπρας
(Γρανάδα)

ἀπηγόρευε τὴν ἀπεικόνισιν ἀνθρωπίνων ἢ ἄλλων μορφῶν. Ὡς ἐκ τούτου προῆλθεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς διακοσμητικῆς τέχνης. Οἱ Ἀράβες δίδουν μεγάλην προσοχὴν εἰς τὸν ἐσωτερικὸν διάκοσμον τῶν οἰκοδομημάτων των. Ἐκ τῆς τάσεως δὲ ταύτης ἐδημιουργήθησαν τὰ λεγόμενα ἀραβουργήματα. Τὰ ἀραβουργήματα ἐγένοντο ἐπὶ πάσης γυμνῆς ἐπιφανείας, ὀροφῶν, τοίχων, τόξων κ.ά., ἐφιλοτεχνοῦντο δὲ μὲ ποικίλην ὕλην, μάρμαρον, γῦψον, ξύλον καὶ μαρμαροκονίαμα. Τὰ ἀραβουργήματα ἀποτελοῦνται ἀπὸ εὐθείας

γραμμῶν, συμπλεκομένων κατὰ κανονικὰ σχήματα. Πολλάκις τὰς εὐθείας γραμμῶν ἀντικατέστησαν θέματα ἐκ τοῦ φυτικοῦ κόσμου, χωρὶς πάντως νὰ σχηματίζεται τι συγκεκριμένον.

Χριστιανικοὶ ναοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, καλλωπισθέν-

τες περί τὸν 10ον αἰῶνα, φέρουν ποικίλα ἀραβουργήματα, σχηματίζοντα συμπλέγματα μὲ ρητὰ ἐκ τοῦ Κορανίου καὶ μὲ διαφόρους ἄλλους μουσουλμανικοὺς ἀφορισμούς. Οἱ τοῖχοι καὶ τὰ τόξα τῶν ναῶν τούτων εἶναι διάτρητα ἀπὸ λεπτὰ σχέδια ἐκ γύψου, ἀπὸ γεωμετρικὰ σχήματα καὶ ἀπὸ διάφορα φυλλώματα καὶ γράμματα.

Ἡ ὅλη ἀνάπτυξις τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ ὀφείλεται κυρίως εἰς τοὺς Σύρους, οἱ ὅποιοι, μαθόντες τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν καὶ δεχθέντες τὸν Ἰσλαμισμόν, συνετέλεσαν εἰς τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὀρθότερον θὰ ᾔτο νὰ ὠνομάζετο *συριακὸς πολιτισμός*. Ἀλλως τε οἱ πλεῖστοι τῶν εἰς τὰς διαφόρους ἐκδηλώσεις τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ διαπρεψάντων Ἀράβων ἦσαν Σύροι.

Δημιούργημα ἐπίσης τῶν Σύρων ἦτο καὶ ὁ περίφημος ἀραβικὸς στόλος, ὅστις διεδραμάτισε σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ
ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ (330 — 641)

20. Ἀρειανισμός

ΕΙΔΟΜΕΝ, ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς χριστιανούς νὰ τελοῦν ἐλευθέρως τὰ θρησκευτικὰ των καθήκοντα μετὰ τὸ Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων (313), τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη κατὰ συναίνεσιν καὶ τοῦ συνάρχοντος Λικινίου. Βραδύτερον, ὅτε κατέστη μονοκράτωρ, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, ὑπεστήριξε τὸν Χριστιανισμόν καὶ ἀνεγνώρισεν ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους τὴν Χριστιανικὴν.

Ἐνῶ ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἡγωνίζετο νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὸ κράτος του θρησκευτικὴν ἐνότητα, παρουσιάσθησαν πολλοὶ Χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι, ἔχοντες φιλοσοφικὴν μόρφωσιν, ἐπεζήτουν νὰ κατανοήσουν διὰ τῆς λογικῆς τὰ δόγματα τῆς θρησκείας. Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἔδωσαν διαφορετικὴν ἐρμηνείαν εἰς τὰ δόγματα, τὰ ὅποια παρεδέχετο ἡ Ἐκκλησία. Αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται λέγονται αἱρέσεις καὶ προσεκάλεσαν ἀναστάτῳσιν καὶ παραχλὰς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μετὰ ἐπιβλαβῆ ἀποτελέσματα εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ πρώτη αἵρεσις, ἡ ὁποία διήρесе τὴν Ἐκκλησίαν εἰς δύο μεγάλα στρατόπεδα, ἦτο τοῦ Ἀρείου. Ὁ Ἀρεῖος, σύγχρονος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἔλαβε μεγάλην μόρφωσιν καὶ ἦτο ἀξιόλογος ἐρμηνευτὴς τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Οὗτος ἐδίδαξεν, ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ἦτο Θεός, ὅπως ὁ Πατὴρ καὶ ὁμοούσιος τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ κτίσμα, τὸ πρῶτον καὶ τελειότατον τοῦ Θεοῦ. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀρείου διεδόθη εὐρέως εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν λοιπὴν Ἀνατολήν, προσελλήθη δὲ μέγας σάλος μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν. Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος δὲν ἠδιαφόρησεν, ἀλλ' εὐθὺς συνεκάλεσε τὴν Ἀ' ἐν Νικαίᾳ

Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (325), διὰ τῆς ὁποίας κατεδικάσθη ὁ Ἀρειανισμὸς καὶ ἀπηγορεύθη ἡ ἐξάπλωσις αὐτοῦ. Εἰς τὴν σύνοδον ὑπεστήριξε μὲ θάρρος τὴν διδασκαλίαν τοῦ ὁ Ἀρειος, ἐπολέμησεν ὅμως τοῦτον ὁ Μ. Ἀθανάσιος μὲ πολλὴν εὐγλωττίαν καὶ πολυγλωσίαν. Ἡ σύνοδος τῆς Νικαίας συνέταξε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκηρύχθη, ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο ὁμοούσιος τοῦ Πατρός. Οὕτως ἔμαθον οἱ Χριστιανοὶ τί πρέπει νὰ πιστεύουν, ὥστε νὰ μὴ παραπλανῶνται.

Ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Κωνσταντίος δὲν ἠκολούθησε τὴν θρησκευτικὴν ὁδὸν τοῦ πατρός του, ἀλλ' ἀνεγνώρισε τὸν Ἀρειανισμὸν ὡς ἐπίσημον δόγμα καὶ ἠγνόησε τὴν ἐξάπλωσίν του, γενόμενος πρόξενος θρησκευτικῶν ταραχῶν εἰς διάφορα μέρη τοῦ κράτους.

Ἄλλον πάλιν σοβαρὸν κίνδυνον διέτρεξεν ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τὸν διὰδοχον τοῦ Κωνσταντίνου Ἰουλιανόν, ὁ ὁποῖος ἀπεκήρυξεν ἐπισήμως τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν εἰδωλολατρείαν ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλ' οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου εἶχον πρὸ πολλοῦ ἀποθάνει καὶ δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀναστηθοῦν. Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ (353), ἡ Ἐκκλησία ἔμεινεν ἀνενόχλητος εἰς τὴν μεγάλην τῆς ἀποστολῇν.

Ὁ Ἀρειανισμὸς ὅμως δὲν εἶχεν ἐξαφανισθῇ, ἀλλὰ φανατικοὶ ὀπαδοὶ τοῦ Ἀρείου ἐξηκολούθουν νὰ ταρασσούν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἡσυχίαν τοῦ κράτους. Ὅθεν συνεκλήθη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (381), ἡ ὁποία συνεπλήρωσε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως καὶ ἐπανάφερε τὴν εἰρήνην εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Οὕτως ἐπὶ Θεοδοσίου ἡδραιώθη ὡς ἐπίσημος θρησκεία τῆς αὐτοκρατορίας ἡ Χριστιανικὴ. Ἐξηφανίσθη δὲ ἕκτατε τόσον ἡ ἀρχαία ἐθνικὴ θρησκεία, ὅσον καὶ ὁ Ἀρειανισμὸς.

21. Μονοφυσιτισμὸς

Τὴν δογματικὴν ἡσυχίαν τοῦ Βυζαντίου ἐτάραξε καὶ ὁ Νεστόριος, ὅστις ὑπερετονίζε τὴν ἀθρωπίνην φύσιν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἔλεγεν, ὅτι ἡ Παναγία πρέπει νὰ ὀνομάζεται Χριστοτόκος καὶ ὄχι Θεοτόκος. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐν Ἐφέσῳ Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὁ Νεστόριος καθηρέθη, καταφυγὼν εἰς Ἀντιόχειαν.

Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Νεστορίου ἔφθασαν εἰς ἀντίθετον συμπέρασμα, διάλεκτοντες ὅτι ἡ θεία φύσις τοῦ Χριστοῦ ἐθέωσε τὴν ἀνθρωπίνην καί,

ἐπειδὴ παρεδέχοντο ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο ὁ μόνος Θεός, ὠνομάσθησαν μονοφυσιῖται. Διὰ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (451), κατεδικάσθησαν οὗτοι ὡς αἰρετικοί, ἀλλὰ κατῴρωθωσαν νὰ διαδώσουν τὴν διδασκαλίαν των εἰς τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον.

Βραδύτερον ὁ αὐτοκράτωρ Ζήνων (474—491) διὰ τοῦ Ἐνωτικοῦ διατάγματος καὶ ὁ Ἀναστάσιος Α' (491—518) ἠγωνίσθησαν εἰλικρινῶς, ὅπως ἐπιτύχουν τὴν ἑνωσιν τῶν ὀρθοδόξων καὶ τῶν μονοφυσιτῶν. Δὲν ἔφεραν ὅμως τὸ ποθοῦμενον ἀποτέλεσμα, διότι τὰ αἷτια τῶν διαφωνιῶν δὲν ἦσαν μόνον θρησκευτικά, ἀλλὰ καὶ ἐθνικά. Ἐξ αἰτίας μάλιστα τοῦ Ἐνωτικοῦ τοῦ Ζήνωνος προεκλήθη σχίσμα Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας (484—519), τὸ ὁποῖον ἤρθη ἐπὶ Ἰουστίνου. Ἀλλ' οὔτε ὁ Ἰουστινιανὸς ἔλυσε τὸ ζήτημα τοῦ μονοφυσιτισμοῦ. Ἐξήσφαλisen ὅμως τὴν ὑπὸ πάντων τῶν κατοίκων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους παραδοχὴν τῆς Ὀρθοδοξίας ὡς τοῦ μόνου ἐπισήμου δόγματος.

Μετά τινα ἔτη, ἐπὶ Ἡρακλείου (610—641), ὁ πατριάρχης Σέργιος, ἐκ Συρίας καταγόμενος, συνέταξε τὴν Ἐκθεσιν, τὴν διατύπωσιν δηλ. τῆς θεωρίας περὶ μιᾶς θελήσεως τοῦ Χριστοῦ, διότι ἐπεθύμει μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν δογματικὴν συμφιλίωσιν τῶν ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ Ἀράβων ἀπειλουμένων ἐπαρχιῶν Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου ὅπου ἦτο πολὺ διαδεδομένος ὁ Μονοφυσιτισμός. Οὕτω προεκλήθη ὁ Μονοθελητισμός, ὅστις ἀντὶ νὰ ἐπιφέρῃ προσέγγισιν ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν, ἐδημιούργησε νέον θρησκευτικὸν ζήτημα, ἐνῶ οἱ μονοφυσιῖται, μὴ ἐπιθυμοῦτες τὴν συνεννόησιν μετὰ τὴν ὀρθόδοξον Κωνσταντινούπολιν, ἐπροτίμησαν τοὺς Ἀραβας καὶ πλεῖστοι ἠσπάσθησαν τὴν θρησκείαν τοῦ Μωάμεθ.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ πολιτισμός τῆς πρώτης περιόδου (330 — 641) ὑπέστη ἐπίδρασιν ρωμαϊκὴν καὶ ἀνατολικήν. Ἡ Κωνσταντινούπολις, ὡς διάδοχος τῆς ἀρχαίας Ρώμης, παρέλαβε πολλὰ στοιχεῖα τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, εὕρισκομένη δὲ εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου, ἐδέχθη ποικίλα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς, ἡ ὅποια ἀπετέλεσε τὸ σημαντικώτερον στήριγμα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Δύο ὅμως εἶναι τὰ βασικὰ γνωρίσματα τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ : Ὁ Ἑλληνισμός καὶ ὁ Χριστιανισμός. Ὁμιλοῦντες περὶ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἐννοοῦμεν τὸν Ἑλληνικὸν Χριστιανικὸν πολιτισμὸν κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν. Μὲ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐτέθη τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ. Ἀγὼν ὁξὺς ἐμφανίζεται μεταξὺ πολλῶν καὶ μεγάλων συγγραφέων, χριστιανῶν καὶ ἐθνικῶν. Ἐν τέλει ἐπικρατεῖ ὁ Χριστιανισμός, ἐπιτρέψας τὴν διατήρησιν καὶ περαιτέρω ἀνάπτυξιν πολλῶν στοιχείων τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ.

Εἰς τὸν Βυζαντινὸν βίον καὶ πολιτισμὸν περιλαμβάνονται τὰ Γράμματα, αἱ Τέχναι, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ὁργάνωσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τοῦτο ἀνέπτυξεν ἀξιόλογον πολιτισμὸν (330 — 1453), ὁ ὁποῖος ἐπέδρασεν ἐπὶ πολλῶν λαῶν. Οὕτως ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἀπέκτησε παγκόσμιον σημασίαν καὶ ἐνδιαφέρει ἀμέσως τοὺς περισσοτέρους λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Διὰ τοῦτο ἡ περίοδος αὕτη τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ μελετᾶται ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων μετὰ ζήλου καὶ ἀγάπης.

22. Ἡ παίδεια

Τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἔχει ὅλως ἰδιαίτεραν σημασίαν διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, διότι αὐτὸ διετήρησε τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν παράδοσιν, τὴν ὁποίαν ἐκληροδότησεν εἰς τὴν νεωτέραν ἐποχὴν. Οἱ πολῖται τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον Ἕλληνες ἢ ἐξηλληνισμένοι Ἀσιᾶται, οὔτινες ὠμίλου τὴν ἑλληνικὴν ὡς ἐθνικὴν τῶν γλῶσσαν. Ἀλλωστε μόνον ἡ ἑλληνικὴ λογοτεχνία ἠδύνατο νὰ μορφώσῃ. Διὰ τοῦτο οἱ Βυζαντινοί, διαφυλάττοντες τὰ χειρόγραφα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων εἰς τὰς βιβλιοθήκας, ὡς ἀντικείμενα μεγάλης ἀξίας, ἀντέγραφον αὐτὰ μὲ ἐπιμέλειαν καὶ τὰ ἐμελέτων ἐπισταμένως. Οὕτως ἡ παίδεια, ἀπὸ τὴν μικροτέραν ἕως τὴν μεγαλυτέραν βαθμίδα, ἦτο ἑλληνική.

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος δὲν ὑπῆρχεν ἐνιαῖον σχολικὸν πρόγραμμα, ὅπως ἔχομεν σήμερον. Οἱ γονεῖς, ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς θέσεως, ἐκονομίζον πότε θὰ ἐπῆγαιναν τὰ τέκνα τῶν εἰς τὸ σχολεῖον. Δι' αὐτό, ἄλλοι παῖδες ἤρχιζον τὸ σχολεῖον ὅταν ἔφθανον τὸ πέμπτον ἔτος, ἄλλοι τὸ ἕκτον, οἱ πλεῖστοι δὲ τὸ ἑβδομον καὶ τὸ ὄγδον. Ὅπως δὲ καὶ σήμερον, τοιοῦτοτρόπως καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, τρεῖς ἦσαν αἱ βαθμίδες τοῦ σχολείου.

Τὰ πρῶτα γράμματα, τὰ ὁποῖα ἐμάνθανον οἱ Βυζαντινὸν παῖδες εἰς τὰ κατώτερα σχολεῖα, ὠνομάζοντο « τὰ τῆς παιδείας πρότερα γράμματα ». Ἐπειδὴ δὲ τὰ κείμενα ἦσαν ἀπὸ ἐκκλησιαστικὰ συγγραμματα, ὠνομάζοντο καὶ « τὰ ἱερὰ γράμματα ». Τὰ πρῶτα αὐτὰ γράμματα ἦσαν ἀνάγνωσις καὶ γραφή. Σκοπὸς τῆς παιδείας, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ἦτο νὰ διαπλάσῃ καλοὺς Χριστιανοὺς καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὰς χεῖρας τῶν μαθητῶν ἐδίδοντο κυρίως θρησκευτικὰ βιβλία, ὡς ἀναγνωστικά, συνήθως τὸ Ψαλτήριον, ἡ Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη κ.τ.λ. Ὅχι μόνον δὲ ἀνεγίνωσκον τὸ Ψαλτήριον, ἀλλὰ καὶ ἔψαλλον τεμάχια αὐτοῦ, ὥστε ἐγίνοντο ἱκανοὶ νὰ ψάλλουν εἰς τὰς ἐκκλησίας.

Ἐκτὸς τῆς ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς, οἱ μαθηταὶ ἐμάνθανον καὶ ἀριθμητικὴν. Τὰ κατώτερα σχολεῖα ἐστεγάζοντο εἰς οἰκήματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν ὅπως τὰ σημερινά. Οἱ τότε διδάσκαλοι ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον κληρικοί, ἱερεῖς ἢ μοναχοί, καὶ ὡς σχολεῖα ἐχρησιμοποιοῦντο πενιχρὰ δωμάτια ἢ ὁ περίβολος τῶν ἐκκλησιῶν, ὅχι δὲ σπανίως ὁ νάρθηξ αὐτῶν. Πολλάκις μάλιστα τὰ μοναστήρια ἐδέχοντο καὶ ἐξωτερικοὺς μαθητάς, οἱ ὅποιοι ἐδιδάσκοντο τὰ μαθήματά τῶν εἰς τὰ κελιά.

Εἰς τὴν αἵθουσαν τῶν παραδόσεων ὑπῆρχεν ὁ « δ ι δ α σ κ α λ ι κ ὸ ς ἑ ρ ὄ ν ο ς », ὅπως ἔλεγον τὴν ἑδραν καὶ τὰ καθίσματα διὰ τοὺς μαθητάς. Ταῦτα ἐλέγοντο σ κ ί μ π ο δ ε ς ἢ ἄ ν α β ἄ θ ρ α ι. "Αν ἔλειπαν τὰ καθίσματα οἱ μαθηταὶ ἐκάθηντο εἰς τὸ ἑδαφος, ὅπου ἔστρωναν τὰς λεγομένας δι φ θ έ ρ α ς ἢ π ρ ο β έ α ς. Εἰς τὴν αἵθουσαν ὑπῆρχεν ἐπίσης τὸ ἄ ν α λ ο γ ε ῖ ο ν, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐλάμβανον οἱ μαθηταὶ τὰ βιβλία καὶ ἀνεγίνωσκον. Διδακτικαὶ ἐπιγραφαί, ὅπως « Θεὸν φοβοῦ », « τὸν βασιλέα τίμα » « γονεῖς σέβου », ἐστόλιζον τοὺς τοίχους.

Μεταβαίνοντες οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ σχολεῖον, ἔφερον μαζί των διάφορα ἀντικείμενα. Ὁ μ ἄ ρ σ ι π π ο ς (ἢ δ έ ρ ρ ι ς) ἦτο δερμάτινος σάκκος ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔθετον οὗτοι τὰ βιβλία των, τὴν π α ρ ἄ γ ρ α φ ο ν καὶ τὸ π ι ν α κ ῖ δ ι ο ν (ἢ π ι ν α κ ῖ δ α). Ἡ παράγραφος ἦτο ὁ κανὼν, διὰ τοῦ ὁποίου ἐχάρασσον εὐθείας γραμμάς, καὶ τὸ πινακίδιον ἦτο ξύλινος πίναξ ἐπηλειμμένος μὲ κηρόν, εἴτε ἀπλοῦς εἴτε πολυσέλιδος (δίπτυχος, τρίπτυχος, πολύπτυχος). Ἐπὶ τούτου ἔγραφον οἱ μαθηταὶ δι' αἰχμηροῦ ὀργάνου, τοῦ γ ρ α φ ε ῖ ο υ καλουμένου, ἢ διὰ μέλανος. Ἐπίσης ἐντὸς τοῦ μαρσίππου, ἔθετον οἱ Βυζαντινόπαιπες τὴν σ μ ῖ λ η ν, δηλαδὴ μαχαίριδιον, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπέζεον τὸν γραφικὸν κάλαμον, καὶ ψ ῆ φ ο υ ς, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν ἀρίθμησην.

Διὰ τὴν ἀρίθμησην ἐπίσης οἱ μαθηταὶ εἶχον τὸ ἄ β ἄ κ ι ο ν, τὸ ὁποῖον ἦτο ὀριζόντιος πίναξ μὲ περιθώριον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔρριπτον ἄμμον καὶ μὲ τὸν δάκτυλον ἔκαμνον διαφόρους ὑπολογισμούς. Εἰς τὴν θ ἦ κ η ν ἐτοποθετοῦντο αἱ γραφίδες, ἀποτελούμεναι ἀπὸ καλάμους, καλουμένους κ ο ν δ ῦ λ ι α. Ἡ θήκη αὕτη ἐλέγετο κ α λ α μ ἄ ρ ι ο ν ὅπερ κατ' ἐπέκτασιν σημαίνει καὶ τὸ μελανοδοχεῖον.

Ἡ φοίτησις εἰς τὸ σχολεῖον τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως ἦτο συνήθως τριετής. Οἱ μαθηταὶ ἐπεράτωναν αὐτὸ εἰς ἡλικίαν 10 ἕως 12 ἐτῶν καὶ μετέβαινον ἀμέσως εἰς τὸ ἀνώτερον σχολεῖον, ὅπως λέγομεν σήμερον τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Τὸ σχολεῖον τοῦτο ἐλέγετο τοῦ γ ρ α μ μ α τ ι κ ο ῦ καὶ ἡ φοίτησις διήρκει 3 — 4 ἔτη. Ὁ διδάσκαλος ἐλέγετο γ ρ α μ μ α τ ι σ τ ῆ ς καὶ γ ρ α μ μ α τ ο δ ι δ ἄ σ κ α λ ο ς.

Κατόπιν ἡκροῶντο μαθημάτων εἰς ἀνωτέρας σχολάς, αἱ ὁποῖαι ἦσαν εἰς διαφόρους πόλεις τοῦ ἀπεράντου Βυζαντινοῦ κράτους, ὡς λ.χ. εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀθήνας, Ἀλεξάνδρειαν, Ἀντιόχειαν, Ἐδεσσαν (Εὐφράτου), Βηρυτὸν καὶ ἄλλαχοῦ. Διότι αἱ σχολαὶ τῶν ἐθνικῶν ἢ μετετράπησαν εἰς χριστιανικὰς ἢ ἔπαυσαν νὰ λειτουργοῦν, ὅπως ἐπὶ Ἰου-

στινιανού ή νεοπλατωνική σχολή τών Ἀθηνών (529), τῆς ὁποίας οἱ ἐπτά τελευταῖοι καθηγηταί κατέφυγον εἰς τήν Περσίαν. Οὗτοι ἔγιναν εὐμενῶς δεκτοί ἀπό τόν βασιλέα τῆς Περσίας Χοσρόην, ἐδίδαξαν ἐπὶ μακρόν καί μετέφρασαν εἰς τήν περσικήν γλῶσσαν ἔργα τοῦ Πλάτωνος καί τοῦ Ἀριστοτέλους.

Εἰς τὰς ἀνωτέρας σχολάς οἱ Βυζαντινόπαιδες ἐδιδάσκοντο ρητορικήν, ἡ ὁποία ἦτο χρήσιμος εἰς κληρικούς καί λαϊκούς, καί φιλοσοφίαν, δηλαδή λογικήν, ἠθικήν, δογματικήν καί μεταφυσικήν. Ἐκ τών φιλοσόφων ἐδιδάσκοντο κυρίως ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πλάτων καί οἱ Στωϊκοί. Ὅπως ἰδιαιτέρως ἤκμασε τὸ Πανεπιστήμιον τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ λεγόμενον Πανδιδακτήριον, γνωστὸν ὡς Πανεπιστήμιον τῆς Μαγναύρας, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ κτηρίου εἰς τὸ ὁποῖον ἐστεγάζετο. Τοῦτο ἵδρυσεν ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος Β' ὁ Μικρὸς (425), κατὰ προτροπὴν τῆς συζύγου του Εὐδοκίας (βλ. σελ. 24). Ἀφοῦ αἱ ἐπαρχιακαὶ πόλεις εἶχον μεγάλην πνευματικὴν κίνησιν, δὲν ἐπετρέπετο ἡ Κωνσταντινούπολις, ὡς πρωτεύουσα, νὰ ὑστερῇ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο.

Ὁ ὀργανισμὸς τοῦ Πανδιδακτηρίου προέβλεπε 31 διδασκάλους, 15 διὰ τὰ Ἑλληνικά, 3 διὰ τὰ Λατινικά, 2 διὰ τὸ Δίκαιον καί 1 διὰ τὴν Φιλοσοφίαν. Ὅλοι οἱ καθηγηταί ἦσαν Ἕλληνες καί εἶχον τὸν τίτλον τοῦ κόμιτος. Ὁ διδάσκων εἰς τὰς ἀνωτέρας σχολάς ἐλέγετο οἰκουμενικὸς διδασκαλὸς ἢ διδασκαλὸς τῶν διασκάλων ἢ μέγας διδασκαλὸς ἢ ὑπατος τῶν διδασκάλων. Φοιτηταί ἤρχοντο ἀπὸ ὕλον τὸ κράτος καί ξένοι, ὡς ὁ ὀνομαστός Ἀρμένιος Μεσρόβ (Μεσρώπιος, 441), ὁ ὁποῖος μαθὼν τὰ Ἑλληνικά, ἐσχημάτισε τὴν ἄρμενικὴν ἀλφάβητον καί μετέφρασε διάφορα χριστιανικά ἔργα.

~~23.~~ Ἡ λογοτεχνία

Εἰς τὴν λογοτεχνίαν παρατηροῦμεν, ὅτι ἔλειψαν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, αἱ ἐμπνεύσεις ἀπὸ τὴν μυθολογίαν, τὸ θέατρον εἶχε παρακμάσει καί ἡ φιλοσοφική καί λοιπὴ σκέψις ἐτέθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἐπειτα σοβαρὸν ἐμπόδιον εἶναι ἡ γραφομένη γλῶσσα. Μεταξὺ αὐτῆς καί τῆς ὁμιλουμένης εἶχεν ἤδη δημιουργηθῇ χάσμα ἀπὸ τοὺς ἀλεξανδρινούς χρόνους, τὸ ὁποῖον εἶχε καταστῇ μέγιστον κατὰ τοὺς πρώτους μ. Χ. αἰῶνας.

Τὸ κάλλος καὶ ἡ δύναμις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων εἶχε θαμβώσει τόσον πολὺ τοὺς λογίους τοῦ Βυζαντίου, ὥστε οὗτοι ἐθεώρουν υποχρέωσιν των νὰ τηροῦν αὐστηρῶς τοὺς κανόνες τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματικῆς. Ἡ προσκόλλησις αὕτη καὶ εἰς τὸ τυπικὸν καὶ εἰς τὸ λεξιλόγιον τῆς ἀττικῆς διαλέκτου ἦτο ἐπιζήμιος διὰ τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῶν λογοτεχνῶν. Διότι οὗτοι διὰ τὴν διατύπωσιν τῶν σκέψεων των ὥφειλον νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν σύγχρονον των γλῶσσαν καὶ ὄχι τὴν ἀρχαίαν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐβασάνιζον καὶ ἐπίεζον τὰ διανοήματά των. Οὕτως ἔχانون οἱ λογοτέχναι τὴν φραστικὴν δροσερότητα καὶ τὴν πηγαίαν ἔμπνευσιν. Πολλοὶ ὅμως συγγραφεῖς, προικισμένοι μὲ ἔντονον λογοτεχνικὸν τάλαντον, ὑπερεπήδησαν τὰ ἐμπόδια ταῦτα καὶ ἀνεδείχθησαν ἱκανοὶ χειρισταὶ τοῦ καλὰμου, ὡς λ.χ. οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ποιηταὶ καὶ οἱ θεολόγοι.

Οἱ πρῶτοι Βυζαντινοὶ ποιηταὶ ἐξηκολούθησαν νὰ μιμοῦνται τὰ μέτρα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν, τὰ ὁποῖα ἐστηρίζοντο εἰς τὴν ποσότητα τῶν συλλαβῶν τὴν προσφθίαν. Ἐνωρὶς ὅμως κατώρθωσαν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ αὐτὰ καὶ νὰ στηρίξουν τὸ μέτρον τῶν ποιημάτων των εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν, τὸν τόνον καὶ ἐνίοτε εἰς τὴν ὁμοιοκαταληξίαν. Οὕτω κατὰ τὴν περίδον ταύτην εἰσῆχθη εἰς τὴν ποίησιν νέον μετρικὸν σύστημα μὲ τονικὸν ρυθμὸν, τὸ ὁποῖον καὶ ἐπεκράτησε.

Τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν ποιημάτων, τὰ ὁποῖα ἐστηρίχθησαν πολὺ εἰς τὴν μουσικὴν, ὠνομάσθη ὕμνος καὶ εἶναι ἀπὸ τὰ πρωτότυπα δημιουργήματα τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ ὕμνος ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ προοίμιον, τὸ ὁποῖον εἶναι μία ἢ δύο εἰσχωγικαὶ στροφαί, τὴν κυρίαν στροφὴν καὶ τέλος εἴκοσι ἕως τριάκοντα ἄλλας ὁμοίας μορφῆς στροφάς. Ὁ τελευταῖος στίχος ἐκάστης στροφῆς λέγεται ἐφύμνιον, ἦτο ὁμοῖος καὶ ἐψάλλετο ὑπὸ ὅλων τῶν πιστῶν μαζί.

Τὸ μέτρον λοιπόν, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίησαν οἱ Βυζαντινοὶ ποιηταί, διέκρινεν αὐτοὺς εἰς δύο κατηγορίας, τοὺς ἀκολουθοῦντας τὰ ἀρχαῖα μέτρα καὶ τοὺς μελωδοῦς.

Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκουν ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὁ Συνέσιος Πτολεμαῖδος, ὁ Γεώργιος Πισίδης καὶ ἄλλοι. Τοῦ Γρηγορίου σώζονται 18.000 στίχοι εἰς ποικίλα ἀρχαῖα μέτρα. Τὰ ποιήματα τοῦ Γρηγορίου ἔχουν ἀφθαστον λυρισμόν, πάθος, μεγαλοπρέπειαν, ἔμειναν ὅμως ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ μέτρα των. Ἐν τούτοις ποιητικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ πανηγυρικοὺς λόγους τοῦ Γρηγορίου ἐνετάχθησαν εἰς ὕμνους μεταγενε-

στέρων ὕμνογράφων, ὡς ὑπὸ τοῦ Κ ο σ μ ᾶ ἐπισκόπου Μαΐουμᾶ τὸ « Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε... » Οἱ ὕμνοι τοῦ Συνεσίου εἶναι χριστιανικοὶ μετὰ φιλοσοφικῶν ἰδεῶν εἰς μέτρα ἀνακρεόντια, τοῦ δὲ Πισίδου ἱαμβικοί. Ἐκτὸς τῶν καθαρῶς θρησκευτικῶν ποιημάτων τοῦ Πισίδου, περίφημον ἦτο τὸ ἐξυμνοῦν τὰ κατορθώματα τοῦ Ἡρακλείου καὶ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν Ἀράβων, ὅταν οὗτοι ἐπολιόρησαν τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. Ὁ Πισίδης δὲν ἐστερεῖτο ποιητικοῦ ταλάντου καὶ ἐμιμεῖτο τόσον ἐπιτυχῶς τὰ μέτρα τοῦ Εὐριπίδου, ὥστε οἱ Βυζαντινοὶ διηρωτῶντο « τίς στιχίζει κρεῖττον ὁ Εὐριπίδης ἢ ὁ Πισίδης ; »

Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν, τοὺς μελωδοὺς, ὅλως ἰδιαιτέρην θέσιν κατέχει ὁ μεγαλύτερος ἐκκλησιαστικὸς ποιητὴς ὅλων τῶν αἰώνων ὁ ὕμνογράφος Ρ ω μ α ν ὸ ς (περὶ τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰῶνος). Ὁ Ρωμανὸς κατήγετο ἐκ Συρίας, ἔλαβεν ἐλληνικὴν μόρφωσιν καὶ μετέβη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου καὶ ἔγραψε τὰ ποιήματά του.

Ὁ μελωδὸς οὗτος ἐξυμνεῖ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ, τὰς πράξεις τῶν ἁγίων καὶ τὰ γεγονότα, εἰς τὰ ὅποια ἀναφέρονται αἱ χριστιανικαὶ ἑορταί. Ἡ γλῶσσά του περιέχει καὶ πολλὰ στοιχεῖα τῆς ὁμιλουμένης ἢ δὲ διήγησός του ἔχει δραματικότητα. Ἡ ἐπίδρασις εἶναι μεγάλη εἰς τοὺς μετέπειτα ὕμνογράφους μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἢ δὲ φήμη του ὑπῆρξε τοιαύτη ὥστε ὠνομάσθη Πίνδαρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως.

Ἀπὸ τοὺς ὥραιότερους ὕμνους αὐτοῦ εἶναι οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὴν Δευτέραν Παρουσίαν (« Ὅταν ἔλθῃ ὁ Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς μετὰ δόξης »), εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα, εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ (« Ἡ παρθένος σήμερον τὸν ὑπερούσιον τίκτει ») κ.ἄ. Ἐκ τῶν περιφήμων ὕμνων του σώζονται 85 τὸν ἀριθμὸν. Πιθανὸν καὶ ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος νὰ ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ὄχι ὑπὸ τοῦ Σεργίου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος διεκρίθη κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἀβάρων, ἢ τοῦ Πισίδου. Ἡ θέρη, μὲ τὴν ὁποίαν ἔχει γραφῇ ὁ ὕμνος οὗτος, καὶ ἡ ὅλη καλογολικὴ του ἀξία προκαλεῖ ἔντονον θρησκευτικὴν καὶ ἐθνικὴν συγκίνησιν. Ὁ Ρωμανὸς ὁ μελωδὸς ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἅγιος (ἑορτ. 1 Ὀκτ.).

Μὲ τὸ νέον μετρικὸν σύστημα ἀνεπτύχθη καὶ τὸ ἐπίγρ α μ μ α, τὸ ὁποῖον εἶναι πολὺ πλούσιον. Μέγα πλῆθος ἐπιγράμμάτων εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τοὺς ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας. Πολλὰ ἄλλα ἐπιγράμματα εἶναι ἐπίσης ἀξιόλογα καὶ εἴτε ἀναφέρονται εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν εἴτε

ἐκφράζουσιν τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς μεγάλους σοφοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἴδου ἓν ἐπίγραμμα ἀφιερωμένον εἰς τὸν Πλάτωνα :

*Ψυχὴν ἀνειπὼν ἀθάνατον ὁ Πλάτων
ἀφῆκε δόξαν ἀθάνατον ἐν βίῳ.*

Εἰς τὴν κυρίως λογοτεχνίαν ὑπάγεται τέλος τὸ μυθιστόρημα, τὸ ὁποῖον ἄγνωστον εἰς τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα εἶναι γνήσιον δημιούργημα τῶν Βυζαντινῶν. Οἱ μυθιστοριογράφοι λαμβάνουν περιπετειώδεις ὑποθέσεις ἀπὸ τὴν ζωὴν. Ὁ ἥρωας καὶ ἡ ἥρωϊς παρουσιάζονται συνήθως ὡς πρόσωπα μὲ μεγαλυτέρας ἀδυναμίας ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ σφύζονται ἢ μὲ τὴν τύχην ἢ μὲ τὴν βοήθειαν δυνατῶν φίλων.

Δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν μὲ βεβαιότητα, ἂν οἱ μυθιστοριογράφοι ἦσαν χριστιανοὶ ἢ ἐθνικοί, διότι ἡ προσωπικότης τοῦ συγγραφέως διαφαίνεται ἐλάχιστα.

Πάντως εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ μυθιστορήματος ἐπέδρασε πολὺ ὁ Χριστιανισμός, διότι δι' αὐτοῦ ἐπεδιώκετο πάντοτε ἡ διατήρησις τῆς ἠθικῆς τελειότητος τῶν πρωταγωνιστῶν καὶ ἰδιαιτέρως τῶν ἡρώδων. Τὸ μυθιστόρημα ὑπῆρξε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ πλέον ἀγαπητὸν λογοτεχνικὸν εἶδος. Ἡ διάδοσίς του συνετέλεσε νὰ ἀναπτυχθῇ τοῦτο καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

Τρεῖς εἶναι οἱ διαπρεπεῖς μυθιστοριογράφοι τῶν χρόνων τούτων, ὁ Ἑλιοδώρος, ὁ Ἀχιλλεὺς Τάτιος καὶ ὁ Λόγγος. Ὁ τελευταῖος μάλιστα ἀνεδείχθη ἀνώτερος κατὰ τὴν ψυχολογικὴν ἐμβάθυνσιν τῶν ἡρώων του.

24. Ἡ ἱστορία

Πρῶτοι ἱστορικοὶ συγγραφεῖς εἶναι οἱ ἐκκλησιαστικοί, ὅπως ὁ Εὐσέβιος ὁ Πάμφιλος, ὁ συγγραφεὺς ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων καὶ τὸν βίον τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐμφανίζονται συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι μὲ ἀκρίβειαν καὶ παραστατικότητα ἱστοροῦν τὰ σύγχρονα γεγονότα, χωρὶς νὰ παύουν νὰ μιμοῦνται τοὺς ἀρχαίους ἱστορικοὺς καὶ νὰ γράφουν εἰς ἀρχαίζουσαν γλῶσσαν. Παρὰ ταῦτα, εἶναι ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ τὴν δουλικὴν μίμησιν καὶ δεικνύουν ἀνεξαρτησίαν. Οὗτοι εἶναι οἱ

λεγόμενοι κυρίως ἱστοριοί. Μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀνδείχθησαν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, παρέχοντες πλήρη ἐξιστόρησιν τῶν ἀξιολογωτέρων γεγονότων τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Σημαντικώτερος ἱστορικὸς εἶναι ὁ Προκόπιος. Οὗτος κατήγετο ἀπὸ τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης καὶ διετέλεσε βοηθὸς καὶ σύμβουλος τοῦ στρατηγοῦ Βελισαρίου. Ὁ Προκόπιος παρηκολούθησε τὸν Βελισάριον εἰς ὅλας τοὺς ἐκστρατείας εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ εἰς τὸν δεύτερον περσικὸν πόλεμον. Ἐπειδὴ δὲ ἔζησε τὰ πολεμικὰ γεγονότα ἀπὸ πολὺ πλησίον, τὰ ἱστορικά του συγγράμματα εἶναι αὐθεντικά. Ἀναδεικνύεται δὲ ὁ Προκόπιος μεγάλης ἀκριβείας ἱστορικὸς, ἄξιος συνεχιστῆς τῶν μεγάλων Ἑλλήνων ἱστορικῶν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος.

Ὁ Προκόπιος ἔγραψε τρεῖς πραγματείας : 1) Τὰς Ἱστορίας, 2) Περὶ τῶν κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ 3) Τὰ Ἀνέκδοτα. Εἰς τὸ πρῶτον, τὰς Ἱστορίας, ἐκτίθενται μὲ ἀκριβειαν περιγραφῆς οἱ διάφοροι πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Εἰς τὸ δεύτερον, τὸ Περὶ κτισμάτων, ἀναφέρονται τὰ οἰκοδομήματα, κτίσεις πόλεων, φρουρίων, δημοσίων λουτρῶν, βιβλιοθηκῶν κ.ἄ. Εἰς τὸ τρίτον, τὰ Ἀνέκδοτα, τὸ ὅποῖον ἐξεδόθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, περιλαμβάνονται γεγονότα τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῆς Θεοδώρας καὶ τῆς αὐλῆς του.

Τὸ ἔργον τοῦ Προκοπίου συνεχίζουν ὁ Ἀγαθίας, Μένανδρος καὶ ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάττης (ἐπὶ Ἡρακλείου). Ὁ τελευταῖος συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ Τιβερίου καὶ τοῦ Μαυρικίου.

Ἐκτὸς τῶν ἱστοριῶν τούτων, εἰς τὰς ὁποίας ἐξιστοροῦνται σύγχρονα γεγονότα, ἀνεπτύχθη τότε καὶ ἄλλο εἶδος ἱστορίας πρωτότυπον, ἡ χρονογραφία. Ὁ χρονογράφος δὲν ἐξιστορεῖ μόνον γεγονότα τῆς ἐποχῆς, ἀλλ' ἀνατρέπει εἰς τοὺς ἀπωτάτους χρόνους καὶ ἀρχίζει ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἤτοι ἀπὸ Ἀδάμ, γράφει τὴν ἱστορίαν ὅλων τῶν λαῶν καὶ φθάνει μέχρι τῆς ἐποχῆς του. Τὸ ἔργον τοῦ χρονογράφου, τὸ ὅποῖον ὀνομάζεται Σύνοψις ἱστοριῶν ἢ Χρονικὸν ἢ Χρονογραφία, εἶναι παγκόσμιος ἱστορία, γραμμένη διὰ τὸν λαόν.

Αἱ χρονογραφίαι ἐγράφοντο εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν καὶ διεδίδοντο εὐρέως ὅχι μόνον μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ξένους λαοὺς ἐν μεταφράσει.

Ὁ παλαιότερος καὶ σπουδαιότερος χρονογράφος εἶναι ὁ Ἰωάννης

Μαλάλας, τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας. Ἡ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα ἀπέβη ὑπόδειγμα εἰς τοιοῦτου εἶδους δημώδεις ιστορίας. Αὕτη ἔχει ἀξίαν μόνον ὅπου ἀναφέρει γεγονότα τῆς ἐποχῆς τοῦ συγγραφέως ἢ δίδει εἰδήσεις διὰ τὴν ζωὴν τῶν συγχρόνων του. Εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ παρελθόντος ὑστερεῖ ἡ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα, διότι ἐπικρατεῖ σύγχυσις καὶ ἀσάφεια. Ἀ.χ. ὁ Διόνυσος παρουσιάζεται ὡς συγγραφεύς, γράφας περὶ τῆς ἀμπέλου καὶ γεωργίας, ὁ φιλόσοφος Θαλῆς παρουσιάζεται ὡς ἱστορικὸς κ.ά. Ἦτοι αἱ χρονογραφίαι περιέχουν ἱστορικὰ σφάλματα καὶ δὲν προδίδουν λογοτεχνικὴν διάθεσιν καὶ καλαισθησίαν ὅπως.

Ἰδιαίτερον εἶδος ἱστοριογραφίας εἶναι οἱ βίοι ἁγίων. Κυρίως συγγραφεῖς τούτων εἶναι μοναχοί, οἱ ὅποιοι, διηγούμενοι τὰ μαρτύρια καὶ τὴν ἀγνότητα τοῦ ἁγίου, προσεπάθουν νὰ δυναμώσουν τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα τοῦ λαοῦ. Ἐπίσης ἐπεδίωκον νὰ πολεμήσουν τὰς ξένας θρησκείας καὶ τὰς αἵρέσεις.

Μεταξὺ τῶν βιογράφων τῶν ἁγίων ἐξέχουσιν θέσιν κατέχει ὁ Ἰωάννης Μόσχος, ὁ ὅποιος ἔζησε περὶ τὰ τέλη τοῦ 6ου αἰῶνος. Τὸ βιβλίον τούτου ὀνομάζεται Λεῖμων ἢ Λειμωνάριον, μεταφρασθὲν δὲ εἰς τὴν λατινικὴν ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὴν Δύσιν. Εἰς αὐτὸ περιέχονται ἀνέκδοτα, ἀξιόλογοι πράξεις καὶ πρὸ πάντων θαύματα τῶν ἁγίων. Οἱ βίοι τῶν ἁγίων συχνὰ δὲν στεροῦνται φιλολογικῆς ἀξίας. Ἡ ἀπέριττος γλῶσσα τοῦ Μόσχου χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν Ἑσσελιγγ «ἀληθὲς χρυσωρυχεῖον», αἱ δὲ ἀπλαῖ πνευματικαὶ ἱστορίαι του τέρπουν καὶ οἰκοδομοῦν. Ἀξίζει ἰδιαιτέρως ἐπίσης νὰ ἀναφερθῇ ὁ βίος τοῦ Μ. Ἀντωνίου, συγγραφεὶς ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου.

25.

Ἡ θεολογία

Περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο οἱ Βυζαντινοὶ ἠσχολήθησαν μὲ τὴν θεολογίαν, διότι τὰ θεολογικὰ προβλήματα ἦσαν τὰ σπουδαιότερα καὶ τὰ μεγαλύτερα τῆς ἐποχῆς. Ἐνῶ οἱ ἔθνη οἱ συγγραφεῖς προσεπάθουν νὰ σώσουν τὴν εἰδωλολατρείαν, ἡ ὁποία ἐκλονίζετο, τοὺς χριστιανούς συγγραφεῖς ἀντιθέτως ἐκίνει ἡ ἐπιθυμία νὰ ἐνισχύσουν τὴν θέσιν τῆς νέας θρησκείας, νὰ κατανοήσουν τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, νὰ μεταδώσουν

τὴν διδασκαλίαν του καὶ νὰ τὸν προφυλάξουν ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἐθνικῶν καὶ ἀπὸ τὰς αἱρέσεις.

Διὰ τοῦτο οἱ θεολόγοι συγγραφεῖς τῆς περιόδου ταύτης διακρίνονται εἰς δύο κατηγορίας, τοὺς ἐθνικοὺς καὶ τοὺς χριστιανικοὺς. Ἐκ τῶν πρώτων σπουδαιότεροι εἶναι ὁ Λιβάνιος καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς. Ὁ Λιβάνιος (314 — 393) ἠσθάνετο ἀποστροφὴν πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, διότι ἐνόμιζεν, ὅτι αὕτη ἀπεμάκρυνε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων, τὰ ὅποια οὗτος ἠγάπα καὶ μετὰ θερμοῦ ζήλου ἐμελέτα.

Ὁ Λιβάνιος ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐσπούδασε φιλοσοφίαν καὶ ρητορικὴν. Ἐδίδαξε τὴν ρητορικὴν εἰς ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθείσας σχολὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει, Νικομηδείᾳ καὶ Ἀντιοχείᾳ, μαθηταὶ του δὲ ὑπῆρξαν ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος καὶ ἄλλοι διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Λιβάνιος ἔγραψε λόγους, διηγήσεις, μελέτας καὶ ἐπιστολάς εἰς ὕφος περίτεχνον καὶ ρητορικόν. Ἐκ τῶν ἔργων του ἐσώθησαν πολλά, παρέχοντα πλήρη εἰκόνα τῆς συγχρόνου του κοινωνίας.

Ὁ ἕτερος εἶναι ὁ Ἰουλιανὸς (331 — 363). Οὗτος ἐσπούδασε φιλοσοφίαν καὶ ρητορικὴν ἐπίσης εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν. Ἦρχισε νὰ αἰσθάνεται ἀποστροφὴν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, ἀφ' οὔτου εἶχεν ἐγκλισθῆ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου μετὰ τὸν ἀδελφόν του Γάλλον εἰς μοναστήριον. Ὅταν λοιπὸν ὁ Ἰουλιανὸς ἐγένεν αὐτοκράτωρ, προσεπάθησε νὰ δώσῃ ζωὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν. Ἀναφέρεται, ὅτι ἠρώτησε σχετικῶς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν καὶ ἔλαβε τὴν ἐξῆς ἀπάντησιν :

*Εἶπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε δαίδαλος ἀδλὰ,
οὐδέτι Φοῖβος ἔχει καλύβαν, οὐ μάντιδα δάφνην,
οὐ παγὰν λαλέουσιν, ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ.*

Τὰς περὶ τῆς νέας θρησκείας απόψεις του ὁ Ἰουλιανὸς ἀνέπτυσεν εἰς ἐπιστολάς καὶ εἰς εἰδικὰ συγγράμματα, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ μετὰ πάθος. Ἀλλὰ ματαίως ἠγωνίζετο ὑπὲρ θρησκείας, ἥ ὅποια δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν ψυχικὴν ἀνάγκην τῶν ἀνθρώπων.

Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς θεολόγους, οἱ χριστιανοὶ γράφουν εἰς γλῶσσαν ἀπλουστέραν, μολονότι καὶ αὐτοὶ προσπαθοῦν νὰ μιμηθοῦν τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὕφος τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἐπισημότεροι εἶναι οἱ Ἀλεξανδρινοὶ Κλήμης, Ὠριγένης καὶ Ἀθανάσιος

ὁ Μέγας. Γενικῶς ἡ ἀνατολικὴ θεολογία παρήγαγε κατὰ τοὺς πρώτους μ.Χ. αἰῶνας ἔργα ἀνώτερα κατὰ πολὺ ἀπὸ ἐκεῖνα τῶν θεολόγων τῆς Δύσεως.

Σταθμὸν ὅμως ἀποτελεῖ ὁ 4ος αἰὼν, ὁ γνωστὸς ὡς χρυσοῦς αἰὼν τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Οὗτος ἐδημιουργήθη ἐκ δύο αἰτίων : 1) ἔπρεπε νὰ διεξαχθῇ ζωηρὸς ἀγὼν κατὰ τῶν ἐθνικῶν συγγραφῶν, οἱ ὅποιοι προσέβαλλον τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων τῇ ἀρχαίᾳ σοφίᾳ καὶ 2) νὰ καταπολεμηθοῦν αἱ αἱρέσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγεννήθησαν ἀπὸ τὴν φιλοσοφικὴν τάσιν τῶν λογίων. Ὁ ἀγὼν κατὰ τοῦ διπλοῦ αὐτοῦ κινδύνου ἔδωκεν εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν ἔδαφος νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ καλλιεργηθῇ. Πέραν ὅμως τῶν αἰτίων τούτων ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία εἶχεν ἐσωτερικὴν ἀνάγκην νὰ ἀναπτύξῃ τὴν διδασκαλίαν τῆς καὶ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὰς θείας ἀληθείας. Ἐξαιρέτοι πιστοὶ μὲ φιλοσοφικὴν καὶ ἄλλην μὀρφωσιν ἔγραψαν σοφὰ συγγράμματα εἴτε ἐδίδασκον μὲ ἀσυνήθη εὐγλωττίαν καὶ ὁρμὴν.

Κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ἀκμάζουν οἱ Μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

Ὁ Μέγας Βασίλειος (330 — 379) κατήγετο ἀπὸ πλουσίαν οἰκογένειαν τῆς Καισαρείας. Ἐσπούδασε ρητορικὴν, φιλοσοφίαν καὶ ἰατρικὴν εἰς τὰς σχολὰς τῆς Καισαρείας, τοῦ Βυζαντίου καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἐγνώρισε τὸν Ἰουλιανὸν καὶ συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας μὲ τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν. Ἐπειτα ἐπεσεκέφθη τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐμελέτησε τὸν μοναχικὸν βίον, ὁ ὁποῖος ἤκμαζεν εἰς αὐτάς. Γενόμενος ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας (370) διεκρίθη ὡς ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ καὶ διέδωκε τὸν μοναχικὸν βίον εἰς τὴν ἐπαρχίαν του. Συνέγραψεν ὁ Μ. Βασίλειος τοὺς περιφήρους Ἀσκητικoὺς Κανόνας, πλεῖστα συγγράμματα δογματικά, ἠθικά καὶ ἐκκτοντάδας ἐπιστολῶν. Αἱ Ὁμιλίαι του πρὸς τὸν λαὸν τῆς Καισαρείας προκαλοῦν συγκίνησιν μὲ τὸ βάθος καὶ τὸ λυρικὸν ὕφος. Εἰς εἰδικὰς πραγματείας του κηρύσσεται ἀπεριφράστως ὑπὲρ τῆς μορφώσεως τῶν νέων διὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφῶν.

Ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης (335 — 394), νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Μ. Βασιλείου, διετέλεσεν ἐπίσκοπος τῆς Νύσσης τῆς Καππαδοκίας. Ἐγραψε λόγους, ἐπιστολάς, ἀσκητικὰ καὶ δογματικὰ συγγράμματα. Εἰς τὰ τελευταῖα εὐρίσκομεν βάθος φιλοσοφικόν, τὸ ὁποῖον προ-

δίδει τὴν μεγάλην τοῦ ἱεράρχου μόρφωσιν. Ἴσως εἶναι ὁ φιλοσοφώτερος τῶν Πατέρων. Ἐπολέμησεν ὁ Γρηγόριος μετὰ θερμῆς τὰς αἱρέσεις, ἰδίως τὸν Ἀρειανισμόν.

Ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνός (330 — 390) κατήγετο ἀπὸ τὴν Ναζιανζὸν τῆς Καππαδοκίας, ἐσπούδασε ρητορικὴν καὶ διέπρεψεν ὡς ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ. Ἄν καὶ ἦτο στενὸς φίλος τοῦ Μ. Βασιλείου, ἀνθρώπου κατ' ἐξοχὴν τῆς δράσεως, ἡγάπα ὁ Γρηγόριος τὴν ἀπομόνωσιν καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοὺς κοινωνικοὺς δεσμούς. Εἰς τὰ ἔργα του, τὰ ὁποῖα εἶναι Λόγοι, Ἐπιστολαὶ καὶ Ποιήματα, ὁμιλεῖ συχνὰ περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τοῦ ψυχικοῦ του βίου. Τὰ ποιήματά του δεικνύουν λεπτὴν συγκίνησιν. Διὰ τοὺς περιφήμους θεολογικοὺς του λόγους ὁ Γρηγόριος ἀπεκλήθη Θεολόγος. Τὸν φίλον του Μ. Βασίλειον ἐνεκωμίασεν εἰς τὸν ἐξαίρετον Ἐπιτάφιον λόγον του.

Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (347 — 407) ἀνεδείχθη ὁ μέγιστος ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ τῶν αἰώνων. Γεννηθεὶς εἰς Ἀντιόχειαν, ἐσπούδασεν ἐκεῖ καὶ ἐμόνασε κατὰ τὴν νεότητά του εἰς τὰ ὄρη τῆς Συρίας. Προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρκαδίου εἰς Κωνσταντινούπολιν (397), ἐχειροτονήθη πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπειδὴ ὅμως ἦτο ὑπερβολικὰ αὐστηρὸς, ἐδημιούργησεν ἐχθρούς, ἰδίως τὴν αὐτοκράτειραν Εὐδοξίαν, τῆς ὁποίας ἐκαυτηρίαζε τὴν διαγωγὴν. Διὰ τοῦτο ἐξεθρονίσθη τὸ 403 καὶ ἐξωρίσθη. Ἐπανελθὼν μετ' ὀλίγον ἐξεθρονίσθη ὀριστικῶς, ἔνεκα νέας διενέξεως πρὸς τὴν Εὐδοξίαν. Ἐξόριστος πάλιν εἰς ἀπόκεντρον γωνίαν τῆς Καππαδοκίας δὲν ἡσύχασεν, ἀλλ' ἐξηκολούθησε νὰ ἐνισχύῃ δι' ἐπιστολῶν τοὺς ἀπαρηγορήτους συνεργάτας του, νὰ φροντίζῃ διὰ τὰ διάφορα ἐκκλησιαστικά του καθήκοντα καὶ τὸ ἱεραποστολικόν του ἔργον. Ὡς ἐκ τούτου ἐκτοπίζεται εἰς τὰ ἐνδότερα καὶ καθ' ὁδὸν ἀποθνήσκει εἰς χωρίον τῆς Ἀρμενίας. Τὰ ἔργα τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι πλεῖστα καὶ ποικίλα, Πραγματεῖαι Ὁμιλίαι καὶ Ἐπιστολαί. Εἰς ταῦτα φαίνεται ὁ πλοῦτος ὥραϊων εἰκόνων, μεταφορῶν καὶ παρομοιώσεων. Διὰ τοῦ Χρυσοστόμου ἡ θρησκευτικὴ ὁμιλία ἀπέβη ἔξοχον λογοτεχνικὸν εἶδος. Οἱ σύγχρονοί του τὸν ὠνόμασαν Χρυσόστομον καὶ οἱ μεταγενέστεροι τὸν θεωροῦν ὡς ἓνα ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους ρήτορας τοῦ κόσμου. Αἱ ὁμιλίαι τοῦ Χρυσοστόμου ἦσαν τὸ προσφιλέστερον ἀνάγνωσμα κλήρου καὶ λαοῦ.

Οἱ Μεγάλοι Πατέρες τοῦ 4ου αἰῶνος θεωροῦνται ὡς τὸ ἄκρον ἄκρον τῆς θεολογικῆς σοφίας καὶ τὸ ἔργον τῶν μεταγενεστέρων περιο-

ρίζεται εἰς τὴν κατανόησιν καὶ ἐρμηνείαν αὐτῶν. Ὁ Ἅγιος Συνέσιος, ἐπίσκοπος Πτολεμαίδος, ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας καὶ ὁ Θεόδωρητος, ἐπίσκοπος Κύρου τῆς Συρίας, εἶναι οἱ ἀξιολογώτεροι ἀπὸ τοὺς θεολόγους τοῦ 5ου αἰῶνος, οἱ ὅποιοι κατῴρθωσαν νὰ διατηρήσουν ἐν μέρει τὴν παράδοσιν τοῦ μεγάλου αἰῶνος.

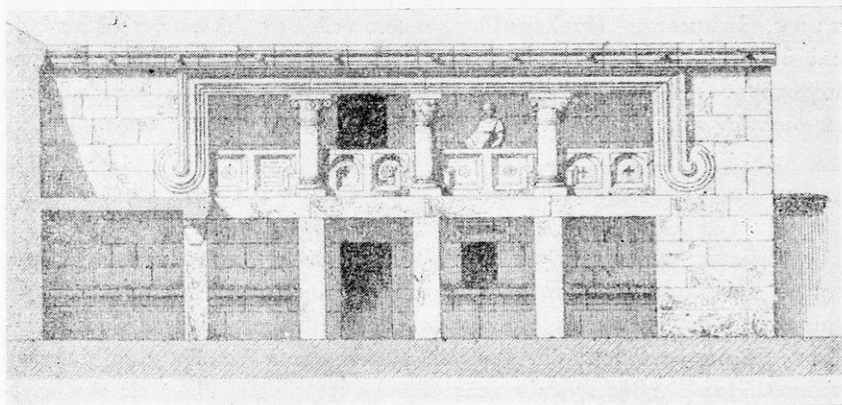
26. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ

Ἐνῶ εἰς τὰ λογοτεχνικὰ εἶδη τοῦ Βυζαντίου παρατηρεῖται δεσμός τις μετὰ τὴν παράδοσιν, τὸ ὅλως ἀντίθετον συμβαίνει εἰς τὴν Τέχνην. Οἱ χριστιανοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ τελοῦν τὰς λειτουργίας των εἰς οἰκοδομήματα, τὰ ὅποια ἐνθυμίζουν τοὺς ναοὺς τῶν ειδωλολατρῶν. Κατ' ἀνάγκην προκαλεῖται ἀληθὴς ἀναγέννησις εἰς τὴν τέχνην καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Τὴν τελευταίαν δὲν γνωρίζομεν ἀπὸ τὰ παλάτια τῶν βασιλέων ἢ ἀπὸ ἄλλα μεγάλα ἰδιωτικὰ κτήρια, διότι ὅλα αὐτὰ ἔχουν καταστραφῇ. Τὴν γνωρίζομεν μόνον ἀπὸ τοὺς ναοὺς, τινὲς τῶν ὁποίων διεσώθησαν, ἀφοῦ μετετράπησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τζαμιά.

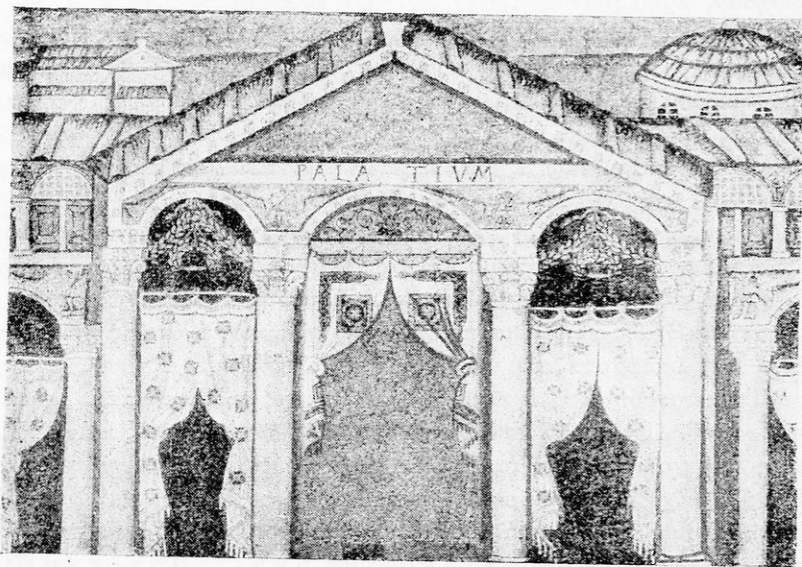
Κατ' ἀρχὰς οἱ χριστιανοὶ ἐχρησιμοποίησαν ὡς ναοὺς ἰδιωτικὰς οἰκίας, εἴτε κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν τὰς κατὰ κόμβας, ἔνθα ἐτέλουν τὰ θρησκευτικὰ των καθήκοντα. Ὅταν ὅμως μετὰ τὸν καιρὸν, καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἤσκουν ἐλευθέρως τὰς τελετὰς των, ἔκτισαν ναοὺς. Τῶν πρώτων Χριστιανῶν ὁ ναὸς ἦτο μακρὸς ὀρθογώνιος σηκός, σκεπασμένος μετὰ ξυλίνην στέγην.

Ὅταν βραδύτερον οἱ ἀρχιτέκτονες ἔκτισαν εὐρυχωροτέρους ναοὺς, ἔδωσαν εἰς αὐτοὺς τὸ σχῆμα τῶν δημοσίων ρωμαϊκῶν οἰκοδομημάτων, τὰ ὅποια ἐλέγοντο Βασιλικαί. Ἐχρησιμοποιοῦντο δὲ ταῦτα ὡς δικαστήρια ἢ ὡς χρηματιστήρια καὶ εἶχον σηκόν, ὁ ὁποῖος ἦτο πλατύτερος καὶ ὑπεβαστάζετο ὑπὸ δύο σειρῶν κιόνων.

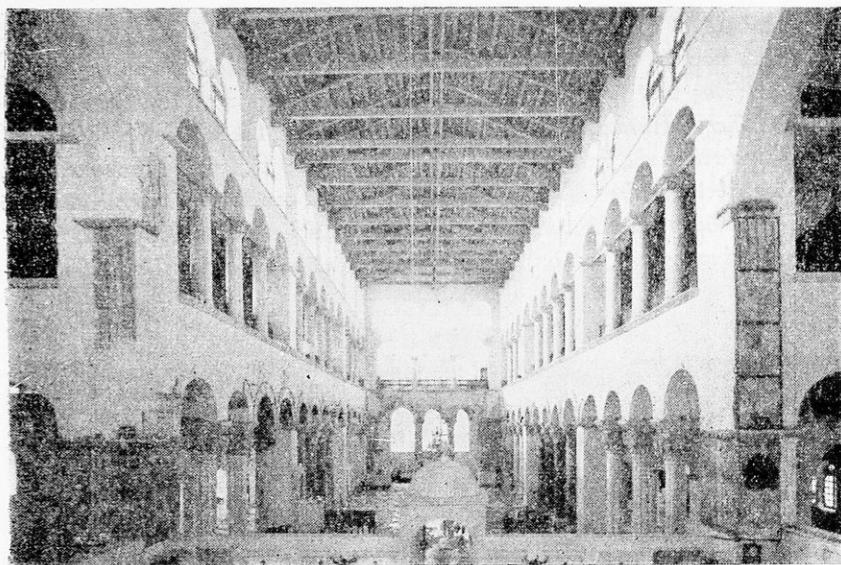
Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἐκκλησίᾳ διαιρεῖται εἰς τρία τμήματα, ὀνομαζόμενα κλίτη. Ἐνίοτε αἱ σειραὶ τῶν κιόνων ἦσαν τέσσαρες καὶ οὕτω τὰ κλίτη ἀνῆρχοντο εἰς πέντε. Τὸ μεσαῖον, εὐρύτερον καὶ ὑψηλότερον ἀπὸ τὰ ἄλλα, εἶχε παράθυρα καὶ ὁ ναὸς ἐφωτίζετο δι' αὐτῶν. Ἐμπρὸς εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπῆρχεν αὐλὴ, μετὰ κρήνην εἰς τὸ μέσον. Τὰ μέρη τοῦ ναοῦ ἦσαν τρία, ὁ νάρθηξ, στενὸς πρόδομος, ὁ κυρίως ναὸς καὶ εἰς τὸ βάθος πρὸς τὴν ἀνατολὴν ἡμικυκλικὴ ἀψίς, ὅπου ἐσχηματίζετο τὸ ἱερόν καὶ ἐντὸς αὐτοῦ εὕρισκετο ἡ Ἁγία Τράπεζα.

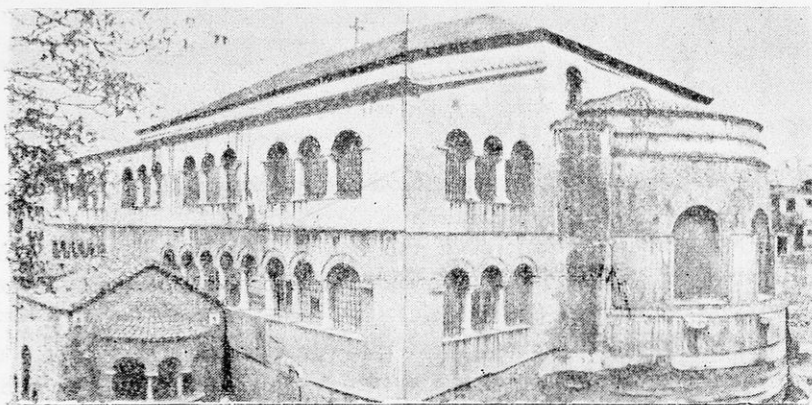
13. Βυζαντινή οικία του 6ου αιώνου

14. Τὸ ἀνάκτορον τῆς Ραβέννης
(Μωσαϊκὸν τοῦ Ἁγίου Ἀπολλιναρίου τοῦ νέου, 6ος αἶων)

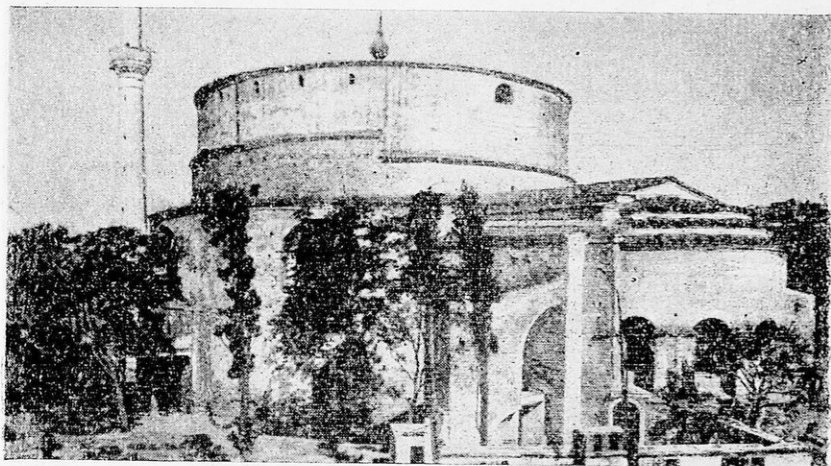
15. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου
(Ἑσωτερικὸν ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Βήματος)

16. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τῆς Ἀχειροποιήτου
(Νοτιοανατολική ὄψις)

Ναοὶ μὲ τὸ σχῆμα τοῦτο ἐκτίσθησαν πολλοὶ εἰς τὴν Δύσιν, Βαλκανικὴν καὶ λοιπὴν Ἀνατολήν. Τοιούτου σχήματος ναοὺς ἱδρυσαν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ ἡ μήτηρ του Ἀγία Ἑλένη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, Ρώμην, Παλαιστίνην καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα.

Ὀνομαστὸς ναὸς ἦτο ὁ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὁ ὁποῖος ἐκτίσθη τὸν 5ον αἰῶνα. Οὗτος, καεῖς κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1917, ἐπανιδρύθη μετὰ τινα ἔτη. Εἶναι παμμέγιστος, εἰς σχῆμα βασιλικῆς μὲ πέντε κλίτη, τὰ ὁποῖα χωρίζονται διὰ κιονοστοιχιῶν. Δύο νάρ-

14. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου

θηκες εἰσῆγον εἰς τὸν κυρίως ναόν, ὁ ὁποῖος κατέληγεν εἰς τὴν μεγάλην κόγχην τοῦ ἱεροῦ.

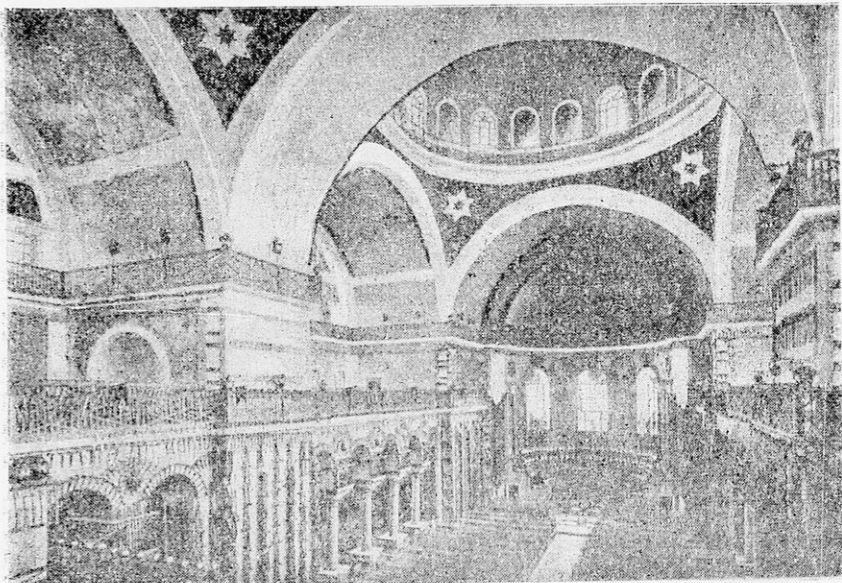
Ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐπίσης εἶναι τοῦ 5ου ἢ τοῦ 6ου αἰῶνος ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου τῆς Ἀχειροποιήτου, γνωστὸς καὶ ὡς ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, εἰς σχῆμα βασιλικῆς.

Ὁμοίως ὑπάρχουν καὶ ἐκκλησίαι πολυγωνικαὶ καὶ κυκλικαί. Τοιούτον κυκλοτερές σχῆμα ἔχει ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, πιθανῶς ρωμαϊκὸν μαυσωλεῖον τοῦ 4ου αἰῶνος.

Αὕτῃ εἶναι ἡ μεταβατικὴ περίοδος ἀπὸ τὸν Μ. Κωνσταντῖνον ἕως τὸν Ἰουστινιανόν. Οἱ ἀρχιτέκτονες τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας (6ος

αίων) ἐδημιούργησαν τὸν βυζαντινὸν ρυθμὸν. Ὁ περίφημος ναὸς τῆς Ἀγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας, παρὰ τὰς πολλὰς καταστροφὰς καὶ ἐποικοδομήσεις, διατηρεῖ μέχρι σήμερον τὸ ἀρχικὸν τοῦ σχεδίου. Ὁ νέος οὗτος ρυθμὸς ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Κιλικίαν καὶ Συρίαν, ἔλαβεν ὅμως τὴν τελειότητα ἐκφρασίν του εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας.

Ἐκτὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκτισεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἄλλας ἐκκλησίας, ὡς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Εἰρήνης,

18. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Εἰρήνης Κωνσταντινουπόλεως
(Χρησιμοποιουμένου νῦν ὡς μουσεῖον τῶν τουρκικῶν πολέμων)

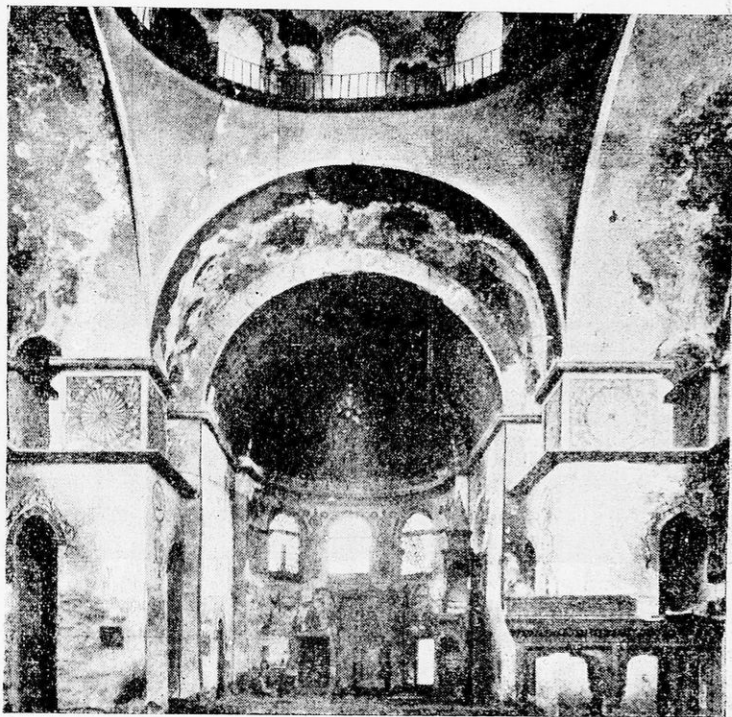
τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καὶ τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάχχου, ὁ ὁποῖος σφύζεται μέχρι σήμερον.

Ἐπίσης εἰς μεγάλας ἐπαρχιακὰς πόλεις ἀνηγέρθησαν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ πολλὰ ἐκκλησίαι, εἰς τὴν Ἐφεσον λ.χ. ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, εἰς τὴν Ἐλενόπολιν τῆς Βιθυνίας καὶ εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη Νέα Ἐκκλησία, τόσοι δὲ ἦτο ὠραῖος, ὥστε οὐδὲν ἄλλο κτίσμα ἡδύνατο νὰ συγκριθῇ μετ' αὐτόν.

Τὸν βον αἰῶνα ἐκτίσθη εἰς Θεσσαλονίκην ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀτελής μίμησις τοῦ μεγάλου ὁμωνύμου ναοῦ τῆς πρωτεύουσας.

27. Ἡ Ἀγία Σοφία

Ἀπὸ ὅλα ὅμως τὰ κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ λαμπρότερον εἶναι ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. Ὁ

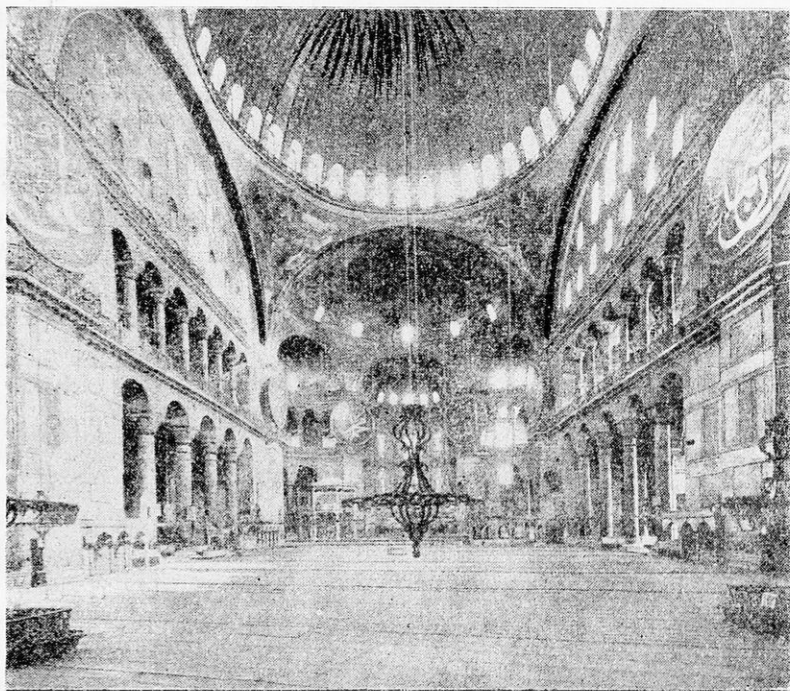
19. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης
(Πρὸ τῆς ἐπισκευῆς τοῦ καέντος κατὰ τὸ ἔτος 1894 μνημεῖον)

ναὸς αὐτὸς δὲν εἶναι ἀφιερωμένος εἰς ἁγίαν τινά, ἥ ὁποία ὠνομάζετο Σοφία, ἀλλ' εἰς τὴν Σοφίαν τοῦ Θεοῦ.

Κατὰ πρῶτον ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἔκτισε μικρὸν ναὸν τῆς Ἀγίας

Σοφίας, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Κώνστας τὸν ἔκαμε περισσότερον εὐρύχωρον. Καεῖς δὲ ὑπὸ τοῦ ὄχλου τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐξωρίσθη ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἐκτίσθη ἐκ νέου ἐπὶ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Β'.

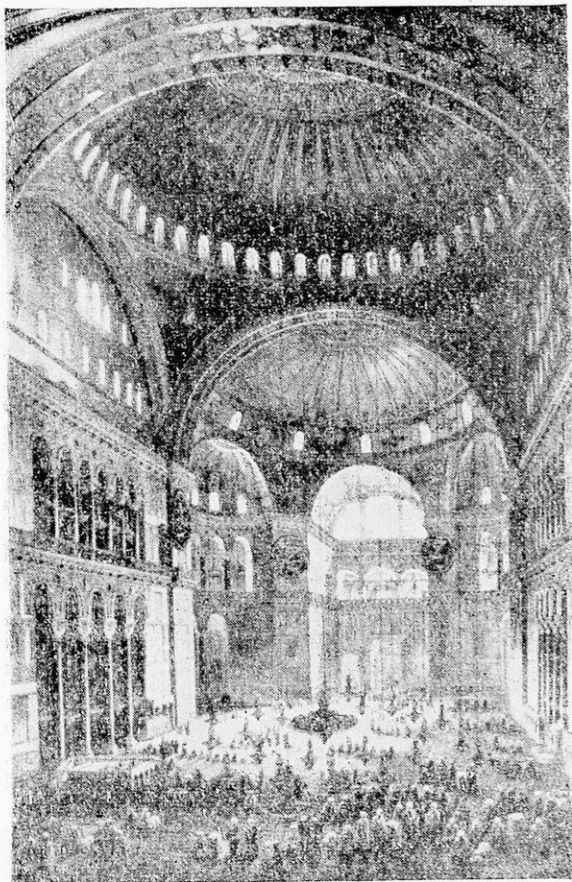
Ὁ μικρὸς αὐτὸς ναὸς ἐκινή τὸ 532 κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἠθέλησε νὰ κτίσῃ ἄλλον, μεγαλύτερον καὶ λαμπρότερον. Οἱ ἀρχιτέκτονες Ἀνθέμιος ἀπὸ τὰς Τράλλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ

20. Ἑσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως

Ἰσιδωρος ἀπὸ τὴν Μίλητον ἐξεπόνθησαν τὸ σχέδιον τοῦ ναοῦ. Τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἀντίκρουσαν οὗτοι συνίστατο εἰς τοῦτο, νὰ ἰδρυθῇ ἐπὶ ὀρθογωνίου ἐπιφανείας κυκλικὸς θόλος, κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ μὴ μεταβληθῇ τὸ ἐσωτερικὸν σχῆμα τοῦ ναοῦ. Πρὸς τοῦτο ὕψωσαν εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ τέσσαρας μεγάλους κίονας, οἱ ὁποῖοι λέγονται πεσσοί, καὶ συνέδεσαν αὐτοὺς μεταξύ των δι' ἀψίδων. Ἐκάστη ἐξ αὐτῶν

ἀπεῖχεν ὑπὲρ τὰ εἴκοσι μέτρα ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν τοῦτον τῆς ἐκκλησίας. Ἐπὶ τῶν πεσσῶν ἐστηρίχθη ὁ θόλος, ἃ ὁποῖος ἐπεκράθητο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ἀψίδων καὶ τῶν κοίλων σφαιρικῶν τριγώνων, τὰ ὁποῖα συνδέουν

21. Ἐσωτερικὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως.

τὰς ἀψίδας πρὸς ἀλλήλας. Τοιουτοτρόπως ἐλύθη τὸ ἀρχιτεκτονικὸν πρόβλημα νὰ οἰκοδομηθῇ θόλος ἐπὶ μιᾷ ὀρθογωνίου ἐπιφανείας.

Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν μέρος τοῦ θόλου κατεσκευάσθησαν, ὡς προέκτασις τῆς βάσεως, δύο ἡμιθόλια, ἕκαστον μὲ δύο κόγχας, εἰς τρόπον ὥστε νὰ φαίνεται ὁ κυρίως θόλος ὑψούμενος εἰς τὸν ἄέρα, καὶ ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὸ ναὸν ἀμέσως κατ' εὐθεΐαν γραμμὴν νὰ προσβλέπῃ τὸ κέντρον τοῦ θόλου, ὃ δὲ ὀφθαλμὸς τοῦ καθημένου εἰς οἰονδήποτε μέρος τοῦ ναοῦ νὰ διακρίνῃ ὅλας τὰς γραμμὰς τοῦ θόλου.

Τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ ναοῦ ἐπεκτείνεται διὰ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, τοιουτοτρόπως δ' ἐσχηματίσθη ἐπιμήκης χώρος, τοῦ ὁποῦ ἡ στέγη ἀποτελεῖ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ. Ἐκατέρωθεν ὑπάρχουν δύο πλά-

γιοι σηκοὶ μὲ δύο πατώματα, τὰ ὁποῖα στηρίζονται ἐπὶ σφαιρικῶν τόξων. Τὸ ἄνω πάτωμα ἦτο γυναικωνίτης.

Τὸ μέγα πλεονέκτημα τοῦ νέου σχεδίου ἦτο, ὅτι ἀφ' ἐνὸς μὲν διετηρήθη τὸ ὀρθογώνιον σχῆμα τοῦ ναοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τοῦ θόλου καὶ τῶν ἡμιθολίων τὸ βλέμμα ὑψοῦται πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἡ ψυχὴ μεταρσιοῦται. Συγχρόνως δημιουργεῖται νέον κέντρον φωτὸς καὶ ἀέρος,

22. Γενικὴ σημερινὴ ἄποψις τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας.

ὥστε νὰ νομίζῃ τις, ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὸ ὑπαιθρον καὶ ὅτι ἀπενίξει τὸν οὐρανόν.

Ἡ ἐντύπωσις, τὴν ὁποίαν προξενεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη τὸ μέγα τοῦτο καλλιτέχνημα, εἶναι καταπληκτικὴ. Τὸ πλῆθος τῶν ἐγχρώμων μαρμάρων, τὰ μωσαϊκὰ ἐπὶ χρυσοῦ ἢ βαθυκυάνου ἐδάφους, αἱ εἰκόνες, ὁ χρυσός, ὁ ἄργυρος καὶ οἱ πολύτιμοι λίθοι, ἄφινον τὸν ἐπισκέπτην ἐκστατικόν. Λέγεται, ὅτι 360 ἑκατομμύρια χρυσῶν δραχμῶν ἐδαπανήθησαν διὰ τὴν ἱδρυσιν καὶ τὴν διακόσμησιν τοῦ ναοῦ. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπέβλεπε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν καὶ τὴν ταχεῖαν προμήθειαν καλοῦ

ύλικου. Δέκα χιλιάδες έργατῶν εἰργάσθησαν ἐπὶ πέντε ἔτη καὶ 10 μῆνας πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ ναοῦ. Κατὰ τὴν τελετὴν τῶν ἐγκαίνιων τοῦ ναοῦ (537) ὁ Ἰουστινιανός, μεταβάς δι' ἄρματος, συρομένου ὑπὸ 4 ἵππων, ὕψωσε τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἀνέκραξεν, ὡς βεβαιούσι, « Νενίκηκά σε, Σολομών ».

Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου ὁ ἱστοριογράφος Προκόπιος χαρακτηριστικῶς γράφει « ἐν αὐτῷ ὁ νοῦς πρὸς τὸν Θεὸν ἐπαιρόμενος ἀεροβατεῖ, οὐ μακρὰν που ἡγούμενος αὐτὸν εἶναι... τούτου τοῦ θεάματος οὐδεὶς ἔλαβε πώποτε κέρρον, ἀλλὰ παρόντες μὲν ἄνθρωποι τοῖς ὀρωμένοις γεγῆθασιν, ἀπόντες δὲ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ διαλόγοις ἀποσεμνύνονται ».

Ἡ Ἁγία Σοφία εἶναι τὸ μέγα ἐκκλησιαστικὸν καὶ ἐθνικὸν κέντρον τοῦ Βυζαντίου, σύμβολον τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐκεῖ ἐτελοῦντο αἱ ἐπισημότεραι πράξεις τοῦ Βυζαντίου, στέψεις αὐτοκρατόρων, ἐκκλησιαστικαὶ σύνοδοι, ἐπινίκιοι δοξολογίαι, προσήχοντο οἱ βασιλεῖς ἐν βαθυτάτῃ κατανύξει εἰς τὰς κρίσιμους στιγμὰς. Ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τοῦ ναοῦ ἀνεγινώσκοντο ἐκθέσεις τῶν αὐτοκρατόρων περὶ τῶν πολέμων, ὅπως ἡ ἐκθεσις τοῦ Ἡρακλείου. Ἡ Ἁγία Σοφία ὠνομάσθη Μεγάλη Ἐκκλησία καὶ εἶναι τὸ καλλιτεχνικώτερον μνημεῖον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ πρότυπον τοῦ νέου βυζαντινοῦ ρυθμοῦ, τὸν ὁποῖον ἐμιμήθησαν οἱ ἀνατολικοὶ λαοί, οἱ Ἀραβες καὶ οἱ Τοῦρκοι.

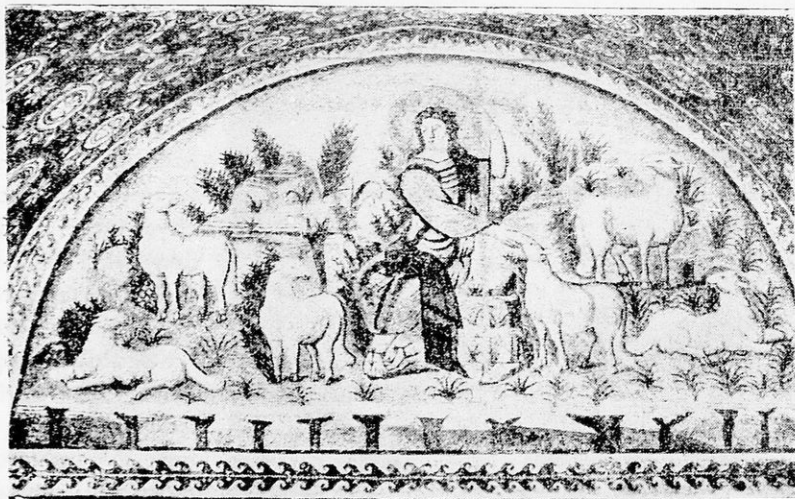
28. Ζωγραφικὴ καὶ Γλυπτικὴ

Ὁ βυζαντινὸς ναὸς ἐπιζητεῖ νὰ ἔχῃ διακεκοσμημένον τὸ ἐσωτερικὸν καὶ νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς πιστοὺς τὰς μεγαλυτέρας μορφὰς τῆς θρησκείας καὶ τὰ κυριώτερα ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ. Ὁ λόγος αὐτὸς συνέβαλε πολὺ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωγραφικῆς, ἡ ὁποία ἤρχισεν ἀπὸ τὸν 4ον αἰῶνα νὰ λαμβάνῃ ἰδιόζουσαν μορφήν. Τὸν 5ον αἰῶνα εἰσάγονται εἰς τὸν ναὸν εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ τῶν Ἀγίων μὲ σκοπὸν διδασκτικόν. Ἀλλὰ κυρίως ἡ ζωγραφικὴ διεμορφώθη κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα καὶ ἔκτοτε δὲν μετεβλήθη.

Οἱ τεχνῖται δὲν ἀγαποῦν τὴν φυσικὴν παράστασιν τῆς ἑλληνικῆς ζωγραφικῆς, ἀλλ' εἰς τὰς στάσεις δίδουν θρησκευτικὴν αὐστηρότητα, εἰς τὰς εἰκόνας δὲν θέτουν βάθος, παρατάσσουν δηλαδὴ τὰς παραστάσεις ἐπὶ ἐπιπέδου ἐπιφανείας, καὶ τέλος προσπαθοῦν, ἀπλοποιοῦντες τὸ σχῆμα, νὰ ἐξάρουν κυρίως τὸ διακοσμητικὸν στοιχεῖον.

Ὁ Βυζαντινὸς ἀγιογράφος ἔχει νὰ διακοσμήσῃ τὰ τρία μέρη τοῦ ναοῦ, τὸ ν ν ἄ ρ θ η κ α, τὸ ν κ υ ρ ί ω ς ν α ὸ ν (σηκὸν) καὶ τὸ ἱ ε ρ ό ν, ἀλλὰ κατὰ διάφορον τρόπον ἕκαστον. Ἐπίσης ἔπρεπε νὰ ζωγραφισθῇ καὶ τὸ τέ μ π λ ο ν ἢ π ρ ο σ κ υ ν η τ ἄ ρ ι ο ν, τὸ ὁποῖον χωρίζει τὸ ἱερὸν ἀπὸ τὸν σηκόν.

Ὁ τρόπος ὅμως, κατὰ τὸν ὁποῖον ἕκαστον ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ μέρη ἔπρεπε νὰ διακοσμηθῇ, ἦτο ὁμοιόμορφος εἰς ὅλους τοὺς ναοὺς καὶ αὐστηρῶς καθωρισμένος. Ὁ τροῦλλος π. γ. καταλαμβάνεται ἀπὸ εἰκόνας τοῦ

23. Ὁ καλὸς Ποιμήν.

(Μωσαϊκὸν ἐνὸς μνημείου τῆς Ραβέννης, 8ος αἰών. Ὁ Χριστὸς, γαλήνιος ἐντὸς παραδεισιακοῦ τοπίου περιστοιχίζεται ὑπὸ ἑξ συμβολικῶν προβάτων.)

Χριστοῦ, ὡς παντοκράτορος, ὅστις κρατεῖ τὸ εὐαγγέλιον εἰς τὴν ἀριστεράν καὶ εὐλογεῖ μὲ τὴν δεξιάν. Εἰς τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος μὲ τὸν Χριστὸν ὡς παιδίον.

Ἰδιαιτέρως ἀναπτύσσεται ἡ Ψ η φ ι δ ο γ ρ α φ ί α.

Ἡ τέχνη αὕτη συνίσταται εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν τοίχων τῶν ναῶν μὲ μικροὺς πολυχρώμους λίθους. Τούτους κολλοῦν μὲ τοιαύτην τέχνην καὶ τόσῃ ἀντίθεσιν χρωμάτων, ὥστε προξενοῦν ἐντύπωσιν ἀπὸ μακρὰν εἰς τὸν θεατὴν. Οἱ λίθοι αὐτοὶ λέγονται ψ η φ ἱ δ ε ς καὶ διὰ

τοῦτο αἱ ζωγραφίαι, αἱ ὁποῖαι κατασκευάζονται τοιοῦτοτρόπως, ὀνομάζονται ψηφιδωτά ἢ μωσαϊκά.

Τῆς ἐποχῆς ταύτης μωσαϊκὰ δὲν ἐσώθησαν πολλά. Τὰ ψηφιδωτά

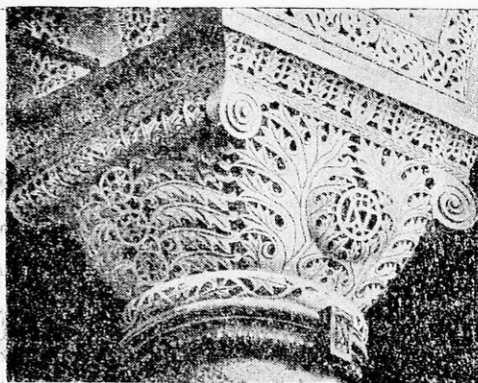
τῆς Ἀγίας Σοφίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ᾗσαν ἄγνωστα μέχρι τινός, διότι οἱ Τοῦρκοι τὰ ἐσκέπασαν με ἄσβεστον, ὅταν τὸ 1453 κατέλαβον τὴν Πόλιν. Κατὰ τὰ τελευταῖα ὅμως ἔτη, κατόπιν ἐπιμελοῦς ἐργασίας, ἐξέθαψαν ἀπὸ τὸ κοινάμα Ἀμερικανοὶ ἀρχαιολόγοι πολλὰ ἐξαισία ψηφιδωτά τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὡς τὸ ἐν σελ. 39 (εἰκ. 6) ραῖον μωσαϊκὸν τῆς ἐνθρόνου Θεοτόκου.

Ἐπίσης τὰ μωσαϊκὰ τοῦ πυρποληθέντος ναοῦ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης

24. Ὁ Ἅγιος Δημήτριος καὶ οἱ ἰδρυταὶ Μωσαϊκὸν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης, 7ος αἰὼν). ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον.

Εἰς ἐν ψηφιδωτὸν παριστάνεται ὁ πολιοῦχος προστατεύων τοὺς ἐυλαβεῖς ἰδρυτὰς τοῦ ναοῦ, εἰς ἄλλο ὁ ἅγιος με λευκὸν ἔνδυμα μεταξὺ ἐνὸς ἐπισκόπου καὶ ἐνὸς μεγιστᾶνος. Τοῦ 5ου αἰῶνος ἐπίσης ψηφιδωτὸν

25. Κιονόκρανον τῆς Ἀγίας Σοφίας
τῆς Κωνσταντινουπόλεως

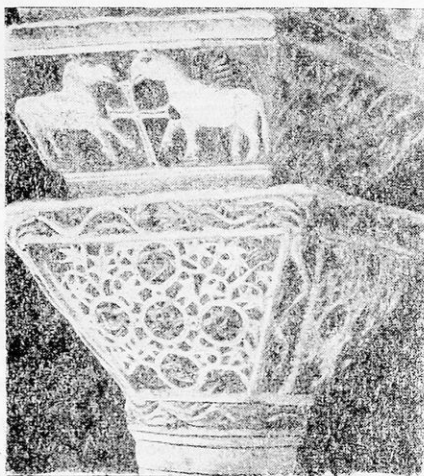
Θεσσαλονίκης, διατηροῦνται ἐπίσης καὶ τοῦ Ἀγίου Βιταλίου καὶ Ἀγίου Ἀπολλιναρίου εἰς τὴν ἰταλικὴν πόλιν τῆς Ραβέννης, ὅπου παρίστανται ὁ Ἰουστιανὸς καὶ ἡ Θεοδώρα μετὰ τὴν ἀκολουθίαν των. Εἰς τὰ ψηφιδωτὰ ταῦτα διακρίνεται ὁ συνδυασμὸς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης μετὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὴν χριστιανικὴν σοβαρότητα.

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν ζωγραφικὴν, ἡ γλυπτικὴ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους παρημελήθη.

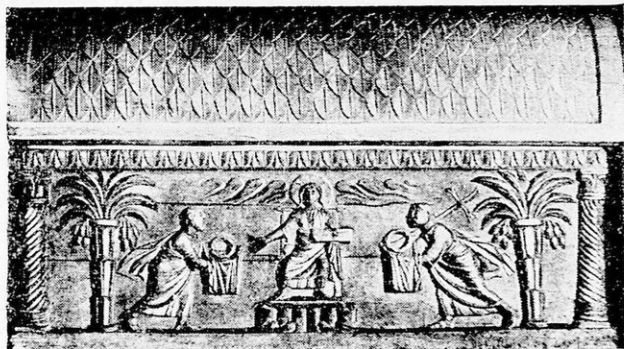
Τοῦτο ὀφείλεται εἰς δύο λόγους : Ὁ χριστιανισμὸς, μὴ ἀποδίδων σημασίαν εἰς τὴν καλλονὴν τοῦ ἀνθρώπου, περιεφρόνησεν αὐτὴν καὶ δὲν ἡσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ τὴν παραστήσῃ. Ἐπειτα, ἡ γλυπτικὴ εἶχε συνδεθῇ περισσότερο μετὰ τοὺς εἰδωλολατρικοὺς θεοὺς, τοὺς ὁποίους ἀπεικόνιζε, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἤγα-

εῖναι ἡ μεγαλοπρεπὴς σύνθεσις εἰς τὸν ἀπέραντον τροῦλον τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία παριστάνει ἁγίους προσευχομένους πρὸ ναῶν. Τὰ παριστανόμενα πτηνὰ καὶ δοχεῖα μετὰ ἄνθη ἐνθυμίζουν τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν τέχνην. Ψηφιδωτὰ τοῦ ἰδίου αἰῶνος εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου τῆς Ἀχειροποιήτου εἶναι διακοσμήσεις μετὰ ἄνθη, καρποὺς καὶ φύλλα.

Ἐκτὸς τῶν ψηφιδωτῶν τούτων τοῦ Ἀγίου Γεωργίου

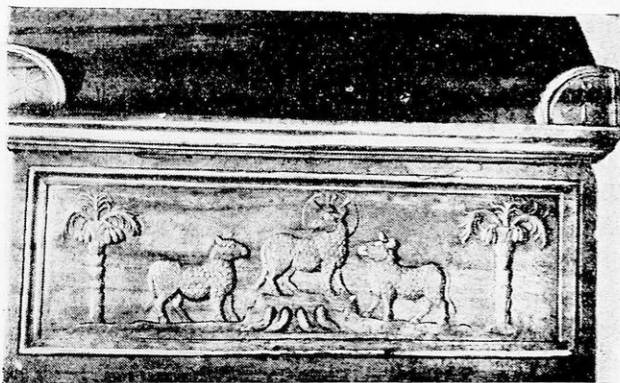

26. Κιονόκρανον τοῦ Ἀγίου Βιταλίου
τῆς Ραβέννης

27. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (5ος αἰὼν)

(Εἰκονίζουσα τὸν Χριστὸν μεταξὺ τῶν δύο κορυφαίων Ἀποστόλων τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου, προσφερόντων εἰς τὸν Χριστὸν στεφάνους)

28. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (6ος αἰὼν)

(Εἰκονίζουσα ἐν μέσῳ τὸν Χριστὸν ὡς ἀμνόν, ἱστάμενον ἐπὶ ὄρους, ἐξ οὗ πηγάζουν οἱ τέσσαρες ποταμοὶ τοῦ Παραδείσου, ἐκατέρωθεν δὲ τοῦ Χριστοῦ τοὺς Ἀποστόλους Πέτρον καὶ Παῦλον, εἰκονιζομένους ὡς πρόβατα)

πήθη ὑπὸ τῶν χριστιανῶν. Οἱ γλύπται τῆς ἐποχῆς περιορίσθησαν εἰς τὸ διακοσμητικὸν μέρος. Ἐσκάλισαν θαυμάσια κιονόκρανα, με πρωτοτύπους συνθέσεις. Ἐπίσης ἀνέπτυξαν τὴν ἐπίδοσίν των καὶ εἰς μερικὰ ἀνάγλυφα, ὅπως εἰς σαρκοφάγους.

Ἐκτὸς τούτου, ἡ γλυπτικὴ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸ σκάλισμα ἀναγλύφων ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ καὶ εἰς τὴν κατασκευὴν κομψοτεχνημάτων καὶ σκευῶν ἐκ χρυσοῦ.

Εἰς μεγίστην τελειότητα ἔφθασαν τὰ κεντήματα ἐπὶ ὑφασμάτων, τὰ ὅποια ἐχρησίμευον ἢ διὰ τὸν στολισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν ἢ διὰ τὰς ἐνδυμασίας τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας.

29. Ἡ φιλανθρωπία

Ὁ Χριστιανισμὸς ἡσίκησεν εἰς εὐρεῖαν κλίμακα τὴν φιλανθρωπίαν, ὥς ὥριστον χριστιανικὸν καθήκον.

Εἰς τὸν Βυζαντινὸν κράτος ὑπῆρχον νοσοκομεῖα, πτωχοκομεῖα, γηροκομεῖα καὶ ἄλλα εὐαγῆ ἰδρύματα, εἰς τὰ ὅποια περιεθάλλοντο πτωχοί, ἀσθενεῖς καὶ ξένοι. Περισσότερον γνωστὴ εἶναι ἡ φιλανθρωπικὴ δράσις τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, πατριάρχου Ἀλεξανδρείας.

Ὑπῆρχε συνήθεια τὴν Μ. Παρασκευὴν νὰ ἐπισκέπτονται οἱ αὐτοκράτορες τὰ φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πάντα ταῦτα ὑπῆγοντο ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κράτους, εἰδικὸς δὲ ὑπάλληλος, πάντοτε κληρικὸς, ὁ μέγας ὀρφανότροφος, ἐφρόντιζε διὰ τὰ πάσης κοινωνικῆς τάξεως ὀρφανὰ καὶ διεχειρίζετο τὴν τυχὸν περιουσίαν τῶν ὀρφανῶν, κατέχων μεγάλην κοινωνικὴν θέσιν.

Ὑπάρχουν ἄφθονα παραδείγματα τῆς ὑπὲρ τῶν πτωχῶν φροντίδος βασιλέων καὶ βασιλισσῶν τοῦ Βυζαντίου, ὡς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῆς Πλακίλλης, τῆς Θεοδώρας κ.ἄ. Ὁ Ἰουστινιανός, διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς σεισμοπαθεῖς, ἔκαμεν οἰκονομίαν, καταργήσας τὰς τελετὰς τῶν ἀνακτόρων.

Τέλος τὰ μοναστήρια παρεῖχον καθημερινῶς φιλοξενίαν, οἱ δὲ μοναχοὶ δὲν διέθετον μόνον κλίνην καὶ τροφὴν διὰ τοὺς ξένους, ἀλλὰ καὶ

τούς πόδας των ἐνιπτον με θερμόν ὕδωρ. Ἄν παρημέλουν τὸ καθήκον τοῦτο, ὑπεβάλλοντο εἰς ἑκατὸν μετανοίας. Ἰδίως πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν τὴν φιλόφρονον δρᾶσιν τοῦ Θεοδοίου τοῦ διέτου, ὅστις μεγάλην φροντίδα κατέβαλε διὰ τὴν ταφὴν τῶν ἀπόρων ξένων εἰς ιδιαίτερα νεκροταφεῖα, τὰ λεγόμενα ξενοτάφια.

Διὰ τοὺς ξένους ὑπῆρχεν ιδιαίτερον ἐνδιαφέρον, εἷς τινὰ δὲ τῶν ξενοδοχείων (ξενώνων) παρείχετο καὶ δωρεὰν νοσηλεία. Τόσον καλλιεργημένον ἦτο τὸ αἶσθημα τῆς φιλοξενίας. Ὁ περίφημος ξενὼν τοῦ Σαμψών, καεῖς κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα (532), ἀνεκαινίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ περιέλαβεν ἱατρικὰ τμήματα. Ἡ Ἐκκλησία τιμᾷ τὴν 27ην Ἰουνίου τὴν μνήμην τοῦ Ἀγίου Σαμψών τοῦ ξενοδόχου.

Τὸ πνεῦμα τῆς φιλοφροσύνης εἶναι διάχυτον καὶ εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Βυζαντινῶν. Αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ἔγραψε πρὸς ἀνεψιόν του τὸ ἑξῆς :

*Ἐνδύσε πένητα γυμνόν, χόρτασε πεινασμένον,
θλιμμένους παρηγόρησον, ἀρρώστους ἐπισκέπτου.*

30. Ἡ νομοθεσία

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐξηκολούθει νὰ ἰσχύῃ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον. Παρέστη ὅμως ἀνάγκη νὰ γίνῃ συγκέντρωσις τῶν νόμων, τῶν ἐκδιδομένων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Τὸ 429 συγκροτεῖται ἐπιτροπὴ ἀπὸ νομοδιδασκάλους καὶ μετ' ὀλίγα ἔτη (438) φέρει αὕτη εἰς φῶς τὸν Θεοδοσιανὸν κώδικα. Οὗτος διετήρησε τὴν ἰσχύν του μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ εἰς τὴν Δύσιν μέχρι τοῦ 12ου αἰῶνος.

Ἡ ρωμαϊκὴ νομοθεσία ὑπέστη βαθμὴδὸν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αἱ ἀντιλήψεις περὶ ἰσότητος τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν ἄνδρα κατακτοῦν ἔδαφος. Ἐπίσης ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν δούλων, ἡ ὑπαρξίς τῶν δικαιωμάτων τῶν παιδιῶν καὶ γενικῶς ὅτι, ἀφορᾷ εἰς τὴν καλυτέρευσιν τῆς οἰκογενείας ἀναγνωρίζεται σιγὰ - σιγὰ ὑπὸ τοῦ κράτους.

Ἰδίως ὅμως ὁ Ἰουστινιανὸς ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν συλλογὴν καὶ κατάταξιν τῶν νόμων, διότι μεγάλη ἀκαταστασία ὑπῆρχεν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ ἡ δικαιοσύνη, ἕνεκα κακῆς ἐφαρμογῆς καὶ κακῆς ἐρμηνείας τῶν νόμων,

ἦτο αὐθαίρετος. Οὗτος, εὐθὺς ὡς ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἀνέθεσεν εἰς δωδεκαμελῆ ἐπιτροπὴν, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Τριβωνιανοῦ, τὴν τακτοποιήσιν τῶν νόμων. Ἡ ἐπιτροπὴ, τὸ 529, ἐξέδωκε τὸν Ἰουστινιανέιον κώδικα, περιέχοντα τοὺς ρωμαϊκοὺς νόμους ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ μέχρι τοῦ 529. Μετὰ ταῦτα νέα ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὸν Τριβωνιανὸν ἐπεφορτίσθη νὰ συγκεντρώσῃ τὰς γνώμας τῶν παλαιῶν μεγάλων νομικῶν, πρὸ πάντων τοῦ Παπιανοῦ, Οὐλπιανοῦ καὶ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἦλθεν εἰς φῶς νέα ἐργασία, ἥτις ὠνομάσθη Digesta, ἑλληνιστὶ Πανδέκτης.

Παραλλήλως ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνέθεσεν εἰς νέαν ἐπιτροπὴν ὑπὸ τὸν αὐτὸν Τριβωνιανὸν τὴν συγγραφὴν νομικοῦ ἐγχειριδίου πρὸς χρῆσιν τῶν σπουδαστῶν, ἐπεδίωξε δηλαδὴ καὶ τὴν μεθοδικὴν μόρφωσιν νέων νομικῶν, διὰ νὰ τοὺς χρησιμοποιοῦσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κράτους. Τὸ νομικὸν τοῦτο ἐγχειρίδιον ὠνομάσθη Εἰσηγήσεις (Institutiones). Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἰουστινιανὸς ἠναγκάζετο νὰ ἐκδίδῃ νέους νόμους, τὰς Νεαράς (Nouvellae), διὰ νὰ ρυθμίζῃ διάφορα ζητήματα, περὶ τῶν ὁποίων δὲν εἶχε προβλέψει ἡ παλαιότερα νομοθεσία.

Τὸ ἔργον τοῦτο, διὰ τὸ ὁποῖον ὁ Ἰουστινιανὸς δικαίως ἦτο ὑπερήφανος, ὠνομάσθη Ρωμαϊκὸν Ἀστικὸν δίκαιον, εἶχε δὲ μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς νομοθεσίας τῶν νεωτέρων λαῶν. Νεώτερος ἱστορικὸς γράφει τὰ ἑξῆς περὶ τῆς νομοθετικῆς ἐργασίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ: « Δύο δῶρα μεγίστης ἀξίας ἐχάρισε τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν Δύσιν· τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα καὶ τὸ Ρωμαϊκὸν Δίκαιον ».

Βαθμιδὸν γίνεται χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης κατὰ τὴν σύνταξιν νόμων καὶ προσαρμόζεται τὸ ἀρχαῖον ρωμαϊκὸν δίκαιον πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν καὶ τὸ σύγχρονον πνεῦμα. Ὅθεν ἐτροποποιήθη ἡ ρωμαϊκὴ νομοθεσία καὶ ἔγινεν ἑλληνο-ρωμαϊκὴ καὶ ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἀντικατεστάθη ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς.

31. Ἡ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις

Κάθε πολίτης τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ὑπηρετῇ εἰς τὸν στρατὸν ἀπὸ τὸ 18ον ἔτος τῆς ἡλικίας του μέχρι τοῦ 40οῦ. Τὸ κράτος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ καλῇ τὸν πολίτην εἰς τὸν στρατὸν, ἐφ' ὅσον ἔκρινε τοῦτο ἐπιβεβλημένον.

Τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἀπηλλάσσοντο μόνον ὅσοι ἀνῆκον εἰς

τάς διαφόρους υπηρεσίας τοῦ βασιλέως, ὅσοι ἡσχολοῦντο μὲ τὴν ἀλιεῖαν τῶν πορφυροῦχων κογχυλίων καὶ τινες ἄλλοι. Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἀνωτέραν κοινωνικὴν τάξιν κατετάσσοντο εἰς τὸν στρατὸν ὡς ἀξιωματικοί. Ἡ στρατιωτικὴ ὑποχρέωσις δὲν ἦτο προσωπικὴ καὶ ὁ καθείς ἠδύνατο νὰ στείλῃ ἀντικαταστάτην του.

Τὸ ἀπέραντον κράτος τοῦ Βυζαντίου δὲν διέθετεν ἀπὸ ὅλας τὰς χώρας ἴσης ἀξίας στρατιώτας. Ὑπῆρχον περιφέρειαι, ὅπως ἡ Μακεδονία, ἡ Θράκη, ἡ Ἰσαυρία, ἡ Καππαδοκία καὶ ἡ Ἀρμενία, αἱ ὁποῖαι παρεῖχον λαμπροὺς στρατιώτας. "Οσοὶ ἐπαρχίαι δὲν ἐστρατολογοῦντο, ἐφορολογοῦντο ἀπὸ τὸ κράτος, δηλαδὴ ἐξηγόραζον τὴν στρατιωτικὴν θητείαν. Ἀποτέλεσμα τῶν ἀπαλλαγῶν ἦτο νὰ μὴ συλλέγεται στρατός, ἀπὸ ἀπόψεως ποιότητος καὶ ἀριθμοῦ, ἄξιος νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ ἀπέραντον Βυζαντινὸν κράτος. Ἐνεκα τούτου ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ἐνισχύσῃ τὸν στρατὸν μὲ μισθοφόρους. Οὗτοι προήρχοντο κυρίως ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς λαούς, τοὺς κατοικοῦντας εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους, ἐλάμβανον δὲ μεγάλον μισθὸν καὶ γαίας ἔναντι τῶν στρατιωτικῶν ὑπηρεσιῶν.

Ὁ Βυζαντινὸς στρατός ὑπεβάλλετο εἰς διαρκῆ τραχεῖαν ἄσκησιν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ εἶναι εἰς πᾶσαν περίπτωσιν ἄξιον ὄργανον ὄχι μόνον τηρήσεως τῆς τάξεως ἐντὸς τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ ἀντιμετωπίσεως παντὸς ἐξωτερικοῦ κινδύνου. Τὸ σπουδαιότερον γνῶρισμα τοῦ στρατοῦ τούτου ἦτο τὸ ἀνεπτυγμένον θρησκευτικὸν συναίσθημα. Μὲ πεποιθήσιν ἐπὶ τὴν νίκην, ἐβάδιζον εἰς τὴν μάχην οἱ Βυζαντινοὶ στρατιῶται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας.

Ἐνῶ τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ τοῦ στρατοῦ ἦτο τόσον θαυμαστόν, ὁ ἀριθμὸς του δὲν ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὴν ἔκτασιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Οὐδέποτε κατῴρθωσε νὰ ὑπερβῇ τὰς 200.000 ἀνδρῶν. Ὁ Βελισάριος ὑπέταξε τὸ κράτος τῶν Βανδάλων μὲ 15 χιλιάδας στρατοῦ, ἡ δὲ κατάλυσις τοῦ Ὀστρογότθικοῦ κράτους εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔγινε μὲ 25 — 30 χιλιάδας.

Ὁ στρατός τοῦ Βυζαντίου ἀποτελεῖτο ἀπὸ πεζικὸν καὶ ἵππικόν. Οἱ βαρέως ὀπλισμένοι πεζοὶ καὶ ἱππεῖς ἔφερον τὰ ἐξῆς : Τὸ λωρίκιον (θώρακα), τὴν κασίδα (περικεφαλαίαν), τὰς κνημίδας, τὸ σκουτάριον (ἀσπίδα), τὸ σπαθίον (τὸ ξίφος) καὶ τὸ κοντάριον (μικρὰν λόγχην). Ἐκτὸς τούτων, ὑπῆρχον πεζοὶ καὶ ἱππεῖς ἐλαφρῶς ὀπλισμένοι, οἱ λεγόμενοι τοξόται.

Ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ τούτου, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποιοεῖτο πρὸς προάσπισιν τοῦ κράτους ἀπὸ ἐχθρικών εἰσβολὰς ἢ ἐπαναστάσεις, τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχεν ὀργανώσει διαφοροτρόπως τὴν ἄμυναν τῶν συνόρων. Κατὰ μῆκος τῶν ἀπεράντων συνόρων τοῦ ἐγκατέστησε σώματα στρατοῦ, εἰς τὰ ὁποῖα ἐνεπιστεύθη τὴν ἄμυναν αὐτῶν. Οἱ στρατιῶται αὐτοὶ τῆς μεθοριακῆς γραμμῆς, τῶν ἀκρων, ὠνομάσθησαν ἀκροῖται, καὶ ἐγκαθίσταντο μὲ τὰς οἰκογενείας των εἰς τὰς γαίας, τὰς ὁποίας ἐχορήγει τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἰς αὐτούς, ὡς ἀνταμοιβὴν διὰ τὴν στρατιωτικὴν των ὑπηρεσίαν.

Οἱ ἀκροῖται εἶχον ὡς κύριον ἔργον νὰ κατέχουν τοὺς ὄρχυρους τόπους, τοὺς πύργους καὶ τὰς ἀκροπόλεις, διὰ τῶν ὁποίων ἦτο ἡσφαλισμένον ὅλον τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Πολλὰ ἀπὸ τὰ φρούρια ταῦτα εἶχον κτισθῇ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ὅμως ἐγίναν πολὺ περισσότερα. Ἠκολούθουν τὸ ἐν τὸ ἄλλο εἰς μίαν ἀδιάκοπον σειρὰν καὶ εἰς αὐτὰ κατέφευγον οἱ κάτοικοι τῶν πέριξ περιοχῶν, ὡσάντις ἐγίνοντο ἐπιδρομαὶ βαρβάρων. Οἱ ἀκροῖται ἐπέβλεπον τὰ σύνορα, παρηκολούθουν πᾶσαν κίνησιν τῶν ἐχθρῶν καὶ ἀπέκρουον πᾶσαν ἐπιδρομὴν των, ἐνίοτε δὲ προληπτικῶς πρῶτοι ἐπετίθεντο κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους.

Ἡ Βυζαντινὴ ἐποποιεῖα ἐξύμνησε τὰ κατορθώματα τῶν ἀκριτῶν τῆς Ἀσίας εἰς τὸ ποίημα τοῦ Βασιλείου Διγενῆ Ἀκριτα, ὅπου ἐξαίρεται ἡ ἀνδρεία καὶ ὁ πατριωτισμὸς των.

Ἐκτὸς τῶν συνοριακῶν ἀκροπόλεων, καὶ ἐντὸς τοῦ κράτους εἶχον ληφθῇ μέτρα ἀμύνης κατὰ ἐνδεχομένων ἐχθρικών ἐπιδρομῶν. Ὅλαι αἱ μεγάλαι πόλεις ἦσαν ὠχυρωμέναι, περιβαλλόμεναι ἀπὸ ὑψηλὰ καὶ παχέα τείχη, τὰ ὁποῖα κατὰ διαστήματα ἐνισχύοντο ὑπὸ ἰσχυρῶν πύργων. Ὁ ὅλος περίβολος εἶχε σχῆμα τετραγωνικὸν ἢ σχεδὸν κυκλοτερές, ἐμπροσθεν δὲ αὐτοῦ ὑπῆρχεν εὐρεῖα τάφος. Διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν φρουρίων εἰσεπράττετο εἰδικὸς φόρος ἀπὸ τοὺς κατοίκους, ὁ γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα φόρος καστροκτισίας.

Οἱ πύργοι τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἀγίου Ὅρους καὶ τὰ διασωθέντα μεγάλα τμήματα τῶν τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μᾶς δίδουν σαφεῖς εἰκόνας τῆς τοιαύτης ὀχυρώσεως.

Ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ, τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχεν ἰσχυρὸν στόλον, ὁ ὁποῖος μέχρι τοῦ δούδεωτος ἦτο κυρίαρχος εἰς τὰς ἀνατολικὰς θα-

λάσσαι, μέχρι δὲ τῆς ἐμφανίσεως τῶν Ἀράβων ἦτο ὁ μόνος στόλος τῆς Μεσογείου θαλάσσης. Τὰ μεγαλύτερα πολεμικὰ πλοῖα ἦσαν οἱ κ α ρ α β ο ι. Τὰ περισσότερον ὅμως συνήθη καὶ σπουδαιότερα ἦσαν οἱ δ ρ ὁ μ ω ν ε ς, μὲ πλήρωμα 300 ἀνδρῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 70 στρατιῶται. Ἐκτὸς τούτων, ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ἐλαφρότερα πλοῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπέβαινον 130 — 160 ἄνδρες.

Τὰ πληρώματα τοῦ στόλου προήρχοντο ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἀπὸ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Οἱ ναύσταθμοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν πάντοτε γεμᾶτοι ἀπὸ ναυπηγῆσιμον ξυλειαὶν καὶ ἀπὸ τὰ ὑλικά τὰ χρήσιμα διὰ τὴν κατασκευὴν καὶ τὸν ἐξοπλισμὸν τῶν πολεμικῶν πλοίων. Τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου κατήγαγε λαμπρὰς νίκας κατὰ πολλῶν ἐχθρῶν, βοηθούμενον καὶ ἀπὸ τὸ ὑ γ ρ ὁ ν π ὦ ρ.

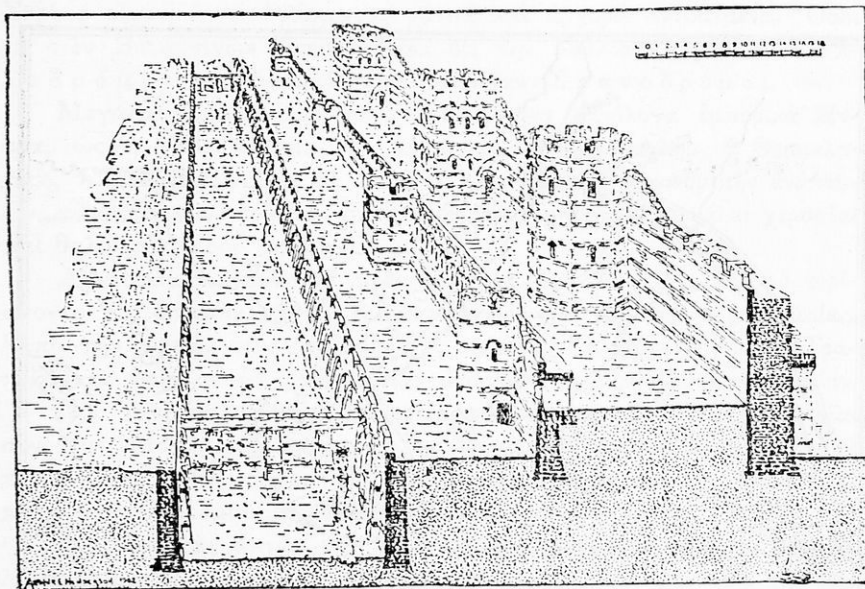
32. Αἱ πόλεις

Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν αὐτοκρατόρων διὰ τὰς πόλεις ὑπῆρξε συνεχὲς καὶ ποικίλον. Ἐκαστος τούτων ἐφιλοτιμεῖτο νὰ ὀχυρώνη πόλεις καὶ νὰ καλλωπίζῃ αὐτάς, διὰ τῆς ἰδρύσεως διαφόρων δημοσίων ἔργων κοινῆς ὠφελείας.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ ἐκτίσθησαν πολλαὶ πόλεις. Δὲν ἐνδιεφέρθη μόνον ν' ἀσφαλίσῃ αὐτάς διὰ διαφόρων ὀχυρωματικῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ νὰ τὰς ἐξωραΐσῃ. Εἰς τὰ ἀνατολικά σύνορα τοῦ κράτους ὠχύρωσε πολλὰς πόλεις ὁ Ἰουστινιανός, ὅπως τὴν Ἔδεσσαν καὶ τὴν Θεοδοσιούπολιν. Ἐπίσης ἐφρόντισε δι' ὑδραγωγεῖα καὶ δεξαμενάς, ὥστε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπάρκειαν ὕδατος καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ εἰς περίπτωσιν πολιορκίας. Ἡ Ἀντιόχεια εὐηργετήθη μὲ λουτρά, στοὰς καὶ φιλανθρωπικὰ καταστήματα. Εἰς τὴν Ἐλενόπολιν τῆς Βιθυνίας ἰδρύθησαν λουτρά καὶ ἡ κοίτη τοῦ διὰ τῆς πόλεως διερχομένου ποταμοῦ Δράκοντος ἐρρυθμίσθη καταλλήλως. Εἰς τὴν Παλαιστίνην ἀνώρυξεν ὁ Ἰουστινιανὸς φρέατα καὶ ἔδρυσεν πτωχοκομεῖα, πολλὰς δεξαμενάς καὶ ἄλλα κτίσματα. Εἰς τὴν Καρχηδόνα ἔκτισε μεγάλας θέρμας (λουτρά), τὰς ὁποίας ὠνόμασε Θεοδοριανὰς, πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου του. Χάριν τῆς συγκοινωνίας ἔκτισε καὶ γεφύρας εἰς διαφόρους ποταμοὺς τῆς ἐπικρατείας του.

Δύο πόλεις ἐξέχουν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἡ Κωνσταντινού-

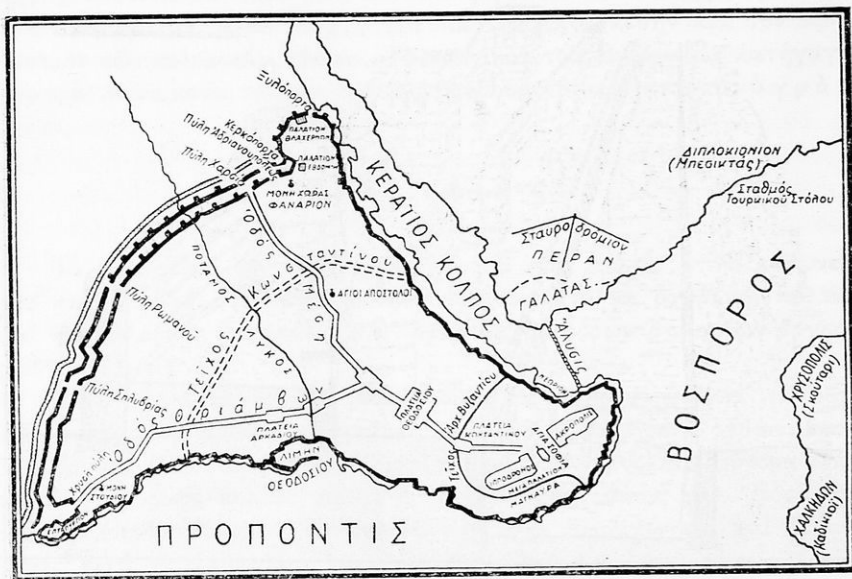
πολις καὶ ἡ Θεσσαλονίκη. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 4ου καὶ τὰς ἀρχάς τοῦ 5ου αἰῶνος ἰδρύθησαν τὰ βυζαντινὰ τεῖχη τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία εἶναι ἡ δευτέρα πόλις τοῦ κράτους. Ἡ πόλις ἦτο μεγάλη καὶ εὐρεῖα, διότι μέγας ἦτο ὁ κύκλος τῶν τειχῶν της, τὰ ὁποῖα εἶχον πύργους καὶ προμαχῶνας, ἀπὸ ἀνατολῶν δὲ καὶ δυσμῶν ἡ πόλις ἠσφαλιζέτο ὑπὸ δύο χειμάρρων. Παλάτια ἐστόλιζον τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου διέμενον οἱ αὐτοκράτερος, ὅσάκις τὴν ἐπεσκέπτοντο καὶ ἰδίως τὴν 26ην Ὀκτωβρίου.

29. Τμῆμα τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως

Τὸ μεγαλύτερον ὅμως ἐνδιαφέρον τῶν αὐτοκρατόρων εἵλκυσε ἡ Κωνσταντινούπολις. Ἡ ὀχύρωσις αὐτῆς ἦτο τόσο σημαντική, ὥστε κατῴρθωσε νὰ ἀντιμετωπίσῃ πολλὰς πολιορκίας καὶ μάλιστα εἰς περιστάσεις, κατὰ τὰς ὁποίας μόνη αὐτὴ ἀπ' ὅλον τὸ κράτος εἶχε μείνει ἐλευθέρη. Ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ πληθυσμὸς της ἠϋξήθη τόσο πολύ, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ περιλάβουν αὐτὸν τὰ τεῖχη τοῦ Κωνσταντίου.

‘Ο Θεοδοσίος ὁ Β΄ (408 — 450) ἀνήγειρε νέα τείχη, εὐρύτερα. Ταῦτα ἔχι μόνον ἡδύναντο νὰ περιλάβουν πληθυσμὸν ἐνὸς ἑκατομμυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐκτίσθησαν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ καταστήσουν τὴν πόλιν ἀπὸρθητον ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ξηρᾶς. Ἡ Κωνσταντινούπολις περιέλαβε πληθυσμὸν ἐλληνικὸν καὶ, ἐξωραϊσθεῖσα δι’ ἀριστουργημάτων τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἀπέβη φύλαξ τῆς κλασσικῆς παραδόσεως. Λόγω δὲ τῶν πολλῶν καὶ ὠραίων ἐκκλησιῶν τῆς, κατέστη ἰσχυρὸν θρησκευτικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν κέντρον.

30. Ἡ οχύρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως

Βαθεῖα τάφος περιέζωνε τὴν πόλιν ἐξωτερικῶς. Ἐπειτα ἀφίνετο ἐλεύθερος χῶρος, ὅπου ἡμύνετο ἡ πρώτη γραμμὴ τῶν ὑπερασπιστῶν. Κατόπιν ὠρθάνετο ὑψηλὸν καὶ παχὺ τεῖχος, ὕστερον ἤρχετο εὐρεῖα ἑκτασις, διὰ νὰ κινῆται ἐπ’ αὐτῆς ἐλευθέρως ὁ στρατός. Ἀπὸ τὸ μέρος τῆς θαλάσσης τὰ τείχη ἦσαν ἀπλᾶ, ἡ δὲ εἰσοδὸς τοῦ Κερατίου κόλπου ἐφράσσετο διὰ βαρεῖας ἀλύσου.

Τὰ τείχη αὐτὰ τοῦ Θεοδοσίου ὑπῆρξαν τὸ ἀντικείμενον διαρ-

κοῦς μερίμνης ἐκ μέρους τῶν αὐτοκρατόρων καὶ διασώζονται μέχρι σήμερον.

33. Ἑμπόριον - Ναυτιλία - Βιομηχανία

Ἕλληνες κυρίως διεξάχουν τὸ ἐμπόριον τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ διαδίδουν συγχρόνως καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Μεταφέρουν οἱ ἔμποροι τὰ πολυτίμα προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐκ τῆς Συρίας οἶνον, λινὰ ὑφάσματα, χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἀντικείμενα. Ὅσοι ἐκ τῶν Βυζαντινῶν ἐμπορεύονται εἰς τὴν Γαλλίαν λέγονται Γ α λ λ ο δ ρ ό μ ο ι καὶ ὅσοι εἰς τὴν Ἰσπανίαν Σ π α ν ο δ ρ ό μ ο ι.

Μεγάλαι ἐπαρχιακαὶ πόλεις ἀπέβησαν ἀξιόλογα ἐμπορικὰ κέντρα, ὡς ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Ἱερουσαλήμ, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Ἀδριανούπολις, αἱ Πάτραι κ.ἄ. Εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόλεων τούτων συνέβαλον κατὰ πολὺ αἱ μεγάλοι χερσαῖαι καὶ θαλάσσιαι ὁδοί.

Αἱ ποτάμιοι ὁδοὶ τοῦ Δνειπέρου καὶ τοῦ Τανάϊδος (Δόν) εὐρίσκοντο εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸ Βυζάντιον διὰ τῶν λιμένων τῆς Κριμαίας. Ἀπὸ τὴν χώραν τῶν Λαζῶν (τῆς παλαιᾶς Κολχίδος) καὶ τὴν Τραπεζοῦντα ἤρχιζον ὁδοί, αἱ ὁποῖαι ὠδήγουν εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἀσίαν.

Εἰς τὴν Βαλκανικὴν ὑπῆρχον πολλαὶ χερσαῖαι ὁδοί, αἱ ὁποῖαι συνέδεον ἀπομεμακρυσμένας πόλεις, ἡ μεγαλύτερα ὅμως ὅλων ἦτο ἡ περιφέρημος Ἑ γ ν α τ ί α, διὰ τῆς ὁποίας συνεδέετο ἡ Κωνσταντινούπολις μὲ τὴν Ἀδριατικὴν καὶ ἐντεῦθεν μὲ ὅλην τὴν Δύσιν.

Εἰς ὅλας τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου ὑπῆρχον μεγάλοι λιμένες, ὅπου συνηντῶντο ἔμποροι ἀπ' ὅλον τὸν κόσμον. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἦτο ἡ Ἀ λ ε ξ ά ν δ ρ ε ι α. Ἐξ αὐτῆς ἐξήγοντο τὰ δημητριακὰ προϊόντα τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου ποταμοῦ καὶ εἰς αὐτὴν διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης εἰσήγοντο τὰ προϊόντα πολλῶν χωρῶν, ὡς τῆς Αἰθιοπίας, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς εὐδαίμονος Ἀραβίας, τῶν Ἰνδιῶν, τῆς Κεϋλάνης καὶ τῆς Κίνας, τὰ ἀρώματα, οἱ πολυτίμοι λίθοι καὶ τὰ σπάνια μέταλλα.

Εἰς τοὺς λιμένας τῆς Συρίας τὰ μεγάλα καραβάνια ἔφερον ἀπὸ τὴν Κίναν τὴν ἀκατέργαστον μέταξαν καὶ τὰ πλούτη τῆς Ἀνατολῆς. Ἀπὸ τοὺς λιμένας αὐτοὺς τὰ καραβάνια παρελάμβανον ὡς ἀντάλλαγμα τὰ προϊόντα τῆς συριακῆς βιομηχανίας, τὰ ὁποῖα ἦσαν ποικίλα

ύαλινα σκεύη, υφάσματα, κομψοτεχνήματα, κεντήματα, οἶνοι καὶ κοράλλια.

Εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἡ Ταρσός, ἡ Ἀττάλεια, ἡ Ἐφεσος, ἡ Σμύρνη, ἡ Φώκαια, εἰς δὲ τὸν Εὐξείνιον Πόντον ἡ Τραπεζοῦς καὶ ἡ Χερσὼν εἶναι σπουδαῖα κέντρα ἀνταλλαγῶν. Ἐκ τούτων ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτος ἦτο ἡ Χερσὼν. Οἱ λαοὶ τῆς ἐνδοχώρας, Πατσινάκai, Ρῶσοι καὶ Χάζαροι, ἔφερον εἰς Χερσῶνα τὸν σῖτον, τὸ χαβιὰριον καὶ τὰ γουναρικά καὶ ἡγόραζον τὰ προϊόντα τῆς ἐλληνικῆς βιομηχανίας.

Εἰς τὸ Ἴόνιον πέλαγος ἦσαν ὁ Αὐλὼν, τὸ Δυρράχιον καὶ ἡ Κέρκυρα. Εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα τὸ Ναύπλιον, ἡ Κόρινθος, αἱ Ἀθήναι, ἡ Χαλκίς, αἱ Πάτραι ἐδέχοντο ἐμπόρους, οἱ ὁποῖοι ἡγόραζον τὰ μεταξωτὰ τῶν ἐργαστασίων τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας.

31. Βυζαντινὸν μεταξωτὸν ὕφασμα.

Δύο ἦσαν τὰ σπουδαιότερα ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἡ Θεσσαλονίκη καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις.

Ἡ Θεσσαλονίκη εἶναι ἡ δευτέρα μετὰ τὴν πρωτεύουσιν ἐμπορικὴ πόλις τοῦ κράτους. Δεσπόζει τοῦ σημαντικοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν Αἰγαίου Πελάγους καὶ τῶν μεγάλων ὁδῶν ἐπικοινωνίας Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ὅχι μόνον ὅλον τὸ ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν

κατηυθύνετο εἰς τὸν Βόσπορον, ἔπρεπεν ἀναγκαστικῶς νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην, ἀλλ' αὕτη ἦτο καὶ ἡ φυσικὴ ὁδὸς τῆς ἐξαγωγῆς εἰς τὰς σλαβικὰς χώρας.

Κατ' ἔτος καὶ κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, εἰς τὴν πεδιάδα μετὰ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ τοῦ ποταμοῦ Ἀξιοῦ ἐγίνετο μεγάλη ἐμπορικὴ πανήγυρις, ἡ ὁποία διήρκει πολλὰς ἡμέρας, τὰ Διήμια. Εἰς αὐτὴν μετεῖχον ἔμποροι ἀπὸ τὰ πέρατα τοῦ κόσμου, Ἕλληνες, Σλάβοι, Ἱταλοὶ, Ἰσπανοὶ καὶ ἄλλοι. Οἱ ἔμποροι ἴδρουν πρόχειρα καταστήματα καὶ τὰ ἐπλούτιζον μὲ διάφορα ἐμπορεύματα, υφάσματα, ποικίλα ἔργα τέχνης καὶ γεωργικὰ καὶ βιομηχανικὰ προϊόντα πάσης φύσεως.

Ἄλλ' ἔτι σπουδαιότερον ἐμπορικὸν κέντρον ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις. Εἰς αὐτὴν συνεκεντρώνετο τὸ ἐμπόριον ὅλου τοῦ κόσμου. Εἰς τὰ μεγάλα καταστήματα κατὰ μῆκος τῆς μεγάλης ὁδοῦ, ἡ ὁποία ὠνομάζετο Μέση, ἦσαν συσσωρευμένα τὰ προϊόντα διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχανίας. Ταῦτα ἦσαν ὑφάσματα πολυτίμα, θαυμάσια ἔργα χρυσοχοικῆς, κομψοτεχνήματα ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν ἢ ἀπὸ χαλκὸν καὶ ἄργυρον ἢ ἀπὸ χρυσὸν καὶ σμάλτον. Ἐκεῖ, ὑπὸ τὰς στοὰς καὶ εἰς τὰς πλατείας, εἰργάζοντο διάφοροι ἐπαγγεληματαῖ, χρυσοχοί, δερματοπῶλαι, κηροποιοί, ἄρτοποιοί, ἔμποροι ὑφασμάτων, μαλλίων καὶ βάμβακος, ἵππων, ἰχθύων καὶ ἀρωμάτων. Ἀπειράριθμοι ἀγορασταὶ ἐπλήρουν τὴν μεγάλην πόλιν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Αὐτοκρατορίας, τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως.

Εἰς τὴν μεγάλην ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου συνέβαλε τὸ ἐμπορικὸν ναυτικόν. Τὸ Σέκρετον τῆς θαλάσσης (τὸ σημερινὸν Ὑπουργεῖον τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας) διὰ τῶν ἀρμοδίων ὑπαλλήλων ἐνεθάρρυνε τὴν ἐμπορικὴν κίνησιν καὶ τὸ κράτος εἰσέπραττε πολλοὺς φόρους. Πηγὴ πλούτου λοιπὸν ἦτο ἡ ἰσχυρὰ ναυτιλία τοῦ Βυζαντίου, διότι τότε οἱ ἔμποροι προετίμων τῆς χερσαίας τὴν θαλασσίαν συγκοινωνίαν ὡς ἀσφαλεστέραν.

Ζωηρὰ ἐμπορικὴ κίνησις διεξήγετο εἰς τὴν Μεσόγειον μεταξὺ τῶν διαφόρων χωρῶν τῆς Αὐτοκρατορίας. Τὰ ἐγχώρια προϊόντα ἐξήγοντο εἰς ξένας ἀγοράς καὶ ηὔξανον τὰ εἰσοδήματα τοῦ κράτους.

Ἐπίσης περίφημα ἦσαν τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα, χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη, μάλλινα, λινὰ ὑφάσματα καὶ γουναικά. Οὐδὲν ἄλλο κράτος ἠδύνατο ν' ἀνταγωνισθῇ πρὸς τὰ προϊόντα τῆς βυζαντικῆς χρυσοχοίας καὶ ἐλεφαντουργίας.

Τόσον τὸ ἐμπόριον, ὅσον καὶ ἡ βιομηχανία ἡσχοῦντο ἐλευθέρως εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος· μόνον ὠρισμένα ἐπαγγέλματα, ὡς τοῦ ὅπλοποιου καὶ νομισματοκόπου, δὲν ἦσαν ἐλεύθερα εἰς τοὺς ιδιώτας. Πλεῖσται πόλεις ἀναφέρονται ὡς ἀξιόλογα βιομηχανικὰ κέντρα, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Ἀδριανούπολις, αἱ Θῆβαι, αἱ Πάτραι, ἡ Κόρινθος, ἡ Καστορία κ.ἄ.

Μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν, σπουδαιότερα βιομηχανία εἶναι ἡ μεταξουργία, ἡ ὁποία ἐφωδίαζεν ὅλην τὴν Εὐρώπην μὲ τὰ προϊόντα της.

Μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἡ μέταξα ἦτο πολὺ ἀκριβή, διότι, παραγομένη εἰς τὴν Κίνα, ἐχρειάζετο πολλὰ ἔξοδα νὰ μετα-

φερθῇ εἰς τὸ Βυζάντιον, οἱ δὲ Κινέζοι ἀπηγόρευον τὴν ἐξαγωγὴν αὐγῶν μεταξοσκώληκος. Ὁ Ἰουστινιανὸς μετεχειρίσθη τὸ ἐξῆς τέχνασμα. Δύο Ἕλληνες μοναχοὶ μετέβησαν εἰς Κίναν καὶ ἔμαθον, πῶς καλλιεργεῖται ὁ μεταξοσκώληξ. Ὅταν ἔφρευγον, ἔκρυψαν αὐτὰ μεταξοσκώληκος εἰς τὰς σωληνωτάς ράβδους τῶν καὶ μετέφερον αὐτὰ εἰς τὴν πρωτεύουσάν τοῦ κράτους. Ἐκτοτε ἡ βιομηχανία τῆς μετάξης ἀνεπτύχθη πολὺ καὶ διεδόθη εἰς πολλὰς πόλεις.

Ἐν γένει οἱ κυριώτεροι κλάδοι τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἦσαν τὸ ἐμπορίον, ἡ ναυτιλία καὶ ἡ βιομηχανία.

34. Ἡ Γεωργία

Παρά τὴν τεραστίαν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἡ γεωργία δὲν ἔπαυσε ν' ἀποτελῇ τὴν βάσιν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου ἠσχολεῖτο εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, τὴν κτηνοτροφίαν καὶ τὴν δασοπονίαν.

Πολλάκις ὅμως παρατηρεῖτο μείωσις τῆς καλλιιεργείας τῆς γῆς καὶ αἰτία ἦτο ἡ ληστρικὴ, οὕτως εἶπεῖν, διαγωγὴ τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων, οἱ ὅποιοι ἐλέγοντο Δυνατοί. Οὗτοι εἶχον μεγάλας ἐκτάσεις καὶ ἀπερρόφων τὰ κτήματα τῶν μικρῶν ιδιοκτητῶν. Οἱ δυνατοὶ ἦσαν ἡ μάστιξ τῆς ὑπαίθρου χώρας, κατελήστευον τὴν χώραν, ἐκκοποῦν πρόσωπα, ἐσφετερίζοντο ἀλλότρια κτήματα, ιδιωτικά, ἐκκλησιαστικά καὶ δημόσια ἀκόμη, ὥστε τὰ κτήματα τῶν δυνατῶν ηὔξανον εἰς βάρος τοῦ δημοσίου καὶ τῆς μικρᾶς ιδιοκτησίας. Δὲν ἤρκοῦντο δὲ εἰς τὰς ἀπεράντους γαίας οἱ δυνατοί, ἀλλὰ, ἀποκτῶντες καὶ στρατιωτικὴν δύναμιν, ἐστασίαζον καὶ ἐστρέφοντο ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορος. Πολλάκις ἡ κυβέρνησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπησχόλησε μέρος τοῦ στρατοῦ τῆς πρὸς κατάπνιξιν τῶν ἐπαναστάσεων τῶν δυνατῶν.

Πρὸ τοῦ κινδύνου τούτου, οἱ ἐλεύθεροι χωρικοὶ (χωρῖται) ἢ ἐγκατέλειπον τὴν ὑπαίθρον καὶ συνωθοῦντο εἰς τὰ ἀστικά κέντρα ἢ ἐγίνοντο δούλοπάροικοι τῶν δυνατῶν. Οἱ δούλοπάροικοι ἦσαν προσκεκολλημένοι εἰς τὸ κτῆμα καὶ ἠκολούθουν τὴν τύχην τοῦ κτήματος, ἐκαλλιέργουν δὲ τοῦτο ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Ἡ δούλο-

παροιμία έπροξένησε μέγα κακόν εις τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ ἀνάγεται εις πολὺ παλαιὸν χρόνον.

Λόγος ἐπίσης σημαντικὸς διὰ τὴν αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δουλοπαροίκων ἦτο ἡ καταστροφή τῆς ὑπαίθρου χώρας ἐκ τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων. Οἱ μικροὶ γεωργοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ πληρώνουν τοὺς φόρους εἰς τὸ κράτος καὶ ἠναγκάζοντο νὰ πωλοῦν τὰ κτήματά των εἰς τοὺς πλουσίους καὶ νὰ συρρέουν εἰς τὰς πόλεις. Ἡ ἀπομάκρυνσις ὅμως τῶν γεωργῶν ἀπὸ τοὺς ἀγροὺς δὲν συνέφερεν εἰς τὸ κράτος. Διὰ τοῦτο, ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς κοινοτικὸς ἄρχοντας καὶ εἰς τοὺς μεγάλους ιδιοκτητὰς νὰ ἐπαναφέρουν διὰ τῆς βίας τοὺς δραπέτας καλλιεργητὰς καὶ νὰ ἐμποδίζουσιν τὴν ἀναχώρησίν των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδημιουργήθη ἡ ἀρχή, ὅτι οἱ γεωργοὶ ἦσαν ἀναποσπάστως προσηρτημένοι εἰς τὸ κτῆμα, εἰς τὸ ὅποῖον ἀνήκουν διὰ τῆς γεννήσεως ἢ τῆς μακροχρονίου διαμονῆς.

Ἡ κυβέρνησις πολλάκις ἐλάμβανε μέτρα καὶ προσεπάθει νὰ προστατεύῃ τὴν μικρὰν ιδιοκτησίαν τῶν πτωχῶν ἀγροτῶν ἐναντίον τῶν ἰσχυρῶν καὶ νὰ καλυτερεύῃ τὴν κατάστασιν τῶν ἀγροτῶν, δίδουσα εἰς τὰς κοινότητες τῶν χωρίων περισσοτέρας ἐλευθερίας.

Ἀλλ' αἱ προσπάθειαι αὗται δὲν εἶχον μεγάλην ἐπιτυχίαν καὶ εἰς πολλὰς περιοχὰς οἱ ἀγροὶ ἤρχισαν νὰ ἐρημώνωνται καὶ ἡ γεωργία νὰ ἐγκαταλείπεται. Εὐτυχῶς ὅμως, τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχε πλεόνασμα γεωργικῶν προϊόντων ἐκ τῶν εὐφύρων πεδιάδων τῆς Θράκης καὶ τῆς Μ. Ἀσίας.

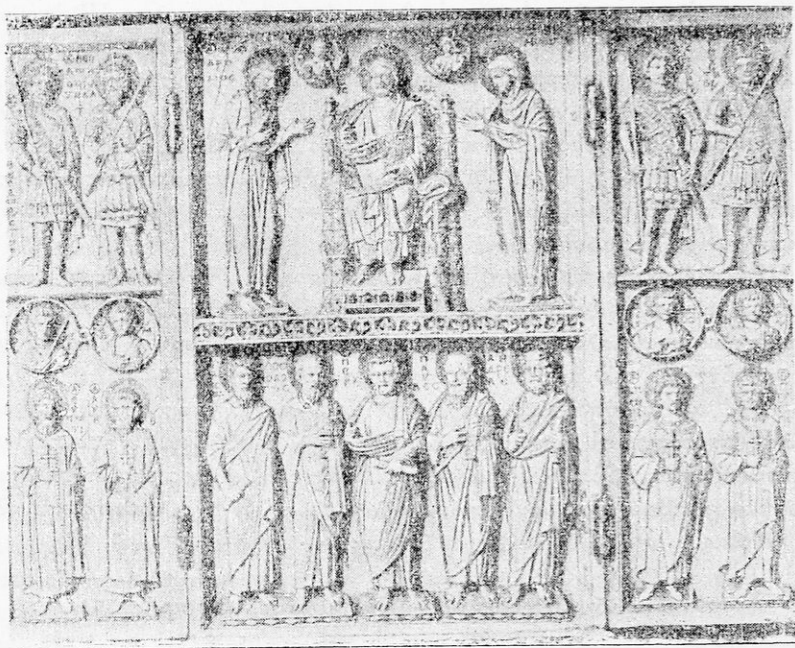
35. Κατοικία - Ἐνδυμασία - Τροφή

Ἡ κατοικία τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο τὸ Μέγα Παλάτιον, τὸ ὅποῖον ἦτο ὄχι μόνον τὸ μεγαλοπρεπέστερον στόλισμα τῆς πρωτευούσης, ἀλλὰ συγχρόνως τὸ κέντρον τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ κράτους.

Τοῦτο δὲν ἦτο ἓν οἰκοδόμημα, ἀλλ' ἀπετέλει ὁλόκληρον συνοικίαν παρὰ τὸν Βόσπορον, τὸ ὡραιότερον μέρος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἔκτασις τοῦ παλατίου ἦτο 400.000 τ.μ. καὶ περισσότερα τῶν 10.000 ἀτόμων κατ'ὀκνὸν εἰς αὐτό. Τὸ Παλάτιον ἦτο σύμπλεγμα κτηρίων, ἐκκλησιῶν, αὐλῶν, πλατειῶν καὶ κήπων. Οἱ ἐκάστοτε βασιλεῖς ἐφιλοτιμοῦντο καὶ ἀνεκαίνιζον ἢ ἐπεξέτεινον ἢ ἐξωράζον αὐτό.

Τὰ ἰδιαίτερα διαμερίσματα τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἐλέγοντο

ἱερὸν παλάτιον καὶ ἐπεκρινώονον μεταξύ των μὲ διαδρόμους, στολισμένους μὲ στοάς, ἀγάλματα καὶ μαρμάρινα συντριβάνια. Εἰς ὅλα τὰ διαμερίσματα ὑπῆρχον θαυμάσιαι αἰθουσαι, μὲ τοὺς τοίχους στολισμένους ἀπὸ ὠραῖα ψηφιδωτά, τὰ ὅποια παρίστανον ἀγίους ἢ νίκας τῶν αὐτοκρατόρων. Αἱ θύραι ἦσαν τεχνουργημέναι ἀπὸ ἄργυρον

32. Τρίπτυχον μουσείου Λούβρου.

(*Ἐνθα διακρίνομεν τὸ ἐνδυμα τῶν Βυζαντινῶν, 11ος αἰὼν*)

καὶ ἐλεφαντοστοῦν. Ὑπῆρχον ἐπίσης ἐκκλησίαι, κῆποι, στέρναι, ἀποθήκαι τροφίμων, κατοικίαι διὰ τὴν ὑπηρεσίαν, στρατῶνες στάβλοι κ.ἄ.

Αἱ ἰδιωτικαὶ οἰκίαι, σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιον τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν, ἦσαν ἀπλαῖ, μονώροφοι ἢ διώροφοι, τὰ δωμάτια δ' αὐτῶν ἐκτίζοντο περίξ τῆς αὐλῆς ἢ ὅποια ἦτο κλειστή.

Αἱ οἰκίαι τῶν πλουσίων εἶχον στοάς ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς. Ὁ στολισμὸς αὐτῶν ἦτο ἐπίσης πολυτελής, ὅπως καὶ τοῦ παλατίου,

διότι οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων ἐστρώνοντο μὲ μάρμαρα, μὲ ψηφιδωτά καὶ ζωγραφίας, τὰ δὲ ἐπιπλα ἐστολίζοντο μὲ ἐλεφαντοστοῦν καὶ σμάλτα. Καθίσματα ὑπῆρχον ὅλων τῶν εἰδῶν. Βαρύτιμοι τάπητες ἐσκέπαζον τὸ πάτωμα καὶ πολύτιμοι πολυέλαιοι συνεπλήρωνον τὴν λαμπρὰν ἐμφάνισιν τῶν οἰκιῶν.

Τὴν ἰδίαν πολυτέλειαν παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὸ ἔνδυμα τῶν Βυζαντινῶν, μεταξωτὸν μὲ χρώματα κυπητὰ καὶ χρυσᾷ κεντήματα. Ἡ ἐνδυμασία τῶν Βυζαντινῶν κατ' ἀρχὰς ἦτο ἀπλῆ, ὁμοία μὲ τὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, χιτῶν καὶ ἱμάτιον. Ὁ χιτῶν τῶν ἀνδρῶν ἦτο κοντὸς καὶ τῶν γυναικῶν μακρὺς. Εἰς τοὺς πόδας ἐφόρουσαν περικνημίδας καὶ ὑποδήματα ἀπὸ δέρμα.

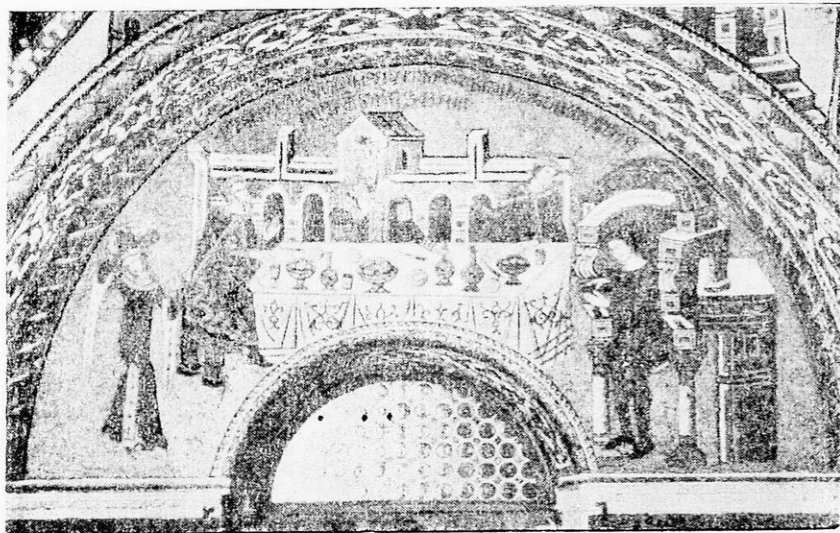
Κατόπιν ὅμως εἰς τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τῶν ἀνδρῶν καὶ ἰδίως τῶν γυναικῶν ἐγένιναν πολλαὶ μεταβολαί, ὥς δεικνύουσιν τὰ ὀνόματα τῶν φορεμάτων καὶ κοσμημάτων. Μεγάλῃν ἀγάπῃν αἱ γυναῖκες τοῦ Βυζαντίου εἶχον εἰς τὰ κοσμήματα (περιδέρια, ἐνώτια, βραχιόλια, δακτυλίδια, ζώνες), τὰ ὅποια ἦσαν στολισμένα μὲ πολυτίμους λίθους. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες εἶχον μακρὰν κόμην.

Ἡ πολυτέλεια τῆς τραπέζης εἶναι ἐπίσης μεγάλη. Εἰς τὸ παλάτιον καὶ τὰ μέγαλα τῶν πλουσιῶν τὰ πινάκια, τὸ ποτήρια καὶ τὰ ἄλλα σκεύη εἶναι χρυσᾷ ἢ ἀργυρᾷ. Εἰς τὴν τακτοποίησιν τῆς τραπέζης ἐπικρατεῖ λεπτὴ κομψότης. Τὰ ἀρώματα καὶ τὰ ἄνθη εἶναι ἄφθονα. Ἐτρωγον οἱ Βυζαντινοὶ συνήθως ὅπως οἱ ἀρχαῖοι, ἐξηπλωμένοι εἰς κλῖνας, πρὸ τῶν ὁποίων ἦσαν τοποθετημένοι τράπεζαι. Κοχλιάρια καὶ μαχαίρια εἶχον πάντοτε. Πιρουνία κατ' ἀρχὰς δὲν εἶχον, ἀλλ' ἔτρωγον μὲ τὰς χεῖρας καὶ δι' αὐτὸ πρὸ καὶ μετὰ τὸ φαγητὸν ἦτο ἀπαραίτη-

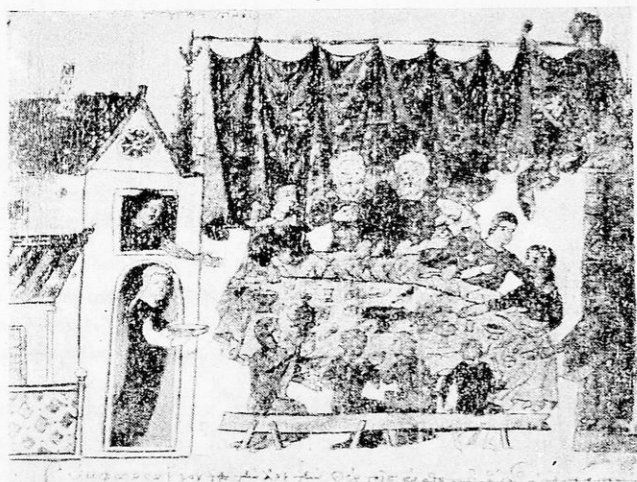
33. Ἐνδυμα Βυζαντινῆς.

(Ἐκ μωσαϊκοῦ τοῦ ἐν Ραβέννῃ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Ἀπολλωναρίου τοῦ νέου, βος αἰῶν)

34. Ειζών συμποσίου.

(Μωσαϊκὸν τοῦ βαπτιστηρίου τοῦ Ἀγίου Μάρκου τῆς Βενετίας, 14ος αἰὼν)

35. Ειζών συμποσίου.

(Μικρογραφία τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης Παρισίων, 14ος αἰὼν)

τον τὸ νίψιμον τῶν χειρῶν. Ἀργότερον ὁμοῦς εἰσήχθη ἡ χρῆσις πιρουνιῶν.

Ἡ συνήθης τροφή τοῦ λαοῦ ἦτο ἄρτος μαῦρος, ὕσπρια, λάχανα, τυρός, ἰχθύες παστοί ἢ νωποί, ἐλαῖαι καὶ ἄλλα. Ἐπινον δὲ οἶνον ἢ τὸ κυμινᾶτον, δηλ. ὕδωρ βραστὸν μὲ κύμινον. Εἰς τὰς τραπέζας ὁμοῦς τῶν πλουσίων ὑπῆρχεν ἄρτος λευκός, ἰχθύες νωποί, αὐγοτάραχα, καραβίδες, ἄστακοί, στρείδια, κρέας ψητόν, τυρός ἐκλεκτός καὶ ἄλλα, ὅχι πολὺ διάφορα ἀπὸ τὰ ἰδικά μας. Καὶ τὰ γλυκίσματα ἦσαν ἀφθονα καὶ οἱ καρποί, ξηροὶ καὶ χλωροί. Ὁ δὲ οἶνος, τὸν ὁποῖον ἐπινον οἱ πλούσιοι, ἦτο ἐκλεκτός τῆς Χίου, τῆς Μυτιλήνης, τῆς Κρήτης καὶ τῆς Σάμου.

36. Αἱ ἐορταί.

Μέσα διασκεδάσεων εἶχον οἱ Βυζαντινοὶ πολλὰ. Συνηγόντο εἰς τὰ δημόσια λουτρά, καθὼς καὶ εἰς τὰς λουτροπόλεις ἱαματικῶν ἢ θαλασσιῶν λουτρῶν. Ὁ λαὸς διεσκεδάζεν ἐπίσης εἰς τὰ καπηλεῖα, παρηκαλοῦθαι παραστάσεις γελωτοποιῶν καὶ ἔπαιζε διάφορα παιγνίδια, ὡς ζατρίκιον κ.ἄ.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τοὺς βυζαντινοὺς εἶχον αἱ θρησκευτικαὶ ἐορταί. Τὸν ἐορτάζοντα ναὸν ἐστόλιζον μὲ κλάδους δάφνης ἢ μυρσίνης, ἔθιμον διατηρούμενον μέχρι σήμερον. Ἐὰν ὁ ναὸς ἦτο μακρὰν τῆς πόλεως, οἱ ἐκκλησιαζόμενοι μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν συνήθιζον νὰ συμποσιάζουν περὶ τοῦ ναοῦ, νὰ ψάλλουν διάφορα ᾠσματα καὶ νὰ χορεύουν.

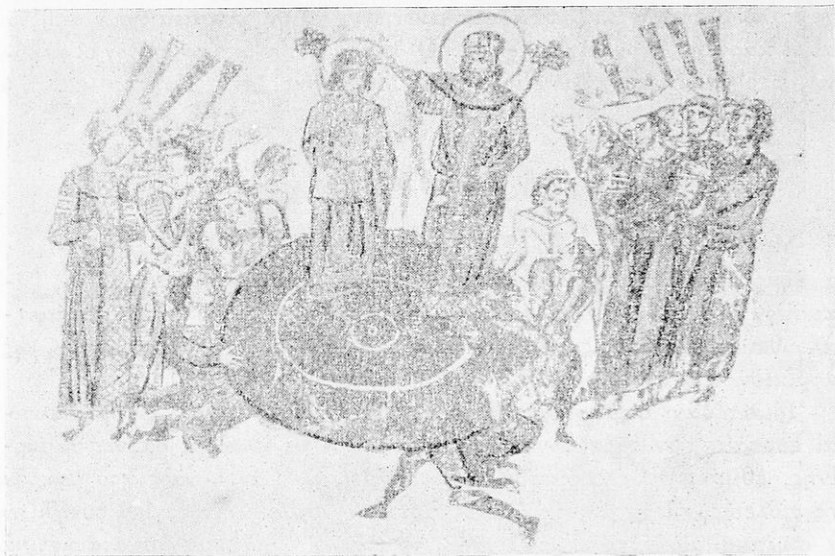
Αἱ μεγάλαι ἐορταὶ τῶν Χριστουγέννων, τῶν Φώτων, τοῦ Εὐαγγελισμού, τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Μεταμορφώσεως ἐτελοῦντο μὲ πολλὴν λαμπρότητα. Κατὰ τὴν νύκτα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου ἡ φωταγωγία εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ εἰς τὰς οἰκίας ἦτο ἄπλετος. Εἰς τὰς ἐορτάς συμμετεῖχον οἱ βασιλεῖς καὶ εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐδίδοντο ἐπίσημα γεύματα.

Οἱ Βυζαντινοὶ εἶχον καὶ κοινωνικάς ἐορτάς. Κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν γενεθλίων ἐδέχοντο τοὺς φίλους των καὶ παρέθετον δεῖπνον. Τὰ ὄνομαστῆρια ἦσαν ἐορτὴ ὀνομαστικῇ.

Ὑπῆρχον ὁμοῦς καὶ λαϊκαὶ ἐορταί, ὡς ἡ πρώτη τοῦ Ἰανουαρίου καὶ ἡ πρώτη τοῦ Μαρτίου. Ταύτας παρέλαβον οἱ Βυζαντινοὶ ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτραις (Καλένδαι, ἐξ οὗ καὶ κάλανδα).

Τὸ γενέθλιον τῆς πόλεως ἦτο ἑορτή. Τὴν 11ην Μαΐου ἐκάστου ἔτους ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐώρταζε καὶ ἐχόρευεν εἰς τὴν Μέσσην, τὴν μεγαλυτέραν ὁδὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὰ ἀνάκτορα οἱ ἄρχοντες παρεκάθηντο εἰς γεῦμα.

Ἐκτὸς τῶν ἑορτῶν, ὑπῆρχον καὶ αἱ ἐπίσημοι τελεταί. Ὅταν ἐγενῆτο βασιλόπαις, ἐτελεῖτο ἑορτή. Κατ' ἀρχὰς ἤρχετο ὁ Πα-

36. Ἀνάρρησις τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ ἀσπίδος.

(Μικρογραφία ἐν κώδικι 14ου αἰῶνος)

τριάρχης μετὸν κληρὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἔδιδε τὰς εὐχὰς τῆς γεννήσεως, ἔπειτα οἱ συγλητικοὶ καὶ τὴν τρίτην ἡμέραν ἤρχετο ἀντιπροσωπεῖα τῶν Πρασίνων καὶ τῶν Βενέτων.

Ἡ βᾶπτισις τοῦ βασιλόπαιδος ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, παρουσίᾳ ὅλων τῶν ἀρχόντων. Τὸ νεοφώτιστον ὠδηγεῖτο ἐν πομπῇ εἰς τὰ ἀνάκτορα.

Ἡ ἡμέρα τῶν γενεθλίων τοῦ βασιλέως ἐωρτάζετο ἐπισήμως καὶ κατ' αὐτὴν ἐγίνοντο προαγωγαὶ τῶν ὑπαλλήλων. Τὰ βασιλικά

βρομάλια, ἤτοι αἱ ὀνομαστικαὶ ἐορταὶ τῶν βασιλέων, ἐωρτάζοντο κατὰ τρόπον λαμπρόν, ὥς καὶ οἱ γάμοι αὐτῶν. Ἀγῶνες καὶ θεατρικαὶ παραστάσεις ἐγίνοντο εἰς τὸν Ἰππόδρομον, ὅπου ἀνηρτῶντο καὶ εἰκόνες τῶν νεονύμφων.

Μία ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας ἐορτὰς τοῦ Βυζαντίου ἦτο ἡ ἡμέρα τῆς αὐτοκρατορίας, δηλαδὴ ἡ ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνηγορεύετο ὁ αὐτοκράτωρ. Ὑψοῦτο οὗτος ἐπὶ ἀσπίδος, ἐν μέσῳ τῶν εὐχῶν τοῦ λαοῦ, καὶ ἤκουε τὰς παρακλήσεις καὶ τὰ παράπονα αὐτοῦ. Τὴν παραμονὴν τῆς ἐπετείου τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ βασιλέως ἀντιπρόσωποι τῶν δήμων προσήρχοντο εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἐνθα παρετίθεντο ἐπίσημα γεύματα καὶ ἐδίδοντο χοροί.

Οἱ πανηγυρισμοὶ δι' εὐχάριστα γεγονότα ἦσαν πάμπολλοι καὶ ἐλέγοντο δημόσιαι ἑορταί. Ἡ ἀναγγελία νίκης, ἡ σύναψις εἰρήνης, ἡ ἀναχώρησις ἐχθρῶν καὶ ἡ ὑποδοχὴ ἐπισήμων ξένων ἐλάμβανον πανηγυρικὸν χαρακτῆρα. Ὑπερέβαινε ὅμως πάσης ἄλλης ἐορτῆς τὴν λαμπρότητα ἡ ὑποδοχὴ τοῦ βασιλέως, ὅταν οὗτος ἐπέστρεφε νικητῆς ἀπὸ ἐκστρατείας. Ἐγίνετο τότε θρίαμβος, ὅπως παλαιότερον εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν.

Ὁ βασιλεὺς ἐστάμευεν ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρὰ τὴν Χαλκηδόνα. Ἐκεῖ ἔσπευδον νὰ τὸν συναντήσουν ὁ Πατριάρχης, οἱ συγκλητικοί, οἱ οἰκεῖοί του καὶ πλῆθος λαοῦ. Μετὰ τινὰς ἡμέρας ἡ πομπὴ ἐξεκίνει πρὸς τὴν πρωτεύουσιν.

Ὁ βασιλεὺς ἐπιβαίνων τοῦ βασιλικοῦ τοῦ πλοίου, ἤρχετο εἰς τὸ προάστειον Ἐβδόμεον (βλέπε χάρτην σελ. 100), ὅπου ὁ λαὸς τὸν ἀνέμενεν ἐνθουσιῶν. Ἐκεῖθεν μετέβαινεν εἰς τὴν Χρυσὴν Πόρταν, ὁπόθεν θὰ ἐγίνετο ἡ εἰς τὴν πρωτεύουσιν θριαμβευτικὴ τοῦ εἰσοδοῦς. Αἱ ὁδοὶ τῆς πόλεως, διὰ τῶν ὁποίων θὰ διήρχετο ἡ πομπή, εἶχον ἐν τῷ μεταξῷ, κατόπιν διαταγῆς τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως, στολισθῇ καὶ στρωθῇ μὲ ἀνθῶ.

Διὰ τῆς μεσαίας πύλης, τῆς Χρυσῆς Πόρτας, διήρχοντο οἱ αἰχμάλωτοι καὶ τὰ λάφυρα καὶ ἠκολούθει ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τεθρίπτου ἄρματος ἢ ἐπὶ λευκοῦ ἵππου. Ὁ λαός, ἰστάμενος παρὰ τὰς ὁδοὺς, ἔρραινε τὸν θριαμβευτὴν αὐτοκράτορα μὲ ἀρώματα καὶ ἄνθη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 7ον

37. Τὰ Δυτικά κράτη

ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ τῆς παλαιᾶς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ιδρύθησαν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν διάφορα κράτη, τῶν Βουργουνδίων, Βησιγόθων, Ὀστρογόθων, Βανδάλων, Λομβαρδῶν, Ἀγγλοσαξόνων, Βαυαρῶν, Σαξόνων καὶ Φράγκων. Τὰ πλεῖστα κατελήφθησαν ἐνωρὶς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ Ἀράβων. Περισσότερον διετηρήθη τὸ Φραγκικὸν κράτος καὶ ἀνέπτυξεν ἀξιόλογον ἱστορικὴν δρᾶσιν. Πραγματικὸς ἰδρυτὴς τούτου ἐγίνεν ὁ Χλωδοβίκος (446—511), ὅστις κατέστησε πρωτεύουσάν του τοὺς Παρισίους καὶ ἐδέχθη τὸν Χριστιανισμόν.

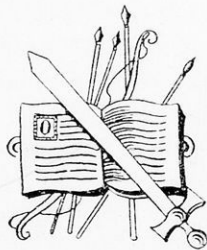
Ἐπὶ Χλωδοβίκου καὶ τοῦ Δαγοβέρτου (628—638) τὸ Φραγκικὸν κράτος ἐπεξετάθη πολὺ, ἀφοῦ ὑπετάγησαν οἱ Βουργουνδιοὶ εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν Γαλλίαν καὶ ἀπωθήθησαν πέραν τῶν Πυρηναίων οἱ Βησιγόθοι. Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Δαγοβέρτου τὰ σύνορα τοῦ φραγκικοῦ κράτους ἐμεγάλωσαν καὶ πέραν τοῦ Ρήνου, ἰδίως μετὰ τὴν ὑπαταγὴν τῶν Βαυαρῶν καὶ Σαξόνων. Οἱ διαδεχθέντες τὸν Δαγοβέρτον κατὰ σειρὰν βασιλεῖς ἐστεροῦντο προτερημάτων καὶ τὸ κράτος ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τῶν αὐλαρχῶν, τῶν λεγομένων μαγιорδόμων (Major domus).

Ἡ ἰδρυσις τοῦ Φραγκικοῦ κράτους εὐθὺς μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ ἀποτελεῖ ἀξιόλογον γεγονός, διότι εἰς τὸ ἀπέρχοντον χάος, τὸ ὁποῖον προῆλθεν εἰς τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς βαρβάρων λαῶν, ἡδραιώθη ἰσχυρὸν κράτος Χριστιανικὸν εἰς τὴν Δύσιν.

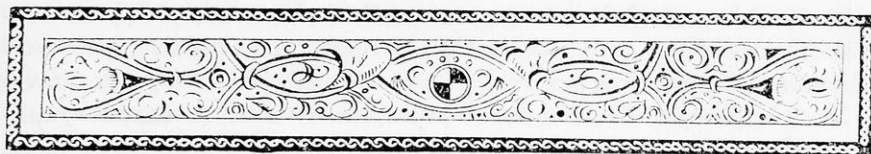
Εἰς τὰς νήσους Μεγάλην Βρετανίαν καὶ Ἰρλανδίαν ἱδρυσαν οἱ Γερμανοὶ ἄλλο κράτος. Τὸ 449 πλῆθος Ἀγγλῶν καὶ Σαξόνων διεπεραιώθη εἰς τὴν νῆσον καὶ κατέλαβεν ὅλην τὴν πεδινὴν χώραν, ἣ ὁποία διὰ τοῦτο ὠνομάσθη Ἀγγλία. Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι, οἱ Κέλται, περιωρίσθησαν εἰς τὰ βόρεια (Σκωτίαν) καὶ δυτικὰ (Οὐαλίαν, Κορνουαλίαν) καὶ εἰς τὴν Ἰρλανδίαν. Οἱ Ἀγγλοσάξονες ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμόν ἀπὸ ἀπεσταλμένους τοῦ Πάπα.

Μὲ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Γερμανῶν εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπῆλθε βαρβαρότης ἐπὶ τινα χρόνον, οἱ κάτοικοι ἦσαν ἐκθεσιμένοι εἰς τὴν βίαν καὶ ἄσυλον εὗρισκον μόνον εἰς τὰ μοναστήρια. Τὰ Γράμματα ἐλησμονήθησαν, αἱ Τέχναι παρημελήθησαν καὶ ἤθη τραχύτερα ἐπεκράτησαν. Ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν οἱ βασιλεῖς τῶν Γερμανικῶν κρατιδίων ἐμιμήθησαν τοὺς Ρωμαίους, τὸν πολιτισμὸν τῶν ὁποίων ἐδέχθησαν.

Βαθμηδὸν οἱ Γερμανοὶ ἀπέμαθον τὴν γλῶσσάν των καὶ συνεχωνεύθησαν μὲ τοὺς παλαιοὺς κατοίκους. Ἐκ τῆς ἐπιμειξίας ταύτης προῆλθον οἱ νέοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ ὅποιοι λέγονται Νεολατινικοὶ λαοί, ὡς ὁμιλοῦντες γλώσσας προερχομένας ἀπὸ τὴν λατινικὴν, ἥτοι τὴν γαλλικὴν, ἰσπανικὴν, ἰταλικὴν κ.ἄ. Ὅθεν τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, δυνάμεθα νὰ ὑπαγάγωμεν εἰς τρεῖς μεγάλας ὁμοεθνίας, τὴν Νεολατινικὴν, τὴν Γερμανικὴν καὶ τὴν Σλαβικὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 1ον

ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ — ΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ

1. Οἱ Διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου

ΜΕ ΤΟΝ θάνατον τοῦ Ἡρακλείου (641) εἰσερχόμεθα εἰς τὴν καθ' αὐτὸ βυζαντινὴν περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ κράτος γίνεται ὁμοιογενές, δηλ. Ἑλληνικόν. Μεγάλαι ἐπαρχίαι, εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆρχον πολλοὶ αἵρετικοί, ἀπεσπάσθησαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Ἀραβας (Συρία, Παλαιστίνη, Αἴγυπτος), εἰς δὲ τοὺς Σλάβους οἱ Ἰλλυριοὶ καὶ οἱ Θράκες. Δηλ. κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον (641 — 1204) ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία χάνει ἕδαφος, ἀλλὰ κερδίζει ὁμοιογενῆ πληθυσμόν. Ἐθνολογικῶς ἀποβαίνει αὕτη καθαρῶς ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία μὲ ἐπίσημον θρησκείαν τὴν ὀρθόδοξον Χριστιανικὴν. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶναι ἡ ὁμιλουμένη καὶ ἡ γραφομένη, ἀντικαθιστᾷ δὲ καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τὴν λατινικὴν.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἡρακλείου ἡ ἑλληνικὴ κατέστη ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους. Οἱ νόμοι, τὰ διατάγματα καὶ ὅλα τὰ δημόσια ἔγγραφα συνετάσσοντο εἰς τὴν ἑλληνικὴν. Τὰ δὲ νομίσματα, τὰ ὁποῖα ἐκυκλοφόρουν εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἔφερον ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς. Χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς ἐπίσης γίνεται εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὴν ἀγοράν. Ἡ λατινικὴ εἶναι ἐντελῶς ἀκατανόητος εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἡ λέξις Ρωμαῖος ἔπαυσε νὰ ἔχῃ ἐθνικὴν σημασίαν, μόνον δ' ὡς τιμητικὸς τίτλος ἐφέρετο ἀπὸ τοὺς κατοικοὺς τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐπίσης, ἐκτὸς τῆς ἑλληνικότητος, ἰδιαίτερον γνώρισμα τῆς αὐτοκρατορίας εἶναι ἡ ὀρθόδοξία. Αὕτη, ὡς θρησκευτικὸν καὶ ἐθνικὸν γνώρισμα, διακρίνει τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς χριστιαν-

νοὺς τῆς Δύσεως καὶ ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς (αἵρετικοὺς) τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Ἡράκλειος, « πιστὸς ἐν Θεῷ βασιλεὺς », πολεμῶν κατὰ τῶν Περσῶν, ἐνθαρρύνει τὸν στρατὸν μὲ τὸν Σταυρὸν εἰς τὴν χεῖρα, λέγων « Σταυρὸς ἐνίκησε, Σταυρὸς νικᾷ ». Ἐκτοτε οἱ πόλεμοι ἔλαβον χαρακτηριστὴρα θρησκευτικόν, δηλ. χαρακτηριστὴρα σταυροφορίας, ὃ δὲ πατριωτισμὸς τῶν Βυζαντινῶν ἐστηρίζετο εἰς τὴν θρησκείαν.

Ἡ Ἐκκλησία ἀπέκτησε μεγάλην δύναμιν, ἥ δὲ ἐπιρροή της εἶναι ἰσχυρά εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἰδιαιτέρως σπουδαῖον ρόλον ἔπαιζεν εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας ὁ Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὃ ὅποιος, ἀφοῦ διὰ τῶν ἀραβικῶν κατακτήσεων ἐχάθησαν τὰ Πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας, Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας, κατέστη μεγάλῃ προσωπικότης.

Τὸν Ἡράκλειον θανόντα (641) διεδέχθη ὁ υἱὸς του Κωνσταντῖνος Β', ὃ ὅποιος μετὰ τρεῖς μῆνας ἀπέθανε. Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Κωνσταντῖνος Β' (641 — 658), ὀνομαζόμενος καὶ Κωνσταντῖνος Γ'.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου τὸ ἀραβικὸν κράτος ἐστερέωσε τὰς θέσεις του καὶ ὁ ὀξυδερκής χαλίφης Μωαβιᾶ κατέστησε πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τὴν Δαμασκὸν τῆς Συρίας καὶ ἐνωρίς κατεσκεύασεν ἰσχυρὸν στόλον, μὲ τὸν ὅποιον ἐκυριάρχησεν εἰς τὴν Μεσόγειον, καταλαβὼν τὴν Κύπρον (649) καὶ Ρόδον (654).

Ὁ τολμηρὸς οὗτος πολιτικὸς καὶ ἐπιδέξιος ὀργανωτὴς τοῦ ἀραβικοῦ κράτους, μετὰ τὴν δημιουργίαν ναυτικοῦ, ἀπέβη πολὺ ἐπικίνδυνος εἰς τὸ Βυζάντιον. Αὐτοκράτωρ τότε ἦτο ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντῖνος Β' Κωνσταντῖνος Δ', ὃ ἐπικαλούμενος Πωγωνᾶτος (668 — 685), ὅστις, διαλύσας τὰς ἐναντίον του ἐπαναστάσεις, ἐστερέωσε μὲ ταχύτητα τὴν ἐξουσίαν του.

37. Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος.
(Μικρογραφία 14ου-15ου αἰῶνος)

Τὸ 673 ὁ Μωαβιᾶ με ἰσχυρὸν στρατὸν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Χαλκηδόνος, ἐνῷ συγχρόνως πολυ-
 ἀριθμος στόλος ἀνέπλευσε τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς
 Πρωτευούσης, ἡ ὁποία ἐπολιορκήθη ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἡ πο-
 λιορκία διήρκεσεν ἐπὶ πέντε ἔτη (673 — 678), πλὴν τῶν χειμερινῶν
 μηνῶν, καθ' οὓς ὁ ἀραβικὸς στόλος κατέφευγεν εἰς τὴν Κύζικον.

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἀνέτως παρεσκευάσθη ὁ Πωγωνᾶτος
 πρὸς ἀντεπίθεσιν καὶ μετὰ τὴν βοήθειαν τοῦ ἐκ Συρίας μηχανικοῦ Κ α λ-
 λ ι ν ι κ ο υ, τοῦ ἐφευρέτου ὅπλου ἰσχυροτάτου, τοῦ ὕ γ ρ ο ὕ π υ-
 ρ ὅ ς, κατέκαυσε τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἀραβικοῦ στόλου. Τὸ ὕγρὸν
 πῦρ, « θαλάσσιον πῦρ », ὡς γράφουν οἱ Βυζαντινοί, συνίστατο ἐξ εὐ-
 φλέκτων οὐσιῶν, θείου, νίτρου, πετρελαίου κ.ἄ. ἐξεσφενδονίζετο διὰ
 σωλήνων μακρῶν καὶ προεκάλει πυρκαϊὰν εἰς τὰ ἐχθρικά πλοῖα. Ὁ
 Μ ω α β ι ᾶ ἐξηναγκάσθη νὰ κλείσῃ ταπεινωτικὴν εἰρήνην καὶ νὰ πλη-
 ρώσῃ ἐτήσιον φόρον εἰς τὸ Βυζάντιον.

Παρὰ ταῦτα, βραδύτερον, οἱ Ἀραβες εἶχον ἐπιτυχίας ἀλλαχοῦ
 καί, συμπληρώσαντες τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῆς Αἰθιο-
 πίας, ἐκυρίευσαν τὴν Κυρηναϊκὴν τὴν Τρίπολιν, τὴν Τύνιδα, τὸ Ἀλ-
 γέριον καὶ τὸ Μαρόκον. Τοιουτοτρόπως, 50 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ
 Μωάμεθ, οἱ Ἀραβες ἔφθασαν εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν (681).

2. Οἱ Β ο ὕ λ γ α ρ ο ι

Ἄλλο σπουδαῖον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Πωγωνάτου εἶναι ἡ
 ἐγκατάστασις τῶν Β ο ὕ λ γ ᾶ ρ ω ν εἰς τὴν Κάτω Μοισίαν, τὴν ση-
 μερινὴν δηλαδὴ Βουλγαρίαν, τὴν ὁποίαν ἕως τότε κατόικουν Σλάβοι
 γεωργοί. Οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς ὀνομάζουσιν μετὰ διάφορα ὀνόματα τοὺς
 Βουλγάρους, Σ κ ὕ θ α ς, Μ υ σ ο ὗ ς, Ο ὕ ν ν ο υ ς καὶ πολὺ βραδύ-
 τερον Β ο ὕ λ γ ᾶ ρ ο υ ς. Ἄλλοι ἱστορικοὶ δέχονται ὅτι οἱ Βούλγαροι
 εἶναι τουρκικὴ φυλὴ καὶ ἄλλοι φينو-ουγγρική, ἐπομένως συγγενεῖς
 τῶν Οὐγγρων. Ἐκ τούτων ἐπεχωρίσθησαν πολλοὶ καὶ κατέκλυσαν τὴν
 μετὰξὺ Δνειστέρου, Δουνάβεως καὶ Μαύρης θαλάσσης χώραν, ὑπὸ τὴν
 ἀρχηγίαν δὲ τοῦ ἡγεμόνος των Ἀ σ π α ρ ο ὕ χ κατήρχοντο νοτιώτερον
 καὶ ἐλεηλάτουν τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας καὶ ἐνίοτε ἔφθανον μέχρι τῆς
 Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ αὐτοκράτωρ Πωγωνᾶτος, ἀντιληφθεὶς τὸν κίνδυνον ἦλθεν ἐναν-

τίον των εἰς τὸν Κάτω Δούναβιν (679), ἀλλ' ἀσθενήσας ἀπεσύρθη καὶ ἡναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Ἀσπαρούχ τὴν μεταξὺ Δουναβείως καὶ Αἰμοῦ χώραν, ἔνθα ἵδρυσε τὸ κράτος τοῦ ὁ Ἀσπαρούχ, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Βάρναν. Ὅλα τὰ σλαβικὰ φύλα τῆς περιφερείας ταύτης ὑπετάγησαν καὶ ἀνemieύχθησαν μὲ τοὺς νέους κατακτητὰς, ἀποτέλεσαντα ἐν ἔθνος, τὸ βουλγαρικόν, μὲ μίαν γλῶσσαν, τὴν σλαβικὴν, τὸ ὅποιον ἐπέπρωτο νὰ ἀπασχολήσῃ εἰς τὸ μέλλον τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν καὶ μέχρι σήμερον τὸ Ἑλληνικὸν κράτος. Ἀσφαλῶς ὁ Πωγωνᾶτος δὲν προεῖδεν ὅσον ἔπρεπεν, ὡς πολιτικός, τὸν βουλγαρικὸν κίνδυνον, ἄλλως δὲν θὰ ἐπέτρεπε τὴν ἐγκατάστασιν τούτων εἰς βυζαντινὰς χώρας.

Τὸν Κωνσταντῖνον Δ' διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' (685 — 695), ὅστις εἶναι ὁ τελευταῖος τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου, ἀληθῶς παράφρων τὸν χαρακτῆρα. Οὗτος, ἐκθρονισθεὶς καὶ ἐξορισθεὶς, ἀνέλαβε πάλιν τὴν ἀρχὴν (705 — 711) καὶ διέπραξε σωρεῖαν σφαλμάτων καὶ αὐθαιρεσιῶν, ἀναστατώσας ἐσωτερικῶς τὸ κράτος καὶ προκαλέσας ἐξωτερικὴν κρίσιν διὰ τῆς ἀσυνέτου πολιτικῆς του κατὰ τὸν πρὸς τοὺς Ἀραβας πόλεμον. Διὰ τοῦτο, συλληφθεὶς, ἐφονεύθη, παρὰ τὸν μέγαν σεβασμόν, τὸν ὅποιον ἔτρεφεν ὁ λαὸς καὶ ὁ στρατός πρὸς τὴν δυναστείαν τοῦ Ἡρακλείου, ἡ ὁποία ἐκυβέρνησε τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ 85 ἔτη. Τοιοῦτοτρόπως ὅλως ἀδόξως ἐτελείωσεν ἡ μεγάλη δυναστεία τοῦ ἐνδόξου Ἡρακλείου.

Κατὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του ἐβασίλευσαν οἱ ἐξῆς κατὰ σειρὰν αὐτοκράτορες : Λεόντιος (695 — 698), Τιβέριος Α' (698 — 705), Βιλιππικὸς (711 — 713), Ἀναστάσιος Β' (713 — 716) καὶ τέλος Θεοδόσιος Γ' (716 — 717). Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον κατόπιν στρατιωτικῶν στάσεων, ἡ δὲ αὐτοκρατορία ἐπλήρωσε πολὺ ἀκριβὰ τὴν θλιβεράν αὐτὴν ἀναστάτωσησιν καὶ τοὺς ἀναξίλους αὐτοκράτορας.

Κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ἐπικίνδυνοι ἐχθροὶ περιέζωνον τὸ Βυζαντινὸν κράτος, παρουσιάσθη ἀνὴρ ἱκανός, ὁ Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρός, στρατηγὸς τῶν στρατευμάτων τῆς Μ. Ἀσίας, τὸν ὅποιον ὅλοι ἀνεγνώρισαν αὐτοκράτορα (717). Ὁ Λέων ἵδρυσε νέον ὀνομαστὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον, τὴν λεγομένην Δυναστείαν τῶν Ἰσαυρῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 2ον

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ (717 — 802)

3. Λέων ο Γ' (717 — 740)

ΑΡΧΗΓΕΤΗΣ τῆς δυναστείας Λέων Γ' (717 — 740) ἦτο ἄνθρωπος μεγάλης ἀξίας, στρατηγὸς ικανώτατος, εὐστροφος διπλωμάτης καὶ νοῦς ὀργανωτικός. Ἡ βασιλεία τοῦτου εἶναι σπουδαῖος σταθμὸς ὃχι μόνον τῆς ἐλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, διότι ἔσωσε τὸ Ἑλληνικὸν κράτος, ὥπως θὰ ἴδωμεν, ἀπὸ τοῦς Ἀραβας.

Ὁ Λέων κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἰσαυρίαν, ἀλλ' ἐγεννήθη εἰς τὴν Συρίαν, διὰ τοῦτο λέγεται Συρογενής. Πρὶν γίνῃ αὐτοκράτωρ, εἶχε διακριθῇ ὡς στρατηγός. Ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον, κατώρθωσε νὰ ἐπαναφέρῃ τὰξιν εἰς τὸ Βυζάντιον, ἔνθα μεγάλη ἀναρχία ἐπεκράτει μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου. Πολλοί, ὑποτιμῶντες τὰς ικανότητας καὶ τὰ προτερήματα τοῦ Λέοντος, ὡς αὐτοκράτορος, ἐπεχείρησαν κινήματα κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ πάντα ἀπέτυχον οἰκρότατα.

Ἐκτὸς τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν ἡ μεγάλη

38. Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρός.
(Μικρογραφία 14ου-15ου αἰῶνος)

μορφή τοῦ Λέοντος, καὶ ἄλλο σημαντικώτερον κατόρθωμα αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ἀράβων.

Ὅταν ὁ Λέων ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, οἱ Ἀραβες εὐρίσκοντο εἰς τὴν πόλιν Πέργαμον, μετ' ὀλίγους δὲ μῆνας ἔσπευδον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ πολλὴν στρατὸν (περὶ τὰς 80.000) καὶ ἐπολιορκοῦν τὴν Πρωτεύουσιν κατὰ ξηράν. Ὀλίγον χρόνον κατόπιν ἔφθασε καὶ ἀραβικὸς στόλος ἐκ 1.800 πλοίων καὶ οὕτω ἡ πολιορκία γίνεται καὶ ἀπὸ τὴν θάλασσαν. Οἱ Ἀραβες προητοιμάζοντο πρὸ πολλοῦ καὶ θὰ ἐπετύγγανον τὸν σκοπὸν των, ἐὰν δὲν εἶχε τὴν ἄμυναν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὰς στιβαρὰς χεῖρας τοῦ ὁποίου κατέφθανον ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν συνεχῶς νέαι ἐνισχύσεις. Τότε ὁ Λέων κατώρθωσε νὰ προκαλέσῃ τὴν λιποταξίαν τῶν χριστιανῶν, τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὸν ἀραβικὸν στόλον, μὲ συνεχῆ δὲ χρῆσιν τοῦ ὑγροῦ πυρὸς νὰ καύσῃ τὰ περισσότερα πλοῖα τῶν Ἀράβων, ὅσα δὲ ἀπέμειναν τὰ κατέστρεψεν ἢ φοβερὰ τρικυμία. Παρὰλλήλως ὁ ἀραβικὸς στρατὸς ἐνίκηθη καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ Ἀραβες, μετὰ τὴν οἰκτρὰν ἀποτυχίαν καὶ κατὰ ξηράν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἐπεβιάσθησαν εἰς τὰ περισωθέντα πλοῖα καὶ ἀνεχώρησαν.

Ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ἀράβων εἶναι μέγα κοσμοϊστορικὸν γεγονός, διότι ἐσώθη ὅχι μόνον τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἀλλὰ καὶ ἡ Εὐρώπη ὀλόκληρος ἀπὸ τὸν Ἰσλαμισμόν. Ἀντίστοιχος πρὸς τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ μεγάλη αὐτὴ νίκη τοῦ Λέοντος, ὁ δὲ Λέων δύναται ν' ἀνακηρυχθῇ ὁ Μιλτιάδης τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ὁ σωτὴρ τῆς Εὐρώπης. Ὀλίγα ἔτη βραδύτερον, οἱ Ἀραβες πρωθυμένοι ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον καταλάβει ἀπὸ τὸ 711, διέσχισαν τὰ Πυρηναῖα καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν Γαλλίαν. Τότε ὁ ἡγεμὼν τῶν Φράγκων Κάρολος Μαρτέλος ἐνίκησε τὸ 732 παρὰ τὸ Πουατιέ (Poitiers) τοὺς Ἀραβας καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὀριστικῶς ἀνεκόπη ἡ πρόοδος τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Δύσιν, οὗτοι δὲ περιωρίσθησαν ἔκτοτε εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

Οἱ Εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ θαυμάζουν καὶ ἐξαίρουν τὴν νίκην τοῦ Μαρτέλου, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμᾶται καὶ ἡ νίκη τοῦ Λέοντος, ὅστις ἀνέκοψε τὸν κύριον ὄγκον τῶν Ἀράβων, ἡ δὲ Κωνσταντινούπολις ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἀντέστη εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν νεοφωτίστων Μουσουλμάνων, διαφυλάξασα τὸν Χριστιανισμόν καὶ τὸν Ἑλληνικόν

πολιτισμόν. Καὶ σήμερον ἀκόμη ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ψάλλουσα τὸν Ἀκάθιστον Ὑμνον, τιμᾷ τοὺς τρεῖς μεγάλους ἥρωας, Ἡράκλειον, Κωνσταντῖνον Δ' καὶ Λέοντα Γ', ὡς σωτῆρας τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Εἰς τὸ μέλλον οἱ Ἀραβες οὐδέποτε ἐπεχείρησαν ἐκστρατεῖαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἤρκοῦντο μόνον εἰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, διότι εἶχον μάθει εἰς τὰ λάφυρα καὶ ἦτο δύσκολον νὰ μείνουν ἡσυχοί. Διὰ τοῦτο, ὁ μὲν βυζαντινὸς στόλος συνεχῶς κατεδίωκε τοὺς Ἀραβας πειρατὰς τῆς Μεσογείου, ὁ δὲ Λέων, ὅπως περιορίσῃ τὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἐπιδρομὰς, ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τῶν Ἀράβων μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου, τὸν ὅποῦν εἶχεν ἀναγορεύσει συμβασιλέα του. Εἰς σκληρὰν μάχην ἐνίκηθησαν οἱ Ἀραβες καὶ ἐφονεύθη ὁ γενναῖος αὐτῶν ἀρχηγός, ὁ δὲ Λέων μὲ τὸ σημαντικόν του κατόρθωμα ἀπῆλλαξε τὴν Μ. Ἀσίαν ὀριστικῶς ἀπὸ τοὺς Ἀραβας.

Μετὰ ταῦτα, ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἡσύχασεν, ἀλλ' ἐπεδόθη ἐντατικῶς εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν καὶ ἀνασυγκρότησιν τοῦ κράτους καὶ εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῶν συνόρων αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὁ Λέων παρετήρησεν, ὅτι οἱ στρατητοὶ μεγάλων «θεμάτων» ἀπέβαινον πολλάκις ἐπικίνδυνοι καὶ ἐστασίαζον κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, περιώρισε τὴν ἔκτασιν τῶν θεμάτων καὶ ἡῤῃξε τὸν ἀριθμὸν τούτων.

Μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν Ἀράβων ἀφωσιώθη ὁ Λέων εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ στρατοῦ, εἰς τὴν τακτοποίησιν τῶν οἰκονομικῶν καὶ εἰς τὴν ἐπὶ τὸ χριστιανικώτερον μεταβολὴν τῆς νομοθεσίας. Ἡ ἀνάμιξις ὁμῶς αὐτοῦ εἰς τὰ ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὅποια ἐπεχείρησε νὰ μεταρρυθμίσῃ κατὰ τὴν ἰδικήν του ἀντίληψιν, τὸν ἐβλάψε. Διὰ τοῦτο οἱ σύγχρονοί του ἱστοριογράφοι, μοναχοὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἡμάρωσαν τὴν εἰκόνα τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ καὶ πολιτικοῦ ἀνδρός, ἐνῷ ἀντιθέτως ἐμεγαλοποίησαν τὰ σφάλματά του.

4. Κωνσταντῖνος ὁ Ε' (740 — 755)

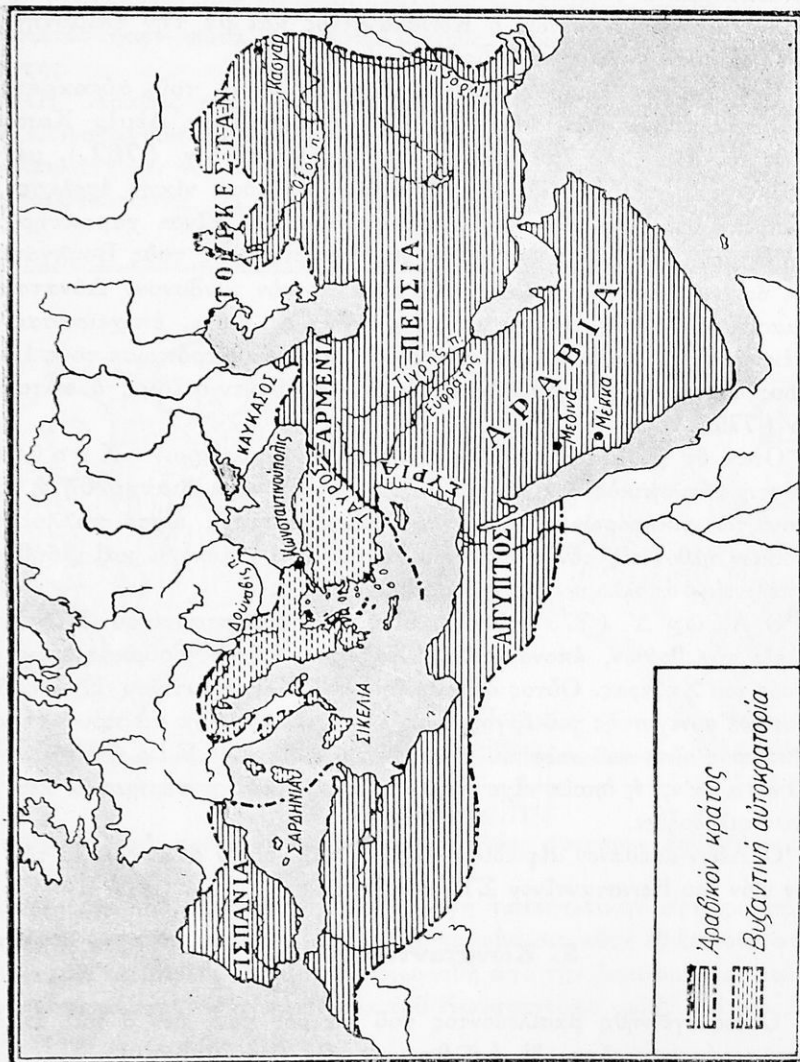
Τὸν Λέοντα θανόντα (740) διεδέχθη ὁ υἱός του καὶ συμβασιλεὺς ἦδη ἀπὸ τοῦ 720 Κωνσταντῖνος. Οὗτος ἐνυμφεύθη τὴν κόρην τοῦ ἡγεμόνος τῶν Χαζάρων Τούρκων ἀπὸ πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν σκοπόν, ἥτοι νὰ διαδοθῇ ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τοὺς Χαζάρους καὶ νὰ χρησιμο-

ποιηθῶν οὗτοι κατὰ τῶν Ἀράβων. Τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ νεαροῦ αὐτοκράτορος ἦσαν πολὺ δύσκολα, διότι ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρός του ἐπανεστάτησε καὶ κατέλαβε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ ἐν ἔτος, ἐνῷ ὁ Κωνσταντῖνος εὐρίσκειτο μακρὰν. Ὁ Κωνσταντῖνος ὅμως ἔδειξε θάρρος καὶ πεῖσμα καὶ ἔγινε πάλιν κύριος τοῦ θρόνου. Ὡς αὐτοκράτωρ ἔδειξε μεγάλα προτερήματα καὶ στρατηγικὰς ικανότητας, διότι διεξήγαγεν ἐνδόξως δύο πολέμους, κατὰ τὸν Ἀράβων καὶ κατὰ τῶν Βουλγάρων.

Οἱ Ἀραβες, μετὰ τὴν ἡττάν των εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (718) καὶ εἰς τὸ Πουατιέ (732), παρέμειναν μέχρι τῶν Πυρηναίων, καταλαβόντες τῆς Ἰσπανίας τὸ μεγαλύτερον μέρος. Εἰς τὰ ὄρη διεσώθησαν ὀλίγοι Χριστιανοί, οἱ πλεῖστοι ἐξιλαμίσθησαν καὶ ὡς νεοφώτιστοι ἔγιναν φανατικώτεροι τῶν Ἀράβων. Μετὰ ταῦτα ἤρχισαν ἐμφύλιοι ἀγῶνες μεταξύ τῶν Ἀράβων, ἀντεράπη ἡ παλαιὰ δυναστεία, ἐκ τῆς ὁποίας ὁ πρίγκηψ Ἀβδουρραχμὰν ἐσχημάτισε τὸ Ἀραβικὸν κράτος εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἡ νέα δυναστεία τῶν Ἀβασιδῶν μετέφερε τὴν πρωτεύουσαν ἐκ Δαμασκοῦ εἰς τὴν Βαγδάτην, ἐπὶ τοῦ Τίγρητος ποταμοῦ, καὶ ἱδρυσεν νέον κράτος. Βραδύτερον ἐσχηματίσθη τρίτον ἀραβικὸν κράτος, μὲ πρωτεύουσαν τὸ Κάιρο.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐπωφελούμενος τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν τῶν Ἀράβων, εἰσέβαλεν εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος καὶ ἐκυρίευσεν μέρος τῆς Συρίας καὶ τὴν Κύπρον καὶ ἐπροχώρησε νικητὴς μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ τῆς Ἀρμενίας. Ὁ Κωνσταντῖνος κατὰ τὰς ἐκστρατείας του ταύτας δὲν ἐνδιέφερετο νὰ καταλάβῃ μόνον πόλεις, ἀλλὰ νὰ διαλύσῃ ἐπικίνδυνα στρατιωτικὰ σημεῖα τῶν Ἀράβων καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὰ βυζαντινὰ σύνορα, ὥστε εἰς τὸ ἐξῆς νὰ μὴ εἰσβάλλουν ἐπιδρομεῖς. Πράγματι ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔγινεν ἡ καλυτέρα ὁχύρωσις τῶν συνόρων. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐπεράτωσε νικηφόρως τὸν κατὰ τῶν Ἀράβων πόλεμον (756) χάρις εἰς τὴν στρατιωτικὴν του ικανότητα περισσότερον παρὰ εἰς τὴν ὑπαρξίν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος.

Ἐνδοξότερος ὑπῆρξεν ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Βουλγάρων. Μέχρι τοῦ Λέοντος Γ' οἱ Βούλγαροι ἦσαν συνήθως φίλοι τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἐπολέμησαν μετ' αὐτῶν κατὰ τῶν Ἀράβων κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (717 — 718). Ἐπὶ Κωνσταντίνου ὅμως ἀρχίζουν οἱ πόλεμοι, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ αἰῶνας ἔμελλον νὰ διαρκέσουν μεταξύ Βυζαντίου καὶ Βουλγάρων. Οἱ Βούλγαροι ἤρχισαν μὲ ἐπιδρομὰς καὶ ληστείας, ὁ

II. Χάρτης τοῦ ἀραβικοῦ κράτους κατὰ τὸ 750 μ.Χ.

Κωνσταντῖνος ἀνέλαβε μακρὸν πόλεμον ἐναντίον των, ὁ ὁποῖος μὲ μικρὰ διαλείμματα διήρκεσεν 20 ἔτη (755—775). Ἐννέα φορές ἐξεστράτευσεν ἐναντίον αὐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ μὲ τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὸν ἡρωϊσμόν του ἐνίκησε τοὺς Βουλγάρους.

Πρὸ πάντων ἀξιωμακόνευτοι εἶναι αἱ νίκαι τοῦ αὐτοκράτορος παρὰ τὸ φρούριον τῶν Μαρκελλῶν (σήμερον Δεμῖρ Καποῦ), νοτίως τοῦ Αἴμου, τὸ 759, καὶ εἰς τὴν Ἀγχιάλον (762), μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ στόλου. Διὰ τὴν τελευταίαν μάλιστα νίκην ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Κωνσταντίνου νὰ νικήσῃ ὀριστικῶς τοὺς Βουλγάρους, διότι διέγνωσε καλῶς πρῶτος τὸν βουλγαρικὸν κίνδυνον. Δύναται νὰ ὀνομασθῇ καὶ αὐτὸς Βουλγαροκτόνος, διότι, ἐπιχειρήσας ἐννέα ἐκστρατείας, κατὰ τὸ πλεῖστον νικηφόρους, κατετρόπωσε τοὺς Βουλγάρους. Κατὰ τὴν τελευταίαν ἐκστρατείαν ἀπέθανεν ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτωρ (775).

Ὅταν δὲ βραδύτερον ὁ βασικεὺς τῶν Βουλγάρων Κροῦμος κατέστη ἀπειλητικὸς διὰ τὸ Βυζάντιον, τόσον εἶχε διατηρηθῇ ἡ ἀνάμνησις τῶν νικηφόρων πολέμων τοῦ Κωνσταντίνου, ὥστε πολλοὶ τῶν κατοίκων ἤλθον εἰς τὸν τάφον του λέγοντες «ἀνάστηθι καὶ βοήθησον τῇ πολιτείᾳ ἀπολλυμένη» (Θεοφάν. 1,501).

Ὁ Λέων Δ' (775—780), υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ε', ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἐπονομασθεὶς Χαζάρος (ἦτοι Τοῦρκος) ἐκ τῆς μητρὸς του Χαζάρας. Οὗτος ὠρίσθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Ε' ὡς διάδοχος καὶ συνεχιστὴς τοῦ ἔργου του. Ὁ Λέων δὲν εἶχε τὰ προτερήματα τοῦ πατρὸς οὔτε τοῦ πάππου του. Ἐνυμφεύθη τὴν Εἰρήνην τὴν Ἀθηναίαν, ἡ ὁποία εἶχε πολλὰ πνευματικὰ προτερήματα καὶ μεγάλην φιλοδοξίαν.

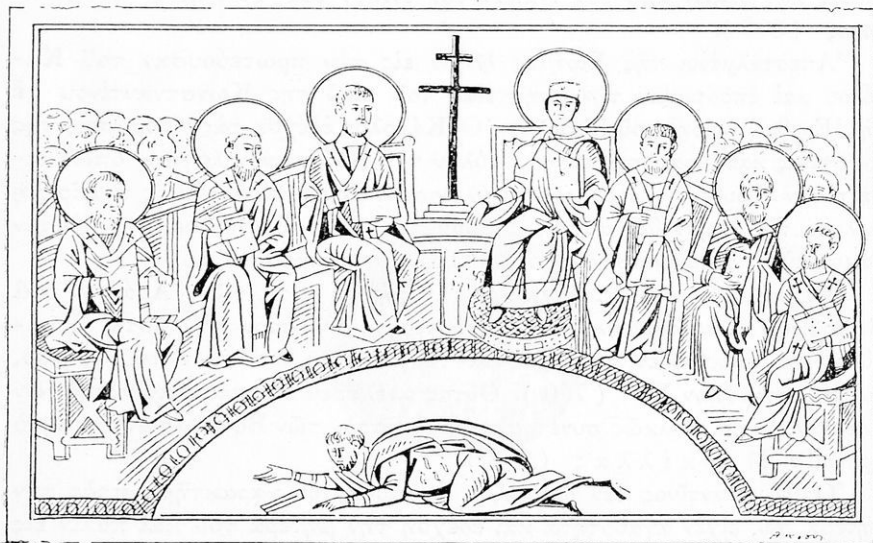
Ὁ Λέων ἀπέθανεν αἰφνιδίως (780), ἀλλ' εἶχεν ἀνακηρύξει τὸν μικρὸν υἱόν του Κωνσταντῖνον ΣΤ' συμβασιλέα.

5. Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ'

Οὗτος ἐγεννήθη βασιλεύοντος τοῦ πατρὸς του, δι' ὃ καὶ ἐκλήθη Πορφυρογέννητος, ὅταν δὲ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἤτο ἀνήλικος καὶ τὸν ἐπετρόπευεν ἡ μήτηρ του Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία. Αὕτη ἤτο γυνὴ φιλόδοξος καὶ ἰσχυροῦ χαρακτῆρος, κατάρθωσε δὲ νὰ κυβερνήσῃ τὸ κρά-

τος ἐν ὀνόματι τοῦ υἱοῦ της. Ὁ στρατὸς δὲν τὴν ἡγάπα, δι' αὐτὸ δὲ ἡ Εἰρήνη διέλυσε τὰ τάγματα τῶν παλαιμάχων στρατιωτῶν καὶ ἀντικατέστησεν αὐτὰ μὲ νεοσυλλέκτους, ἀφωσιωμένους εἰς τὸν θρόνον της.

Οἱ Ἀραβες τῆς Μεσοποταμίας, μαθόντες ὅτι γυνὴ κυβερνᾷ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἤρχισαν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἀφοῦ δὲ ἐλεηλάτησαν τὸν τόπον, ἔφθασαν πάλιν εἰς τὴν Χρυσόπολιν, ἀπέναντι τῆς πρωτευούσης. Ἡ Εἰρήνη δὲν εἶχεν ἀξιόμαχον στρατὸν νὰ τοὺς ἀν-

39. Κωνσταντῖνος ΣΤ'.

(Μικρογραφία τοῦ 1ου αἰῶνος τῆς ἐν τῇ Ρώμῃ Βατικανῆς Βιβλιοθήκης)

τιμετωπίσῃ καὶ ὑπεχρεώθῃ νὰ συνάψῃ ταπεινωτικὴν εἰρήνην καὶ νὰ πληρῶνῃ ἐτήσιον φόρον (783). Ἡ ταπείνωσις αὕτη ἔθιξε τοὺς στρατιωτικούς, οἱ ὅποιοι εἶχον παραγκωνισθῇ ἀπὸ τὴν βασιλομήτορα καὶ εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς τὴν μνήμην τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ε' καὶ τῶν ἱκανῶν στρατηγῶν του.

Ἐπίσης εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ ἐγκατεστημένοι ὡς ποιμένες Σλάβοι ἐκινήθησαν πρὸς ἀνταρσίαν καὶ ἡ Εἰρήνη ἀπέστειλε τὸν Σταυράκιον στρατηγόν, ὅστις ὑπέταξε πάντας εὐκόλως, ἡχμαλώτισε πολ-

λους και τους ηνάγκασε να πληρώνουν φόρον ύποτελείας, πολλά δὲ λάφυρα ἔφερεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἐτέλεσε θρίαμβον.

Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀράβων ἀνενεώθησαν βραδύτερον καὶ ἀπέβησαν περισσότερον καταστρεπτικάι. Τῶν Βουλγάρων ὁμοίως ὑπὸ νέον ἱκανὸν βασιλέα, τὸν Κάρδαμον, ἐπανήρχισαν ἀπειλητικώτεραι αἱ ἐπιδρομαί. Ἡ Εἰρήνη τότε ἐστράφη πρὸς τὴν Δύσιν, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν. Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας, βασιλεὺς τῶν Φράγκων, νικήσας τοὺς Λογγοβάρδους εἰς τὴν Παβίαν (774), εἶχεν ἐνώσει ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐκτεταμένου χώρου καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Πάπαν τὸν τίτλον τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος (800).

Ἀπεσταλμένοι τῆς Εἰρήνης ἦλθον εἰς τὴν πρωτεύουσάν τοῦ Καρόλου καὶ ἐπρότειναν τὴν μνηστείαν τοῦ υἱοῦ τῆς Κωνσταντίνου μετὰ τὴν Ἐρυθρῶ, κόρην τοῦ Καρόλου. Ὁ Κάρολος ἐδέχθη τὰς προτάσεις τῆς μνηστείας καὶ ἐκράτησεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Βυζαντινὸν λόγιον, ὅπως διδάξῃ τὴν Ἐρυθρῶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Βραδύτερον ὅμως ἡ Εἰρήνη διέλυσε τὴν μνηστείαν αὐτὴν, φοβουμένη, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τὸν γάμον αὐτὸν θὰ ἐγίνετο ἰσχυρὸς καὶ θὰ τὴν παρηγγώνιζεν.

Αἱ στρατιωτικαὶ ἀποτυχίαι τῆς Εἰρήνης κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ Βουλγάρων προεκάλεσαν τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐστάσισε καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν νόμιμον διάδοχον τοῦ θρόνου, τὸν Κωνσταντῖνον ΣΤ' (790). Οὗτος ἀνέλαβεν ἐκστρατεῖαν κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ τελικῶς συνέτριψε τὸν στρατὸν τῶν Βουλγάρων παρὰ τὸ φρούριον Μαρκέλλας (972).

Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ὁμοίαζεν ὥς πρὸς τὸν χαρακτῆρα πρὸς τὴν μητέρα του, εἶχεν ἀγαθότητα καὶ ἐδέχθη τὴν μητέρα του καὶ πάλιν εἰς τὸ Παλάτιον, ἡ ὁποία, ἄκαρδος καὶ φιλόδοξος, ὥς ἦτο, ἐξεμεταλλεύθη ἐκραγεῖσαν ἐναντίον τοῦ υἱοῦ τῆς ἐπανάστασιν. Ἀποστέλεσμα ταύτης ἦτο νὰ συλληφθῇ ὁ Κωνσταντῖνος καὶ νὰ τυφλωθῇ εἰς τὴν Περφύραν, εἰς τὸ δωμάτιον δηλ. τῶν ἀνακτόρων, ὅπου ἐγεννῶντο οἱ πορφυρογεννητοί. Οὕτω κατώρθωσεν ἡ Εἰρήνη νὰ ἀνέλθῃ καὶ πάλιν εἰς τὸν θρόνον (797).

Γεγονὸς περίεργον ἔμελλε νὰ ἀπιταχύνῃ τὸ τέλος τῆς Εἰρήνης. Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας, μετὰ τὴν στέψιν του (800) ὑπὸ τοῦ πάπα Λέοντος, ἐσκέφθη νὰ ἐνώσῃ τὴν Ἀνατολὴν μετὰ τῆς Δύσεως καὶ νὰ ὀνομασθῇ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων. Ἀντὶ νὰ πολεμήσῃ, ἐπέδιωξε τὴν ἔνωσιν διὰ γάμου μετὰ τὴν Εἰρήνην καὶ πρὸς τοῦτο ἔστειλε πρέσβεις εἰς

τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ φιλόδοξος βασίλισσα θὰ ἐδέχετο τὸν γάμον. Ἀλλὰ τότε οἱ ἀνώτεροι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ τοῦ κράτους ἐφοβήθησαν, μήπως διὰ τοῦ γάμου αὐτοῦ ὑποταγῇ ἡ αὐτοκρατορία εἰς τὴν Δύσιν, διωργάνωσαν στάσιν ἐναντίον της, τὴν καθήρεσαν καὶ τὴν ἐξώρισαν εἰς τὴν Λέσβον, ὅπου ἀπέθανεν ἀδόξως (802).

Μὲ τὴν ἐκθρόνισιν τῆς Εἰρήνης ἐξέλιπεν ἡ ἐνδοξος δυναστεία τῶν Ἰσαύρων, ἡ ὁποία ἔδωκεν εἰς τὸν Βυζάντιον δύο λαμπροὺς αὐτοκράτορας, τὸν Λέοντα Γ' καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Ε'.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 3ον

ΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ 802 - 867 ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

6. Οί από τοῦ 802 - 813 αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου

ΕΤΑ τὴν δυναστείαν τῶν Ἰσαύρων, ἀπὸ τοῦ 802 - 867, δηλ. ἐπὶ 64 ἔτη, ἐβασίλευσαν ἐξ βασιλεῖς, οἱ ὅποιοι δὲν ἀνήκουν εἰς καμμίαν δυναστείαν. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ συνέβησαν σημαντικὰ γεγονότα, τόσον ἐσωτερικὰ ὅσον καὶ ἐξωτερικὰ.

Οἱ στασιασταί, οἱ ἐκθρονίσαντες τὴν Εἰρήνην, ἐξέλεξαν αὐτοκράτορα τὸν Νικηφόρον, λογοθέτην τοῦ Γενικοῦ, δηλ. ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν, ὅπως λέγομεν σήμερον.

Ὁ Νικηφόρος Α' (702—811) εἶχε μεγάλην πεῖραν εἰς τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα καὶ ἦτο ἡγεμὼν εὐφυῆς καὶ δραστήριος. Μὲ διάφορα οἰκονομικὰ μέτρα ἐφρόντισε νὰ αὐξήσῃ τὸν πλοῦτον τῆς χώρας. Ἐφορολόγησε τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ μοναστηριακὰ κτήματα καὶ διὰ τοῦτο ἐπέσυρεν ἐναντίον του τὸ μῖσος τῶν μοναχῶν, οἱ ὅποιοι πολλάκις μὲ τὰς ἐπεμβάσεις των ἐκλόνιζον τὸ κῦρος τοῦ κράτους.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην σπουδαιότερα μονὴ ἦτο ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονὴ τοῦ Στουδίου. Τὸ κῦρος τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Θεόδωρου Στουδίτου ἦτο μέγα, δι' ὃ καὶ ἐζήτησε τὴν γνώμην τούτου ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος περὶ τοῦ καταλλήλου προσώπου, τὸ ὅποιον ἔπρεπε νὰ καταλάβῃ τὸν κενὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ὁ Θεόδωρος προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας, ὠργάνωσε διὰ πρώτην φορὰν τὴν βιβλιοθήκην τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ἡ ὁποία ἐβοήθησε τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων, συνεκέντρωσε πολλὰ χειρόγραφα ἀρχαίων καὶ χριστιανῶν συγγραφέων καὶ διὰ τῆς ἀντιγραφῆς ἠυκόλυνε τὴν διάδοσιν αὐτῶν.

Ἡ μονὴ αὕτη ἀπέβη κέντρον τῆς ἀντιδράσεως κατὰ τῶν οἰκονομικῶν μέτρων τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ δὲ Θεόδωρος ἐκίνει κατ' αὐτοῦ τοὺς μοναχοὺς.

Οἱ Σπουδῆται ἦσαν μαχητικοὶ καὶ ἄκαμπτοι, ἐπίμονοι εἰς τὸ νὰ ἐπιβάλλουν τὰς γνώμας των. Ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος, ὅχι ὀλιγώτερον ἀποφασιστικός, ἔλαβε δραστήρια μέτρα, διεσκορπίσε τοὺς μοναχοὺς καὶ τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς ἐξώρισεν.

Ἐκτὸς τῶν μέτρων τούτων διὰ τὴν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ εὐημερίαν, ὁ Νικηφόρος, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του, ἀπησχολήθη μὲ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀράβων. Ἐπειδὴ ἡνῆθη νὰ πληρώσῃ τὸν φόρον τὸν συμφωνηθέντα ἐπὶ τῆς Εἰρήνης, ὁ χαλίφης τῶν Ἀράβων τοῦ ἐκήρυξε τὸν πόλεμον. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἐκστρατεύσας κατ' αὐτῶν ἡτύχησε καὶ ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ εἰρήνην μὲ ὅρους περισσότερον ταπεινωτικούς. Ἀλλ' εὐτυχῶς ἀπέθανεν ὁ χαλίφης Ἀρὸ ὕν Ἀλ Ρασίδ (809) καὶ τὸ Βυζάντιον ἡσύχασε, τοὺς δὲ ὅρους δὲν ἐξεπλήρωσεν.

Ἄλλο σπουδαῖον γεγονὸς εἶναι ἡ ἐκστρατεία τοῦ Νικηφόρου κατὰ τῶν Βουλγάρων, διότι οὗτοι, ὑπὸ τὸν ἱκανώτατον ἀρχηγὸν Κροῦμον, εἶχον πολὺ ἐπεκτείνει τὸ κράτος των. Τὸ 809 ὁ Νικηφόρος ἀνέλαβεν ἐκστρατείαν κατ' αὐτῶν, ἀλλ' ὑπεχώρησε μὲ σημαντικὴν ἀπώλειαν στρατοῦ.

Τὸ 811 ὁ Νικηφόρος ἐπεχείρησε δευτέραν ἐκστρατείαν, ἀφοῦ παρεσκευάσθη δεόντως. Παρέλαβε μαζί του τὸν γαμβρόν του Μιχαήλ Ραγκαβὲν καὶ τὸν υἱόν του Σταυράκιον καὶ «πάντας τοὺς πατρικίους καὶ ἄρχοντας», προφανῶς διὰ νὰ δώσῃ μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ἐκστρατείαν, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος εἰς τὸν στρατόν.

Παρέταξεν εἰς τὴν μάχην καὶ «τῶν ἀρχόντων τὰ τέκνα ἀπὸ δεκαπέντε ἐτῶν καὶ ἐπάνω», τὰ ὅποια ἀπετέλεσαν τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ υἱοῦ του, μὲ τὸ νέον ὄνομα Ἰκανᾶτοι. Ὁ βυζαντινὸς στρατὸς εἶχεν ἐπιτυχίας καὶ εἰς δύο συμπλοκάς ἐφόνευσε πολλοὺς Βουλγάρους, κατόπιν δὲ ἐτράπη ἀνοήτως εἰς λεηλασίας, νομίσας ὅτι ἦτο νικητής. Ὁ Κροῦμος, ἐπιτεθεὶς ἐναντίον τοῦ Νικηφόρου αἰφνιδίως, ἐπέφερε μεγάλας ζημίας εἰς τὸν βυζαντινὸν στρατόν· ὁ ἴδιος ὁ Νικηφόρος ἐφονεύθη καὶ ὁ υἱὸς του Σταυράκιος ἐπὶ ηὔλῃ. Ἡ καταστροφὴ αὕτη ἦτο μεγάλῃ καὶ προεκάλεσεν ἀναταραχὴν τοῦ λαοῦ.

Ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐβοήθησε τότε νὰ ἐκλεγῇ αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαήλ Α΄ Ραγκαβὲς (811 — 813), ἀφοῦ ἐζήτησεν ἔγγραφον ἰδιόχειρον « περὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως », ὅτι δηλ. δὲν θὰ βιάσῃ τὰς χεῖράς του εἰς αἷμα χριστιανῶν καὶ ὅτι θὰ σέβεται τοὺς μοναχοὺς καὶ κληρικούς. Ὁ Μιχαήλ ἦτο ἀνίκανος νὰ ἀποκρούσῃ τὸν Κροῦμον. ὁ ὁποῖος διὰ τῶν ἐπιδρομῶν του ἔφθασεν εἰς τὴν Βερσινικίαν παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν (813). Ὁ Κροῦμος ἐδῶ ἐνίκησε τὸν ἀδελφίον Μιχαήλ καὶ ἐβάδιζεν ἤδη πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὁποίαν ἤλπιζε νὰ καταλάβῃ. Ὁ Μιχαήλ ἀπεσύρθη εἰς μοναστήριον, ἀφοῦ προηγουμένως ἀνέθεσεν εἰς τὸν ἱκανὸν στρατηγὸν Λέοντα, τὸν λεγόμενον Ἀρμένιον, ν' ἀναλάβῃ τὸν θρόνον καὶ τὸν ἀγῶνα.

7. Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος (813 - 820)

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Λέοντος, ὁ Κροῦμος μὲ πεζικὸν καὶ ἱππικὸν στράτευμα ἤλθε πρὸ τῶν χερσαίων τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐτέλει θυσίας εἰς τοὺς βουλγαρικοὺς θεοὺς. Ὁ Λέων ἀνασυνέταξε τὸν στρατὸν του καὶ διέλυσε τὰ πρὸ τῆς πρωτεύουσας βουλγαρικά στίφη, τὰ ὁποῖα διεσκορπίζοντο εἰς τὰ περὶχωρα πρὸς εὐρεσιν τροφῶν. Κατόπιν ἀνέλαβεν ὀρμητικὴν ἐπίθεσιν, ἐπροχώρησε καὶ κατέλαβε τὴν πόλιν Μεσημβρίαν, πλησίον τῆς ὁποίας συνῆψε περίφημον μάχην (813), καθ' ἣν ἐνίκησε καὶ κατέστρεψε τελείως τὸν βουλγαρικὸν στρατὸν. Ὁ Κροῦμος ἐπληγώθη κατὰ τὴν μάχην καὶ ἀπέθανε βραδύτερον ἀπὸ τὸ τραῦμα. Τὸ στρατόπεδον τῶν Βουλγάρων, μὲ ὅλα τὰ λάφυρα καὶ τοὺς Ἑλλήνας αἰχμαλώτους, περιῆλθεν εἰς χεῖρας τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ.

Ὁ Λέων συνῆψεν εἰρήνην τριακονταετῇ (814) μετὰ τοῦ διαδόχου τοῦ Κρούμου Ὁμουρτάγ, καθορισθέντων τῶν συνόρων τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐφρόντισε νὰ ἐπουλώσῃ τὰς πληγὰς ἐκ τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου καὶ ἀνῆγειρεν ἐκ βάθρων διαφόρους καταστραφείσας πόλεις. Διωργάνωσε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους καὶ ἐφήρμοσεν αὐστηρὰν δικαιοσύνην. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι ὁ ἴδιος μετέβαινεν εἰς τὰ δικαστήρια, καὶ « πολλὰς τῶν κρίσεων ἐξεπέραινεν » αὐτοπροσώπως.

Ὁ Λέων, ἐξαίρετος κυβερνήτης καὶ στρατηγός, κακῶς ἀνεμείχθη εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων καὶ προσεκάλεσεν ἀντίδρασιν κατ' αὐτοῦ,

τὴν ὁποίαν ἐξεμεταλλεύθη ὁ ἄλλοτε συνεργάτης του Μιχαὴλ ὁ Τραυλὸς καὶ φίλοι αὐτοῦ ἐφόνευσαν τὸν Λέοντα, ἐνῶ ἔψαλλεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἀνακτόρων τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων.

Ἀμέσως ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαὴλ Β' ὁ Τραυλὸς (820 — 829), ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τὸ Ἀμόριον τῆς Φρυγίας, ἦτο καλὸς στρατηγὸς καὶ ἄνθρωπος νοήμων, μὲ ἄστατον ὅμως χαρακτῆρα καὶ χωρὶς ἠθικὰς ἀρχάς.

Σπουδαιότατον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Β' ἦτο ἡ στάσις τοῦ στρατηγοῦ Θωμᾶ Καππαδόκη, ὁ ὁποῖος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος Ε', ἀπῆτει τὸν θρόνον. Ὁ Θωμᾶς, κατορθώσας νὰ εὕρῃ χρήματα, ὠργάνωσε τὸ κίνημά του, παρασύρας κατὰ τοῦ Μιχαὴλ ὅλους τοὺς δυσηρεστημένους στρατιώτας, φορολογουμένους, δούλους, πρὸ πάντων δὲ τοὺς εἰκονοφίλους. Ὁ Θωμᾶς δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ συνεννοηθῇ καὶ μὲ τὸν χαλίφην τῶν Ἀράβων καὶ κατὰ συναινέσιν τούτου ἐστέφθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας.) *Ἀραβικοὶ.*

Κατόπιν ὁ Θωμᾶς, μὲ πολὺν στρατὸν καὶ στόλον ἦλθε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ὁποίαν ἐπολιορκῆσεν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, ἀλλ' ἡ Κωνσταντινούπολις δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ καταληφθῇ.

Ὁ Μιχαὴλ ἀπεποιήθη γενναιοφρόνως τὰς προτάσεις ἐπικουρίας τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Ὁμουράγ, ὅστις ἐν τούτοις πρὸς λαφυραγωγίαν ἐπετέθη κατὰ τοῦ Θωμᾶ ἐκ τῶν νώτων, ἐνῶ ὁ στρατὸς καὶ τὸ ναυτικὸν τοῦ Μιχαὴλ ἐνίκων τὸν Θωμᾶν. Ὁ Θωμᾶς συλληφθεὶς, ἐφυλακίσθη καὶ ἐφονεύθη. Ἡ ἐπανάστασις αὕτη, διαρκέσασα περισσόν τῶν δύο ἐτῶν (821 — 823) ἐβλάψε μεγάλως τὸ κράτος καὶ πρὸ πάντων τὸ ναυτικὸν τοῦ Αἰγαίου.

Ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ στόλου ἐπωφελήθησαν οἱ Ἀραβες τῆς Ἰσπανίας, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων Σαρακηνοὶ καὶ Ἀγαρηνοὶ.

Σαρακηνοὶ περίπου 15.000 ἦλθον εἰς τὴν Αἴγυπτον πρὸς ἀναζήτησιν καλυτέρας τύχης. Ἐκδιωχθέντες ὅμως ἐκεῖθεν, ἐστράφησαν πρὸς τὴν Κρήτην, τὴν ὁποίαν κατέλαβον σχεδὸν ἀμαχῆτι (824). Ἐκτισαν οἱ Ἀραβες τὴν πρωτεύουσάν των Χάνδακα, τὸ σημερινὸν Ἡράκλειον καὶ ἱδρυσαν ἀνεξάρτητον ἀραβικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον διετηρήθη μέχρι τοῦ 961, δηλ. ἐπὶ 140 περίπου ἔτη. Οἱ Ἀραβες ἐξισλάμισαν πολλοὺς Χριστιανούς καὶ ἀπέβησαν μὲ τὰ πειρατικὰ των πλοῖα ὁ

φόβος και ὁ τρόμος τοῦ Αἰγαίου καταστρέφοντες τὸ ἐμπόριον τῆς Μεσογείου.

Ὁ Μιχαὴλ Β', ἔστειλε στόλον εἰς τὴν Κρήτην, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Δαμιανόν, ὅστις ἐφονεύθη καὶ οὐδὲν κατώρθωσε (825). Καὶ δευτέραν φορὰν ὁ στόλος τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Κρατερόν, οὐδὲν ἐπέτυχεν. Ἄλλοι Ἀραβες, ὁρμώμενοι ἐκ τῆς Β. Ἀφρικῆς, κατέλαβον μέγα μέρος τῆς Σικελίας καὶ ἤρχισαν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν μέχρι τῆς Ρώμης. Εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὐρίσκετο τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Μιχαὴλ καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς του Θεόφιλος.

8. Θεόφιλος (829 - 842) καὶ οἱ διάδοχοί του

Οὗτος ὑπῆρξε πολὺ δίκαιος αὐτοκράτωρ καὶ διὰ τοῦτο ὡς ὑπόδειγμα δικαστοῦ ἀνεφέρετο μετὰ τοῦ Αἰακοῦ καὶ Μίνως. Καμμία δίκη ἐκκρεμῆς δὲν ὑφίστατο, διότι τὰ δικαστήρια ἐξεδίδικαζον ταχέως καὶ δικαίως τὰς δίκας ἐκ φόβου μὴ περιέλθῃ εἰς γυνῶσιν τοῦ Θεοφίλου ἀδικία τις. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου παρατηρεῖται ἀνόρθωσις τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἀκμὴ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας.

Ὁ Θεόφιλος διεκρίθη ὁμοίως διὰ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὰ Γράμματα. Οἱ διδάσκαλοί του Ἰωάννης Γραμματικὸς καὶ Λέων ὁ Μαθηματικὸς καὶ ἀκόμη ὁ εἰκονόφιλος Μεθόδιος ἦσαν πάντοτε εὐπρόσδεκτοι εἰς τὸ Παλάτιον διὰ τὴν σοφίαν των. Ὁ αὐτοκράτωρ διωργάνωσε τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Μαγναύρας, τὸ ὁποῖον ἀνέδειξεν ἄνδρας περιωνύμους εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Γραμμάτων.

Παρὰ τὴν πνευματικὴν του καλλιέργειαν καὶ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὰ Γράμματα καὶ τὰς Τέχνας ὁ Θεόφιλος παρέμεινε κατὰ τὸν χαρακτῆρα ὀξύς καὶ τραχὺς. Εἶναι γνωστὸς ὁ τρόπος, μετὰ τὸν ὁποῖον ὁ Θεόφιλος ἠθέλησε νὰ ἐκλέξῃ βασιλίσσαν, καὶ τὸ ἐπεισόδιον τῆς ὥραιας Εἰκασίας, ἡ ὁποία ἐκ στιγμιαίας ιδιοτροπίας τοῦ αὐτοκράτορος ἀπώλεσε τὸν θρόνον, τὸν ὁποῖον ἀσφαλῶς ἐξησφάλιζον εἰς αὐτὴν ἡ ὥραιότης, ἡ παιδεία καὶ ἡ εὐφυΐα της. Ἡ Εἰκασία ἐνεδύθη τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα καὶ ἀπεσύρθη εἰς μονήν, τὴν ὁποίαν ἐκτίσεν ἡ ἰδία, ὀνομασθεῖσα Κασσιανή.

Ἡ Κασσιανὴ εἶναι ὕμνογράφος τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ συνέθεσε πολλὰ ἰδιόμελα τροπάρια, ἐν οἷς καὶ τὸ ψαλλόμενον κατὰ τὴν ἐσπέραν

τῆς Μεγάλης Τρίτης « Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή... ».

Ἐπὶ τοῦ Θεοφίλου ἐπανελήφθη ὁ ἀραβικὸς πόλεμος. Ἐπωφελοῦμενος ἐκ τῆς κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως τῶν Χουραμιτῶν, ἐνήργησε δύο μεγάλας καὶ ἐπιτυχεῖς ἐκστρατείας, καθ' ἃς κατέλαβε πολλὰς πόλεις καὶ ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον ἐν Κωνσταντινουπόλει (829 καὶ 831).

Ἀργότερον ὁ Θεόφιλος παρεσκεύασε πολὺν στρατὸν καὶ νικηφόρως ἐπροχώρει ἐντὸς τοῦ ἀραβικοῦ κράτους (837). Ἐξῆψεν ὁμως τὸν φανατισμὸν τῶν Ἀράβων διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς γενεθλίου πόλεως τοῦ χαλίφου Σ ω ζ ο π έ τ ρ α ς , παρὰ τὰς παρακλήσεις τοῦ χαλίφου νὰ φεισθῇ τῆς ιδιαιτέρας του πατρίδος. Τότε ἡγέρθη ἱερὸς πόλεμος τῶν Ἀράβων κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀποτέλεσμα τούτου ἦτο ἡ ἤττα τοῦ Θεοφίλου καὶ ἡ καταστροφή τῆς ιδιαιτέρας του πατρίδος, τοῦ Ἀ μ ο ρ ί ο υ τῆς Φρυγίας. Ἡ ἄλωσις αὐτοῦ προεκάλεσε μεγάλην συγκίνησιν εἰς τὸ Βυζάντιον, ὁ Θεόφιλος ἐστενοχωρήθη πολὺ, ἴσως δ' ἔνεκα τούτου ἡσθένησε καὶ ἀπέθανε τὸ 842.

Τὸν Θεόφιλον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Μ ι χ α ή λ ό Γ' (842 — 867), τὸν ὁποῖον ὡς ἀνήλικον, ἐπετρόπευεν ἡ μήτηρ του Θεοδώρα. Τὴν κυβέρνησιν ὁμως τοῦ κράτους εἶχον εἰς χεῖράς των ἱκανοὶ πολιτικοὶ ὁ Θεόκτιστος καὶ ὁ ἀδελφὸς τῆς αὐτοκρατείας Β ά ρ δ α ς .

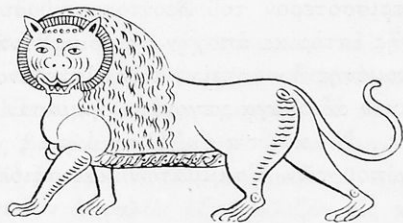
Μετά τινα ἔτη, ἡ Θεοδώρα ἀπῆλθεν εἰς μοναστήριον καὶ ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῶν δημοσίων πραγμάτων ὁ νεαρὸς βασιλεὺς Μιχαήλ Γ' καὶ ὁ Βάρδας. Βυζαντινοὶ ἱστοριογράφοι ἐπονομάζουσιν τὸν Μιχαήλ, ὅστις διεσκέδαζε περισσότερον τοῦ δέοντος, μέθυσον καὶ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας ἐποχὴν τῆς διαφθορᾶς, μεροληπτοῦντες σφόδρα ὑπὲρ τῆς ἐπομένης δυναστείας τῶν Μακεδόνων. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μιχαήλ ἔγιναν ἀξιόλογα γεγονότα, ἤκμασαν οἱ ἐξαίρετοι στρατηγοὶ Π ε τ ρ ω ν ᾱ ς , Ν ι κ ή τ α ς , Ὡ ρ ό φ α ς καὶ ἱκανοὶ πολιτικοί, διάσημοι ἄνθρωποι τῶν Γραμμάτων καὶ ἀξιόλογοι ἱεραπόστολοι τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ συνεχίσθησαν οἱ ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Ἀράβων. Οἱ Ἀραβες τῆς Ἀνατολῆς ἠττήθησαν τὸ 863, χάρις εἰς τὸν ἱκανώτατον στρατηγὸν Π ε τ ρ ω ν ᾱ ν , ἀδελφὸν τοῦ Βάρδα καὶ τῆς Θεοδώρας. Ἡ νίκη αὕτη ἦτο ἡ ἐκδίκησις διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀμορίου καὶ εὗρεν ἀπτήχησιν εἰς τὴν ἐπικήν ποιήσιν τῶν Βυζαντι-

νων. Ἐκτοτε οἱ Ἀραβες, ἀπασχολημένοι εἰς ἐμφυλίους πολέμους, δὲν ἀποτελοῦν πλέον σοβαρὸν κίνδυνον διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν.

Ἄλλ' οἱ Ἀραβες τῆς Κρήτης, Σικελίας καὶ Ἀφρικῆς παρενοχλοῦν τὸ κράτος μὲ ἐπιδρομάς, φθάνοντες ἀκόμη μέχρι τοῦ Ἀθω καὶ τῶν θορακικῶν παραλίων. Δι' αὐτὸ τὸ 866 παρεσκευάσθη ὑπερπόντιος ἐκστρατεία, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Μιχαήλ. Φονευθέντος ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ Βάρδα ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ κατόπιν αὐτοκράτορος Βασιλείου, ὁ στόλος ἐπανῆλθεν.

Ἀξιομνημόνευτος ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ρώσων. Οὗτοι, ἐκ Σκανδιναβίας προερχόμενοι ὑπέταξαν τοὺς Σλάβους καὶ κατέλαβον τὴν περὶ τὸ Κίεβον χώραν. Ἐκεῖθεν διὰ τῶν ποταμῶν κατέβησαν εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον καὶ μὲ 200 πλοιάρια ἔφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (860). Τότε ὁ πατριάρχης Φώτιος, ὡς ἄλλοτε ἐπὶ Ἡρακλείου ὁ Σέργιος, ἐβοήθησε τὸν αὐτοκράτορα διὰ τὴν ἄμυναν τῆς πρωτευούσης καὶ προσέτι ἔγραψε δύο ὁμιλίας « εἰς τὴν ἔφοδον τῶν Ρώσ », ἐνθα παρέχεται ζωηρὰ εἰκὼν τοῦ παγεροῦ φόβου τῶν Βυζαντινῶν πρὸ τῶν ἀγρίων καὶ φοβερῶν τὴν ὄψιν Ρώσων καὶ ἐκφράζεται ἡ βεβαία ἐλπίς ὅτι « ἡ Μήτηρ τοῦ λόγου » θὰ σώσῃ τὴν Πόλιν.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ
ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥ 641 - 867

9. Ἡ μέχρι τῆς εἰκονομαχίας θρησκευτικὴ πολιτικὴ

ΕΙΔΟΜΕΝ ἄνωτέρω ὅτι ἐπὶ Ἡρακλείου (610 — 641) δὲν ἐλύθη τὸ ζήτημα τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, παρὰ τὴν προσπάθειαν τοῦ πατριάρχου Σεργίου. Οὗτος, ὥπως ἐπιτύχη συνδιαλλαγὴν ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν, εἰσήγαγε τὸν Μονοθελητισμόν, τὴν ἀποδοχὴν δηλαδὴ δύο μὲν φύσεων, ἀλλὰ μιᾶς θελήσεως τοῦ Χριστοῦ. Οἱ Μονοφυσῖται δὲν ἐπίσθθησαν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Σεργίου, ἀλλὰ προετίμησαν τοὺς Ἄραβας. Ὅριστικῶς δὲ αἱ κυριώτεραι χῶραι τοῦ μονοφυσιτισμοῦ Συρία, Παλαιστίνη, καὶ Αἴγυπτος ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Ἄραβας.

Μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν χωρῶν τούτων, ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Β' (641 — 668), ἐγγονὸς τοῦ Ἡρακλείου, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του ὅπως ἐπιτύχη συνδιαλλαγὴν πρὸς τὴν Δύσιν καὶ ἐξέδωκε τὸ 648 διάταγμα τὸν Τύπον, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπηγόρευε τὰς σχετικὰς συζητήσεις περὶ δύο ἐνεργειῶν ἢ θελήσεων τοῦ Χριστοῦ. Ὁ υἱὸς του δέ, ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Δ' Ὁ Πωγωνιάτης (668 — 685), διὰ νὰ ἐπιτύχη περισσότερον τὴν συνδιαλλαγὴν μὲ τὴν Δύσιν, συνεκάλεσε νέαν Σύνοδον, τὴν ἕκτην οἰκουμενικὴν, εἰς τὴν θολωτὴν αἴθουσαν τοῦ Παλατίου, τὸν Τροῦλλον (680 — 681).

Εἰς ταύτην τὴν σύνοδον ἔλαβον μέρος καὶ ἀπεσταλμένοι τοῦ Πάπα, ἐπῆλθε δὲ προσέγγισις τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας, διότι κατεδικάσθη ὁ Μονοθελητισμὸς παρ' ἀμφοτέρων. Ἐκτοτε τὸ Βυ-

ζαντινὸν κράτος δὲν ἀπασχολεῖται μὲ ζήτηματα αἰρέσεων, διότι αἱ κατοικοῦμεναι ὑπὸ ξένων καὶ αἰρετικῶν ἐπαρχίαι ἀπεσπάρσθησαν. Ὁρθοδοξία δὲ καὶ Βυζαντινὸν κράτος συμβαδίζουσιν ὁμαλῶς. Διὰ τοῦτο οἱ μεταγενέστεροι ἐπήνεσαν τοῦ Πωγωνάτου τὴν ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας πολιτικὴν, διότι ὁ σκληρὸς οὗτος καὶ ἀδάμαστος πολεμιστὴς ἀπέδωκεν εἰς τὸ κράτος τὴν θρησκευτικὴν του εἰρήνην.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες καὶ αἰρέσεις ἀπησχόλησαν ἐπὶ μακρὸν τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Τὰ θεολογικὰ ζήτηματα τότε συνεζητοῦντο μὲ πάθος καὶ φανατισμόν. Κέντρον τῶν θεολογικῶν συζητήσεων ἦτο κυρίως ἡ Πρωτεύουσα, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι πόλεις, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια κλπ.

Αἱ κατὰ καιροὺς ἐμφανισθεῖσαι αἰρέσεις ἐτάραξαν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ κράτος, διότι διήρσαν τὸν λαὸν εἰς ἀντιμαχομένας μερίδας καὶ ὤξυναν τὰ πάθη, ὡς ἐκ τούτου δὲ τὸ κράτος ἠναγκάζετο νὰ ἐπεμβαίνει, διὰ νὰ ἀποκαθίσταται ἡ ἐσωτερικὴ γαλήνη καὶ ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη. Ἡ ὑπὸ τῶν συνόδων καταπολέμησις τῶν αἰρέσεων κατέληξεν εἰς τὴν ὀριστικὴν διατύπωσιν τῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὴν νίκην τῆς Ὁρθοδοξίας.

Ἄλλ' εὐθὺς ὡς ἡσύχασε τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἀπὸ τὸν σάλον τῶν αἰρέσεων καὶ τὴν ταραχὴν τῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων, ἐδημιουργήθη νέον ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα, τὸ εἰκονομαχικόν (726 — 833), τὸ ὁποῖον προσεκάλεσε στάσεις, κινήματα, ἀναρρήσεις καὶ καθαιρέσεις αὐτοκρατόρων. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι, ἐνῶ αἱ αἰρέσεις ἀνεφάνησαν ἐκ τοῦ λαοῦ, μοναχῶν καὶ θεολόγων, τώρα τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα προεκλήθη ἀπὸ αὐτὴν τὴν κυβέρνησιν, δηλ. ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν αὐτοκράτορα. Κατὰ βάθος ἡ εἰκονομαχία εἶναι ἕρις μεταξὺ τοῦ ἀσιατικοῦ (νεστοριανικοῦ, μονοφυσιτικοῦ, στρατιωτικοῦ καὶ πολιτικοῦ) πνεύματος τῶν εἰκονομάχων καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ (ὀρθοδόξου, πνευματικοῦ, πολιτιστικοῦ) πνεύματος τῶν εἰκονοφίλων, ἦτο ἐπομένως εὐρυτέρα τῆς προσκυνήσεως ἢ μὴ τῶν εἰκόνων θρησκευτικὴ καὶ πολιτικὴ μεταρρύθμισις.

10. Εἰκονομαχία (726 - 787)

Ὁ Λέων ὁ Ἰσαυρος, τολμηρὸς πολιτικὸς καὶ γενναῖος στρατιωτικός, ὡς ἦτο, διέκρινε κατὰ τοὺς ἀγῶνάς του κατὰ τῶν Ἀράβων, ὅτι οἱ

κάτοικοι τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὑπελείποντο πολὺ ἀπὸ τοῦ μουσουλμάνους εἰς τὸν θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμόν. Οἱ Ἀραβες, ὡς νεοφώτιστοι, εἶχον θερμὸν θρησκευτικὸν ζῆλον, ἐμέμφοντο δὲ τοὺς Χριστιανοὺς ὡς πολυθεῖστὰς δῆθεν, καθ' ὅσον ἐτίμων ἢ τινὲς ἐν ὑπερβολῇ ἐλάτρευον τὰς ἀγίας εἰκόνας, τὰ λείψανα τῶν ἀγίων καὶ πολλὰ ἱερὰ κειμήλια.

Τῇ ἀληθείᾳ, πολλοὶ ἀπέδιδον εἰς τὰς εἰκόνας θεῖαν δύναμιν, μεταχειρίζοντο τὰ χρώματα ὡς φάρμακα καί, ἀναμιγνύοντες αὐτὰ μετὰ τῆς Θείας Εὐχαριστίας, μετελάμβανον. Ἀνώτεροι κληρικοὶ καὶ θεολόγοι καὶ πρὸ τοῦ Λέοντος, ἔχοντες ὀρθὴν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν, μὲ δυσφορίαν ἔβλεπον ὅτι ἡ προσκύνησις τῶν ἀγίων εἰκόνων εἶχεν ἀποβῆ εἰδωλολατρεία.

Τὸ πνεῦμα τοῦ Λέοντος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτρέψῃ ὅχι τὴν λατρείαν, ἀλλ' οὐδὲ τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων.

Ἐνδιαφερόμενος διὰ τὴν συγκρότησιν ἰσχυροῦ στρατοῦ καὶ τὴν πολιτικὴν ἰσχὺν τῆς αὐτοκρατορίας, ὁ Λέων ἀπέδιδεν ὀλίγην σημασίαν εἰς τὰ Γράμματα καὶ ἔκλεισε τὴν ἀνωτέραν Σχολὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως ἐθεώρει, ὅτι τὰ μοναστήρια, παρὰ τὴν ἀξιόλογον πολιτιστικὴν δρᾶσίν των, ἦσαν ἐπιβλαβῆ ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως, διότι πλῆθος ἀχμαίων ἀνδρῶν κατέφευγον εἰς αὐτά, ἐστέρουσαν τὴν γῆν ἀπὸ ἐργατικῆς χεῖρας καὶ τὴν πατρίδα ἀπὸ ὑπερασπιστῶν. Ἀφ' ἐτέρου καὶ τοῦ κράτους αἱ εἰσπράξεις ἡλαττώνοντο, διότι αἱ ἀπέραντοι ἐκτάσεις τῶν μοναστηρίων ἔμενον ἀφορολόγητοι. Ἰδίως ἐπικίνδυνος ἦτο ἡ ἐπιρροή τῶν μοναχῶν ἐπὶ τῶν πιστῶν, οἱ ὅποιοι φανατιζόμενοι ὑπ' ἐκείνων, ἀντέδρων εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς κυβερνήσεως.

Διὰ πάντα τὰ ἀνωτέρω, ὁ Λέων ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 726 μὲ πρῶτον διάταγμα νὰ παρασκευάζῃ τὴν κοινὴν γνώμην διὰ τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιόν του καὶ ὑπέβαλε τοὺς μοναχοὺς καὶ τὰ μοναστήρια ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν του. Τὸ 730 ἐξέδωκε τὸ κατὰ εἰκόνων δεῦτερον διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπηγόρευσε τὴν προσκύνησιν τῶν ἀγίων εἰκόνων καὶ διέταξε τὴν ἀνάρτησιν αὐτῶν εἰς μέρος ὑψηλότερον ἢ τὴν καταστροφὴν αὐτῶν.

Εἰς τὰ εἰκονομαχικὰ σχέδια τοῦ Λέοντος ἀντέδρασαν ὁ πάπας τῆς Ρώμης καὶ ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ ἄλλου, φίλου τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, φανατιζόμενος ὑπὸ τῶν μοναχῶν,

ἐστασίασεν, ἐκδηλώσας οὕτω τὴν ἀγανάκτησίν του διὰ τὸ πρωτοφανὲς διάταγμα τοῦ Λέοντος, ἀλλ' ἡ στάσις κατεστάλη εὐκόλως.

Τότε ἡ ἔρις ἐκορυφώθη μεταξὺ τῶν δύο μερίδων, τὰ πάθη ὠξύνθησαν καὶ οἱ μοναχοὶ καθ' ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν ἀνέλαβον σφοδρὸν ἀγῶνα. Αἱ δύο μερίδες συζητοῦν μὲ πάθος τὸ ζήτημα, οἱ μεταρρυθμιστὰι ὀνομάζουσι τοὺς εἰκονοφίλους ἀντιπάλους των Εἰκονολάτρες, ἐκεῖνοι πάλιν τοὺς μεταρρυθμιστὰς Εἰκονοκλάστας καὶ Εἰκονομάχοις. Ἡ εἰκονομαχία ἀπασχολεῖ τὸ βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ ἓνα καὶ πλεόν αἰῶνα, ἀλλὰ τελικῶς δὲν ἐπικρατεῖ, διότι ἡ ἐλληνικὴ παράδοσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἀπεδείχθη ἰσχυροτέρα τοῦ Λέοντος.

Ἡ κατάστασις περιπλέκεται περισσότερο, ὅψ' ὅτου ἐπεμβαίνει εἰς τὴν ἔριν ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία. Ὁ πάπας Γρηγόριος Γ' ἐξήγειρεν εἰς στάσιν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν Μέσσην Ἰταλίαν καὶ ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Λομβαρδῶν κατεχόντων τὴν Βόρειον Ἰταλίαν. Ἐπίσης ὁ Γρηγόριος Γ' εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐξήγειρε κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὰς χώρας τῆς κυρίως Ἑλλάδος, αἱ ὁποῖαι ὑπήγοντο τότε ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν Ρώμην. Ἀρχηγὸς τῶν στασιαστῶν τῆς Ἑλλάδος ὁ Ἀγαλλιανός, ἀναγορεύσας νέον αὐτοκράτορα, τὸν Κοσμάν, κατέπλευσε μὲ στόλον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀντίκρουσε μὲ θάρρος τοὺς νέους κινδύνους, τὴν δὲ ἐπίθεσιν τῶν Ἑλλαδικῶν, ὡς ἐλέγοντο τότε οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος, ἐξεμηδένισε, διότι κατέστρεψε τὸν στόλον διὰ τοῦ ὕγρου πυρὸς καὶ ἐφόνευσε τὸν Κοσμάν. Ὁ Ἀγαλλιανὸς ἡττοκτόνησε, ριφθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν.

Τὴν Μέσσην Ἰταλίαν ἔχασεν ὁ Λέων ὀριστικῶς, διατηρήσας τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας. Τὸν πᾶπαν ὁμως ἐτιμώρησεν ὁ Λέων, διότι ἀφῆρσεν ὅλα τὰ κτήματά του εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ ὑπήγαγεν ἐκκλησιαστικῶς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, καθὼς καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ Ἰλλυρικὸν (Βαλκανικὴν), εἰς τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκτοτε οἱ πάπαι τῆς Ρώμης, ἐξ ἀφορμῆς τῆς εἰκονομαχίας, ἐζήτουν τὴν βοήθειαν τῶν βασιλέων τῶν Φράγκων, νικητῶν τῶν Λομβαρδῶν, καί, συνεννοηθέντες μὲ τὴν Δύσιν, ἀφῆκαν κατὰ μέρος τὸ Βυζάντιον.

Ἄλλος σφοδρὸς ἀντίπαλος τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Λέοντος ὑπῆρξεν ὁ ὀνομαστὸς θεολόγος καὶ μοναχὸς Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὅστις ἐδίδασκεν ὅτι αἱ εἰκόνες, «τὰ βιβλία τῶν ἀγραμμάτων», βοηθοῦν τὸν ἀμόρφωτον νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸ θεῖον.

Ὁ Δαμασκηνὸς παρέσυρεν ὅλους τοὺς ὀρθοδόξους Χριστιανοὺς τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, ὑπάρχουσιν τῶν Ἀράβων. Ὁ Λέων δὲν ἀνέκοψε, παρὰ τὴν ἀντίδρασιν, τὸ μεταρρυθμιστικὸν τοῦ σχεδίου, ἀλλ' ἐπέβαλεν εἰς τὰς ἐκκλησίας νὰ πληρῶνουν συνεισφορὰς διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους, οἱ δὲ ἐπίσκοποι ἐχειροτονοῦντο μὲ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐγκρισιν. Ἐνεκα τῆς εἰκονομαχικῆς τοῦ πολιτικῆς, οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ὀνομάζουσιν τὸν Λέοντα « δ υ σ σ ε β ῆ » καὶ « Σ α ρ α κ η ν ὁ φ ρ ο ν α », ἀφοῦ καὶ οἱ Σαρακηνοὶ ὡς μωαμεθανοὶ ἀπηχθάνοντο τὰς ἀπεικονίσεις.

Τὸ μεταρρυθμιστικὸν ὅμως ἔργον τοῦ Λέοντος ἦτο πρωτίστως πολιτικὸν καὶ ὄχι ἀντιχριστιανικόν. Τὸ τεράστιον νομοθετικὸν καὶ διοικητικὸν τοῦ ἔργου προδίδει τὴν εὐγένειαν, τὴν εὐσέβειαν καὶ τὸν βαθὺν χριστιανισμόν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ διὰ τὸ πολιτικὸν συμφέρον, ὅπως τὸ ἐννόει ὁ Λέων, ἤθελε νὰ ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ εἰς τοῦτο ὀφείλονται ὁ κατὰ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν μοναστηρίων πόλεμος, ὁ διορισμὸς τῶν ἐπισκόπων παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἡ ἀπόσπασις τῆς Ἑλλάδος κτλ. ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως τοῦ Πάπα καὶ τῆς Ἰσαυρίας ἀπὸ τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας, τὸ ὁποῖον ἦτο ὑπὸ τοὺς Ἀραβας, οὕτως ὥστε ὅλαι αἱ βυζαντιναὶ ἐπαρχίαι νὰ ἔχουν ὄχι μόνον πολιτικὴν, ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικὴν βυζαντινὴν διοίκησιν.

Ὁ υἱὸς τοῦ Λέοντος Κωνσταντῖνος Ε' (741 — 775) εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων ἠκολούθησε τὴν τακτικὴν τοῦ πατρός του, ἀλλὰ κατὰ τρόπον αὐστηρότερον καὶ ὀρμητικώτερον ἐκεῖνου. Οὗτος συνεχέλεσε τὸ 754 σύνοδον εἰς τὸ παλάτιον τῆς Ἱερρείας, παρὰ τὴν Χαλκηδόνα, ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διὰ τῆς ὁποίας κατεδικάσθη ἡ λατρεία καὶ ἡ προσκύνησις τῶν ἁγίων εἰκόνων. Ἡ σύνοδος αὕτη ἀπετελέσθη μόνον ἀπὸ ἐπισκόπους, τὸν ἀριθμὸν 338, καὶ οὐδεὶς πατριάρχης συμμετεῖχε.

Κατόπιν ὁ αὐτοκράτωρ κατεδίωξεν αὐστηρῶς τοὺς παραβαίνοντας τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου ἀποφασισθέντα. Αἱ ἄγιοι εἰκόνες ἐθραύοντο, τὰ μοναστήρια ἐκλείοντο ἢ μετεβάλλοντο εἰς στρατῶνας καὶ νοσοκομεῖα, οἱ μοναχοὶ κατεδιώκοντο καὶ πολλοὶ ἐφονεύοντο. Ἀλλ' οἱ μοναχοί, παρ' ὅλα αὐτά, ἔμενον πιστοὶ εἰς τὰς ιδέας των καὶ ὑφίσταντο μὲ καρτερίαν τοὺς διωγμούς. Μεγάλην καταστροφὴν ἔπαθον τότε πολλὰ περίφημα ἔργα τέχνης, εἰκόνες καὶ ψηφιδωτά. Σκληρότερος ἀπέβη ὁ αὐτοκρά-

τωρ κατὰ τὸ τέλος τῆς βασιλείας του, ὅποτε πλεῖστοι μοναχοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ φύγουν εἰς τὴν Δύσιν πρὸ πάντων εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ὅπου ἐκαλλιέργησαν τὴν ζωγραφικὴν καὶ μετέδωσαν τὴν βυζαντινὴν τέχνην εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ σκληροὶ διωγμοὶ τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τῶν μοναχῶν καὶ τῶν εἰκόνων προσεκάλεσαν ἀντίδρασιν καὶ ἐματὰίωσαν τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιον τοῦ πατρὸς του.

Ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ε', Λέων Δ' (775 — 780), ἠκολούθησε κατὰ τὴν βραχεῖαν βασιλείαν του μετὰ μετριοπαθείας τὰς εἰκονομαχικὰς ἀντιλήψεις τοῦ πατρὸς του, διότι δὲν ἐδείχθη αὐστηρὸς πρὸς τοὺς εἰκονοφίλους, κατήργησε μάλιστα πολλὰ αὐστηρὰ διατάγματα τοῦ πατρὸς του καὶ ἄλλα δὲν ἠθέλησε νὰ ἐκτελέσῃ.

Ἀποθανόντος τοῦ Λέοντος ἡ σύζυγός του Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία, ὑπέρμαχος τῆς Ἑλληνοευρωπαϊκῆς χριστιανικῆς παραδόσεως, ἤρχισε νὰ σκέπτεται περὶ ἐφαρμογῆς τοῦ εἰρηνοφίλου προγράμματός της. Αὕτη ἐπολιτεύθη μετριοπαθῶς, δὲν κατεδίωξε κανένα, ἐπανέφερε τοὺς ἐξορίστους εἰκονολάτρας καὶ ἀφῆκεν ἐλευθέραν τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν. Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔγινεν ὁ Ταράσιος, θερμὸς ὑποστηρικτὴς τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων. Οὗτος ὑπέδειξε τὴν δι' οἰκουμενικῆς Συνόδου λύσιν τοῦ ζητήματος τῶν εἰκόνων, ἡ ὁποία συνεκλήθη τὸ 787 εἰς τὴν Νίκαιαν. Ἡ Ζ' αὕτη οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐκήρυξεν ἄκυρον τὴν ἐν Ἱερεῖα σύνοδον τοῦ 754 καὶ ἐθέσπισε τὰ περὶ προσκυνήσεως καὶ ὅχι λατρείας τῶν εἰκόνων.

Ἡ λύσις τῆς εἰκονομαχίας ἐπέφερε τὴν ποθητὴν προσέγγισιν πρὸς τοὺς λοιποὺς Πατριάρχας καὶ τὸν Πάπαν, ὅστις ὠνόμασε τὴν Εἰρήνην (ἡ Ἐλένη). Ἡ Σύνοδος μάλιστα ἔλυσε καὶ δογματικῶς τὸ ζήτημα μὲ βάσιν τὰ συγγράμματα τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, διακηρύξασα ὅτι ἡ τιμητικὴ προσκυνήσις τῶν εἰκόνων δὲν ἀποδίδεται εἰς τὸ ξύλον καὶ εἰς τὸ χρῶμα ἀλλὰ μεταβαίνει εἰς τὸ παριστανόμενον πρόσωπον, τὸν ἄγιον. Οὕτως ἀποκατεστάθη ἡ Ὁρθοδοξία εἰς τὸ κράτος καὶ ἡ εἰρήνη μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.

11. Β' περίοδος τῆς Εἰκονομαχίας (813 - 846)

Ὁ Λέων ὁ Ε' ὁ Ἀρμένιος (813 — 820) διέπραξε τὸ σφάλμα ν' ἀνακινήσῃ τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων, τὸ ὁποῖον καὶ τὴν ἰδίαν του καταστροφὴν ἐπέφερε καὶ τὸ κράτος ἐζημίωσεν. Οὗτος συνεκάλεσε τοπικὴν

σύνοδον εἰς τὰς Βλαχέρνας (815), ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ νέου πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Θεοδότου, φίλου τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ σύνοδος αὕτη ἠκύρωσε τὰς ἀποφάσεις τῆς Ζ' οἰκουμενικῆς Συνόδου τοῦ 787 τῆς ἐπὶ Εἰρήνης γενομένης. Ὅπως ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ὁ μέγας θεολόγος Ἰωάννης Δαμασκηνός, ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου ὁ κυριώτατος ὑπερασπιστὴς τῆς εἰκονολατρείας ἦτο ὁ μορφωμένος μοναχὸς Θεόδωρος Στουδίτης, ὁ ὁποῖος ὡς εἶδομεν, ἀντετάχθη κατὰ τῶν οἰκονομικῶν μέτρων τοῦ Νικηφόρου Α'. Ὁ

40. Θεοδώρα, σύζυγος τοῦ Θεοφίλου.
(Μικρογραφία τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης ἐν Ρώμῃ)

Θεόδωρος ἐξωρίσθη· καὶ ἐκεῖθεν ὅμως ἐξηκολούθει μέχρι τῆς τελευταίας του πνοῆς νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς γνώμας του δι' ἀλληλογραφίας.

Αἱ εἰκόνες ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῆς συνόδου τοῦ 815 «ἀπόβλητοι», ἀπεμακρύνθησαν λοιπὸν ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας, ἤρχισαν δὲ διωγμοὶ καὶ ἐξορίαι κατὰ τῶν εἰκονοφίλων. Ὁ λαός, ὅστις ἐλάτρευε τὸν Λέοντα διὰ τὰς κατὰ τῶν Βουλγάρων νίκας, διετέθη δυσμενῶς καὶ ἤρχισε νὰ τὸν μισῇ.

Καὶ οἱ δύο μετὰ τὸν Λέοντα αὐτοκράτορες ὑπῆρξαν εἰκονομάχοι. ὁ δὲ στασιαστὴς Θωμᾶς Καππαδόκης, ἐκμεταλλευόμενος τὸ ζήτημα τῶν

εικόνων, ἐχαρακτήρισε τὸ καθαρῶς φίλαρχον κίνημά του ὡς εἰκονόφιλον. Ὁ Θεόφιλος (829 — 842) ἐκάλεσε σύνοδον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἣ ὁποία ἀπεφάσισε τὴν καταδίκην τῶν εἰκόνων καὶ κατήργει τὴν ἐπίκλησιν τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μιχαήλ Γ' (842 — 767) ἡ Θεοδώρα, ἀναλβαροῦσα τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ της, ἠθέλησε νὰ λύσῃ ὀριστικῶς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων. Ἡ οἰκογένεια τῆς Θεοδώρας ἤτο πάντοτε εἰκονόφιλος, ὡς οἱ ἀδελφοί της Βάρδας καὶ Πέτρον ᾤς. Ὁ εἰκονομάχος πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως καθηρέθη καὶ ἐστάλῃ εἰς μοναστήριον, ὃ δὲ νέος, γνωστὸς διὰ τὰ εἰκονοφιλά του αἰσθήματα, προήδρευσε τῆς συνόδου τοῦ 843, κατ' ἀπόφασιν τῆς ὁποίας ἐγινεν ὀριστικὴ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων. Ὅλα τὰ διατάγματα κατὰ τῶν εἰκονοφίλων κατηργήθησαν. Τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς τοῦ 843 ἐγίνε μεγάλη τελετὴ. Ἀπὸ τότε ἡ ἡμέρα αὕτη εἶναι ἐξαιρετικῆς σημασίας διὰ τὸν Ὁρθοδόξον, προσέλαβε μετὰ τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν εὐρύτερον περιεχόμενον καὶ ἐορτάζεται σήμερον ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων ὡς Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας.

Τοιοτοτρόπως ἔληξεν ὀριστικῶς ὁ ἀγὼν κατὰ τῶν εἰκόνων, ἐντὸς ὀλίγων δὲ ἐτῶν ἐλησμονήθησαν τὰ πάθη καὶ τὰ μίσση. Μετὰ ἀγῶνας 120 ἐτῶν, ἐγινεν ὀριστικὴ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων καὶ ἀπέτυχεν ἐν μέρει τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιον τῶν Ἰσαύρων. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο διηρέθησαν οἱ χριστιανοὶ εἰς δύο μερίδας ἀλληλομισουμένας καὶ ὑπέστη ἐκ τῶν ταραχῶν τὸ κράτος μεγάλας καταστροφάς.

Ἐκεῖνο πάντως τὸ ὁποῖον προέκυψεν ἐκ τῆς εἰκονομαχικῆς ἔριδος, εἶναι ὅτι τὸ κράτος ἔδωκε τὴν τελικὴν λύσιν, ἡ ἐξουσία τοῦ αὐτοκράτορος ἐξῆλθεν ἐκ τῆς περιπετείας ἐνισχυμένη, περιορίσθη δὲ ἡ ἰσχύς τῶν ὁπαδῶν τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀνεγνώριζον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίῃ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπεξέτειναν καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τὴν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐποπτεῖαν.

12. Ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ αἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὴν Δύσιν.

Σημαντικὸν γεγονὸς τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ Γ' εἶναι ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς διαφόρους Σλαβικοὺς λαούς, ἡ ὁποία ἔδωκε

γόητρον εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸ Κράτος. Τὸ ἔτος 849 ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμόν ὅσοι Σλάβοι εἶχον κατὰ καιροὺς εἰσχωρήσει εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἶχον ὀριστικῶς ἐγκατασταθῇ ἐκεῖ. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς αὐτῶν ἐπετάχυνε τὴν ἀφομοίωσιν των, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους οὔτε ἔγνος σλαβικὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Σπουδαιότερος ἀκόμη ἦτο ὁ προσηλυτισμὸς πυκνοτάτων σλαβικῶν πληθυσμῶν, οἱ ὅποιοι κατέκουν τὴν Βουλγαρίαν, Ρουμανίαν, Βοημίαν καὶ Οὐγγαρίαν. Ἦδη ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος (610 — 641), κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον Ζ' τὸν Πορφυρογέννητον, ἐφρόντισε διὰ τὸν ἐκχριστιανισμόν τῶν Σέρβων καὶ Κροατῶν. Εἰς τὴν Βουλγαρίαν Ἑλληνες μοναχοί, ὅπως ὁ Θεόδωρος Κουφαρᾶς, ὁ ἐπίσκοπος Ἀδριανουπόλεως Μιχαήλ (813) καὶ ἄλλοι αἰχμάλωτοι εἶχον ὅπως δὴποτε παρασκευάσει τὸ ἔδαφος διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Δύο ἱεραπόστολοι ἐκ Θεσσαλονίκης, οἱ ἀδελφοὶ Μεθόδιος καὶ Κύριλλος, ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Μοραβίαν (Τσεχοσλοβακίαν), ἐπὶ Μιχαήλ Γ' καὶ πατριάρχου Φωτίου, μετ' ἄλλων συνεργατῶν μοναχῶν καὶ τεχνιτῶν. Ἐκ τῶν δύο ἀδελφῶν πρακτικώτερος ἦτο ὁ Μεθόδιος, διακριθεὶς ὡς διοικητὴς σλαβικῆς ἐπαρχίας καὶ ἔπειτα ὡς ἡγούμενος μονῆς. Ὁ Κύριλλος ἦτο ἀληθῶς σοφός, μαθητὴς τοῦ Φωτίου τοῦ μεγάλου, καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ λαμπρὸς ὡς ὁ ἀδελφός του κληρικός. Οὗτοι κατήρτισαν σλαβικὸν ἀλφάβητον τὸ Κυρίλλειον λεγόμενον, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἑλληνικῆς μεγαλογραμμιάτου γραφῆς, καὶ ἡδυνήθησαν οὕτω νὰ μεταφράσουν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν σλαβωνικὴν τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰ ἀναγκαῖα λειτουργικὰ βιβλία, προσελκύσαντες, λόγῳ τῆς χρήσεως τῆς ἐγχωρίου γλώσσης, τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ εἰς τὴν νέαν θρησκείαν καὶ τὸν βυζαντινὸν πολιτισμόν. Διὰ τῶν μεταφράσεων των οἱ δύο ἱεραπόστολοι δὲν διέδωσαν μόνον τὸν Χριστιανισμόν, ἀλλ' ἔθεσαν καὶ τὰς βάσεις τῆς σλαβικῆς φιλολογίας. Οὗτοι ἐδίδαξαν καὶ ἐμόρφωσαν πολλοὺς μαθητάς, οἱ ὅποιοι συνέχισαν τὸ ἔργον τῶν διδασκάλων των εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν Σερβίαν.

Οἱ δύο Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ εἶχον προηγουμένως ἀποσταλῇ ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Βυζαντίου καὶ εἰς τὴν Κριμαίαν (860), διὰ πολιτικὰς ὑποθέσεις καὶ ὅπως διαδώσουν τὸν Χριστιανισμόν εἰς τοὺς Χαζάρους Τούρκους, εἰς τὴν ἀποστολὴν δὲ τούτων ὀφείλεται ἡ σύναψις στενωτέρων σχέσεων μεταξύ Χαζάρων καὶ Βυζαντίου.

Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου συστηματικῶς ἐπεδίωξαν τὸν ἐκ-
 χριστιανισμὸν τῶν ἁλλοθρήσκων δι' ἱεραποστόλων καὶ διὰ λόγους χρι-
 στιανικῆς εὐσεβείας καὶ διότι οἱ προσηλυτιζόμενοι βάρβαροι ἀπέβαινον
 φίλοι καὶ σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου. Ἡ ἐνέργεια τῆς εὐρυτάτης αὐτῆς
 χριστιανικῆς προπαγάνδας εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς βυζαντινῆς πο-
 λιτικῆς, διότι κατῴρθανε νὰ ἀσχῇ ἐπὶ τῶν ἐκχριστιανιζομένων βαρβά-
 ρωὶ μεγάλην ἐπιρροήν.

Ἄλλο ἀξιομνημόνευτον γεγονός ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Γ'
 εἶναι τὸ σοβαρὸν ἐπεισόδιον μεταξὺ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου
 καὶ τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης. Ἐπειδὴ ὁ πατριάρχης Ἰγνάτιος, αὐ-
 στηρὸς καὶ σθεναρὸς, ὡς ἦτο, ἀπηγόρευεν εἰς τὸν Βάρδαν τὴν θείαν
 μετάληψιν διὰ τὴν ἀνηθικότητά του, ὁ πανίσχυρος Βάρδας, μὴ ἀνεχθεὶς
 τοῦτο, καθήρесе διὰ τῆς βίας τὸν Ἰγνάτιον καὶ ἐξώρισεν ἔπειτα αὐτὸν
 εἰς τινα νῆσον τῆς Προποντίδος. Ὁ Βάρδας διώρισε πατριάρχην τὸν
 Φώτιον (858) κανονικῶς ἐκλεγέντα διὰ συνόδου λαϊκὸν ἐξόχου
 μορφώσεως καὶ ἱκανὸν πολιτικόν, ὅστις, διελθὼν ἐντὸς μιᾶς ἐβδομάδος
 πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα, ἀνῆλθεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν
 θρόνον. Ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ θρόνου ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ἰγνατίου μεγάλη
 μερὶς τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἐθεώρησεν ὡς ἀντικανονικὴν, ὁ δὲ Ἰγνά-
 τιος δὲν παρητήθη οὔτε ἀνεγνώρισε τὸν Φώτιον.

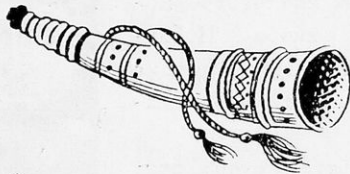
Ὁμοίως ὁ πάπας τῆς Ρώμης Νικόλαος ὁ Α', φιλόδοξος καὶ
 ἰσχυρὸς ὡς ἦτο, δὲν ἀνεγνώρισε τὸν Φώτιον καὶ ἔνεκα τούτου ἐψυχρά-
 νθησαν αἱ σχέσεις Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως, περισσότερον δέ,
 ἐπειδὴ ἡ Ρώμη ἀνεμείχθη εἰς τὰ βουλγαρικὰ πράγματα.

Ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Βόγορις βαπτισθεὶς χριστιανὸς καὶ ὁνο-
 μασθεὶς Μιχαὴλ ὑπὸ ἱεραποστόλων τοῦ πατριάρχου μὲ ἀνάδοχον τὸν
 αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Γ', δι' ἀπεσταλμένου του (864) μετ' ὀλίγον πο-
 νήρως σκεπτόμενος τὴν ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου ἀνεξαρτησίαν του, ἐζήτησεν
 ἀπὸ τὸν πάπαν ἐπισκόπους, οἱ ὅποιοι εἰσῆγαγον τὴν λατινικὴν εἰς τὴν
 λειτουργίαν καὶ προσεπάθησαν νὰ ἐπεκτείνουν τὰ δικαιώματα τοῦ πάπα
 εἰς ὅλην τὴν Βουλγαρίαν (866).

Τότε ὁ Φώτιος, ὡς πρόμαχος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς πνευ-
 ματικῆς ἀνεξαρτησίας του κατὰ τῆς Ρώμης, ἀπέστειλε τὴν ἐγκύκλιον
 ἐπιστολὴν τὸ 867. Ἐν αὐτῇ ἐκθέτει τὰς διαφορὰς εἰς τὴν τελετουργικὴν
 τάξιν καὶ εἰς τὸ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγίου Πνεύματος τὰς ὑπαρχού-
 σας μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, καταγγέλλει δὲ τὰς παπικὰς περὶ πρω-

τείου ἀξιώσεις καὶ τὰς ἐπεμβάσεις εἰς τὴν δι' ὀρθοδόξων ἐκχριστιανισθεῖσαν Βουλγαρίαν. Οἱ λόγοι τῆς δογματικῆς διαφορᾶς καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ἦσαν ἀκόμη δευτερεύοντες, πρωτεύων δὲ τότε ἦτο ὁ ἐθνικός, δηλ. ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πρωτείων τῆς Ρώμης.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, χειραφετηθὲν πολιτικῶς ἀπὸ τῆς Ρώμης ἤδη πρὸ πολλοῦ ἐπὶ Φωτίου ἐχειραφετήθη καὶ ἐκκλησιαστικῶς καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ μέγας πατριάρχης λαμπρῶς ἐπραγματοποίησε τὸ πολιτικὸν ἐκκλησιαστικόν του πρόγραμμα. Ἡ ἐπέμβασις τοῦ πάπα ἐξακτηρίσθη παράνομος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία διὰ συνόδου καθήρесе τὸν πάπαν Νικόλαον Α', οὗτος δὲ πάλιν διὰ τοπικῆς ἐν Ρώμῃ συνόδου καθήρесе τὸν Φώτιον (867).

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ (867 - 1057)

13. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών (867 - 886)

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ αὕτη ἐβασίλευσεν ἐπὶ 200 περίπου ἔτη, ἀνῆλθον δὲ εἰς τὸν θρόνον 17 βασιλεῖς, οἱ περισσότεροι τῶν ὁποίων ἐπέδειξαν στρατιωτικὰς ἀρετὰς καὶ σπάνια προτερήματα. Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν συνεδύαζον διπλωματικὴν εὐστροφίαν καὶ διοικητικὸν πνεῦμα, προσεπάθησαν δὲ ν' αὐξήσουν τὸν δημόσιον πλοῦτον. Πάντες δὲ ἀνεξαίρετως ἐφιλοδόγησαν νὰ καταστήσουν τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν τὸ ἰσχυρότερον κράτος τοῦ κόσμου. Ὡστόσο ἐπὶ μακρὸν ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία καὶ εἶδεν ἡμέρας ἀπαραμίλλου αἵγλης καὶ ἀληθοῦς ἀναγεννήσεως.

Ἡ δυναστεία αὕτη ὀνομάζεται **Μακεδονικὴ** ἐκ τοῦ ἰδρυτοῦ της Βασιλείου τοῦ Α', τοῦ ἀποκαλουμένου Μακεδόνας, διότι κατήγετο ἐκ τῆς περιφερείας τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἀπὸ τὴν Χαριούπολιν, ἥτις τότε διοικητικῶς ὑπήγετο εἰς τὸ θέμα Μακεδονίας.

Ἡ μήτηρ τοῦ Βασιλείου ἐλέγετο Παγκαλὴ (θηλ. τοῦ Πάγκαλος, ὅπως Μαξιμὴ θηλ. τοῦ Μάξιμος καὶ Θεοφανὴ θηλ. τοῦ Θεοφάνης). Ὁ Βασίλειος εἰσῆλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα ὡς ἱπποκόμος τοῦ αὐτοκράτο-

41. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών.
(Μικρογραφία 14ου-15ου αἰῶνος)

ρος Μιχαήλ Γ', περὶ τὸ ἔτος 856 καὶ διὰ τῆς μεγάλης ἐπιτηδεϊότητος, τῆς σωματικῆς ρώμης καὶ τῆς πνευματικῆς εὐφυΐας αὐτοῦ κατώρθωσε νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ ἀξιωματος τοῦ καίσαρος. Δὲν ἐδίστασεν ὁ Βασίλειος διὰ τοῦ ἐγκλήματος νὰ ἀνέλθῃ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον. Διότι, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του, ἐδολοφήνησε τὸν Βάρδαν, καὶ τὸν βασιλέα Μιχαήλ Γ', εὐεργέτην του. Ὁ Β α σ ί λ ε ι ο ς μετὰ τὴν κατάρληψιν τοῦ θρόνου, ἐπέδειξε μεγάλας ἀρετάς, πολιτικὰς καὶ διοικητικὰς, ἐκέρδισε δὲ τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ διὰ χρηστῆς διοικήσεως καὶ λαμπρᾶς οἰκονομικῆς πολιτικῆς.

Κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ὁ Βασίλειος ὁ Α' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, τὸ κράτος εὗρίσκετο εἰς πολὺ δύσκολον θέσιν, εἶχε δὲ ἀνάγκην γενικῆς ἀναδιοργανώσεως. Ὁ Βασίλειος κατώρθωσε ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὸ μέγα ἔργον, ἐπανάφερε τὴν τάξιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἀποκατέστησε τὸ γόητρον τοῦ κράτους εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Πρώτη φροντίς τοῦ Βασιλείου ἦτο ν' ἀναπτύξῃ τὰς φιλικὰς σχέσεις μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο ἐπανάφερεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν Ἰγνάτιον, ὡς ἀδίκως καταβιβασθέντα τοῦ θρόνου καὶ ὡς φίλον τοῦ πάπα. Ὁ Φώτιος καθηρέθη, ἀνεθεματίσθη καὶ ἐξωρίσθη. Τότε ἤρθη διὰ πολὺν χρόνον τὸ σχίσμα, μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, αἱ φιλικαὶ δὲ σχέσεις αὐτῶν διετηρήθησαν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου, τὸν ὁποῖον διεδέχθη καὶ πάλιν ὁ Φώτιος.

Ὁ Βασίλειος ἀνεγνώριζε τὴν ἀξίαν τοῦ μεγάλου Φωτίου, ὁ δὲ πάπας τῆς Ρώμης Ἰωάννης ὁ Η', ὡς ἐπιδέξιος πολιτικός, ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀντιπροσώπους, οἱ ὅποιοι συνεφώνησαν διὰ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Φωτίου ὡς κανονικοῦ πατριάρχου.

Εἰς τὸ ζήτημα τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ὁ Βασίλειος ἠκολούθησε τὴν συνήθη πολιτικὴν τοῦ Βυζαντίου. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του, διεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τοὺς Σλάβους τῆς Δαλματίας καὶ ἐβαπτίσθησαν οἱ τελευταῖοι ἐλάχιστοι Ἕλληνες εἰδωλολάτραι τῆς ὀρεινῆς Μάνης. Ἐπίσης ὁ Βασίλειος ἐπεδίωξε νὰ ἐκχριστιανίσῃ τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Ρώσους. Ἀνακαίνισε καὶ ἱδρυσεν πολλὰς ἐκκλησίας, μετὰ τῶν ὁποίων ὀνομαστή ἀπέβη ἡ ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων κτισθεῖσα Νέα Ἐκκλησία, ἐφάμιλλος τῆς Ἀγίας Σοφίας κατὰ τὴν πλουσίαν διακόσμησιν, ὅχι ὅμως καὶ κατὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἀξίαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Σικελίας ἐπεκτεί-

νουν τὰς πειρατικές των ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Κάτω Ἱταλίαν καὶ τὴν Δαλματίαν. Ὁ Νικήτας Ὁρῶφας, ἱκανὸς ναύαρχος, ἐξεκαθάρισε μὲ ἑκατὸν μεγάλα πλοῖα τὴν Ἀδριατικὴν ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς καὶ Σλάβους πειρατὰς, ὅθεν ἠϋξήθη τὸ γόητρον τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Δαλμάται, Κροάται καὶ Σέρβοι κατέστησαν φίλοι καὶ σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου, συμπληρωθέντος ἐπὶ Βασιλείου καὶ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ αὐτῶν.

Ὁ Ὁρῶφας, ἐπανελθὼν, ἀνέλαβεν ἐκστρατεῖαν κατὰ τῶν ἐκ Κρήτης Ἀράβων, τῶν ὁποίων τὸν στόλον τολμήσαντα νὰ εἰσέλθῃ εἰς Προποντίδα κατέστρεψε διὰ τοῦ ὕγρου πυρὸς (881). Ἀκολουθῶς ἦλθεν ὁ Ὁρῶφας εἰς τὸν Σαρωνικόν, ὅπου συνήθως ἐκρύπτοντο πειρατικὰ πλοῖα, καὶ πληροφορηθεὶς, ὅτι οἱ Ἀράβες ἐλεηλάτουν τὰ παράλια τοῦ Κορινθιακοῦ, δὲν περιέπλευσε τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ διαπεράσας διὰ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου τὸν στόλον του εἰς τὸν Κορινθιακόν, κατεδίωξε τοὺς Ἀράβας,

Ἐκτὸς τοῦ Νικήτα Ὁρῶφα, ὁ Βασίλειος Α' ἐξέλεξε καὶ ἄλλον ἱκανὸν ναύαρχον, τὸν ἐκ Συρίας Νάσαρ, ὅστις συνέχισε τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἀράβων, ἐπανειλημμένως νικήσας τούτους παρὰ τὴν Μεθώνην, τὴν Ζάκυνθον καὶ τὴν Κάτω Ἱταλίαν. Ἡ ἀνάγκη τῆς καταπολεμήσεως τῆς πειρατείας καὶ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Σαρακηνῶν ἔφερε πάλιν τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν Ἱταλίαν, ὅπου ὅμως δὲν ἐπεκράτησεν ἐπὶ πολὺ.

Ὁ Βασίλειος ὁμοίως προώθησε τὰ ἀνατολικά σύνορα τοῦ κράτους εἰς βάρος τῶν Ἀράβων, ἐκμεταλλεόμενος τὰς μεταξὺ των ἔριδας. Ἐπὶ δέκα ἔτη (871 — 880) ἐξηκολούθησεν ὁ πόλεμος εἰς τὴν Ἀνατολήν, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐξεστράτευσεν δις αὐτοπροσώπως ὁ Βασίλειος, κατορθώσας νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ σύνορα καὶ νὰ ἀπελευθερώσῃ πολλοὺς χριστιανοὺς αἰχμαλώτους.

Ὁ Βασίλειος, ἀποθανὼν τὸ 886, ἄφησε τὸ κράτος του ἀπὸ οἰκονομικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἀπόψεως εἰς ἀρίστην κατάστασιν, καθὼς καὶ ἀπὸ διοικητικῆς. Διότι ἤμειβε τοὺς καλυτέρους ἐκ τῶν ὑπαλλήλων καὶ ἐτιμῶρει τοὺς κακοὺς καὶ ἀνικάνους, εἶχε δὲ τὸ προτέρημα νὰ ἐκλέγῃ τοὺς καταλληλοτέρους ὡς βοηθοὺς του, ἔστω καὶ μεταξὺ τῶν πολιτικῶν του ἀντιπάλων. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς εἰκοσασετοῦς βασιλείας του ἐτακτοποίησε κατὰ τὸν καλῦτερον τρόπον τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους του καὶ ἐθεμελίωσε τὴν δυναστείαν του.

14. Λέων ΣΤ' ὁ Σοφὸς (886 - 912)

Τὸν Βασιλείον διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Λέων, ὅστις τυχὼν ἐπιμελοῦς μορφώσεως καὶ ἀσχοληθεὶς ἰδιαιτέρως εἰς μελέτας, ἐπωνομάσθη διὰ τοῦτο σοφός. Παρημέλησε τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον καὶ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις ἐπολιτεύθη κακῶς. Ἐπ' αὐτοῦ τὸ κράτος ὑπέστη μεγάλας ζημίας ἀπὸ τοῦς Σαρακηνοῦς τοῦς Βουλγάρους καὶ τοῦς Ρώσους.

Μὲ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοῦς Βουλγάρους τὸ βουλγαρικὸν κράτος ἐτήρησε φιλικὴν πολιτικὴν ἔναντι τοῦ Βυζαντίου, ἐφ' ὅσον τοῦλάχιστον ἐβασίλευεν ὁ Βόγορις. Τούτου ὁ υἱὸς Συμεὼν ἐστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἐκπαιδευθῇ. Διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἡ βυζαντινὴ τέχνη, ἐκτίσθησαν πολλαὶ ἐκκλησίαι καὶ διὰ τὰς λειτουργικὰς ἀνάγκας τῶν νέων χριστιανῶν ἐχρησιμοποιήθησαν αἱ μεταφράσεις Κυρίλλου, Μεθοδίου κ.ἄ. εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν καὶ οὕτω συνετελέσθη ὁ ἐκσλαβισμὸς τῶν τουρκικῆς καταγωγῆς Βουλγάρων.

Ἐπίσης ἐνισχύθησαν αἱ

ἐμπορικαὶ σχέσεις τῶν Βουλγάρων μετὰ τοῦ Βυζαντίου, διότι εἰσῆγοντο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰκόνες, κηρός, βιβλία, πολυτελεῖ ἄμφια κ.ἄ. Εἰρηνικὴ λοιπὸν καὶ ὄχι κατακτητικὴ ὑπῆρξεν ἡ πολιτικὴ τοῦ Βογρίδος, ὅστις ἀνεβίβασε τὸν υἱὸν τοῦ Συμεὼν εἰς τὸν θρόνον πρὶν μεταβῆ εἰς μονήν. Ἐπὶ τοῦ Συμεὼν ἠλλαξεν ἡ βουλγαρικὴ πολιτικὴ, διότι οὗτος

42. Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός.

(Μικρογραφία 14ου αἰῶνος, ἐν τῇ Πανεπιστημιακῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Βολωνίας)

εὐθὺς ἀπηγόρευσε τὴν χρῆσιν τῶν ἐλληνικῶν βιβλίων καὶ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, πρᾶγμα, ὅπερ προεκάλεσεν ἀντίποινα, μεταφορὰν τοῦ τε-λωνειακοῦ κέντρου τῶν ἐμπορευμάτων τῶν Βουλγάρων ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Θεσσαλονίκην καὶ περιορισμὸν τοῦ ἐλληνοβουλγαρικοῦ ἐμπορίου.

Λαβὼν τοῦτο ὡς ἀφορμὴν ὁ Συμεὼν, ἤρχισε φοβερὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους (893). Ἦναγκάσθη ὅμως ν' ἀναστείλῃ τὰς λεηλασίας, διότι οἱ Οὐγγροι, ὑποκινούμενοι ὑπὸ τῆς βυζαντινῆς διπλωματίας, εἰσέβαλον εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Οἱ Βούλγαροι ἐνίκηθησαν ὑπὸ τῶν Οὐγγρων κατὰ κράτος καὶ ὁ Συμεὼν μόλις ἐσώθη, συνῆψε δὲ εἰρήνην μὲ τὸ Βυζάντιον (895). Τὰς διαπραγματεύσεις διεξήγαγε διπλωμάτης ὀνομαστός, ὁ Λέων Χοιροσφάκτης, ἐκ Πελοποννήσου καταγόμενος. Παρὰ ταῦτα ἐπανελήφθησαν σκληρότεροι οἱ ἀγῶνες μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων ἐπὶ Συμεὼν, ἀποβλέποντος εἰς καταστροφὴν καὶ λεηλασίαν τῶν βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ἕτερον ἀξιοσημεῖον γεγονὸς εἶναι ἡ ἄλωσις τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ 904, ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀρνησιθρήσκου Λέοντος Τριπολίτου. Ἡ πόλις, ἀριθμοῦσα τότε 200 χιλιάδας κατοίκων, ἐληλατήθη φρικωδῶς, μέγα δὲ μέρος τῶν κατοίκων ἐσφάγη καὶ ἡχμαλωτίσθη. Ἐκτοτε αἱ παράλιοι ἐλληνικαὶ πόλεις καὶ αἱ νῆσοι ἔτρεμον τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σαρακηνῶν, οἱ ὅποιοι καὶ εἰς τὴν Δύσιν, συμπληρώσαντες τὴν κατάκτησιν τῆς Σικελίας, λεηλατοῦντες, ἔφθανον μέχρι τῆς Ρώμης.

Ἐπὶ Λέοντος ΣΤ' ἐνεφανίσθη καὶ πάλιν ὁ κίνδυνος ἐκ μέρους τῶν Ρῶς ἢ Ρώσων. Οὗτοι κατελθόντες, ὡς εἶδομεν, ἐκ Σκανδιναβίας καὶ καταλαβόντες τὴν περὶ τὸ Κίεβον χώραν, ἔδρυσαν κράτος εἰς τὸ ὅποῖον ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν ἐδόθη τὸ ὄνομα Ρωσία.

Πρῶτος ἀρχηγὸς τῶν Ρώσων ἀναφέρεται ὁ Ροῦρικ. Ἐπὶ τοῦ Ὀλέγ, κηδεμόνος τοῦ υἱοῦ τοῦ Ροῦρικ Ἰγώρ, τὸ ρωσικὸν κράτος ἐπέξετάθη μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

Ἐπὶ Λέοντος ὁ Ὀλέγ, ὀδηγῶν τοὺς Ρώσους μὲ τὰ μονόξυλά του, ἐπεχείρησεν ἐκστρατεῖαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (907), τὴν ὁποίαν δὲν ἀναφέρουν οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ἀλλὰ τὸ ρωσικὸν χρονικόν, τὸ λεγόμενον τοῦ Νέστορος.

Κατ' οὐσίαν δὲν ἔγινε μάχη διότι οἱ Βυζαντινοὶ ἔκλεισαν τὸν Κερά-

τιον κόλπον με ἄλυσίδα καὶ οἱ Ρῶσοι, σύραντες τὰ πλοιάριά των εἰς τὴν ξηράν, κατέληξαν εἰς συμφωνίαν με τοὺς Βυζαντινοὺς. Κατ' αὐτὴν ἐπετρέπετο εἰς τοὺς Ρώσους νὰ ἐμπορεύωνται ἐν Κωνσταντινουπόλει, νὰ μὴ ἔρχωνται περισσότεροι τῶν 50, νὰ μὴ φέρουν ὅπλα καὶ νὰ κατοικοῦν εἰς ὠρισμένην συνοικίαν.

Ὁ Λέων ἀπέθανε τὸ 912, εἰς νέαν σχετικῶς ἡλικίαν, καταλιπὼν τὸν ἐκ τετάρτου γάμου υἱὸν τοῦ Κωνσταντίνου, ὡς διάδοχόν του. Ἐντελῶς ἡδιαφόρησε διὰ τὰ εἰς βάρος του σχόλια τῶν συγχρόνων διὰ τοὺς τέσσαρας γάμους, ὅσον καὶ διὰ τὴν ἐκ τούτου προκληθεῖσαν ἔριν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν.

15. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος (912 - 959)

Οὗτος, ἑπταετὴς τὴν ἡλικίαν, ἐστέφθη βασιλεὺς, ἐπετροπεύετο δὲ κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ θείου του Ἀλεξάνδρου καὶ ἔπειτα ὑπὸ τῆς μητρὸς του Ζωῆς. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νικολάος ὁ Μυστικός, εὐφυὲς καὶ μέγας πολιτικός, ἔδωκεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ἱκανὸν βοηθόν, τὸν ναύαρχον Ρωμανὸν Λεκαπηνόν, ὅστις συνεβασίλευσε μετ' ἐκείνου (919 — 944). Ὁ Ρωμανὸς ἔσπεψε συναυτοκράτορας καὶ τοὺς τρεῖς υἱοὺς του καὶ τοιοῦτοτρόπως ἦσαν πέντε βασιλεῖς. Τὸ 945 ὅμως ὁ Κωνσταντῖνος κατώρθωσε ν' ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοὺς σφετεριστὰς καὶ ἐβασίλευσε μόνος. Ἡ τελευταία αὕτη περίοδος τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου ὑπῆρξεν ἰσχυρὰ καὶ ἔνδοξος. Τὸ γόητρον τῆς αὐτοκρατορίας ἀνυψώθη καὶ ὅλα τὰ κράτη ἐζήτουν νὰ συνάψουν φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Βυζαντίου.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου ἤρχισεν ἡ δευτέρα περίοδος τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ Συμεῶν, σκοπεύοντος νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν (913). Πεισθεὶς ὅμως ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Νικολάου Μυστικοῦ, ἀπεσύρθη, βεβαιώσας ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς εἰρήνικαί θὰ εἶναι αἱ σχέσεις τοῦ Βυζαντίου καὶ Βουλγαρίας. Ὁ Συμεὼν δὲν ἐτήρησε τὸν λόγον του οὔτε τὰ σύμφωνα εἰρήνης ἐφύλαξεν, ἀλλ' εὐθὺς ἐπέχειρσε νέας ἐπιδρομὰς εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, διότι αἱ ἐπιδρομαὶ ἀπέφερον πολλὰ πλούτη εἰς τοὺς βουλγάρους στρατιώτας.

Τὸ Βυζάντιον ἀπέστειλε κατὰ τοῦ Συμεῶν πολὺν στρατόν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Λέοντος Φωκῆ. Κατ' ἀρχὰς ὁ Συμεὼν ἦλθεν

εἰς δύσκολον θέσιν, ἀλλὰ τελικῶς ἐνίκησε παρὰ τὴν Ἀγχιάλον (917), τὸν Φωκᾶν, ὅστις μόλις διεσώθη. Μετὰ ταῦτα, ὁ Συμεὼν ἐπέζεττεινε τὰς ληστρικὰς τοῦ ἐπιχειρήσεις πρὸς τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ.

Κύριον σκοπὸν ὅμως εἶχεν ὁ Συμεὼν τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπειδὴ δὲ ἐστερεῖτο στόλου, συνεννοήθη μετὰ τοὺς Ἀραβας τῆς Ἀφρικῆς, ὅπως κατορθώσῃ καὶ ἀποκλείσῃ τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἀπὸ θαλάσσης (924). Ὁ Συμεὼν ὅμως, μὴ λαβὼν βοήθειαν ἀπὸ τοὺς Ἀραβας, ἠναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῇ, ἀρκεσθεῖς νὰ δεχθῇ τὰ ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ προσφερθέντα «μεγαλοπρεπῆ δῶρα» κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς. Ἐκτοτε ὁ Συμεὼν ἤρχισε νὰ ὀνομάζεται ὅλως περιέργως, «τσάρος τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ρωμαίων» (εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν τσάρος=βασιλεὺς), χωρὶς τὸ Βυζάντιον ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν τίτλον τοῦ τοῦτον. Ἐπὶ Συμεὼν μετεφράσθησαν εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἔργα τῶν Βυζαντινῶν, θεολογικὰ καὶ ἱστορικά, καὶ ἤρχισεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς βουλγαρικῆς φιλολογίας.

43. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος.
(Μικρογραφία 14ου-15ου αἰῶνος)

Τὸ Βυζάντιον ὑπέφερε πολὺ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Συμεὼν, ἀλλὰ τελικῶς ἐνίκησε τοῦτον μετὰ τὴν βοήθειαν τῶν Οὐγγρων καὶ Κροατῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεὼν (927) τὸ βουλγαρικὸν κράτος ἐξησθένησεν ἀπὸ ἐσωτερικὰς ἀνωμαλίας καὶ ἠκολούθησε κατ' ἀνάγκην φιλικὴν πολιτικὴν πρὸς τὸ Βυζάντιον.

Ἐκτὸς τῶν Βουλγάρων, καὶ οἱ Ἀραβες τῆς Ἀσίας ἐκινήθησαν κατὰ τοῦ Βυζαντίου, τὸ ὁποῖον νικηφόρως ἀντεπεξῆλθε, διότι ὁ γενναῖος στρατηγὸς Ἰωάννης Κουρκούας (919—942) συνέτριψε τὴν ἀραβικὴν δύναμιν. Ἐδιπλασίασεν οὕτω τὰς ἐλληνικὰς κτήσεις εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἐπεζέττεινε τὰ σύνορα τοῦ κράτους μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ Τίγρητος ποταμοῦ.

Ἐπίσης, οἱ Οὐγγροὶ, συγγενεῖς πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Φινλανδοὺς καὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Πατσινακῶν, ἐπροχώρησαν δυτικώτερον καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν ἀρχαίαν Παννονίαν. Ἐξ αὐτῆς οἱ Οὐγγροὶ ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς νοτίως τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῆς Θράκης. Τὸ Βυζάντιον, διὰ χρημάτων, ἐκράτει μακρὰν τοὺς Οὐγγρούς καὶ δι' ἱεραποστόλων εἰσήγαγε τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, ὅχι ὅμως συστηματικῶς καὶ ἐπιμόνως, ὥς ἔκαμε διὰ τοὺς Σλάβους. Τελικῶς ἐνίκησε τοὺς Οὐγγρούς, ἐπὶ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, ὁ στρατηγὸς Μαρριανὸς Ἀργυρὸς (961).

Τὸ 941 οἱ Ρῶσοι, ὑπὸ τὸν Ἰγῶρ, ἐπέδραμον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ διέπραξαν ἀρπαγὰς καὶ σφαγὰς εἰς τὰς παραλίας τοῦ Βοσπόρου. Οἱ στρατηγοὶ Ἰωάννης Κουρκούας καὶ Βάρδας Φωκᾶς κατεναυμάχησαν αὐτούς, ὁ δὲ πατρίκιος Θεοφάνης κατέκαυσε διὰ τοῦ ὕγρου πυρὸς τὸν στόλον των. Λέγεται, ὅτι ἐκ τῶν 1000 πλοίων τοῦ Ἰγῶρ, περισώθηκαν μόνον δέκα. Μετὰ τρία ἔτη, τὸ 944, οἱ Ρῶσοι ἐπανῆλθον ἰσχυρότεροι, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐνίκηθησαν καὶ ἡναγκάσθησαν νὰ εἰρηνεύσουν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγῶρ, ἡ χήρα βασίλισσα Ὁλγα, δεχθεῖσα τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὸ Κίεβον, διετήρησε φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸ Βυζάντιον. Αὕτη ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐγοητεύθη ἀπὸ τὰς λαμπρὰς τελετὰς καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἑλληνικῆς πρωτευούσης, ἔτυχε δὲ πολλῶν φιλοφρονήσεων.

Τοιοιυτοτρόπως ἡ βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' ἔληξε μὲ λαμπρὰς ἐξωτερικὰς ἐπιτυχίας, διότι καὶ εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν ὑπεστηρίχθη ὁ Ἑλληνισμός, τοῦ ὁποίου σώζονται μέχρι σήμερον λείψανα καὶ μεταξὺ τῶν Ἰταλῶν.

Ἀλλὰ καὶ τὰ Γράμματα ὑπεστήριξεν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἐσημειώθη μεγάλη ἀκμὴ αὐτῶν.

Ὁ ἴδιος ὑπῆρξεν ἀξιόλογος συγγραφεὺς, ἀσχοληθεὶς κυρίως εἰς ἔργα χρήσιμα εἰς τὴν πολιτείαν, ἐκίνησε δὲ καὶ τοὺς ἄλλους εἰς συγγραφὴν ποικίλων συγγραμμάτων θεολογικῶν, φιλολογικῶν, ἱστορικῶν καὶ ἱατρικῶν. Ἀνεκαίνισεν, ἐπίσης, διάφορα κτήρια ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐφρόντισε διὰ τὴν κοινωνικὴν πρόνοιαν. Ὡς πολιτικὸς ὁ Κωνσταντῖνος ἠκολούθησε τὸ παράδειγμα τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ εἰς τὴν νομοθεσίαν καὶ διπλωματίαν.

16. Ρωμανός Β' (959 - 963)

Τὸν Κωνσταντῖνον Ζ' διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Ρωμανὸς Β', εἰς ἡλικίαν 21 ἐτῶν. Ἡ βασιλεία τοῦ Ρωμανοῦ ὑπῆρξεν ἐνδοξοτάτη, ἕνεκα

τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιτυχιῶν, ὀφειλομένων εἰς ἐξόχους στρατηγούς, τοὺς ἀδελφούς Λέοντα Φωκᾶν καὶ Νικηφόρον Φωκᾶν. Οὗτοι ἦσαν υἱοὶ τοῦ στρατηγοῦ Βάρδα Φωκᾶ, ὁ ὁποῖος παρὰ τὴν μεγάλην του ἡλικίαν, μετεῖχεν ἀκόμη τοῦ στρατοῦ.

Τὸ 960, κατὰ διαταγὴν τοῦ Ρωμανοῦ, ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἀνέλαβε νὰ διαλύσῃ τὸ πειρατικὸν κράτος τῶν Σαρακηνῶν εἰς τὴν Κρήτην. Πρὸς τοῦτο παρεσκεύασε τὰ τῆς ἐκστρατείας μετὰ μεγάλης προσοχῆς, παραλαβὼν πολυάριθμον στόλον, τρόφιμα καὶ πολεμικὸν ὕλικόν. Παρὰ τὴν προσπάθειαν τῶν Ἀράβων, ὅπως ἐμποδίσουν τὴν ἀπόβασιν τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, ὁ Νικηφόρος

44. Ὁ Ρωμανὸς Β' καὶ ἡ σύζυγός του Εὐδοκία
εὐλογοῦμενοι ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.

(Ἐλεφαντοστοῦν τοῦ 11ου αἰῶνος, ἐν τῇ Ἑθνικῇ
Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

Φωκᾶς, προσεκτικὸς καὶ ἱκανὸς ὥς ἦτο, κατέλαβε μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν τὴν πρωτεύουσαν τῶν Ἀράβων Χά ν δ α κ α (τὸ νεώτερον Ἡράκλειον) καὶ κατόπιν τὴν νῆσον. Ὁ Νικηφόρος ἔφερεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πλῆθος αἰχμαλώτων καὶ ἄφθονα λάφυρα, ἐτέλεσε δὲ θρίαμβον εἰς τὸν Ἱππόδρομον.

Τοιοιυτοτρόπως ἡ ἑλληνικὴ μεγαλόνησος Κρήτη, μετὰ δουλείαν 136 ἐτῶν, ἐπανῆλθεν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ τῶν κατοίκων τῆς νήσου εἶχον δεχθῆ τὸν Ἰσλαμισμόν, ἐστάλη ὁ ἱεραπόστολος Νίκων, ὁ ἐπικληθεὶς Μετάνοεΐτε, διότι εἰς τὰ κηρύγματά του ἐπανελάμβανε τὴν λέξιν « μετανοεῖτε ». Οὗτος παρέμεινεν ἐπὶ πέντε ἔτη κηρύσσων, ἔκτισε πολλὰς ἐκκλησίας, ἐμόρφωσεν ἱερεῖς καὶ ἐστερέωσε τὴν ὀρθόδοξον πίστιν. Ὁ Νίκων, διδάζας καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἀσκητεύσας ἐν Σπάρτῃ, τιμᾶται ὡς πολιοῦχος ἄγιος αὐτῆς.

Ἐπίσης, διὰ μετοικεσίας εἰς τὴν Κρήτην πολλῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν Θράκην καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς νήσου ἐνισχύθη, κατορθώσας κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας νὰ δώσῃ δείγματα τῆς δυνάμεώς του μὲ ἀξιόλογα ἔργα ἀνδρείας. Μὲ τὴν ἀνάγκησιν τῆς Κρήτης οἱ Ἕλληνες ἐκυριάρχησαν πάλιν εἰς τὴν θάλασσαν.

Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ Λέων, στρατηγὸς τοῦ ἐν Εὐρώπῃ βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἐνίκησε τοὺς Ἀράβας τῆς Ἀσίας καὶ ἐτέλεσε θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁλοσχερῶς ὅμως ἐνίκησεν ὁ Νικηφόρος πλησίον τοῦ Εὐφράτου τοὺς Ἀράβας καὶ ἐκυρίευσεν πολλὰ φρούρια αὐτῶν (962).

Ὁ Ρωμανὸς ἀπέθανεν ἀφήσας δύο ἀνηλίκους υἱούς, τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Κωνσταντῖνον. Τότε λαὸς καὶ στρατὸς ἐκάλεσε τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν ν' ἀναλάβῃ τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους, ὡς ἐπίτροπος τῶν ἀνηλίκων υἱῶν τοῦ Ρωμανοῦ.

17. Νικηφόρος Β' Φωκᾶς (963 - 969)

Ἐκτὸς τῶν δύο υἱῶν του, ὁ Ρωμανὸς Β' εἶχε δύο θυγατέρας, τὴν Θεοφανῶ καὶ τὴν Ἀνναν, καὶ τὴν σύζυγόν του εἰς νεαράν ἡλικίαν.

Ὁ Νικηφόρος ἐνυμφεῦθη τὴν χήραν τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Πολυεύκτου, ἀφοῦ ὑπεσχέθη ὅτι θὰ ἐσέβετο τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα τῶν δύο ἀνηλίκων βασιλοπαίδων.

Τὰ περισσότερα ἔτη τῆς βασιλείας του ὁ Νικηφόρος διῆλθεν εἰς ἐκστρατείας, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐνδόξους. Μὲ τὰ ἐξαίρετα στρατηγικά του προσόντα κατώρθωσε νὰ ἐπιβάλλῃ σιδηρῶν πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατόν. Διὰ τοῦτο ὁ Νικηφόρος Β' θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους στρατιωτικὸς ὀργανωτὰς τοῦ κόσμου, τὸ δὲ βυζαντινὸν κράτος ἐπ' αὐτοῦ εἶχε στρατὸν ἄριστα ὀργανωμένον καὶ πειθαρχικόν.

Ὁ Νικηφόρος διεκρίθη εἰς τὰς κατὰ τῶν Ἀράβων ἐκστρατείας, εἶναι δὲ ὁ κατ' ἐξοχὴν Ἀραβομάχος βασιλεὺς. Ἐχων βοηθοὺς τοὺς λαμπροὺς στρατηγοὺς Λέοντα Φωκᾶν, ἀδελφόν του, καὶ Ἰωάννην Τσιμισκὴν, ἀνεψιόν του, ἐξεστράτευσεν εἰς Κιλικίαν κατὰ τῶν Ἀράβων, τοὺς ὁποίους ἐνίκησε καὶ ἐκυρίευσεν τὴν μεγάλην πόλιν Ταρσόν (965) καὶ ἄλλας τινὰς πόλεις. Διὰ τῆς διαλύσεως τοῦ κράτους τῆς Ταρσοῦ, ὁ Νικηφόρος Β' ἀπῆλλαξε τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀράβων. Δὲν ἐσταμάτησεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἀλλὰ ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Συρίαν, ἀπελευθερώσας τὴν Ἀντιόχειαν, ἣ ὁποία εὕρισκετο εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀράβων τρεῖς καὶ περισσότερον αἰῶνας. Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Κρήτης, Κιλικίας καὶ Συρίας συνετέλεσε νὰ ἀπελευθερωθῇ ἡ Κύπρος διὰ τοῦ στρατηγοῦ Νικήτα Χαλκούτζη, ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν κατοχὴν.

Ἐπὶ τοῦ Νικηφόρου Β' ἤρχισε νέος βουλγαρικὸς πόλεμος. Οἱ Βούλγαροι, ὅπως εἶδομεν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεὼν (927) εὕρισκοντο εἰς φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸ Βυζάντιον. Ὁ βασιλεὺς ὅμως τῶν Βουλγάρων Πέτρος δὲν ἤτο εἰλικρινής, διότι ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς Οὐγγρους νὰ διέρχωνται διὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ νὰ λεηλατοῦν τὰς Βυζαντινὰς ἐπαρχίας, ἰδίως τὴν Θράκην. Ὁ Φωκᾶς, ἐπιστρέψας ἐκ τῆς νικηφόρου κατὰ τῶν Ἀράβων ἐκστρατείας, δὲν ἠνέχθη τὴν κατάστασιν, ἐμήνυσεν δὲ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Πέτρον νὰ φανῇ εἰλικρινής εἰς τὴν συναφθεῖσαν μετὰ τοῦ Βυζαντίου εἰρήνην, νὰ ἐμποδίσῃ τὴν διάβασιν τῶν Οὐγγρων καὶ νὰ παύσῃ νὰ συνεργάζεται μετ' αὐτῶν.

Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἱκανοποιήθη ἡ ἀπαίτησίς του, ὁ Νικηφόρος ἐστράφη κατὰ τῶν Βουλγάρων. Διέπραξεν ὅμως τὸ σφάλμα νὰ καλέσῃ τοὺς Ρώσους κατὰ τῶν Βουλγάρων, ἀποστείλας δῶρα καὶ χρήματα εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ρώσων Σβιατοσλάβον ἢ Σφενδοσλάβον, ὅστις, νικήσας τοὺς Βουλγάρους, δὲν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν χώραν του, ἀλλ' ἤρχισεν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς πλουσίας ἐπαρχίας τοῦ Βυ-

ζαντίου. Ὁ Νικηφόρος γρήγορα ἀντελήφθη τὸ σφάλμα του, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα, δολοφονηθεὶς, ὁ διάδοχός του δὲ ἐκαθάρισε τοὺς λογαριασμοὺς μὲ τοὺς Ρώσους.

Ἐπίσης ἐπὶ Νικηφόρου Φωκᾶ, ὁ Βασιλεὺς Ὁθων Α΄ (936—973) τῆς νέας μεγάλης αὐτοκρατορίας, τῆς γνωστῆς ὡς « Ἀγία Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους » ἔλαβε τὸν τίτλον « αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων » (Imperator Romanorum) καὶ ἐζήτησεν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον νὰ ἀναγνώρισῃ τὸν τίτλον του. Πρὸς τοῦτο ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν ἐπίσκοπον Κρεμώνης Λιουτπράνδον. Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἔκαμε πολὺ κακὴν ὑποδοχὴν εἰς τὸν Λιουτπράνδον, ὅστις ἔγραψε πολλὰς συκοφαντίας καὶ ὕβρεις κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ὡς ἐκ τούτου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ πρῶτος μισέλλην εἰς τὴν Δύσιν.

Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἔλαβε μέτρα οἰκονομικὰ καὶ ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν στρατιωτικὴν νομοθεσίαν. Κατὰ παραγγελίαν του ἐγράφησαν στρατιωτικαὶ μελέται, αἱ ὁποῖαι φέρουν τὸ ὄνομά του. Ὁ Φωκᾶς ἐχρειάσθη πολλὰ χρήματα διὰ τὸν συνεχῆ κατὰ τῶν Ἀράβων ἀγῶνα. Διὰ τοῦτο περιώρισε τὰς δαπάνας καὶ ἐφορολόγησε τοὺς πλουσίους καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα. Ἀντιθέτως ἡῤῥξῃσε τὰς στρατιωτικὰς δαπάνας καὶ ἐφρόντισε μὲ κάθε τρόπον νὰ ἐνισχύσῃ τοὺς στρατιώτας, ὅπως μετὰ προθυμίας ὑπηρετοῦν τὸ κράτος.

Ὁ αὐτοκράτωρ Φωκᾶς περιποιεῖ τιμὴν εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅχι τόσον ὡς πολιτικός, διότι διέπραξε σφάλματα, ἀλλ' ὡς στρατιωτικός, διότι ὑπῆρξεν ἐκ τῶν μεγαλυτέρων τοῦ Βυζαντίου. Ὁ γενναῖος αὐτὸς αὐτοκράτωρ εἶχε κακὸν τέλος. Ὁ ἀνεψιός του Τσιμισκῆς, συνεννοηθεὶς μὲ τὴν αὐτοκράτειραν Θεοφανῶ, εἰσῆλθε τὴν νύκτα εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἐφόνευσε τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὸ δωμάτιόν του, καθ' ἣν ὥραν ἐκοιμᾶτο. Τὸ μαρτυρικὸν τέλος τοῦ Φωκᾶ ἐπροκάλεσε τὴν συγκίνησιν πολλῶν ἀνθρώπων, τινὲς τῶν ὁποίων ἔγραψαν ποιήματα καὶ ἀκολουθίαν ὡς εἰς ἄγιον, διότι ὑπῆρξε γνωστὴ ἡ θρησκευτικότης τοῦ Φωκᾶ.

18. Ἰωάννης Τσιμισκῆς (969 - 976)

Ἡ βασιλεία τοῦ Τσιμισκῆ, ἂν καὶ εἶχε παράνομον ἀρχήν, ὑπῆρξεν ἐνδοξος, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν διεξήχθησαν πολλοὶ καὶ

σκληροὶ πόλεμοι κατὰ τῶν ποικίλων ἐχθρῶν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Κατ' ἀρχὰς ὁ Τσιμισκῆς ἐστράφη κατὰ τῶν Ρώσων, οἱ ὅποιοι διέβησαν τὸν Αἰμον καὶ ἔφθασαν εἰς Φιλιππούπολιν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέστειλε τοὺς γενναίους στρατηγοὺς Βάρδα ν Σκληρόν καὶ Πέτρον Φωκά ν κατὰ τῶν Ρώσων, τοὺς ὁποίους οἱ Βυζαντινοὶ ἐνίκησαν. Κατόπιν, τὴν ἄνοιξιν τοῦ 971, ἐξεστράτευσεν ὁ ἴδιος ὁ Τσιμισκῆς, ἀφοῦ ἔλαβε μαζί του νέον σῶμα ἐκλεκτόν, τοὺς ἀθανάτους, 30.000 στρατόν, πολὺ ἵππικόν καὶ πολιορκητικὰς μηχανάς.

Ἐνῶ ὁ στρατὸς τοῦ Τσιμισκῆ διέβαινε τὸν Αἰμον, ὁ στόλος του, ἄνω τῶν 300 πλοίων, ἀνέπλεε τὸν Δούναβιν. Εἰς διάστημα μιᾶς ἐβδομάδος ὁ Τσιμισκῆς κατόπιν ραγδαίας προελάσεως, ἐνίκησε τοὺς Ρώσους πλησίον τῆς Πρεσλάβας (παρὰ τὸ σημερινὸν Τύρνοβον τῆς Βουλγαρίας) καὶ ἐκυρίευσεν τὴν πόλιν. Κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Πρεσλάβας διεκρίθη ὁ Θεοδόσιος Μεσανύκτης, ὅστις ἀνέβη πρῶτος εἰς τὸ τεῖχος. Ὁ Τσιμισκῆς δὲν ἠσυχάζει, ἀλλὰ σπεύδει πρὸς τὸ Δορύστολον (σημερινὴν Σιλίστραν), ὄχυράν πόλιν, ἔνθα διέμεναν ὁ Σβιατοσλάβος.

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ Βούλγαροι ἔλαβον θάρρος καὶ ἐστράφησαν κατὰ τῶν Ρώσων. Παρὰ τὸ Δορύστολον συνήφθη πεισματώδης μάχη, καθ' ἣν οἱ στρατηγοὶ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ ἔδειξαν γενναιότητα καὶ πεῖραν μεγάλην καὶ ὑπερίσχυσαν τῶν Ρώσων. Πολλαὶ χιλιάδες ρωσικοῦ στρατοῦ ἐφρονέθησαν καὶ πολλὰ ἐτραυματίσθησαν. Ὁ Σβιατοσλάβος ἐζήτησεν εἰρήνην ἀπὸ τὸν Τσιμισκῆν καὶ τὴν ἔδωκεν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν χώραν του. Καθ' ὁδὸν ὅμως ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Σβιατοσλάβου οἱ Πατσινάκκαι, οἱ ὅποιοι κατόικουν τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν. Πολλοὶ Ρῶσοι κατεσφάγησαν ὑπ' αὐτῶν, καθὼς καὶ ὁ Σβιατοσλάβος.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπερατώθη ἡ εἰς Βουλγαρίαν κατὰ τῶν Ρώσων ἐκστρατεία τοῦ Τσιμισκῆ (971), ὅστις ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐτέλεσε θρίαμβον. Ὁ πατριάρχης, οἱ ἄρχοντες καὶ ὁ λαὸς μὲ δάφνας ὑπεδέχθησαν τὸν νικητὴν αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον τόσον ταχέως κατέβαλε τὸν τρομερὸν Σβιατοσλάβον, ἀλλὰ καί, ἀναγκάσας τὸν Βασιλέα τῶν Βουλγάρων Βόριν νὰ παραιτηθῇ, διέλυσε τὸ βουλγαρικὸν κράτος καὶ ὑπήγαγε τὴν Βουλγαρίαν ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Ὁ Τσιμισκῆς προσήρτησε τὴν

Βουλγαρίαν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἀφοῦ τὴν διήρесеσεν εἰς ἑπτὰ μεγάλα διαμερίσματα μὲ ἐγχωρίους διοικητάς ὀνομαζομένους β ο ε - β ό δ α ς.

Ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας διεξήγαγεν ἐπίσης ὁ Τσιμισκιῆς καὶ κατὰ τῶν Ἀράβων, οὔτινες εἶχον κατακτήσει τὴν Αἴγυπτον καὶ εἶχον κτίσει τὴν πόλιν Κάϊρον (Al Cahira = νικητριά!), ἡ ὁποία ἐγίνε πρωτεύουσά των καὶ ἐκοσμήθη μὲ ὀνομαστά τζαμιά καὶ ἀνάκτροα. Μετὰ τὴν Αἴγυπτον, οἱ Ἀραβες ἐστράφησαν πρὸς τὴν Συρίαν καὶ διὰ τοῦτο ἤλθον εἰς σύγκρουσιν μὲ τὸ βυζαντινὸν κράτος.

Ὁ Τσιμισκιῆς, πρὶν ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Ἀράβων, ἐρρύθμισε πολλὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους, ἐχειρίσθη μὲ πολιτικὴν ἐπιδεξιότητα τὸ ζήτημα τῆς Ἰταλίας καὶ εἰς τὸν Ὅθωνα Β', υἱὸν τοῦ Ὅθωνος Α', ἔδωκεν ὥς σύζυγον πριγκίπισσαν τοῦ Βυζαντίου, τὴν Θεοφανώ, κόρην τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου. Διὰ τοῦ γάμου αὐτοῦ ὠφελήθη τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν, διεδόθη ἡ βυζαντινὴ τέχνη καὶ τὰ Γράμματα. Ὁ Ὅθων Β' κατεπολέμησε τοὺς Σαρακηνοὺς εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν.

Ὁ Τσιμισκιῆς ἐπίσης, λόγῳ οἰκονομικῆς εὐεξίας τοῦ κράτους, ἡδυνήθη νὰ καταργήσῃ τὴν φορολογίαν τοῦ καπνικοῦ, δηλ. τὸν φόρον δι' ἐκάστην κάμινον πάσης οἰκίας, εἰς δὲ τὰ νομίσματα, ἀντὶ τῆς εἰκόνης τοῦ αὐτοκράτορος, ἐτοποθέτησε τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ.

Μετὰ ταῦτα, ὁ Τσιμισκιῆς, τὸ 974, ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Ἀράβων, τοὺς ὁποίους ἐνίκησεν εἰς τὸν Ἀνω Τίγρητα καὶ εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἐκυρίευσεν μεγάλας πόλεις, τὴν Δαμασκὸν, τὴν Βηρυτὸν καί, ἐὰν ἔμενεν ὀλίγον καιρὸν ἀκόμη, θὰ εἰσῆρχετο βριαμβευτὴς εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Ὁ Τσιμισκιῆς ἡσθένησε καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἀπέθανεν. Ὑποθέτουν, ὅτι ὁ θάνατός του προῆλθεν ἐκ βραδείας δηλητηριάσεως ὑπὸ τοῦ παρακοιμωμένου (δηλ. ἀρχιθαλαμηπόλου) Βασιλείου, ὅστις εἶχε προκαλέσει τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τὰς οἰκονομικὰς του καταχρήσεις εἰς βάρος τοῦ κράτους.

Ὁ ἡρωϊσμός τοῦ Τσιμισκιῆ κατὰ τὰς ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἐκστρατείας ἀφῆκε ζωντὰν ἀνάμνησιν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Ἱστορικὸς τῶν χρόνων τοῦ Τσιμισκιῆ γράφει: « Οἱ λαοὶ ἔτρεμον τὴν ὀργὴν τοῦ Τσιμισκιῆ, τὸ δὲ ξίφος τῶν Χριστιανῶν ἐθέριζεν ὥς δρέπανον τοὺς ἀπίστους ».

19. Βασιλείος ὁ Β΄ (976 - 1025)

Τὸν Τσιμισκῆν διεδέχθη ὁ νόμιμος διάδοχος τοῦ θρόνου Β α σ ί - λ ε ι ο ς Β΄, υἱὸς τοῦ Ρωμανοῦ Β΄, ἐνῶ ὁ Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ο ς Η΄, ἀδελφὸς τοῦ Βασιλείου, τιμητικῶς μόνον κατ' ὄνομα συνεβασίλευσε. Δύο μεγάλαι στάσεις ἐτάραξαν τὸ κράτος κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τοῦ νέου αὐτοκράτορος, ἡ στάσις τοῦ στρατηγοῦ Σ κ λ η ρ ο ῦ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τοῦ Β ά ρ δ α Φ ω κ ᾱ. Ὁ Βασιλείος Β΄ ἐνίκησε τοὺς ἐπαναστάτας κατόπιν σκληρῶν ἀγώνων καὶ ἀποκατέστησε τὴν ἡσυχίαν εἰς τὸ κράτος. Βεβαίως, ἐκτὸς τῆς ἐσωτερικῆς ἀναρχίας, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησαν αἱ στάσεις, ἐδαπανήθη ἄφθονον χρῆμα καὶ ἐφονεύθησαν περίφημοι στρατηγοί.

Ἐπωφελούμενος τῶν ἐμφυλίων ἀγώνων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Σ α μ ο υ ῆ λ, ἀνεκηρύχθη τσάρος καὶ κατώρθωσε νὰ ἀνασυγκροτήσῃ τὴν παλαιὰν Βουλγαρίαν, ἐπεχειρεῖ δὲ ἐπιδρομὰς μέχρι τῆς Πελοποννήσου. Διὰ τοῦτο ὁ Βασιλείος εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας του καὶ μετὰ τὴν καταστολὴν τῶν στάσεων ἤρχισε τραχὺν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἀγῶνα, ὅστις διήρκεσε μετὰ μικρῶν διακοπῶν 42 ἔτη.

Ὁ πόλεμος ἔλαβεν ἄγριον χαρακτῆρα, εἶχε θέατρον ὅλας τὰς χώρας τὰς μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως, Ἀδριατικῆς, Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ παρουσίασε διαφόρους φάσεις. Οἱ Βούλγαροι ἐφάνησαν κατ' ἀρχὰς ἀδάμαστοι. Ὁ Σαμουήλ ἐξέτεινε τὰς ἐπιχειρήσεις του καὶ εἶχε φθάσει εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλ' ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ν ι κ η φ ὀ ρ ο ν Ο ὕ ρ α ν ὀ ν, ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ Λάρισαν καὶ μετὰ σύντομον ὁδοιπορίαν προσέβαλεν αἰφνιδιαστικῶς παρὰ τὸν Σπερχειὸν ποταμὸν τοὺς ἐπιστρέφοντας Βουλγάρους καὶ τοὺς διεσκόρπισε. Σημαντικὸν μέρος τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ ἐσφάγη κατὰ τὴν συμπλοκὴν, ἐπληρώθησαν δὲ ὁ Σαμουήλ καὶ ὁ υἱὸς του, οἱ ὁποῖοι μόλις κατώρθωσαν διὰ τῶν ὁρέων νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν Βουλγαρίαν (996).

Ἀπὸ τότε ὁ πόλεμος περιωρίσθη εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Βουλγαρίαν. Ὁ Βασιλείος κατ' ἔτος σχεδὸν ἐξεστράτεψε κατὰ τῶν Βουλγάρων, ἐγκαθίστα δὲ φρουροὺς εἰς τὰ ἀπελευθερούμενα φρούρια, ὡς τὴν Βέροian, τὰ Σέρβια, τὰ Βοδενά (1002 μ.Χ.). Ὁ Βασιλείος, ἀπωθὼν τὸν Σαμουήλ, τὸν ἠνάγκασε νὰ δώσῃ τελειωτικὴν μάχην, τὸ 1014,

εἰς τὸ Κλειδίον, καίμενον μεταξύ Σερρῶν καὶ Μελενίκου. Οἱ Βούλγαροι ἀνθιστάμενοι ἰσχυρῶς ἐπανικοβλήθησαν, ὅτε διὰ κυκλω-

45. Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος.

(Μικρογραφία 11ου αἰῶνος, τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βενετίας)
 Ὁ αὐτοκράτωρ εἰκονίζεται μὲ ἐπίσημον πολεμικὸν ἔνδυμα, φορεῖ θώρακα καὶ ὑψηλὰ ἐρυθρὰ ὑποδήματα. Εἰς τοὺς πόδας του πίπτουν ξένοι ἄρχοντες — πιθανῶς Βούλγαροι καὶ τὸν προσκυνοῦν).

τικῆς κινήσεως τοὺς προσέβαλεν ἐκ τῶν νώτων ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Ξίφιας. Ὁ Βασίλειος κατέλαβε τὸ στενὸν καὶ συνέλαβε

χιλιάδας αἰχμαλώτων. Ὁ Σαμουήλ μόλις διεσώθη ἔφιππος καὶ ἀπέθανε μετ' ὀλίγον ἀπὸ τὴν λύπην του.

Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησεν ἄλλα τέσσαρα ἔτη καὶ ἔληξε μὲ τὴν τελειωτικὴν νίκην τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου. Τὰ φρούρια, τὰ ὁποῖα οἱ Βούλγαροι κατεῖχον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἀλβανίαν, παρέδόθησαν τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου. Ἡ Βουλγαρία ὑπετάγη τὸ 1018 καὶ ἔγινε βυζαντινὴ ἐπαρχία, διοικουμένη ἀπὸ ἀπεσταλμένον τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ παρέμεινε ἡσυχος ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας. Ὁ Βασίλειος μετὰ τὴν νίκην ἐδείχθη ἐπιεικὴς καὶ μεγαλόφρων ἀπέναντι τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ καὶ τῶν συγγενῶν τοῦ Σαμουήλ. Διετήρησεν ἐπίσης ὁ Βασίλειος τὴν εἰς εἶδος φορολογίαν, ἀφοῦ ὁ βουλγαρικὸς λαὸς ἦτο γεωργικὸς καὶ κτηνοτροφικὸς καὶ δὲν διέθετε χρήματα.

Ὁ Βασίλειος μετὰ ταῦτα περιώδευσε τὰς κατακτηθείσας χώρας ἐπευφημούμενος πανταχοῦ, διὰ τὴν ἰδίαν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν κατάστασιν τῆς χώρας. Ἀλλὰ φρούρια κατηδάφισε καὶ ἄλλα ἀνήγειρε πρὸς καλυτέραν ἄμυναν τοῦ κράτους. Κατῆλθεν ὁ Βασίλειος μέχρις Ἀθηνῶν, ἔνθα ἀπῆρθυσε δέσιν εἰς τὴν Θεοτόκον ἐν τῷ Παρθενῶνι, ὁ ὁποῖος τότε εἶχε μεταβληθῇ εἰς ναὸν τῆς Παναγίας. Ἐκεῖθεν διὰ θαλάσσης ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θορίαμβον καὶ τελετάς, τότε δὲ ἀνευφημήθη Β ο υ λ γ α ρ ο κ τ ὀ ν ο ς.

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς οἱ Ρῶσοι ἀσπάζονται τὸν χριστιανισμόν, ἡ ἀδελφὴ δὲ τοῦ Βασιλείου Ἀννα ἔλαβε σύζυγον τὸν ἡγεμόνα τῶν Ρώσων Β λ α δ ῖ μ η ρ ο ν Α', ὅστις εἶχε βαπτισθῇ χριστιανὸς εἰς τὴν Χερσῶνα. Ὁ Βλαδίμηρος διέδωκε τὸν χριστιανισμόν εἰς τὴν χώραν του καὶ κατὰ χιλιάδας ὁ ρωσικὸς λαός, ἀκολουθήσας τὸ παράδειγμα τοῦ ἡγεμόνος του, ἐβαπτίσθη εἰς τὸν ποταμὸν Β ο ρ υ σ θ ἑ ν η ν (σήμερον Δνεῖπερ).

Τὴν ρωσικὴν Ἐκκλησίαν ἐκυβέρνηα μητροπολίτης, ὅστις διωρίζετο ἀπὸ τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εἶχε τὴν ἑδρὰν του εἰς τὸ Κίεβον, τὸ ὁποῖον κατέστη ἱερὰ πόλις τῶν Ρώσων. Μὲ τὸν ἐκχριστιανισμόν τῶν Ρώσων διεδόθη ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς καὶ ἐπῆλθεν ἐξημέρωσις καὶ ἀνάπτυξις τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ. Ἀλλως τε πολλοὶ λαοί, ἐκχριστιανισθέντες ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου, ὀφείλουσαν τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ των εἰς τὸ Βυζάντιον, ὡς καὶ οἱ Ρῶσοι τὴν πρω-

την των ἀνάπτυξιν χρεωστοῦν εἰς τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ τὰ ἑλληνικὰ Γράμματα τοῦ Βυζαντίου.

Ὁ προσηλυτισμὸς τοῦ μεγάλου ρωσικοῦ ἔθνους (989) εἰς τὸν χριστιανισμὸν προσέδωκε μεγάλην δύναμιν καὶ δόξαν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον ἡμῶν Ἐκκλησίαν. Ὁμοίως ἐπὶ Βασιλείου Β' ὠλοκληρώθη καὶ ἐσπερώθη ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Δαλμάτας, Σέρβους καὶ Κροάτας, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου καὶ τοῦ Βασιλείου Α' εἶχον γίνεαι χριστιανοί.

Ὁ Βασίλειος Β' διεξήγαγε καὶ ἄλλους πολέμους σκληροῦς. Ἐξέστράτευσεν ὁ ἴδιος εἰς τὴν Συρίαν κατὰ τῶν Ἀράβων, ὀδηγῶν ἑκλεκτὸν στρατὸν καὶ ἐσπερώσας τὴν κατοχὴν τῆς Συρίας. Ὀλίγον βραδύτερον κατέλαβε τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Γεωργίαν μέχρι τῆς Κασπίας θαλάσσης (1022).

Ἐπίσης ὁ Βασίλειος κατάρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ τὸ μεγαλύτερον μέρος εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν μὲ τὸν ἱκανώτατον στρατηγὸν Βασίλειον Βοϊτάνην (1018), ὅστις ἐσπερώσας τὴν βυζαντινὴν ἀρχήν, κτίσας πολλὰς πόλεις καὶ φρούρια. Ἐκ τῆς πολιτικῆς τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν ὡς σφάλμα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν αἱ οἰκονομικαὶ εὐκολίαι πρὸς τὴν Ἑνετίαν, ἡ ὁποία ἀπὸ τὸν 11ον αἰῶνα ἀπέκτησε περαστίαν δύναμιν. Οἱ ἀγῶνες τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν καὶ βραδύτερον κατὰ τῶν Νορμανδῶν προσεκάλεσαν τὰ βαρέα ἀνταλλάγματα εἰς τὴν Ἑνετίαν, ἡ ὁποία μὲ τὸ ναυτικόν της κατέστη ἀπαραίτητος σύμμαχος τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Ἑνετοὶ ἐπλήρωνον εἰς τὸ ἐξῆς τελωνειακὸν φόρον ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων ἐμπορευμάτων κατὰ 20—50% ἐλαφρότερον καὶ πιέζοντες τὸ Βυζάντιον, ἐπετύγχανον διαρκῶς μεγαλυτέρας οἰκονομικὰς προνομίας. Αἱ φιλικαὶ σχέσεις τῶν Ἑνετῶν μετὰ τοῦ Βυζαντίου ἀπέφερον μεγάλα κέρδη εἰς τοὺς πρώτους, διότι οὗτοι εἶχον συγκεντρώσει εἰς χεῖράς των τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου κατὰ θάλασσαν.

Συγκεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω, βλέπομεν ὅτι ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἐπὶ Βασιλείου Β' ἔλαβε τόσον μεγάλην ἔκτασιν, ὅσῃν μόνον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐγνώρισε, δηλ. ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως ποταμοῦ μέχρι τοῦ Τίγρητος καὶ τῆς Συρίας καὶ ἀπὸ τὴν Κασπίαν θάλασσαν καὶ Ἀρμενίαν μέχρι τῆς Ἰταλίας. Ἡ βασιλεία τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς λαμπροτέρας περιόδους τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, διότι τοῦτο ὄχι μόνον ἐπεξετάθη, ἀλλὰ μὲ τὰς νίκας ἐναντίον τῶν ποικί-

λων ἐχθρῶν του ἀνέλαβε τὴν παλαιὰν αἵγλην καὶ δόξαν. Ὁ Βασίλειος Β' ἀνεδείχθη ὁ σπουδαιότερος αὐτοκράτωρ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, κατὰ τὸν ἱστορικὸν δὲ Μιχαὴλ Χωνιάτην, ὁ ἐνδοξότερος τοῦ Βυζαντίου.

Οἱ μακροχρόνιοι σκληροὶ ἀγῶνες διεμόρφωσαν τὸν χαρακτῆρα τοῦ Βασιλείου ἐνεργητικόν, ἀποφασιστικόν καὶ συγκεντρωτικόν. Ὁ Βασίλειος ὑπῆρξεν αὐστηρὸς, λιτός, οἰκονόμος καὶ ἀδιάφορος πρὸς κάθε ματαιότητα. Κατὰ τὰς τελευταίας του στιγμὰς ἐζήτησε νὰ ταφῇ ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης ἐξω τῶν τειχῶν, εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἀρεως, ὅπου ἐγίνοντο στρατιωτικαὶ συγκεντρώσεις. Εἶναι ἀληθές, ὅτι πλησίον του δὲν ἐμορφώθησαν πολιτικοὶ ἄνδρες οὔτε ἐφρόντισε περὶ καλῶν διαδόχων του. Διὰ τοῦτο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου Β' (1025) σημειοῦται παρακμὴ καὶ ἀνικανότης τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν καὶ αὐτοκρατόρων.

20. Τελευταῖοι Μακεδόνες αὐτοκράτορες

Τὸν Βασίλειον διεδέχθησαν ἐξ αὐτοκράτορες, γόνοι τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας (μέχρι τοῦ 1056), κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνίκανοι καὶ ἄπειροι, ὡς ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος Η' (1025—1028), ὅστις ἐφρόντιζε μόνον διὰ τὸ κυνήγιον, τὰς διασκεδάσεις καὶ τὰς ἱπποδρομίας.

Τοῦτον θανόντα διεδέχθη ἡ θυγάτηρ του Ζωὴ, ἡ ὁποία ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν σύζυγόν της Ρωμανὸν Γ' τὸν Ἀργυρόν ἢ Ἀργυρόπουλον (1028—1034), ὅστις ὑπῆρξεν ἐντελὼς ἀνίκανος.

Μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἡ Ζωὴ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν δεύτερον σύζυγόν της, τὸν Μιχαὴλ Δ' τὸν Παφλαγόν (1034—1041) καὶ κατόπιν τὸν θετὸν υἱόν της Μιχαὴλ Ε' τὸν Κалаφάτην (1041—1042), ἀνεψιὸν τοῦ Μιχαὴλ Δ'. Ὁ Μιχαὴλ Ε' ἀπεμάκρυνε τὴν Ζωὴν εἰς μοναστήριον, ἀλλὰ ὁ λαὸς ἠγάπα τὴν Ζωὴν, παρὰ τὰς ἀνοησίας της, διότι ἦτο νόμιμος κληρονόμος τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου. Τόσον βαθεῖα ἦτο ἡ ἀνάμνησις τοῦ Βασιλείου Β', ὥστε τὸ πλῆθος ἔτρεφεν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν δυναστείαν αὐτοῦ. Ὁ Μιχαὴλ Ε' ἐτυφλώθη καὶ ἐξωρίσθη, ἡ δὲ Ζωὴ ἔλαβεν εἰς προχωρημένην ἡλικίαν καὶ τρίτον σύζυγον τὸν Κωνσταντῖνον Θ' τὸν Μονομάχον (1042—1055), ὁ ὁποῖος μετὰ τὸν θάνα-

τον τῆς Ζωῆς (1053) ἐβασίλευσεν ὡς νόμιμος κληρονόμος αὐτῆς.

Ὁ γενναῖος τότε στρατηγὸς Γεώργιος Μανιάκης ἀνεκίρῳεν ἑαυτὸν αὐτοκράτορα καί, συλλέξας στρατόν, ἐνῶ εὐρίσκετο εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν, ἐπροχώρει διὰ τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Κατ' αὐτοῦ ἐστάλη στρατὸς αὐτοκρατορικός, ὁ ὁποῖος ἐνίκηθη, ἐπληγώθη ὅμως ὁ Μανιάκης καὶ ἀπέθανεν. Ὁ Μονομάχος, ἄμαχος, ὅπως ἦτο, περιεφρονεῖτο ἀπὸ τοὺς στρατιωτικούς, καὶ πολλοὶ στρατηγοὶ ἐπανεστάτησαν κατ' αὐτοῦ.

Ὁ Μονομάχος ἡλάττωσε τὸν στρατόν, τὴν διεύθυνσιν τῶν θεμάτων ἀνέθεσεν ὅχι εἰς στρατηγούς, ἀλλ' εἰς διοικητικούς ὑπαλλήλους, τοὺς παίτορας, καὶ ἐπέβαλεν ἀντὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑποχρεώσεων τὴν πληρωμὴν χρημάτων, τὰ ὅποια ἐχρειάζετο διὰ τὴν σπάταλον ζωὴν του. Ὁρθῶς δὲ ὁ ἱστορικός Κεδρηνὸς παρατηρεῖ· « ἐξ ἐκείνου τοῦ βασιλέως (τοῦ Μονομάχου) καὶ τῆς ἐκείνου ἀσωτείας... τὰ Ρωμαίων ἤρξατο φθίνειν πράγματα ».

Μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον Θ' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἡ νεωτέρα ἀδελφὴ τῆς Ζωῆς Θεοδώρα (1055—1056), ἡ ὁποία εἶναι καὶ ἡ τελευταία βασίλισσα τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας.

Ἀξιόλογον γεγονὸς ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου εἶναι ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Ρώσων, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Ἰαροσλάβον, μὲ στρατόν καὶ στόλον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ μάγιστρος Βασίλειος Θεοδωροκάнос μὲ ὀλίγα πλοῖα ἐπετέθη κατὰ τῶν τετρακοσίων ρωσικῶν καὶ μὲ τὸ ὕγρον πῦρ κατέκαυσεν ἐπτά, τοῦτο δὲ ἐπέφερε σύγχυσιν εἰς τοὺς Ρώσους, οἱ ὅποιοι πανικόβλητοι ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἔνθα κατὰ χιλιάδας ἐπνίγησαν. Τοὺς περισωθέντας Ρώσους ἐπιστρέφοντας εἰς τὴν χώραν των κατέκοψε παρὰ τὴν Βάρναν ὁ στρατηγὸς Κατακαλὼν Κεκαυμένος (1043).

Ἐκτότε οἱ Ρῶσοι δὲν ἀπασχολοῦν τὸ Βυζάντιον, διότι διηρέθη τὸ κράτος των, περιῆλθεν εἰς ἀναρχίαν καὶ ὑπετάγη εἰς τοὺς Μογγόλους, οἱ ὅποιοι εἶχον ἔλθει ἀπὸ τὴν Ἀσίαν. Πολὺ βραδύτερον ἡ Ρωσία διωργανώθη ἐκ νέου καὶ ἀπετέλεσε τὸ μέγα ρωσικὸν κράτος τῶν νεωτέρων χρόνων.

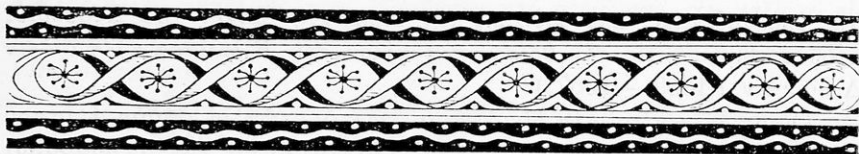
Ἄλλοι ἐχθροί, οἱ Πατσινάκαι συγγενεῖς τῶν Τούρκων, εἶχον ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Ρουμανίαν καὶ εἶχον ἰδρύσει κράτος, ἐντεῦθεν δὲ ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἐπὶ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς Μακε-

δονίας και συνεκρούσθησαν με τον στρατον του Βυζαντιου εις πολλὰ σημεῖα. Κατ' ἀρχὰς ἐνικήθησαν, ἀλλ' ἦσαν πολυάριθμοι και ἐπροχώρησαν νοτιώτερον, ὅχι μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ μίαν συμπλοκὴν ἔπεσεν ἡρωϊκῶς ὁ περίφημος στρατηγὸς Κατακαλὼν Κεκαυμένος. Οἱ Πατισιναὶ τελικῶς ἀπесύρθησαν, ἀφοῦ ἔλαβον ἀρκετὰ χρηματικὰ δῶρα και τίτλους τιμητικοὺς (1053).

Σημαντικώτατον γεγονός τῶν χρόνων τούτων εἶναι τὸ ὁριστικὸν σχίσμα Ἀνατολικῆς και Δυτικῆς Ἐκκλησίας (1054), ὅτε ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριάρχης ἦτο ὁ Μιχαὴλ Α' Κηρουλάριος. Οἱ λόγοι, οἱ προκαλέσαντες τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν, ἦσαν αἱ ἀνανεωθείσαι περὶ πρωτείων ἀξιώσεις τοῦ πάπα και δογματικοί, διότι οἱ δυτικοὶ εἶχον προσθέσει εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως τὸ filioque, δηλ. ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται και ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ὁ πατριάρχης εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ πάπα ἀντέταξε τὴν ἰσότητά ὅλων τῶν Ἐκκλησιῶν και ἐζήτησε νὰ λυθοῦν αἱ διαφοραὶ ἐν συνεννοήσει με ὅλους τοὺς πατριάρχας.

Νεώτεροι σοφοὶ ρωμαιοκαθολικοὶ συγγραφεῖς ὁμολογοῦν, ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἐπέδειξαν ἀνεκτικότητα και μετριοπάθειαν, μὴ ἐξαίρουμένου και αὐτοῦ τοῦ φιλοδόξου και πανισχύρου πατριάρχου Μιχαὴλ Κηρουλαρίου, και προσθέτουν, ὅτι τὸ σχίσμα ὀφείλεται μᾶλλον εἰς τοὺς παπικούς ἀντιπροσώπους, ἐκτραπέντας εἰς ἀναθεματισμὸν τοῦ πατριάρχου και ὅλης τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ ἔχουν πρὸς τοῦτο ἐξουσιοδότησιν τοῦ ἤδη πρὸ τριμήνου ἀπαθανόντος πάπα Λεοντος Θ' (θάνατος Λέοντος 13 Ἀπριλίου, ἀναθεματισμὸς ἀπὸ τοὺς ἀπεσταλμένους του τῶν Ἀνατολικῶν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπεζῆς τῆς Ἀγίας Σοφίας 16 Ἰουλίου 1054). Ὁ Κηρουλάριος ἐξιστορῶν τὰ γενόμενα πρὸς τὸν πατριάρχην Ἀντισχείας Πέτρον, τέλη Ἰουλίου 1054, ὁμιλεῖ και περὶ « τῆς ἀρετῆς και εὐγενείας και γνώσεως τοῦ νῦν τελευτήσαντος πάπα ».

Οὕτως ἢ ἄλλως, τὸ σχίσμα, ὁριστικοποιηθὲν πλέον με τὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πάπα Λέοντος Θ' ἐνταθεῖσαν ἀδιαλλαξίαν τῶν Δυτικῶν, ἔγινε πρόξενον πολλῶν κακῶν ὅχι μόνον ἐξ ἐπόψεως χριστιανικῆς δι' ἀμφοτέρας τὰς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ και ἰδιαιτέρως ἀπὸ πολιτικῆς διὰ τὸ Βυζάντιον, διότι ἔκτοτε ὁ πάπας και οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες τῆς Δύσεως διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς αὐτό. Τέλος αἱ σταυροφορίαι και τὰ ἐπακόλουθα αὐτῶν ἠύρυναν τὸ μεταξὺ Ἀνατολῆς και Δύσεως χάσμα...

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ (1057 - 1185)

21. Ἰσαάκιος Ἀ΄ Κομνῆνός (1057 - 1059)

ΕΙΔΟΜΕΝ ὅτι οἱ τελευταῖοι αὐτοκράτορες τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἔφεραν τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἰς κακὴν κατάστασιν. Δυστυχῶς ἡ ἀκαταστασία καὶ οἱ μεταξύ πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀνταγωνισμοὶ ἐξηκολούθησαν καὶ ἐνετάθησαν. Τὴν Θεοδώραν, τὴν τελευταίαν βασίλισσαν τοῦ ἐνδόξου Μακεδονικοῦ οἴκου, διεδέχθη ὁ Μιχαὴλ ΣΤ' ὁ Στρατιωτικὸς (1056—1057), ὑποστηριχθεὶς ὑπὸ τῆς μερίδος τῶν πολιτικῶν καὶ τοῦ πατριάρχου Κηρουλαρίου. Ὁ Μιχαὴλ ΣΤ', συμπεριφερθεὶς κακῶς πρὸς τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ παραγκωνίσας τοὺς ἱκανωτέρους στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικούς, προεκάλεσεν ἐξέγερσιν αὐτῶν λόγῳ τῆς ἀνικανότητός του. Παρητήθη ὅμως ἐγκαίρως πεισθεὶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ὅστις τώρα μετὰ τῶν στρατιωτικῶν προώθησεν εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν ἰσχυρὸν ἄνδρα Ἰσαάκιον Α' Κομνηνόν (1057 — 1059), ἀρχηγέτην τῆς μεγάλης δυναστείας τῶν Κομνηνῶν.

Ὁ Ἰσαάκιος εἶχε πολλὰς ἀρετὰς καὶ ἀμέσως ἤρχισε νὰ τακτοποιῇ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, τὰ ὅποια εἶχον περιέλθει εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν. Περίωρισε ποικίλας δαπάνας καὶ περιέκοψε τὰς δωρεὰς εἰς ἀνώτερα πολιτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ πρόσωπα, ἀδιαφορῶν ἐὰν θὰ καθίστατο ἀντιδημοτικὸς. Αὐτὸν τὸν εὐεργέτην τοῦ ἰσχυροῦ πατριάρχου Κηρουλαρίου, διαφωνήσαντα πρὸς τὰς οἰκονομίας του, ἀντικατέστησε διὰ τοῦ ἀξιολόγου ἀνδρὸς Κωνσταντίνου Γ' Λειχοῦδη. Δὲν κατώρθωσεν ὁ Ἰσαάκιος κατὰ τὸ διετὲς διάστημα, καθ' ὃ ἐβασίλευσε, νὰ ἐπιφέρῃ ριζικὴν βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν, διότι προσβλη-

θεις ὑπὸ ἀσθενείας, ἀπεσύρθη εἰς τὴν ὀνομαστὴν μονὴν τοῦ Στουδίου, ἀφοῦ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν φίλον του Κωνσταντῖνον Δούξαν (1059 — 1067).

Οὗτος ἀνῆκεν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Δουκῶν, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ προσεπάθησαν δι' ἐπαναστάσεων καὶ συνωμοσιῶν νὰ καταλάβουν τὸν θρόνον. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας δὲν διέγνωσε καλῶς τὸν τουρκικὸν κίνδυνον, οὔτε ἐφρόντισε δεόντως περὶ τῆς ὀχυρώσεως τῶν συνόρων καὶ περὶ τῆς βελτιώσεως τοῦ στρατοῦ. Καθ' ἣν στιγμὴν λοιπὸν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Περσίας εἰσέρχοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἡ διακυβέρνησις εὕρίσκετο εἰς χεῖρας προσώπου ἀκαταλλήλου καὶ κατωτέρου τῶν περιστάσεων.

22. Σελτσούκοι Τοῦρκοι

Τὸ ἀραβικὸν κράτος ἀπὸ τοῦ 9οῦ αἰῶνος ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ, διότι ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς καὶ ἡ πρώτη ὁρμὴ τῶν Ἀράβων ἐξητμήσθησαν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἔγιναν φιλήσυχοι καὶ ἀπόλεμοι ἔμποροι. Ἡ διάσπασις τοῦ ἀραβικοῦ κράτους ὀφείλεται καὶ εἰς ἄλλους λόγους, εἰς τὸ πλῆθος τῶν ὑποτελῶν λαῶν, εἰς τὴν θρησκευτικὴν διαίρεσιν εἰς Σουνίτας καὶ Σχιῒτας καὶ εἰς τὴν γεωγραφικὴν ἔκτασιν, καθ' ὅσον ἡ μακρυνὴ Ἰσπανία δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποτελῇ ἐνιαῖον κράτος μὲ τὴν Μεσοποταμίαν.

Τότε παρουσιάσθη νέος λαὸς μογγολικῆς καταγωγῆς, οἱ Τοῦρκοι, οἱ ὅποιοι, διηρημένοι εἰς πολλὰς φυλάς, κατ' ὁμοίαν τὰς ἀνατολικὰς τῆς Κασπίας θαλάσσης πεδιάδας. Ἐκεῖ ἐδέχθησαν τὸν Ἰσλαμισμόν, πρᾶγμα σημαντικὸν διὰ τὴν τύχην τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, καὶ μὲ σφοδρὸς νέου λαοῦ καὶ τὴν ὁρμὴν νεοφωτίστου ἐξεχύθησαν ἀπὸ τοῦ 10οῦ αἰῶνος καὶ ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγοὺς εἰς τὰς Ἰνδίας, εἰς τὴν Περσίαν, εἰς τὴν Συρίαν καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ὁ Ἰσλαμισμὸς αὐτὴν τὴν φορὰν κατέστη ἀπειλητικὸς διὰ τὸ Βυζάντιον καὶ ἔμελλε νὰ ἔχῃ ἀνυπολογίστους συνεπείας διὰ τὴν ὑπαρξίν του.

Οἱ πρῶτοι Τοῦρκοι, τοὺς ὁποίους ἐγνώρισε τὸ βυζαντινὸν κράτος, ἦσαν οἱ Σελτσούκοι, ἐπονομασθέντες ἐκ τοῦ ἱκανοῦ των ἀρχηγοῦ Σελτσούκ. Τούτους ἐκάλεσεν ὡς μισθοφόρους ὁ χαλίφης τῆς Βαγδάτης πρὸς ἄμυναν τοῦ κράτους του. Ὁ διάδοχος τοῦ Σελτσούκ

Το γροϋλ κατέλαβε τὴν Βαγδάτην καὶ περιώρισε τὸν χαλίφην εἰς τὰ θρησκευτικὰ του καθήκοντα, ἔλαβε δὲ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως (σουλτάν).

Ἐπὶ τούτου ἤρχισαν φοβεραὶ ἐπιδρομαὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἡ Ἰβηρία, ἡ Ἀρμενία, ἡ Μεσοποταμία καὶ ἡ Καππαδοκία δέχονται συχνὰς ἐπιθέσεις, διότι οἱ φρουροὶ τῶν συνόρων δὲν ἀνθίστανται, καθ' ὅσον εἶχον ἀγανακτῆσαι ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ κράτους, οὔτε σιτηρέσιον οὔτε χρήματα λαμβάνοντες. Οἱ Σελτσούκοι, ἐκτὸς τοῦ ἀραβικοῦ, διέλυσαν τὸ περσικὸν κράτος καὶ ἤρχισαν νὰ προσελύνουν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

23. Ρωμανὸς Δ' Διογένης (1067 - 1071)

Ἡ σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα Εὐδοκία, θανόντος τοῦ ἀνδρός της μετὰ βασιλείαν ἑπτὰ ἐτῶν, ἔλαβε δευτέρον σύζυγον, τὸν Ρωμανὸν Δ' τὸν Διογένην, γενναῖον στρατηγόν, διακριθέντα εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Πατισινακῶν. Οὗτος ἀνεδείχθη εἰς τῶν ἀνδρειότερων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, διότι, ἀντιληφθεὶς τὸν τουρκικὸν κίνδυνον, ἔσπευσε νὰ ὀργανώσῃ τὸν στρατόν, τοῦ ὁποίου ἡ ἐκγύμνασις καὶ ἐπιμελητεία εἶχε πρὸ πολλοῦ παραμεληθῇ.

Ὁ Ρωμανὸς, ὁξὺς καὶ ἐνεργητικὸς ὥς ἦτο, ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ἐπεχείρησε δύο ἐκστρατείας εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Περιώρισε τὰς ληστρικὰς ἐπιδρομὰς τῶν Τούρκων, οἱ ὅποιοι καὶ ὀνομαστοὺς ναοὺς τῶν Χριστιανῶν εἶχον λεηλατήσῃ καὶ συγχρόνως ἐβελτίωσε τὰ ὄχυρά καὶ ἐνεθάρρυνε τὰς μακρυνὰς φρουράς.

Ἀδικοιολόγητος φαίνεται ἡ τρίτη ἐκστρατεία τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὴν Ἀρμενίαν, διότι ὁ διάδοχος τοῦ Τογροῦλ Ἀλπ-Ἀρσλάν (1063—1075) δὲν ἐσκόπευε νὰ συγκρουσθῇ μετὰ τὸ Βυζάντιον καὶ προσελήθη ἀπὸ τὸν Ρωμανόν, ὅστις, προσελάσας εἰς τὴν Ἀρμενίαν, κατέλαβε τὸ Μαρτζικέρτ, πλησίον τῆς λίμνης Βάν.

Ὁ Ἀλπ-Ἀρσλάν, ἐπειδὴ ἦτο ἀνέτοιμος διὰ τὸν ἀγῶνα, ἐζήτησε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τὸν Ρωμανόν, ὅστις δυστυχῶς δὲν ἐδέχθη τὴν εἰρήνην τοῦ Τούρκου ἡγεμόνος, ἔχων πεποιθήσιν εἰς τὸν πολυάριθμον μισθοφορικὸν στρατόν του. Ἦρχισε σφοδρὰ μάχην (1071) κατὰ τὴν ὁποίαν, πολεμήσας γενναίως ὁ Ρωμανός, ἐπληρώθη καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος. Ὁ νικητὴς Ἀλπ-Ἀρσλάν προσηγάθη μετὰ ἱπποτισμὸν

πρὸς τὸν αἰχμαλωτισθέντα αὐτοκράτορα καὶ ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν, καθὼς καὶ εἰς τὸν λοιπὸν βυζαντινὸν στρατὸν, λαβὼν πολλὰ χρήματα.

Ἡ ἥττα τοῦ Ματζικέρτ ἔχει μεγάλην σημασίαν, διότι οἱ Σελτσούκοι ἔκτοτε εἰσῆλθον ὀριστικῶς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν δὲν ἐξεδιώχθησαν ποτὲ πλέον. Εὐρωπαῖος ἱστορικὸς θεωρεῖ τὴν ἥτταν ταύτην ὡς «τὴν μεγαλύτεραν καταστροφὴν τῆς βυζαντικῆς αὐτοκρατορίας».

Ἡ εἰδησις τῆς καταστροφῆς τοῦ στρατοῦ εἰς τὸ Ματζικέρτ ἐνίσχυσε τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαήλ Ζ' Δούκας (1071 — 1078), υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, τελείως ἀνίκανος καὶ ἀκατάλληλος διὰ τὰς περιστάσεις. Ὁ γενναῖος Ρωμανὸς τυφλωθεὶς, ἐξωρίσθη εἰς μίαν νῆσον τῆς Προποντίδος.

Οἱ Σελτσούκοι, ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ τὰ γεγονότα κατέλαβον τὴν Μεσοποταμίαν, Συρίαν καὶ Παλαιστίνην καὶ εἰσέβαλον ἐκ νέου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, δηλ. ἡ αὐτοκρατορία ἔχασε χώρας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλάμβανε τοὺς καλυτέρους στρατιώτας καὶ τοὺς διαπρεπεστεροὺς στρατηγούς καὶ εἰσέπραττε τοὺς περισσοτέρους φόρους. Ἐάν μετὰ τὸν Ρωμανὸν ἀνῆρχετο εἰς τὸν θρόνον ἱκανὸς αὐτοκράτωρ, ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἦσαν τόσον ὀρμητικοὶ οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν προέλασίν των. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Ἀλπ - Ἀρσλάν Μαλέκ - Σάχ κατέλαβε τὸ Ἰκόνιον καὶ τὴν Νίκαιαν καὶ τὸ 1079 τὴν Χρυσούπολιν, ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τοιοιουτρόπως οἱ Σελτσούκοι ἵδρυσαν κράτος ἀπέραντον ἀπὸ τοῦ Ὠζοῦ καὶ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρις Αἰγύπτου καὶ τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ ἐστασίασαν καὶ ἠνάγκασαν τὸν ἀνίκανον Μιχαήλ Δούκαν νὰ παραιτηθῇ, ἀνεκήρυξαν δὲ αὐτοκράτορα τὸν γηραιὸν στρατηγὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην (1078 — 1081), ὅστις ὅμως οὐδὲν σημαντικώτερον τοῦ προκατόχου τοῦ ἐπέτυχεν. Ὁ Βοτανειάτης, ὅπως γίνῃ δημοφιλὴς, διένειμε δῶρα, χρήματα καὶ ἀξιώματα ἀφειδῶς, ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐπῆρκει τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐκιβδήλευσε τὸ νόμισμα τὸ βυζαντινὸν καὶ ἐπετάχυνεν οὕτω τὴν κατὰπτωσιν τοῦ κράτους.

Τοῦτον προσεπάθησαν ν' ἀνατρέψουν φιλόδοξοι στρατηγοί, ἀλλ'

ἀπέτυχον, διότι ὁ ἱκανὸς στρατηγὸς τοῦ Ἀλέξιου Κομνηνὸς τοὺς ἐνίκησεν. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ Τοῦρκοι ἐστερέωσαν τὴν ἀρχὴν τῶν εἰς τὴν Βιθυνίαν, ὑπὸ τὸν ἱκανὸν Σουλεϊμάν, ὅστις κατέστη ἀνεξάρτητος τοῦ Μαλἐκ - Σάχ καὶ ὠνομάσθη σουλτάνος. Ὁ Σουλεϊμάν συνῆψε συνθήκην μετὰ τὸ Βυζάντιον καὶ κατέστη νόμιμος κύριος τοῦ κράτους του, ἀπελευθερώσας δὲ τοὺς δουλοπαροίκους, τοὺς καλλιεργοῦντας τὰ κτήματα τῶν ἀρχόντων τοῦ Βυζαντίου, ἀπέκτησε πιστοὺς ὑπηκόους.

24. Ἀλέξιος Α' Κομνηνὸς (1081 - 1118)

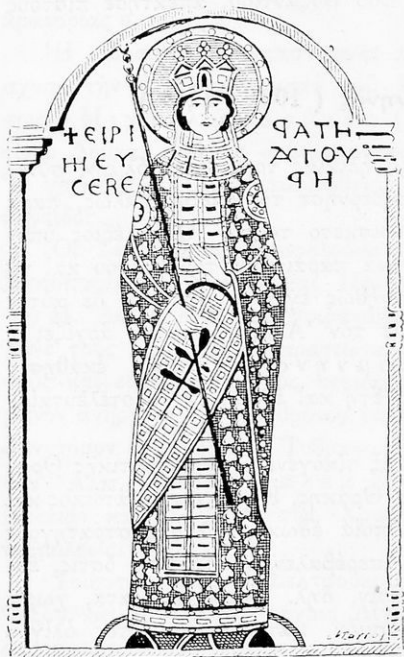
Ὁ Ἀλέξιος, παρὰ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας του, εἶχε τόλμην, σύνεσιν, πολεμικὴν ἐπιδεξιότητα καὶ ἐκυβέρνησε τὸ κράτος καλῶς, παρὰ τὴν κρισιμότητα, εἰς τὴν ὁποίαν εὕρισκετο τοῦτο. Ὁ Ἀλέξιος ὑπεχρέωσε τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην νὰ παραιτηθῇ τοῦ θρόνου καὶ νὰ ἀποσυρθῇ εἰς μοναστήριον, ὅπως συνήθως ἐγένετο, ἐστέφθη δὲ αὐτὸς αὐτοκράτωρ ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ. Μετὰ τὸν Ἀλέξιον κυρίως ἀρχίζει ἡ ἑνδοξος *δυναστεία τῶν Κομνηνῶν*, ἡ ὁποία ἐκάθησεν εἰς τὸν θρόνον περισσότερον ἀπὸ 100 ἔτη καὶ ἔδωκε τὴν προτελευταίαν λάμψιν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς κατήγετο ἐξ οἰκογενείας στρατιωτικῆς Θρακικῆς (ἐκ τοῦ χωρίου Κόμνη τῆς Θράκης, Κομνηνὸς ὁ κάτοικος καὶ κατόπιν ὄνομα οἰκογενειακὸν), ἡ ὁποία ἔδωκε πολλοὺς στρατηγούς καὶ ἐξαιρέτους πολιτικούς. Πάντας ὑπερέβαλεν ὁ Ἀλέξιος, ὅστις, εὐρὼν τὸ κράτος εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, δηλ. χωρὶς χρήματα, χωρὶς στρατὸν καὶ εἰς ἐσωτερικὸν ἀναβρασμὸν, κατῴρθωσεν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου καὶ τὴν τάξιν νὰ ἀποκαταστήσῃ καὶ τὸ κράτος νὰ σώσῃ ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθρούς.

Ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἀλέξιος, οἱ Νορμανδοὶ εἶχον καταλάβει τὰς τελευταίας Βυζαντινὰς κτήσεις εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ὁ Σουλεϊμάν καθίστα πρωτεύουσαν τοῦ μικρασιατικοῦ κράτους τοῦ τὴν Νίκαιαν. Κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀλέξιος ἐστράφη κατὰ τῶν Νορμανδῶν, ἀφοῦ ἐξησφάλισε τὰ νῶπιά του διὰ συνθήκης μετὰ τοῦ Σουλεϊμάν.

Οἱ Νορμανδοί, ὁρμώμενοι ἐκ τῆς ἐν τῇ Γαλλίᾳ Νορμανδίας, εἶχον ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Ν. Ἰταλίαν περὶ τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰῶνος. Μετὰ δυσκολίας μέχρι τοῦ 1054 κατελάμβανον πόλεις ἀνηκούσας εἰς

τὸ Βυζάντιον, διότι οἱ πάπαι συνήθως συνειργάζοντο μὲ τὸ Βυζάντιον, ἀν καὶ οὐχὶ ἅπαξ ἐπενέβησαν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν τῆς κάτω Ἰταλίας, εἴτε συνειργάσθησαν μὲ τοὺς Νορμανδούς. Ἀπὸ τοῦ 1054 ὅμως καὶ ἐξῆς, δηλ. ἀπὸ τοῦ σχίσματος τῶν Ἐκκλησιῶν, οἱ Νορμανδοί, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ πάπα, εὐκόλως κατέλαβον τὰς τελευταίας κτήσεις τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον, ὑπὸ τὸν

46. Εἰρήνη Δούκαινα, σύζυγος
'Αλεξίου Α' Κομνηνοῦ.
(Σμύλτον 12ου αἰῶνος)

περίφημον ἀρχηγόν των Ροβέρτον Γουσκάρδον (διάβολον) (1071). Ὁ Ροβέρτος ὠδήγησε τοὺς Νορμανδούς του εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ἐσκέφθη, ὡς πρότερον οἱ Γερμανοὶ ἀρχηγοὶ Ἀλάριχος, Θεωδέριχος κ.ἄ. νὰ καταλύσῃ τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Ὁ Ἀλέξιος προητοιμάσθη μετὰ πολλῆς προσοχῆς διὰ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὅποιοι τὸ 1081 ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Ἠπειρον, εἰς τὸ Βοιωθρωτὸν τῆς ὁποίας συνήφθη ἡ πρώτη μάχη μετὰ τῶν Νορμανδῶν καὶ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ. Ὁ Ἀλέξιος συνέλεξε στρατὸν μισθοφορικόν, καί, ἐπειδὴ τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου πρὸ πολλοῦ εἶχε καταστραφῇ, συνεμάχησε μὲ τοὺς Ἐνετοὺς, ἀφοῦ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς πολλὰ χρήματα καὶ ἀνταλλάγματα ἐμπορικῆς φύσεως.

Οἱ Ἐνετοὶ ἄλλως τε, βλέποντες τοὺς Νορμανδούς ὡς ἐπικινδύνους ἀντιπάλους, εὐχαρίστως ἐδέχθησαν τὴν πρότασιν τοῦ Ἀλεξίου. Οὗτοι ἐνίκησαν τοὺς Νορμανδούς κατὰ θάλασσαν εἰς τὸ Δυρράχιον. Κατὰ ξηρὰν ὅμως, ὅπου ἔμελλε νὰ κριθῇ ὁ ἀγὼν, παρὰ τὸ Δυρράχιον ἔπαθεν ὁ Ἀλέξιος μεγάλῃν καταστροφὴν, ὁ στρατός του διελύθη καὶ πολλοὶ Βυζαντινοὶ στρατηγοὶ ἔπεσαν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης (Ὀκτώβριος 1081).

Ὁ Ἀλέξιος δὲν ἀπεγοητεύθη, ἀλλ' ὠργάνωσεν ἀντίστασιν κατὰ τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὅποιοι, ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Ροβέρτου Βοημοῦνδον ἐπροχώρησαν ληστεύοντες τὸν τόπον μέχρι Θεσσαλίας καὶ ἐπολιορκήσαν τὴν Λάρισαν. Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς διὰ μαχῶν καὶ κλεφτοπολέμου ἐπέτυχε τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Λαρίσης καὶ διὰ χρημάτων ἐπέφερε διάλυσιν τοῦ στρατοῦ τοῦ Βοημούνδου, κατόπιν δὲ σκληροῦ ἀγῶνος, ἐπέτυχεν ὁ Ἀλέξιος νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον ἀπὸ τοὺς Νορμανδούς, οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ροβέρτου (1085), ἐξεκένωσαν πάσας τὰς ἑλληνικὰς χώρας.

Κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν ὁ Ἀλέξιος ἐπέδειξε γενναϊότητα, σύνεσιν καὶ διπλωματικότητα καὶ διὰ χρημάτων ἐπέδιδωκε νὰ ὑποκινήσῃ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως κατὰ τῶν Νορμανδῶν. Τὸ μόνον σφάλμα τοῦ Ἀλεξίου ὑπῆρξεν ἡ παραχώρησις πολλῶν προνομίων εἰς τοὺς ἀπλήστους Ἐνετούς, οἱ ὅποιοι ἔλαβον εἰς τὰς χεῖράς των ὅλον τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς, ἀφαιρέσαντες δὲ οὕτω τὰ οἰκονομικὰ μέσα, ὑπέσκαψαν τὰ θεμέλια τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ Ἀλέξιος εὐθὺς ὥς ἀπηλλάγη τῶν Νορμανδῶν, ἐστράφη κατὰ τῶν Πατσηνακῶν, οἱ ὅποιοι ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου, κατερχόμενοι μέχρι τῆς Θράκης. Ὁ Ἀλέξιος, ὅπως φέρῃ ἀντιπερισπασμὸν εἰς αὐτοὺς, ἦλθεν ὁ ἴδιος μὲ πολλὸν στόλον εἰς τὸν Δούναβιν, ἀλλ' ἡττήθη καὶ μόλις κατάρθωσε νὰ διασωθῇ, ἐπέτυχεν ὅμως διὰ χρημάτων νὰ στρέψῃ τοὺς Κομάνους (τουρκικῆς καταγωγῆς ἀπὸ τὰ Ἀλτάϊα ὄρη ἐκκινήσαντας) κατὰ τῶν Πατσηνακῶν, οἱ ὅποιοι τὸ 1091 ὁλοσχερῶς ἐνικήθησαν καὶ οὕτω ἀπηλλάγη τοῦ δευτέρου αὐτοῦ φοβεροῦ ἐχθροῦ.

Μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν Νορμανδῶν καὶ Πατσηνακῶν, ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐσχεδίαζε νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Τούρκους τῆς Μ. Ἀσίας, ὅτε ἐνεφανίσθησαν οἱ πρῶτοι σταυροφόροι, οἱ ὅποιοι ὑπέσκαψαν τὰ θεμέλια τοῦ Βυζαντίου καὶ παρεσκεύασαν τὴν ὑποδούλωσιν του εἰς τοὺς Τούρκους.

Αἱ ἐκστρατεῖαι αὗται τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τῶν Τούρκων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἀγίων Τόπων λέγονται εἰς τὴν ἱστορίαν Στ α ὕ ρ ο φ ο ρ ί α ι καὶ περὶ αὐτῶν εὐρύτερον

λόγον κάμνομεν κατωτέρω. Κατὰ τὴν Α' σταυροφορίαν (1096 — 1099) ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς κατώρθωσε μὲ στρατιωτικὴν συνεργασίαν μετὰ τῶν σταυροφόρων, ἀλλὰ καὶ μὲ ἐξαιρετικὴν διπλωματικὴν ἱκανότητά νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Νίκαιαν καὶ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, Σμύρνην, Ἐφεσον κ.λ.π. βραδύτερον δὲ τὴν παραλίαν τοῦ Βοσπόρου, ὅλην τὴν νοτίαν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας μέχρι τῆς Ἀντιοχείας καὶ μέχρι μέρος ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Τοιοῦτοτρόπως ἐπὶ Ἀλεξίου (μέχρι 1118) ἡ αὐτοκρατορία εἶχεν ἀνακτήσει σημαντικὸν μέρος ἐκ τῶν Ἀσιατικῶν κτήσεών της.

25. Ἰωάννης Β' Κομνηνὸς (1118 - 1143)

Ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ὁ Ἀλέξιος ὥρισε διάδοχον τοῦ θρόνου τὸν υἱὸν του Ἰωάννην, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνει πολλὰς συμβουλίας, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ἔργου του « Μ ο υ σ α ι ὸ Ἀ λ ε ξ ι ᾶ δ ε ς », ὡς λ.χ. « τὸ ἔργον ἡγοῦ τιμιώτερον λόγων » κ.ἄ.

Ὁ Ἰωάννης Β' συνήγων ἐξαιρετικὴν μόρφωσιν, ὕψος ἥπιον καὶ γενναϊόφρον, προσεῖλκυσε δὲ ἀμέσως τὴν ἀγάπην τῶν ὑπηκόων του, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐπωνόμασαν Κ α λ ο ῖ ω ᾶ ν ν η ν, οἱ δὲ ξένοι Καλόν. Ὀλίγοι αὐτοκράτορες ὥσάν τὸν Ἰωάννην Κομνηνὸν ἐκάθησαν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου διότι οὗτος συνεδύαζε πνευματικὴν ὑπεροχὴν, ἰσχυρὰν θέλησιν, στρατιωτικὰς ἀρετὰς καὶ εὐθύτητα εἰς τοὺς πολιτικούς του σκοποὺς. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐδείχθη ἐχθρὸς τῆς πολυτελείας καὶ τῆς σπατάλης καὶ τὰς ἀντιλήψεις του αὐτὰς προσεπάθησε νὰ μεταδώσῃ καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν, δίδων τὸ παράδειγμα ἐκ τοῦ παλατίου του.

Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς διακινῶσας περισσότερον παντὸς ἄλλου αὐτοκράτορος τὴν σημασίαν τοῦ τουρκικοῦ κινδύνου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, συνέχισε τὸ ἔργον τοῦ πατρός του καὶ προσεπάθησε ν' ἀνακτήσῃ τὰς ὑπὸ τῶν Σελτζούκων Τούρκων κατεχομένας χώρας. Ἐκστρατεύσας ὁ ἴδιος ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἔσχεν ἐπιτυχίαν ἀπελευθερώσας τὴν Λαοδικεάν, τὴν Σωζόπολιν καὶ ἄλλα ὀχυρὰ (1119 — 1120).

Ἡναγκάσθη ὅμως νὰ ἐπιστρέψῃ ταχέως, διότι οἱ Πατινάκαι ἐπανήρχισαν τὰς ἐπιδρομὰς των μέχρι τῆς Θράκης. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς κατενίκησε τοὺς Πατινάκας παρὰ τὴν Β ε ρ ὶ η ν, τὴν σημερινὴν Στάρα—Ζαγορά, ὅπου ἡ σφαγὴ αὐτῶν ὑπῆρξε τόσον ἀγρία καὶ ἐξον-

τωτική, ώστε δὲν ἀναφαίνονται πλέον εἰς τὴν ἱστορίαν (1122). Ἡ νίκη αὕτη δύνανται νὰ θεωρηθῇ ὡς μία ἐκ τῶν σπουδαιότερων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, εἰς ἀνάμνησιν δὲ αὐτῆς ἐθέσπισεν ὁ Ἰωάννης « τὴν τῶν Πατισινακῶν λεγομένην τελετήν ».

Ὁμοίως ὁ Ἰωάννης ἐνίκησε τοὺς Οὐγγρους, ὑποχρεώσας αὐτοὺς ν' ἀνακηρύξουν ἡγεμόνα των ἀνθρώπων ἀφωσιωμένον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἐστερέωσε τὰ σύνορα τοῦ κράτους του πρὸς Βορρᾶν (1128). Ἐπειτα ἐπανῆλθεν οὗτος ἐναντίον τῶν Σελτσούκων Τούρκων, τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν Φράγκων τῆς Συρίας, προετοιμαζόμενος διὰ μεγάλην ἐκστρατείαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἔχων ὡς πρότυπον τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ. Εἰς κυνήγιον ὅμως ἀγριοχοίρων εἰς τὴν Κιλικίαν ἐπληρώθη καὶ ἀπέθανε (1143) ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας του, μόλις 55 ἐτῶν, καὶ μετὰ βασιλείαν 24 ἐτῶν. Βασιλικαὶ τριῆρεις ἔφερον τὴν σεπτὴν σορὸν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐτάφη εἰς τὸν ναὸν τοῦ Παντοκράτορος.

Τὸ μοναδικὸν λάθος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου, καθὼς καὶ ὅλης τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν, εἶναι ἡ παραμέλησις τοῦ ναυτικοῦ. Ἐνῷ ἄλλοτε ὁ στόλος τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐδέσποζε τῶν θαλασσῶν, τώρα οἱ Ἱταλοί, Ἑνετοὶ καὶ Πισᾶται κυριαρχοῦν εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς ἀντελήφθη τὸ κακὸν διὰ τὸ Βυζαντινὸν ἀποτέλεσμα τῶν χορηγηθέντων εἰς τοὺς Ἑνετοὺς προνομίων καὶ ἐπεχείρησε νὰ τὰ ἀφαιρέσῃ, πλὴν ὅμως ἠναγκάσθη νὰ τὰ ἀνενέωσῃ, διότι οἱ Ἑνετοὶ τοῦ ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον καὶ ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν νήσων καὶ τῶν παρχαλίων.

26. Μανουὴλ Α' Κομνηνὸς (1143 - 1180)

Ὁ Ἰωάννης ὥρισε διάδοχόν του τὸν μικρότερον υἱόν του Μανουήλ, διότι διέκρινεν εἰς αὐτὸν προσόντα καὶ ἀρετάς. Καὶ πράγματι ἀπέβη εἰς τῶν γενναιοτέρων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἐσχεδίασε νὰ ἀνασυστήσῃ τὴν παλαιὰν αὐτοκρατορίαν. Ὁ ἡρωϊκὸς αὐτὸς βασιλεὺς, πάντοτε αἰσιόδοξος καὶ δυναμικὸς, συνελάμβανε μεγαλεπήβολα σχέδια καὶ ἐπεχείρει πολλοὺς πολέμους, ὅχι πάντοτε ἀναγκαίους, ἐξαντλῶν οὕτως οἰκονομικῶς τὸ κράτος.

Ἰδιαίτερον γινώρισμα τοῦ Μανουήλ εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς τὰ ἵππο-

τικά ἦθη καὶ ἔθιμα τῆς Δύσεως, τὰ ὅποια προσεπάθησε νὰ εἰσαγάγῃ καὶ εἰς τὸ κράτος του. Διὰ τοῦτο ἐθαυμάσθη εἰς τὴν Δύσιν περισσότερο ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἑλληνας αὐτοκράτορας.

Ἐπὶ Μανουὴλ οἱ Νορμανδοὶ ἐπανάλαβον τὰς ἐπιχειρήσεις των (1147)

47. Μανουὴλ Κομνηνὸς καὶ ἡ σύζυγός του Μαρία.

(Μικρογραφία 12ου αἰῶνος, τῆς ἐν Ρώμῃ Βατικανῆς Βιβλιοθήκης)

κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ τὸν βασιλέα των Δ ο γ ῆ ρ ο ν Β', καὶ κατέλαβον ταχέως τὴν Κέρκυραν, διότι οἱ κάτοικοι, ἔχοντες παράπονα, λόγῳ τῆς καταθλιπτικῆς φορολογίας, δὲν ἀντέστησαν. Ἐπίσης οἱ Νορμανδοὶ ἡρμήωσαν τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Εὐβοίαν καὶ ἐπροχώρησαν μέχρι

τῶν Θηβῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἡ πρωτεύουσα τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ πόλις αὕτη ἦτο πολὺ πλουσία ἀπὸ τὴν ταπητουργίαν καὶ τὴν βιομηχανίαν τῆς μετάξης. Οἱ Νορμανδοὶ διήρπασαν τὰς οἰκίας τὰ κα-
ταστήματα καὶ αὐτὰς τὰς ἐκκλησίας, ἔσυραν αἰχμαλώτους τοὺς εὐπο-
ρωτέρους τῶν κατοίκων καὶ μετέφερον εἰς τὴν Σικελίαν τοὺς ἐργάτας
τῶν μεταξουργείων, ἐπιτυχόντες δι' αὐτῶν νὰ ἀναπτυχθῇ ἐκεῖ ἡ καλ-
λιέργεια τῆς μετάξης.

Οἱ Νορμανδοὶ ἐκ Βοιωτίας μετέβησαν εἰς τὴν Κόρινθον, ἡ ὁποία
ἦτο τὸ δεύτερον βιομηχανικὸν κέντρον μετάξης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐν
Κορίνθῳ τὰ αὐτὰ ἔπραξαν, διήρπασαν τὰ πάντα, ἥχμαλώτισαν τοὺς
πλουσιωτέρους καὶ ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν τοὺς εἰδικευμένους τεχνίτας τῆς
μετάξης. Ὡς ἐκ τούτου τὸ ἀκμαῖον ἐμπόριον καὶ ἡ πλουσία βιομηχανία
τῆς Ἑλλάδος ὑπέστησαν θανάσιμον πλῆγμα καὶ τὰ εἰσοδήματα τοῦ
κράτους ἐμειώθησαν.

Ὁ Μανουὴλ, ἐνῶ ἡτοιμάζετο ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν, ἡμποδί-
σθη ἀπὸ τοὺς Οὐγγρους καὶ τοὺς ἐπαναστατήσαντας, τῇ ὑποκινήσει
τοῦ Ρογήρου, Σέρβους, τοὺς ὁποίους ὅμως κατῴρθωσέ νὰ νικήσῃ, στρα-
φεὶς ἀμέσως ἔπειτα κατὰ τῶν Νορμανδῶν. Μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Ἑνε-
τῶν καὶ κατόπιν μακρῶν καὶ σκληρῶν ἀγώνων, ἀνέκτησεν ὁ Μανουὴλ
τὴν Κέρκυραν, ὅπου ἐφονεύθη ὁ γενναῖος ναύαρχος Κ ο ν τ ο σ τ έ φ α -
ν ο ς (1148). Βραδύτερον ὁ Μανουὴλ ἐξεδίωξεν ὀριστικῶς τοὺς Νορ-
μανδοὺς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Δὲν ἐσταμάτησεν ὅμως ἔως ἐδῶ, ὡς ὤφει-
λεν, ἀλλὰ μετέφερε τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὀνειροπολῶν ἀνά-
κτησιν τῆς παλαιᾶς αὐτοκρατορίας, σχέδιον, τὸ ὁποῖον ἐξώργισε τοὺς
συμμάχους του Ἑνετοὺς.

Μετὰ πολλὰς περιπετείας ἠναγκάσθη ὁ Μανουὴλ, νὰ συνάψῃ εἰ-
ρήνην μὲ τοὺς Νορμανδοὺς καὶ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἰταλίαν (1158),
ἔδωσεν ὅμως εἰς τοὺς Ἑνετοὺς, ἔναντι τῆς βοηθείας των, πολλὰ προ-
νόμια, πρὸς περιορισμὸν τῶν ὁποίων ἠναγκάσθη βραδύτερον νὰ παρα-
χωρήσῃ οἰκονομικὰς καὶ ἐμπορικὰς εὐκολίας καὶ εἰς τοὺς Γενουάτας
καὶ Πισάτας. Ὁ Μανουὴλ ἐκτὸς τῶν ἐπανειλημμένων πολέμων πρὸς
τοὺς Νορμανδοὺς, τοὺς Οὐγγρους καὶ τοὺς Σέρβους, ἐταλαιπωρήθη
καὶ μὲ τοὺς σταυροφόρους τῆς δευτέρας σταυροφορίας (1147 — 1149),
οἱ ὁποῖοι, λόγῳ τῶν τροφίμων, ἤρχοντο εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ἐγχω-
ρίους. Τὰς μοιραίας ταύτας συγκρούσεις γνωρίζων ὁ Μανουὴλ, ὥχ-
υ

ρωσε καλύτερον τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ κάθε ἐνδεχόμενον καὶ διεβίβασε τοὺς σταυροφόρους τὸ ταχύτερον διὰ τῶν πλοίων του εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ἐπίσης ὁ Μανουὴλ ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ Ἰκονίου καὶ ἐπανειλημμένως ἐνίκησεν αὐτούς, σχεδιάζων ριζικὴν ἐκκαθάρισιν τῆς Μ. Ἀσίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ παρὰ τὸ Μυριοκέφαλον (1176) ὁ στρατὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ κατεστράφη, πολλοὶ γενναῖοι στρατηγοί, ὡς ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός, ἐφρονεύθησαν καὶ αὐτὸς ὁ Μανουὴλ ἐτραυματίσθη. Ἡ ἥττα τοῦ Μυριοκεφάλου (1176) συνεπλήρωσεν ἐκείνην τοῦ Ματζικέρτ (1071) καὶ δι' αὐτῶν ἡ Μ. Ἀσία παρεδόθη ὀριστικῶς εἰς τοὺς Τούρκους.

Ὁ ἀκαταπόνητος αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ἐξηκολούθησε τοὺς πολέμους του ἐναντίον τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ 1180, ὅποτε ἀπέθανεν, ἀφήσας μνήμην ἡρωικοῦ βασιλέως, τοῦ ὁποίου τὰ κατορθώματα καὶ αἱ ἀνδραγαθίαι ἐπηνέβησαν ὑπὸ πολλῶν ποιητῶν καὶ ρητόρων, ἂν καὶ αἱ ἱπποτικαὶ καὶ ρομαντικαὶ ὑπερβολαὶ του ὑπῆρξαν πρόδρομοι τῆς μετέπειτα καταρρεύσεως τοῦ κράτους.

27. Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοὶ (1180 - 1185)

Τὸν Μανουὴλ διεδέχθη ὁ δευτερότοκος υἱὸς του Ἀλέξιος Β' (1180 — 1183), ὁ ὁποῖος ὡς ἀνήλικος (11 ἐτῶν) ἐπετροπεύετο ὑπὸ τῆς μητρός του Μαρίας, δευτέρας συζύγου τοῦ Μανουὴλ. Ἡ βασιλομήτωρ Μαρία ἦτο Γαλλίς πριγκίπισσα καὶ καθολικὴ τὸ θρήσκευμα. Ἡρχισε λοιπὸν ὑπόκιφος ἀναβρασμὸς τοῦ λαοῦ διὰ τὴν ἄτακτον ζωὴν τῆς Μαρίας, τὴν κακὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους καὶ τὴν αὐξανομένην ἰσχὺν τῶν Λατίνων, ὅποτε ὁ ἐξάδελφος τοῦ Μανουὴλ Ἀνδρόνικος Α' Κομνηνός, ἐκθρονίσας τὸν Ἀλέξιον, κατέλαβε τὸν θρόνον (1183 — 1185).

Ὁ Ἀνδρόνικος εἶχε πολλὰς ἀρετάς, ὡς ἀνδρείαν, διπλωματικὴν ἱκανότητα, ἀλλὰ καὶ μεγάλα ἐλαττώματα, ἀσυνειδησίαν καὶ σκληρότητα μέχρις ἀγριότητος. Ὄταν ἐστέφθη αὐτοκράτωρ, κατεδίωξε πάντας τοὺς ἀντιπάλους του, ἐφρόνευσε τὴν Μαρίαν καὶ τὸν υἱὸν τῆς Ἀλέξιου, ἐτύφλωσε τὸν ἐνδοξον νικητὴν τῶν Οὐγγρων Ἀνδρόνικον Κοντοστέφανον καὶ προσέκλεσε μεγάλην σφαγὴν τῶν Λα-

τίνων ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ φίλων του. Ταῦτα πάντα προδίδουν τὸ ἀπάνθρωπον καὶ τὴν βαρβαρότητα τῆς ψυχῆς τοῦ Ἀνδρονίκου.

Τὰ ἐγκλήματα τοῦ Ἀνδρονίκου ἐπροκάλεσαν ἀντίδρασιν καὶ ἤρχισαν νὰ ὀργανώνωνται στάσεις εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἐζητήθη μάλιστα καὶ ἡ βοήθεια τῶν ξένων, ὡς τοῦ βασιλέως τῶν Νορμανδῶν Γουλιέλμου Β' (1166 — 1189). Ὁ Γουλιέλμος ἐνόμισεν, ὅτι ἦλθεν ἡ κατάλληλος εὐκαιρία νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ὄνειρον τῶν προκατόχων του, δηλ. νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁργανώσας λοιπὸν στόλον καὶ στρατόν, ἀπεβιβάσθη εἰς τὸ Δυρράχιον καὶ ταχέως ἐγένετο κύριος τούτου, διότι δὲν εὔρε σοβαρὰν ἀντίστασιν. Κατόπιν διὰ τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας ἔφθασαν οἱ Νορμανδοὶ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου ἦλθε καὶ ὁ στόλος αὐτῶν ἐκ 200 πλοίων, ἀφοῦ κατέλαβαν προηγουμένως τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου πελάγους (1185).

Ἡ Θεσσαλονίκη μετὰ ἡρωϊκὴν ἄμυναν ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὅποιοι ἐλεηλάτησαν, ἔσφαξαν καὶ διέπραξαν παντὸς εἶδους ἀσχημίας. Διηρπάγησαν αἱ οἰκίαι, αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ καταστήματα, ἀπολύτως τίποτε δὲν ἔμεινεν, οὔτε ἔνδυμα οὔτε τροφή. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης καὶ περίφημος λόγιος Εὐστάθιος περιέγραψε μὲ τὰ ζωηρότερα χρώματα τὴν σφαγὴν καὶ λεηλασίαν, ἣ ὅποια διήρκεσε πολλὰς ἡμέρας. Ὁ ἴδιος ὁ Εὐστάθιος ὑβρίσθη καὶ ἐσύρθη ἀπὸ τὸν πώγωνα, βραδύτερον ὅμως ἀφέθη ἐλεύθερος καὶ παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του βοηθῶν τοὺς δυστυχεῖς Θεσσαλονικεῖς.

Οἱ Νορμανδοὶ ἀφοῦ ἐλήστευσαν τὴν Θεσσαλονίκην, ἐστράφησαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐν τμήμα στρατοῦ ἐβάδιζε πρὸς τὴν πρωτεύουσιν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ λαὸς ἠγανάκτησε καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ὁ Ἀνδρόνικος, συλληφθεὶς, ἐρρίφθη εἰς τὴν φυλακὴν. Κατόπιν διεπομπεύθη καί, ὀδηγηθεὶς εἰς τὸν Ἰππόδρομον, ἐκρεμάσθη ἀπὸ τῶν ποδῶν, μέχρις ὅτου στρατιώτης, εὐσπλαχνισθεὶς αὐτόν, τὸν ἐφόνευσε διὰ τοῦ ξίφους. Κατόπιν ὁ λαὸς ἐπευφάνησεν αὐτοκράτορα τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγέλον, ἀρχηγέτην νέας δυναστείας, τῆς τῶν Ἀγγέλων.

Οἱ σύγχρονοὶ τοῦ Ἀνδρονίκου ἱστορικοὶ ἐπιτίθενται κατ' αὐτοῦ, ἰδίως ὅσοι ὑπέστησαν συμφορὰς ἐξ αἰτίας του. Ὁ Ἀνδρόνικος εἶχε φυσικὰ προσόντα, ἀλλ' ἐστερεῖτο ψυχικῶν καὶ ἠθικῶν προτερημάτων, διὸ ἡ κυβέρνησίς του ὑπῆρξεν ἀθλία καὶ ἐπεσώρευσε εἰς τὸ κράτος.

πολλὰς συμφοράς. Ἀξίζει ὅμως ν' ἀναφέρωμεν, ὅτι τὰ φορολογικὰ τοῦ λαοῦ βάρη ἡλάφρωσε, τὰς πολυδαπάνους αὐλικὰς ἐορτὰς κατήργησε, τὴν δικαιοσύνην ἐβελτίωσε δι' ἐκλογῆς εὐσυνειδήτων ἀνδρῶν καὶ δραστηρίως εἰργάζετο διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς διοικητικῆς μηχανῆς. Θὰ ἡδύνατο νὰ γίνῃ ὁ καλύτερος τῶν Κομνηνῶν καὶ ὁ ἀνακαινιστὴς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἐὰν εἶχεν εὐσυνειδησίαν καὶ κατείχετο ἀπὸ ἡθικὰς ἀρχάς.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ (1185 - 1204)

28. Ἰσαάκιος ᾽Αγγελος (1185 - 1195)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ τῶν ᾽Αγγέλων, συγγενῆς τῶν Κομνηνῶν, κατήγετο ἀπὸ τὴν Φιλαδέλφειαν. Τρεῖς αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἐβασίλευσαν ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν ᾽Αγγέλων ἐπὶ 20 ἔτη ἀπὸ τὸ 1185 - 1204.

Ὁ Ἰσαάκιος ᾽Αγγελος εἶχε λάβει σύζυγον τὴν Μαργαρίταν, κόρην τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, καὶ ἐπῆλθεν οὕτω σύσφιξις τῆς οὐγγρο-ελληνικῆς συμμαχίας. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του ὁ Ἰσαάκιος εἶχε μίαν λαμπρὰν ἐπιτυχίαν κατὰ τῶν Νορμανδῶν, χάρις εἰς τὸν ἱκανὸν στρατηγὸν τοῦ Ἀλέξιον Βρανᾶν.

Οἱ Νορμανδοὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, εἶχον τραπῇ εἰς λεηλασίας καὶ ἐστρέφοντο πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ στρατηγὸς Βρανᾶς ἐνίκησε παρὰ τὸ Δ η μ η τ ρ ι τ σ ι τῆς περιφερείας Σερρῶν τῆς Μακεδονίας τοὺς Νορμανδοὺς. Οὗτοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκκενώσουν ὀριστικῶς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὸ Δυρράχιον, χωρὶς νὰ πραγματοποιήσουν τὸ παλαιὸν των ὄνειρον, τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ ἐπιτυχία αὕτη τοῦ Βρανᾶ ἔδωκεν αἴγλην εἰς τὸν Ἰσαάκιον ᾽Αγγελον, διὰ τοῦτο δὲ σύγχρονοι ἱστορικοὶ ὀνομάζουσιν τὸν Ἰσαάκιον δεύτερον Θεόν, ἐλευθερωτὴν καὶ τυραννοκτόνον.

Ἐπὶ Ἰσαακίου οἱ Βούλγαροι ἡγεμόνες ἀδελφοὶ Πέτρος καὶ Ἀσάν ἐπανεστάτησαν, λόγῳ τῆς βαρείας φορολογίας καὶ τῆς κακῆς διοικήσεως τοῦ Βυζαντίου καὶ κατέλαβον τὴν ἀρχαίαν πρωτεύου-

σαν τῶν Βουλγάρων Π ρ ε σ λ ά β α ν . Τότε ὁ Ἰσαάκιος ἐξεστράτευ-
σεν ἐναντίον αὐτῶν, ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀπέφευγον τὴν κατὰ μέτωπον μάχην
καὶ κατεπónουν τὸν βυζαντινὸν στρατὸν με κλεφτοπόλεμον.

Τελικῶς ὁ Ἰσαάκιος συνῆψεν εἰρήνην με τοὺς ἐπαναστάτας, ἀφοῦ
ἔλαβεν ὄμηρον τὸν μικρὸν ἀδελφόν των Ἰωάννην, τὸν ἔπειτα βασιλέα
τῶν Βουλγάρων Ἰ ω α ν ν ί τ σ η ν ἢ Σ κ υ λ ο γ ι ά ν ν η ν (1188).
Διὰ τῆς συμφωνίας ἀνεγνωρίσθη ἀνεξάρτητος ἡ ἀπὸ τοῦ Αἰμου μέχρι
τοῦ Δουνάβεως Βουλγαρία, με πρωτεύουσαν τὸ Τύρνοβον. Μετὰ τῶν
Βουλγάρων εἶχον ἐνωθῇ αἱ πέραν τοῦ Δουνάβεως σλαβικαὶ φυλαί, αἱ
ὁποῖαι ἐπέδραμον μέχρι Θεσσαλίας, μέρος τῆς ὁποίας, τὰ περὶ τὸν
"Ολυμπον ὄρεινά, κατέκτησαν καὶ ὠνόμασαν Μ ε γ α λ ο β λ α χ ί α ν .

Ὁ Ἰσαάκιος ἦτο ἐντελῶς ἀνίκανος νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τοὺς Βουλγα-
ροβλάχους, τῶν ὁποίων ὁ ἡγεμὼν Ἀσάν ἐστέφθη ἐν Τυρνόβω τ σ ά -
ρ ο ς τ ῶ ν Β ο υ λ γ ά ρ ω ν καὶ τ ῶ ν Ρ ω μ α ί ω ν καὶ ἐφανά-
τιζε τοὺς Βουλγαροβλάχους με τὸν θρῦλον, ὅτι ὁ ἅγιος Δημήτριος ἐγκα-
τέλειψε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Βουλγαρίαν!

"Ἄλλος κίνδυνος ἐφάνη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέ-
λου ἀπὸ τὴν Δύσιν, οἱ σταυροφόροι τῆς Γ' σταυροφορίας, ὑπὸ τὴν ἀρ-
χηγίαν τοῦ Γερμανοῦ βασιλέως Φ ρ ε ι δ ε ρ ί κ ο υ Β α ρ β α ρ ό σ -
σ α . Ὁ Ἰσαάκιος διὰ τῆς συμφωνίας τῆς Ἀνδριανουπόλεως (1190),
ἀπηλλάχθη τῶν σταυροφόρων καὶ ἐστράφη πρὸς νέον σοβαρὸν κίνδυνον,
τοὺς Σέρβους.

Οἱ Σέρβοι συνειργάσθησαν μετὰ τῶν Βουλγάρων, Οὐγγρων καὶ
σταυροφόρων, διὰ νὰ ἐπεκτείνουν τὸ κράτος των. Ὁ ἀρχηγὸς των Σ τ έ -
φ α ν ο ς Ν ε μ ά ν ι α κατώρθωσε νὰ αὐξήσῃ τὸ Σερβικὸν κράτος καὶ
νὰ συμπεριλάβῃ τὴν Ἐρζεγοβίνην, τὸ Μαυροβούνιον καὶ τὴν Παραδου-
νάβειον Σερβίαν.

Ὁ Ἰσαάκιος, τὸ 1190, ἐνίκησε παρὰ τὸν Μοράβαν τοὺς Σέρβους
ἔδειξεν ὅμως μετριοπάθειαν καὶ ἀνεγνώρισε τὴν αὐτονομίαν των, ἀπέ-
ναιμε δὲ τὸν τίτλον τοῦ σ ε β α σ τ ο κ ρ ά τ ο ρ ο ς εἰς τὸν Στέφανον.

Δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ τις ὅτι ὁ Ἰσαάκιος εἶχεν ἐπιτυχίαν στρα-
τιωτικὰς, ἀλλὰ εἰς τὴν οἰκονομικὴν πλευράν καὶ γενικῶς τὴν ἐσωτερι-
κὴν δὲν ἐνδιεφέρθη ὅσον ἔπρεπεν. Ἐκιβδήλευσε τὸ νόμισμα, ἀφῆρσε
τὰ πολῦτιμα ἀντικείμενα ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας, διὰ νὰ ἔχῃ εἰς τὴν αὐ-
λήν του μεγάλην πολυτέλειαν. Ἡ σπατάλη τοῦ Ἰσαακίου ἐπετάχυνε
τὴν κατὰπτωσιν καὶ παρακμὴν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Δὲν ἐδίστα-

σεν ὁ Ἰσαάκιος νὰ ἀνανεώσῃ τὰ οἰκονομικὰ προνόμια τῶν Ἰταλῶν, δηλ. Ἑνετῶν, Γενουατῶν καὶ Πισατῶν, τὰ ὅποια προσεκάλεσαν τὴν οἰκονομικὴν καταστροφὴν τοῦ Βυζαντίου.

Ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι καὶ τὸ περιβάλλον τοῦ οὐδόλως ἐβοήθησε τὸν Ἰσαάκιον εἰς τοὺς σοβαροὺς κινδύνους. Ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ ἐπανεστάτουν καὶ ἤρχοντο συχνὰ εἰς συνεννοήσεις μὲ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ κράτους διὰ νὰ πραγματοποιήσουν τὴν φιλοδοξίαν των.

Χειροτέρα ὄλων τῶν στάσεων εἶναι ἡ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀλεξίου. Οὗτος, ἐκθρονίσας καὶ τυφλώσας τὸν Ἰσαάκιον, ἔκλεισεν αὐτὸν εἰς τὴν φυλακὴν καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὡς Ἀλέξιος Γ'.

29. Ἀλέξιος Γ' Ἀγγελος (1195 - 1203)

Οὗτος ἐκυβέρνησε τὸ κράτος πολὺ ἄσχημα καὶ παρειαυάσε τὴν πτωσίαν του. Ὑπῆρξε σπάταλος, ὅπως καὶ ὁ Ἰσαάκιος, προσπαθῶν διὰ τῶν χρημάτων νὰ ἱκανοποιήσῃ τοὺς συνωμότας καὶ φίλους του. Τὸν στρατὸν ὅλως ἀπερισκέπτως διέλυσε παρὰ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας.

Ὁ Ἀλέξιος Γ', ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ περιορίσῃ τὰς λεηλασίας τῶν Βουλγάρων, ὑπεκίνησεν ἐσωτερικὰς ἐπαναστάσεις εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Τελικῶς ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ προφυλάξῃ τὰς ἐπαρχίας του ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων. Ὄταν ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους ὁ Ἰωαννίτσας (1197 - 1207), ὁ Σκυλογιάννης διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ Καλογιάννης διὰ τοὺς Βουλγάρους, ὁ αὐτοκαλούμενος Ρωμαιοκτόνος, ἡ κατάστασις διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς ἐπεδεινώθη. Οὗτος ἦλθεν εἰς συνεννόησιν μὲ τὸν πάπαν Ρώμης Ἰννοκέντιον Γ' καὶ ἐστέφθη ὑπὸ καρδινάλιου τσάρου (1204). Συνεχίζων ὅμως τὰς ἐπιδρομὰς του εἰς τὰς ἐλληνικὰς χώρας ἔφθασε μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πολεμῆθεις ὑπὸ Λατίνων καὶ Ἑλλήνων ὁμοῦ καὶ ἐξαναγκασθεὶς νὰ ἀποχωρήσῃ, ἀφοῦ συμπαρέλαβε 20.000 γυναικόπαιδα καὶ 3.000 ἀμάξας πλήρεις λαφύρων. Ἀπέθανε πολιορκῶν ἐκ νέου τὴν Θεσσαλονίκην (1207).

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου τὸ Βυζάντιον ἀπώλεσεν ὅλως διόλου τὴν ἐπίδρασίν του εἰς τὴν Σερβίαν.

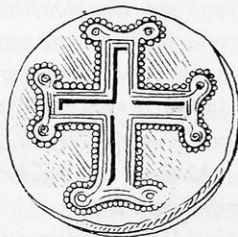
Ὁ Ἀλέξιος ἀνενέωσε τὸ 1198 τὰ οἰκονομικὰ προνόμια τῶν Ἑνετῶν, οἱ ὅποιοι τοῦ λοιποῦ ἀπαλλάσσονται παντὸς φόρου καὶ ἐμπορεῦ-

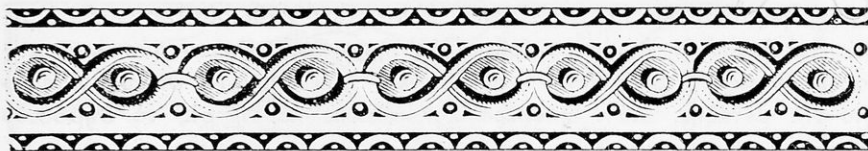
ονται ἐλευθέρως εἰς τὰς πόλεις. Ἡ τόσον πλεονεκτικὴ θέσις τῶν Ἐνε-
τῶν ἐπέφερε τὴν τελείαν ἐξάντλησιν τῶν οἰκονομικῶν πόρων τοῦ Βυ-
ζαντίου.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν συνέβησαν ἐπὶ Ἀλεξίου Γ' πολλαὶ στάσεις. Φι-
λόδοξοι ἰσχυροὶ ἄρχοντες δὲν ἐσεβάσθησαν τὸν Ἀλέξιον, ὡς τυφλώ-
σαντα τὸν ἀδελφόν του, ἐκηρύσσοντο ἀνεξάρτητοι καὶ προσέκαλεσαν τὸ
ταχύτερον τὸν διαμελισμὸν τοῦ κράτους. Εἰς τὴν Τραπεζοῦντα ὁ Γα-
βρᾶς, εἰς τὸν Πόντον καὶ τὴν Παφλαγονίαν ὁ Ἰσαάκιος Κομνη-
νός, εἰς τὸ Ναύπλιον, Ἄργος καὶ Κόρινθον ὁ Λέων Σγουρὸς
κ.λ. ἀνεκηρύχθησαν ἀνεξάρτητοι ἄρχοντες.

Ἀλλὰ καὶ ὁ τυφλωθεὶς Ἰσαάκιος δὲν ἠσύχασεν, ἀλλ' ἀπέστειλε τὸν
υἱόν του εἰς τὴν Δύσιν, ἵνα εὖρη βοήθειαν κατὰ τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Οἱ
σταυροφόροι τῆς Δ' σταυροφορίας ἀποκατέστησαν εἰς τὸν θρόνον
τὸν Ἰσαάκιον Β' καὶ τὸν υἱόν του Ἀλέξιον Δ' Ἀγγέλον
(1203 — 1204), μὴ λαβόντες ὅμως τὰ ὑπεσχημένα προσέβαλον ἐκ
δευτέρου τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐνῶ αὐτοκράτωρ ἀνεκηρύσσεται ὁ
Ἀλέξιος Ε' ὁ Μούρτζουφλος καὶ οὕτω ἠλώθη τὸ πρῶτον
ἢ πρωτεύουσα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὑπὸ τῶν Φράγκων (1204).

Οἱ αὐτοκράτορες τῆς δυναστείας τῶν Ἀγγέλων δὲν ἐφάνησαν ἀν-
τάξιοι τῶν κρισίμων τότε περιστάσεων. Οὕτε συνείδησιν τῶν καθηκόν-
των των εἶχον οὔτε καὶ τῆς πραγματικότητος σαφῇ ἀντίληψιν. Ἡ ἄνο-
δὸς των εἰς τὸν θρόνον ἐσυντόμευσε τὸ νῆμα τῆς χιλιετοῦς καὶ ἐνδόξου
ἱστορίας τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ θανάσιμον πλῆγμα εἰς τὸ
Βυζάντιον ἔδωσαν τὰ χριστιανικὰ κράτη τῆς Δύσεως καὶ ὅχι οἱ τοσάκις
πολιορκήσαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀλλόθρησκοι ἐπιδρομεῖς.

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ Β' ΠΕΡΙΟΔΟΥ (641 - 1204)

30. Νομοθεσία καὶ Διοικήσεις

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ τῶν Βυζαντινῶν φθάνει εἰς μεγίστην ἀκμὴν ἀπὸ τὸ 850 - 1050, ἥτοι ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἔλαβον δρακόντεια μέτρα, ἐβελτίωσαν τὴν διοίκησιν, περιώρισαν τὴν ἔκτασιν τῶν θεμάτων καὶ ἐτροποποίησαν τὴν ἰσχύουσαν νομοθεσίαν.

Ἀλλὰ καὶ προηγουμένως ὑπὸ τῶν δύο πρώτων Ἰσαύρων, ἐδημοσιεύθη ὁ Ἀστικὸς κώδιξ, ὀνομαζόμενος Ἑκλογή, προσηρμοσμένος εἰς τὰς λαϊκὰς συνηθείας καὶ εἰς τὸ νέον πνεῦμα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Κατηργήθη ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου καὶ ἡ διάκρισις πλουσίων καὶ πτωχῶν ὡς πρὸς τὰς ποινάς. Ἐπίσης ἐξεδόθη ὁ στρατιωτικὸς κώδιξ, ὁ ναυτικὸς καὶ ὁ γεωργικὸς. Διὰ τούτων ἐρρυθμίζοντο τὰ τοῦ στρατοῦ, ἐπροστατεύετο ἡ ἐμπορικὴ ναυτιλία καὶ ἐξησφαλίζοντο εὐνοϊκαὶ συνθήκαι διαβιώσεως εἰς τοὺς γεωργούς.

Ἡ καλύτερευσίς τῆς γεωργίας ἐφείλκυσε τὴν ἀμέριστον προσοχὴν τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων, διότι βάσις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ κράτους ἦτο ἡ γεωργία. Κατόπιν τῶν προστατευτικῶν μέτρων ὑπὲρ τῶν μικρῶν κτηματιῶν καὶ ἐναντίον τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων παρατηρεῖται ἀκμὴ τοῦ γεωργικοῦ κόσμου. Διότι αἱ ἀπέραντοι ἐκτάσεις διαιροῦσθαι εἰς ἀγρότας, οἱ ὅποιοι, ὡς κύριοι τῆς γῆς, ἀπέβησαν πιστοὶ εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ καλοὶ στρατιῶται καὶ γεωργοί.

Ἐπίσης οἱ εἰκονομάχοι βασιλεῖς ἐφρόντισαν καὶ διὰ τὰς ἐργαζόμενας τάξεις τῶν τεχνιτῶν καὶ ἐμπόρων, ὀργανωμένων εἰς συντεχνίας.

Τὰ ἡμερομίσθια καὶ αἱ τιμαὶ τῶν προϊόντων καθωρίσθησαν ἐπακριβῶς καὶ ἐπατάχθη ἡ αἰσχροκέρδεια. Ὑπῆρχε καὶ τέλειον σύστημα μονοπωλίων εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότερον ἦτο τῆς μετázης, διότι ἀπέφερε κολοσσιαῖα κέρδη εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον.

Μὲ τὴν ἐξαίρετον ὀργάνωσιν τῆς γεωργίας, βιομηχανίας καὶ ἐμπορίου εὐρίσκοντα τὰ δημόσια οἰκονομικὰ εἰς ἀνθηρὰν κατάστασιν. Ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὅμως οἱ ποικιλώνυμοι Φράγκοι ἤρχισαν νὰ διασχίζουσιν τὰς ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ὡς σταυροφόροι, καὶ νὰ ἐγκαθίστανται εἰς τοὺς ἐμπορικὸς λιμένας αὐτοῦ, τὰ δημόσια ἔσοδα ὀλιγοστεύουν. Ἐνετοί, Πισᾶται καὶ Γενουᾶται ἀναλαμβάνουν εἰς χεῖράς των τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἐμπορίου καί, ἐξησφαλισμένοι μὲ προνόμια, ἀπαλλάσσονται τῆς βαρείας φορολογίας. Διὰ τοῦτο παρατηρεῖται αἰσθητὴ μείωσις τῶν οἰκονομικῶν πόρων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους.

Εἰς τὸ Βυζάντιον ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο ἀπόλυτος μονάρχης καὶ ἔφερε διάδημα καὶ στολήν, ὡς οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας. Εἶχεν ἀπεριόριστον καὶ ἀνεξέλεγκτον ἐξουσίαν. Ἦτο ἀνώτατος ἄρχων εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς κρατικῆς μηχανῆς, ἐπόπτης τῆς διοικήσεως, ἀνώτατος δικαστής, νομοθέτης καὶ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ. Τὸν βασιλέα περιέβαλλον οἱ ὑπουργοὶ ὀνομαζόμενοι *λογοθέται*. Δρουγγάριος τοῦ πλοῦμου ἐλέγετο ὁ ναύαρχος, μέγας δομέστικος ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ καὶ κοιέστωρ ὁ ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης. Τὴν διοίκησιν τῆς Πρωτευούσης εἶχεν ὁ ἐπαρχος, ἀντιστοιχῶν πρὸς σημερινὸν δήμαρχον καὶ συνάμα φρούραρχον ἢ ἀστυνομικὸν διευθυντήν.

Τὸν βασιλέα ἐπίσης περιέβαλλον δύο συμβούλια, ἡ σύγκλητος καὶ τὸ σιλεντιάριον (λατ. *silentium* σιγή), ὀνομαζόμενον οὕτω ἐπειδὴ μυστικῶς καὶ ἀθορύβως συνεζητοῦντο αἱ μεγαλύτεραι ὑποθέσεις τοῦ κράτους. Τὰ πάντα ἐζητῶντο ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα, ὅστις διὰ τῶν διπλωματικῶν του ὑπαλλήλων κατάρθωνε νὰ διατηρῇ φιλικὰς σχέσεις μὲ τοὺς γείτονας λαούς. Πρὸς τοῦτο παρείχετο χρῆμα ἄφθονον, ἐμπορικὰ διευκολύνσεις, ἀξιώματα καὶ τίτλοι εἰς ξένους πρίγκιπας. Κατὰ τὴν ὑποδοχὴν ἀπεσταλμένων ξένων κρατῶν ἐτελοῦντο ἐν Κωνσταντινουπόλει πολυτελεῖς ἑορταί, πρὸς ἐπίδειξιν πλοῦτος καὶ ἰσχύος.

31. Ἡ παιδεία

Παραλλήλως συνεχίζεται καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν αὐτοκρατόρων διὰ τὴν παιδείαν. Ἰδίως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεταρρυθμίσεως γίνονται πολλὰ βήματα πρὸς βελτίωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ὁ ἀδελφὸς τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας, ὁ καῖσαρ Βάρδας, ἀναδιωργάνωσε περὶ τὸ 860 τὸ Πανδιδασκῆριον, τὸ ὅποιον εἶχεν ἰδρύσει τὸ 425 ὁ Θεοδοῖος ὁ Β'. Ἦδη διδάσκονται εἰς αὐτὸ ἡ γραμματικὴ, ἡ φιλολογία, ἡ φιλοσοφία, ἡ ρητορικὴ, τὰ μαθηματικὰ καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι. Συνδυάζεται καταλλήλως ἡ σπουδὴ τῶν ἱερῶν βιβλίων μετὰ τῆς ἐρεῦνης τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος.

Μετὰ ἓνα αἰῶνα, περὶ τὸ 950 μ.Χ. ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου, αἱ ἀνώτεραι σχολαὶ τῆς πρωτεύουσας ἔφθασαν εἰς μεγάλην ἀνθησιν. Οἱ φοιτηταὶ ἐγίνοντο πάντοτε δωρεὰν δεκτοὶ καὶ ἡδύναντο μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν των νὰ φθάσουν εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τοῦ κράτους καὶ τῆς ἐκκλησίας. Οἱ καθηγηταὶ ἐξελέγοντο κατόπιν αὐστηρᾶς δοκιμασίας, διότι τὸ ἀξίωμα των ἐθεωρεῖτο ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα καὶ σεβαστότερα τοῦ κράτους.

Κατὰ τὸ 1050, ἐπὶ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου, τὸ Πανεπιστήμιον γνωρίζει νέαν ἀκμὴν. Εἷς ἀπὸ τοὺς πλέον σημαντικοὺς σοφοὺς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ὁ Μιχαὴλ Ψελλός, γίνεται ὁ ἀναδιοργανωτὴς του.

Ὁ λόγιος οὗτος ἐ χρημάτισεν ὑπουργὸς τοῦ Μονομάχου καὶ πολλῶν μετὰ ταῦτα αὐτοκρατόρων. Τὴν δόξαν του ἥμως ὥφειλε κυρίως εἰς τὴν καρποφόρον διδασκτικὴν ἐργασίαν του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ὅπου ἔλαβε τὸν τίτλον Ὑπατος τῶν φιλοσόφων καὶ ἐδίδασκε τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ψελλοῦ γίνεται γνωστὴ εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ Ἀραβες ἀκόμη ἔρχονται νὰ γίνουν μαθηταὶ του.

Τὴν ἐκπαιδευτικὴν κίνησιν συμπληρώνουν αἱ ἰδιαίτεροι συγκεντρώσεις, αἱ ὁποῖαι ἰδίως ὁργανώνονται εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ὁ Φώτιος καλεῖ εἰς τὴν οἰκίαν του τοὺς φίλους του καὶ ἐκεῖ ἀναλύει τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ποιητάς. Συχνάκις ἐγίνοντο διαλέξεις εἰς δημόσια μέρη, ὡς εἰς στοὰς καὶ εἰς τὸ παλάτιον, ὅπου διεξήγοντο συζητήσεις ἐπὶ θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ζητημάτων.

Ἰδιαίτεράν σημασίαν διὰ τὴν παιδείαν ἔχουν τὰ βιβλία. Ταῦτα

προσεπάθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους νὰ διαδώσουν ὅσον ἡδύναντο περισσότερον. Ὁ πάπυρος, κατεσκευασμένος ἀπὸ τὰς ἴνας τοῦ ὁμώνυμου φυτοῦ τοῦ ποταμοῦ Νείλου, ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς γραφικὸς χάρτης τῶν Βυζαντινῶν. Περισσότερον ὅμως διαδεδομένη ὑπῆρξεν ἡ περγαμηνή, δέρμα δηλαδή ζῶου κατεργασμένον εἰς τρόπον ὥστε ἐγίνετο πολὺ λεῖον, κατάλληλον διὰ γραφήν. Εἴτε ὁ πάπυρος ἐχρησιμοποιεῖτο εἴτε ἡ περγαμηνὴ ἐστοίχιζον πάρα πολὺ τὰ βιβλία, διότι ἐγράφοντο διὰ τῆς χειρὸς καλούμενα *χειρόγραφα*. Μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ ἀπηρτοῦντο διὰ νὰ καταρτισθοῦν βιβλιοθήκαι. Διὰ νὰ μορφωθῇ ὁ κόσμος εἰργάσθησαν πολὺ οἱ μοναχοί, οἱ ὁποῖοι διέδωσαν τὸ βιβλίον. Τὰ μοναστήρια δὲν ἦσαν μόνον κυριώτατα σχολεῖα τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλὰ ὑπῆρξαν οὕτως εἰπεῖν καὶ τὰ τυπογραφεῖα τῆς ἐποχῆς, ὅπου ἐγίνετο συστηματικὴ ἐργασία τῆς ἀντιγραφῆς τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν συγγραμμάτων. Εἰς μεγάλην αἵθουσαν εἰς ὑπηγόρευσεν καὶ πολλοὶ ἔγραφον. Ἐπειτα λόγιοι ἄνδρες διώρθωνον τὰ ἀντίγραφα. Τὴν ἐργασίαν ταύτην ἔκαμνε καὶ ὁ λογιώτατος αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος.

Ὅλοι ἐνδιεφέροντο διὰ τὸ βιβλίον καὶ τὴν διάδοσίν του, οἱ πλούσιοι, οἱ λόγιοι, οἱ ἄρχοντες καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ αὐτοκράτορες. Διὰ τὴν συγκέντρωσιν χειρογράφων καὶ καταρτισμὸν βιβλιοθηκῶν ἔστελλον εἰς ὅλα τὰ μέρη εἰδικούς συλλέκτας. Σπουδαιότεραι βιβλιοθήκαι ἦσαν ἡ τοῦ Παλατίου καὶ ἡ τοῦ Πανεπιστημίου.

32. Τὰ Γράμματα

Ἡ δευτέρα αὐτῇ περίοδος παρουσιάζει τὸ γνῶρισμα ὅτι, ἐπὶ δύο αἰῶρας περίπου, ἀπὸ τὸ 650 ἕως τὸ 850, δὲν ὑπάρχει σπουδαία πνευματικὴ ἀνάπτυξις. Τὴν ἰκμάδα τῆς διανοητικῆς δραστηριότητος ἐξάντλει ἡ εἰκονομαχία, τὸ πάθος τῆς ἐριδος καὶ ἡ μέριμνα διὰ τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ἀναδιοργάνωσιν, καὶ μόλις ἐπὶ Θεοφίλου βλέπομεν νὰ διακρίνωνται λόγιοι, φιλόσοφοι καὶ μαθηματικοί. Διότι ὁ ἴδιος ὁ Θεόφιλος, ὡς φιλόκαλος ἡγεμὼν, ἐπροστάτευσεν μὲ θερμὴν περισσὴν τὰ Γράμματα καὶ τὰς Τέχνας.

Γενικῶς ὅμως κατὰ τὴν μακρὰν ταύτην περίοδον τὰ Γράμματα ἤχμασαν καὶ ἐγράφθησαν ἀξιόλογα θεολογικὰ συγγράμματα, φιλολογικά, ἱστορικά, ποιητικὰ καὶ ἐγκυκλοπαιδικὰ ἔργα.

Εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς περιόδου ταύτης ἀνήκει ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ ὁποῖος ἀπέθανεν ἴσως τὸ ἔτος 754. Οὗτος ἐγεννήθη καὶ ἔδρασεν εἰς τὴν Συρίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς εἰκονομαχίας. Ἡ Ἐκκλησία τὸν ἐτίμησεν ὡς ἅγιον. Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὑπῆρξε μέγας θεολόγος καὶ φιλόσοφος. Διὰ τῶν πραγματειῶν του συνετέλεσε νὰ διαδοθῇ πολὺ ἡ σπουδὴ τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὴν Δύσιν.

Ἀλλὰ τὴν μεγαλυτέραν του φήμην ὀφείλει εἰς τὴν μελέτην τῶν θεολογικῶν ζητημάτων. Τὸ σπουδαιότερον ἔργον τοῦ Δαμασκηνοῦ εἶναι ἡ Πηγὴ γνώσεως, ἥτοι ἐγχειρίδιον τῆς δογματικῆς. Εἰς αὐτὸ ἀνασκευάζει ἑκατὸν περίπου αἵρέσεις καὶ ἀποδεικνύει τὴν ἀλήθειαν τῶν δογμάτων τῆς ὀρθοδοξίας. Εἰς τοὺς τρεῖς Ἀπολογητικούς λόγους του ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τῶν εἰκόνων, τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ὁ κυριώτερος ὑπέρμαχος. Θεωρεῖται ἐπίσης συγγραφεὺς ἡ διασκευαστὴς τῆς Ὁκτωήχου. Ἐγραψε καὶ ὕμνους ὠραιότατους, ὅπως κανόνες εἰς ἑορτὰς δεσποτικὰς καὶ ἁγίων (π.χ. τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα « Ἀναστάσεως ἡμέρα... »), νεκρώσιμα ἰδιόμελα (« Ποία τοῦ βίου τρυφή... » κλπ.) καὶ ἄλλα. Διὰ τὴν εὐγλωττίαν του ὁ Δαμασκηνὸς ὠνομάσθη Χρυσόροδος.

Ἡ ἱστορία παρουσιάζεται μετὰ πολλοὺς ἀντιπροσώπους κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἱστοριογράφους καὶ χρονογράφους.

Ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας διακρίνεται ὁ Λέων ὁ Διάκονος. Οὗτος ἐξιστόρησε τὰ κατορθώματα τοῦ Φωκᾶ καὶ τοῦ Τιμιμικῆ. Κατὰ δὲ τὴν περίοδον τῆς εἰκονομαχίας χρονογράφοι εἶναι ὁ Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητῆς καὶ ἀργότερον ὁ Γεώργιος ὁ Ἀμαρτωλὸς καὶ ὁ Γεώργιος Κεδρηνός.

Ἱστοριογράφος τῆς περιόδου τῶν Κομνηνῶν εἶναι ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ (γεννηθεῖσα τὸ 1083), κόρη τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ. Ἡ Ἄννα ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ πατρός της καὶ ὠνόμασεν αὐτὴν Ἀλεξιάδα. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι ἀξιόλογον, κυρίως διότι χαρακτηρίζει εὐστοχώτατα τοὺς σταυροφόρους τῆς πρώτης σταυροφορίας. Τὴν συνέχειαν τῆς Ἀλεξιάδος εὐρίσκομεν εἰς δύο ἄλλους ἱστορικούς, τὸν Ἰωάννην Κίνναμον καὶ Νικήταν Χωνιάτην. Ὁ Χωνιάτης ἔγραψε τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξίου Α' μέχρι τοῦ 1204, ὅτε οἱ Λατῖνοι ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Χρονογράφοι τῶν χρόνων τούτων εἶναι ὁ

Ἰωάννης Ζωναρᾶς καὶ Κωνσταντῖνος Μανασσῆς.

Κατὰ τὴν περίοδον τῶν Κομνηνῶν ἐκαλλιεργήθη καὶ ἡ ποίησις. Οἱ Βυζαντινοὶ ἀντλοῦν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν ὑποθέσεις, τὰς ὁποίας πραγματεύονται εἰς στίχους. Ὁ σοφώτερος ἀπὸ τοὺς λογίους τούτους εἶναι ὁ Ἰωάννης Τζέτζης, ὁ ὁποῖος ἔγραψε ποιήματα ἱστορικά, φιλολογικὰ καὶ φιλοσοφικά. Ἄλλοι ἀξιόλογοι εἶναι ὁ Νικήτας, σπουδαῖος φιλόλογος, καθὼς καὶ οἱ ποιηταὶ Ἰωάννης Κυριώτης, Χριστόφορος Μυτιληναῖος καὶ Ἰωάννης Μαυρόπους.

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς λογίους αὐτοὺς ἦσαν πτωχοὶ καὶ μερικοὶ παρεπονοῦντο διὰ τοὺς ἐλαχίστους καρπούς τῶν πνευματικῶν κόπων τῶν. Ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος εἶναι ὁ Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος (12ος αἰών), αὐτοκαλούμενος Πτωχοπρόδρομος, ὅστις παρέχει πολυτίμους λαογραφικὰς εἰδήσεις. Ἐγραψε μυθιστορήματα εἰς στίχους καὶ ἄλλα ποικίλα ποιήματα εἰς πολὺ εὐτράπελον ὕφος. Εἰς ταῦτα ἐμμήθη τοὺς σατιρικοὺς διαλόγους τοῦ Λουκιανοῦ με ἐπιτυχίαν.

Τὸ σημαντικώτερον ὅμως γεγονός ἀπὸ ἐπόψεως λογοτεχνικῆς εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς δημώδους ποιήσεως. Τῆς ποιήσεως ταύτης ἔχνη εὐρίσκομεν κατὰ τοὺς προηγούμενους αἰῶνας. Εἰς αὐτὴν ἀνήκουν ἄσματα τῶν τριόδων, ἐπευφημίαι, παροιμιώδεις ἐκφράσεις καὶ πειράγματα τοῦ Ἱπποδρόμου. Δημιούργημα ἐπίσης τῶν παλαιοτέρων χρόνων εἶναι καὶ ὁ στίχος τῶν ᾠσμάτων, ὁ πολιτικὸς στίχος, ὁ καλούμενος καὶ δεκαπεντασύλλαβος.

Ἄλλ' ἡ δημώδης ποίησις ἤρχισε νὰ δημιουργῇται κυρίως εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἀπὸ τὸν 8ον αἰῶνα. Τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα τῶν μεγάλων πολέμων ἄφηνον ζωηρὰ ἔχνη εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ. Ἰδιαιτέρως οἱ ἀδιάλειπτοι ἀγῶνες τοῦ κράτους εἰς τὰ ἀγαθολικὰ σύνορά του ἀπὸ τὴν Συρίαν ἕως τὴν Κασπίαν ἔδωσαν τὴν ἀφορμὴν νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ δημώδης ποίησις. Ἀπὸ τοὺς σκληροὺς λοιπὸν ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Ἀράβων ἀπὸ τοῦ 8ου — 11ου αἰῶνος ἐγεννήθησαν τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀγαλογίαν μετὰ τὰ κλέφτικα τραγοῦδιὰ τῆς δουλείας. Τὰ ἀκριτικὰ τραγοῦδια ἀναφέρονται κυρίως εἰς ἓνα ἥρωα, τὸν Βασίλειον Διγενῆ Ἀκρίταν, σύμβολον ὅλων τῶν ἄλλων πολεμιστῶν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως. Τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα σφύζονται μέχρι σήμερον παρὰ τῷ λαῷ καὶ ἄδονται ἀπὸ τοῦ Πόντου

μέχρι τῆς Κύπρου. Ἡ ἀκριτικὴ ποίησις εἶναι ἡ πρώτη δημώδης νεοελληνικὴ ποίησις.

Τὸν 12ον αἰῶνα συνετέθη ἐν ἡρωϊκὸν ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα. Τὸ ἔπος τοῦτο διετηρήθη εἰς χειρόγραφα διεσκευασμένα. Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Διγενῆ περιγράφονται οἱ ἀγῶνες τῶν ἀκριτῶν κατὰ τῶν ἀπελατῶν. Ὁ Διγενὴς ἡμέραν καὶ νύκτα μάχεται κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου, διὰ νὰ καθυποτάξῃ τοὺς ἀπίστους καὶ νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν Ρωμανίαν, ὅπως ἐλέγετο τὸ Βυζαντινὸν κράτος, καὶ τὴν Ὀρθοδοξίαν. Ὁ Διγενὴς εἶναι ὁ ἐθνικὸς ἥρωας τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ συμβολίζει τοὺς ἀκαταπαύστους ἀγῶνας τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος.

33. Αἱ ἐγκυκλοπαιδεῖαι

Νέον εἶδος τῆς περιόδου ταύτης εἶναι καὶ ἡ ἐγκυκλοπαιδεία. Τόση δὲ ἦτο ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς, ὥστε ἡ περίοδος ἀπὸ τὸ 850 ἕως τὸ 1050 δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἐποχὴ τῶν ἐγκυκλοπαιδεϊῶν. Οἱ λόγιοι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀρχίζουν νὰ τακτοποιοῦν τὰς ποικίλας γνώσεις, αἱ ὁποῖαι περιείχοντο εἰς τὰ συγγράμματα τῶν παλαιότερων. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθησαν αἱ ἐγκυκλοπαιδεῖαι.

Ἡ ἀξία τούτων ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι μᾶς διέσωσαν πολλὰ ἀποσπάσματα ἔργων, τὰ ὁποῖα ἐχάθησαν. Ἄλλοι λόγιοι ἔκαμνον σχόλια καὶ ἐρμηνείας τῶν λέξεων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἀξιολογώτατος σχολιαστὴς τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Πινδάρου κλπ. εἶναι ὁ περίφημος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος. Μεταξὺ τῶν μεγαλύτερων πνευματικῶν φυσιογνωμιῶν τοῦ Βυζαντίου κατατάσσεται ὁ μέγας Φώτιος (820 - 891), τοῦ ὁποῦ τοῦ μνημειῶδες ἔργον ἡ Μυριόβιβλος περιέχει ἀναλύσεις καὶ κριτικὴν 280 συγγραμμάτων. Ὁ Φώτιος ἔγραψεν ἐπίσης θεολογικὰ συγγράμματα καὶ λεξικόν, ἀνέδειξε δὲ ἀξιολόγους μαθητάς, ὡς τὸν Κωνσταντινουπόλεως Νικόλαον Μυστιχόν καὶ τὸν Καισαρείας Ἀρθέαν.

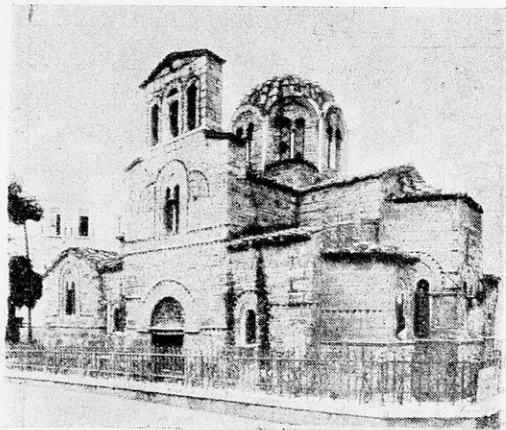
Ἄλλος ἀξιόλογος πνευματικὸς ἡγέτης τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς (1018 - 1079). Τὰ ἔργα του εἶναι ἀναρίθμητα καὶ ποικίλου περιεχομένου: φιλοσοφικά, μαθηματικά, γεωγραφικά, ἱατρικά, θεολογικά καὶ λαογραφικά. Ὁ Ψελλὸς ἀντιπρόσωπεύει ὅλας τὰς ἐπιστήμας καὶ ἐχρημάτισε καθηγητὴς τῆς φιλολογίας εἰς τὸ παν-

επιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπίσης ἐξιστόρησεν οὗτος τὰ γεγονότα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Τσιμισκῆ καὶ ἐξῆς (976 — 1077).

Σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν πνευματικὴν κίνησιν τοῦ Βυζαντίου κατέχουν οἱ Βί ο ι Ἀ γ ί ω ν ἡ Σ υ ν α ξ ά ρ ι α , περιάχοντα βίους ἁγίων καὶ μαρτύρων. Κυριώτατος συναρξαριστῆς τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Σ υ μ ε ω ν ὁ Μ ε τ α φ ρ α σ τ ή ς , ἀκμάσας κατὰ τὰ μέσα τοῦ 10ου αἰῶνος.

34. Ἡ Τέχνη

Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ ἐγνώρισε νέαν ἀκμὴν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Οἱ βασιλεῖς ἐκτίσαν νέα ἀνάκτορα ἢ διεσκεύασαν τὰ παλαιά, διὰ νὰ τὰ προσαρμόσουν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς νέας ἐθιμοτυπίας τῆς αὐλῆς. Ὁ Θεόφιλος ἐλάμπρυνε τὸ Παλάτιον μὲ μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίας. Πολυάριθμα ὑπῆρξαν καὶ τὰ ἄλλα κτήρια, μὲ τὰ ὅποια ὁ Θεόφιλος ἐστόλισε τὴν Πρωτεύουσαν.

Ἐπίσης ἐξηκολούθησαν νὰ κτίζουν ναοὺς κατὰ τὸ σχέδιον τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς

48. Ὁ ἐν Ἀθήναις ναὸς τῶν Ἀγίων Θεοδώρων.

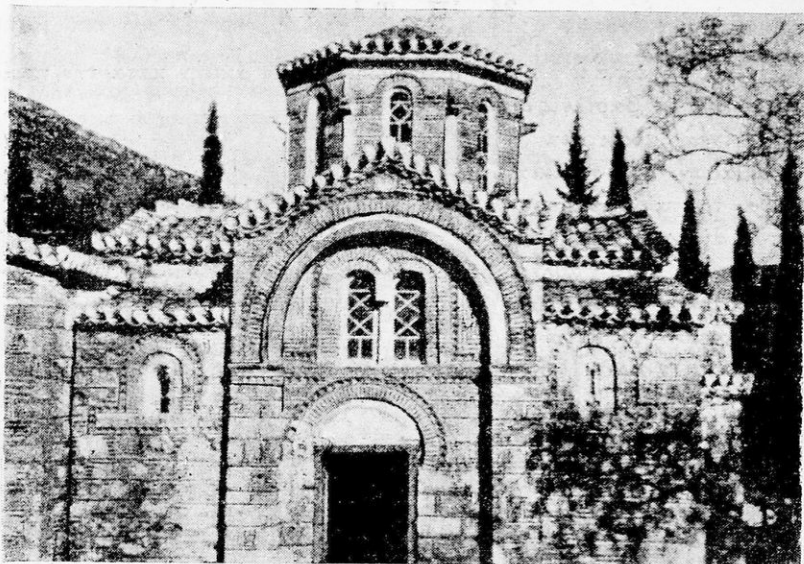
(11ος αἰὼν)

ὁμως τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων ἀπεκρυσταλλώθη ὡς νέος ρυθμὸς ναοδομίας ὁ σ τ α υ ρ ο ε ι δ ή ς μ ε τ ᾶ τ ρ ο ὕ λ λ ο υ . Ὁ ρυθμὸς οὗτος ἐπεκράτησεν εἰς ὁλόκληρον τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν μέχρι τῆς πτώσεως τῆς (1453). Ἀντιπροσωπευτικὴ τοῦ ρυθμοῦ τούτου ἦτο ἡ λεγομένη «Νέα Ἐκκλησία τοῦ Παλατίου» ἀφιερωμένη εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ κτισθεῖσα ὑπὸ Βασιλείου Α΄ τοῦ Μακεδόνα ὡς ναὸς τοῦ Παλατίου. Ὁ ναὸς οὗτος εἶχε πέντε τρούλλους, ἓνα κεντρικὸν καὶ τέσσαρας διαγωνίους, εἰς σχῆμα σταυροῦ. Δυστυχῶς δὲν διεσώθη μέχρις

ἡμῶν, καθὼς καὶ ἄλλοι περίφημοι ναοὶ τῆς Πρωτευούσης, ἀνεγερθέν-
τες ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων.

Τὸν 11ον αἰῶνα ἐπὶ Κομνηνῶν, οἱ σταυροειδεῖς ναοὶ διαμορφώ-
νονται ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ πλουσιωτέρου ἀρχιτεκτονικοῦ δια-
κόσμου. Μεγαλυτέρα ἐλαφρότης καὶ ἀνάτασις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν με-
λῶν παρατηρεῖται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ.

Πνεῦμα μεγαλυτέρας λιτότητος διακρίνει τοὺς ναοὺς τῆς κυρίως

49. Ἀποψὶς τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ἐν Ἀμφίσσῃ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος.

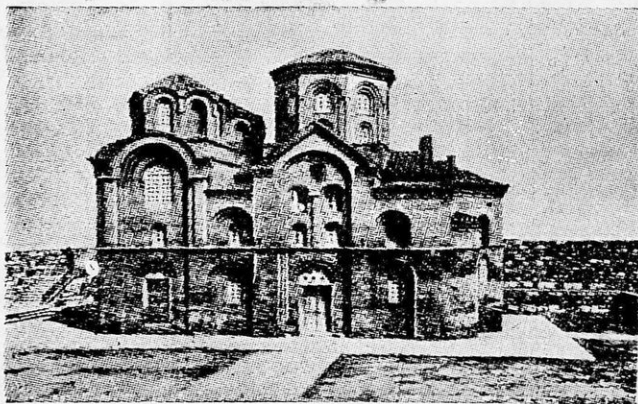
Ἑλλάδος. Ἐκ τούτων οἱ σταυροειδεῖς ἀποβαίνουν ἀληθῆ ἔργα τέχνης. Τοιοῦτου τύπου ναοί, εἶναι οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι, ἡ Καπνικαρέα καὶ ἡ Καισαριανή.

Τὸν 12ον αἰῶνα οἱ σταυροειδεῖς ναοὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος φθά-
νουν εἰς τὸ κορύφωμα τῆς τεχνικῆς τελειότητος καὶ τῶν ὡραίων ἀναλο-
γιῶν. Μεταξὺ τῶν ἀξιολογωτέρων ναῶν τοῦ 12ου αἰῶνος εἶναι ὁ ἐν Ἀμ-
φίσσῃ ναὸς τοῦ Σωτῆρος.

Παραλλήλως πρὸς τοὺς σταυροειδεῖς ὑπάρχει ἱκανὸς ἀριθμὸς σπου-

50. 'Ο Παντοκράτωρ εἰς τὸν τροῦλλον τῆς μονῆς Δαφνίου.

51. 'Ο ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκέων (11ος αἰὼν).

δαιοτάτων ναῶν τοῦ λεγομένου ὀκταγωνικοῦ τύπου. Εἰς τοὺς ναοὺς τούτους, τετραγώνους κατὰ τὸ σχῆμα ὁ τροῦλλος, μεγάλων διαστάσεων καλύπτει ὁλόκληρον τὸν κυρίως ναόν. Ἀξιόλογον δεῖγμα εἶναι ὁ ἄριστα διατηρηθεὶς ναὸς τοῦ ὁσίου Λουκά παρὰ τὴν Λεβιάδειαν, καὶ ὁ ναὸς τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου, παρὰ τὰς Ἀθήνας, γνωστὸς διὰ τὰ

52. Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου καὶ δύο Ἅγιοι.
(Μωσαϊκὰ τῆς Μονῆς Δαφνίου)

γίου Ὁρους, τῆς Λαύρας, τῶν Ἰβήρων, τοῦ Βατοπεδίου καὶ τοῦ Ξηροποτάμου.

Ἐνθ' ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐξελίσσεται, ἡ ζωγραφικὴ προσωρινῶς ἐσταμάτησε λόγῳ τῶν αὐστηρῶν διαταγῶν περὶ κατὰστροφῆς ἢ ἐπιχρίσεως τῶν εἰκόνων, τὰς ὁποίας ἐξέδιδον οἱ εἰκονομάχοι αὐτοκράτορες.

περίφημα μωσαϊκὰ του, ἀνεγερθεὶς περὶ τὰ τέλη τοῦ 11ου αἰῶνος.

Εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ κυρίως εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἀνεπτύχθη ἰδιαίτερα σχολὴ εἰς τὴν ὁποίαν διασταυρῶνται αἱ παραδόσεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ἀξιόλογοι ναοὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐν Θεσσαλονίκῃ εἶναι ὁ παρὰ τὴν Ἑγνατίαν ὁδὸν ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκέων καὶ τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος. Τοῦ 10ου καὶ 11ου αἰῶνος εἶναι καὶ οἱ ναοὶ τοῦ Ἀ-

['Αλλ' ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων, κυρίως τὸν 10ον αἰῶνα, παρατηρεῖται νέα ἄνθησις τῆς ζωγραφικῆς. Τότε βλέπομεν τὴν προσπάθειαν συνδυασμοῦ τῆς ἑλληνικῆς πλαστικότητος, φυσικότητος τῆς στάσεως καὶ χειρονομιῶν μετὰ τὴν θρησκευτικὴν αὐστηρότητα καὶ τὸ λιτὸν σχέδιον. Συνδυάζεται δηλαδὴ ἡ ἑλληνικὴ χάρις (μορφή) μετὰ τὴν χριστιανικὴν εὐσέβειαν (ἔμπνευσις). Δείγματα τῆς τεχνοτροπίας

ταύτης εἶναι τὰ ὠραιότερα ἐν Ἑλλάδι μωσαϊκὰ τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου καὶ μερικὰ τῆς παρὰ τὴν Λεβάνδειαν μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ Ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος καὶ ἐξῆς ἐπικρατεῖ ὅχι πλέον ἡ ἱστορικὴ εἰκονογραφία (4ος-5ος αἰῶν: παραστάσεις τοῦ βίου τοῦ Σωτῆρος, τῆς Θεοτόκου κλπ. κατὰ ἱστορικὴν σειράν), ἀλλὰ ἡ δογματικὴ καὶ θεολογικὴ, μετὰ κέντρα τὸν Χριστὸν εἰς τὸν τροῦλλον τοῦ ναοῦ ὡς Παντοκράτορα καὶ τὴν Θεοτόκον εἰς τὴν κόγχην τοῦ

53. Ἡ ἀπιστία τοῦ Θωμᾶ.

(Μωσαϊκὸν τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ) ἁγίου Βήματος ὡς Πλατυτέρα τῶν οὐρανῶν. Τὰ δύο αὐτὰ ἱερά πρόσωπα περιβάλλονται ἀπὸ χοροὺς Ἀγγέλων, Προφητῶν, Εὐαγγελιστῶν, Ἀποστόλων, Μαρτύρων, Ἀσκητῶν, Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ ἀρμονικῶς συμπλέκονται καὶ εἰκονίζονται παρ' αὐτοὺς αἱ μεγάλαι δεσποτικαὶ καὶ θεομητορικαὶ ἐορταί.

Ἰδιαίτεραν σημασίαν ἀπὸ ἀπόψεως ζωγραφικῆς ἔχουν τὰ εἰκονογραφημένα ἡ ἱστορημένα χειρόγραφα. Ἀπὸ τὰς δώδεκα χιλιάδας χειρογράφων τοῦ Ἀγίου Ὁρους τὸ ἐν τρίτον εἶναι ἱστορημένα. Ταῦτα φέρουν εἰς τὰ στιλπνὰ φύλλα τῆς περγαμνῆς κοσμήματα καὶ καλλιτεχνικὰ εἰκόνας με λαμπρὰ χρώματα, συχνὰ χρυσοποικίλους, λεπτοτάτης καὶ θαυμαστῆς τέχνης με πλῆθος χριστιανικῶν ἐμπνεύσεων,

54. Ὁ προφήτης Ἡσαΐας μετὰ Νυκτὸς καὶ Ὁρθρου.
[(Μικρογραφία τοῦ Ψαλτηρίου τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων. 10ος αἰὼν)]

καὶ ὁποῖα ἐχρησίμευσαν ὡς πρότυπα καὶ εἰς τοὺς ἀγιογράφους τῶν ἐκκλησιῶν με ἐλευθερίαν καὶ πρωτοτυπίαν πολλάκις εἰς τὴν ἐκτέλεσιν, με πλείστας ἀκόμη λεπτομερείας οἰκογενειακῆς ζωῆς, αὐλικῶν ἐθιμοτυπιῶν κλπ. Ἡ τέχνη αὐτὴ καλεῖται μικρογραφία ἢ μινυογραφία.

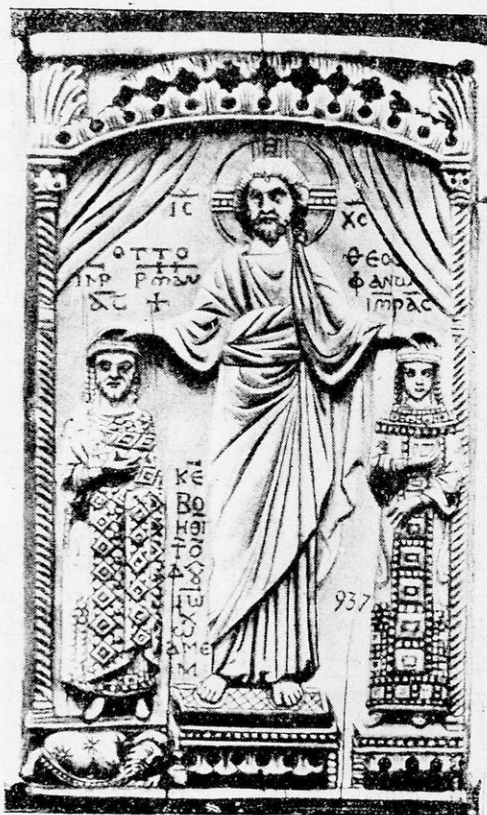
Δύο τάσεις παρατηροῦνται εἰς αὐτήν. Κατὰ τὴν μίαν ὁ εἰκονογράφος (τοῦ ψαλτηρίου π. χ.) προσέχει περισσότερον εἰς τὴν εἰκονογραφικὴν παράστασιν τοῦ κειμένου παρὰ εἰς τὸ

κάλλος τῆς εἰκόνας. Αἱ μικρογραφίαι αὗται εἶναι διδασκτικαί, προωρισμέναι διὰ τὸν πολὺν κόσμον. Αἱ τῆς ἄλλης τάσεως μικρογραφίαι, τῶν δι' ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις προσριζομένων χειρογράφων, εἶναι τεχνικῶς ἀνώτεραι καὶ ἔχουν ἐκτελεσθῇ ἀπὸ ἀφανεῖς μοναχοὺς, ἀλλὰ μεγάλους καλλιτέχνας. Εἰς αὐτὰς παρατηρεῖται προ-

τίμησις τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης. Τὰς διακρίνει πρωτοτυπία καὶ λαμπρότης χρωμάτων.

Περίφημον μνημεῖον τῆς μικρογραφίας ταύτης εἶναι χειρόγραφον τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων τοῦ 10ου αἰῶνος περιέχον 14 ὁλοσελίδους μικρογραφίας: Ὁ Δαβὶδ ὡς ποιμὴν, ὁ Δαβὶδ ἀγωνιζόμενος κατὰ τοῦ λέοντος, ὁ ὁποῖος προσέβαλε τὸ ποίμνιόν του, ὁ Δαβὶδ ὡς νεαρὸς ἥρωας φονεύων τὸν Γολιάθ, ὁ Δαβὶδ ἀνακηρυσσόμενος βασιλεύς, ὁ Ἡσαΐας, προσευχόμενος κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου κ.ἄ. Ἀναλόγου πρὸς τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἀξίας εἶναι δύο ἀριστοκρατικὰ σπουδαιότατα ἐ-Ἑ-Ἀγίῳ Ὁρει, τῶν ἱερῶν μόνων τοῦ Παντοκράτορος καὶ τοῦ Βατοπεδίου.

Ἐκ τῶν πρώτων, τῶν δημωδῶν, περίφημον εἶναι τὸ παλὶμψηστον ψαλτήριον τῆς μονῆς Παντοκράτορος (πρώτη γραφή καὶ ὠραῖαι ἐρμηνευτικαὶ εἰκόνες τοῦ 9ου αἰῶνος, δευτέρα γραφή 12ου ἢ 13ου). Τὰ δημῶδη αὐτὰ ἱστορημένα χειρόγραφα (ψαλτήρια, τετραεὶς ἀγγελα, μηνολόγια, ὁμιλίας Πατέρων), ἄλλα ἀσημάντου καλλιτεχνικῆς ἀξίας καὶ ἄλλα μετρίως ἢ μεγίστης ἀληθῶς, μᾶς φανερῶν τὴν γνησίαν βυζαντινὴν τεχνοτροπίαν καὶ ἐπιτρέπουν διὰ συγ-

55. Ὁθων Β', αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ ἡ σύζυγός του Θεοφανώ, εὐλογοῦμενοι ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

(Ἐλεφαντοστοῦν τοῦ 10ου αἰῶνος)

κρίσεως νὰ ἀνεύρωμεν τὴν καταγωγὴν καὶ τὰς πηγὰς τῆς χριστιανικῆς εἰκονογραφίας.

Ἡ μικροτεχνία διακρίνεται εἰς τὴν ἐλεφαντουργίαν, τὴν χρυσοχοίαν, τὴν σμαλτουργίαν καὶ τὴν ποικιλικὴν καὶ ἐκαλλιεργήθη ἀντὶ τῆς γλυπτικῆς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Τὰ μικροτεχνήματα δὲν ἔχουν μόνον ὕλικὴν ἀξίαν, ἀλλὰ καὶ μεγάλην καλαισθησίαν, ἥ ὁποία φαίνεται εἰς τὸν συνδυασμὸν τῶν χρωμάτων. Οἱ ἐλεφαντουργοὶ ἡσυχολοῦντο μὲ τὴν συγκόλλησιν πλακιδίων ἐλεφαντοστοῦ εἰς διάφορα ἀντικείμενα πολυτελείας, σκεύη οἰκιακῆς ἢ ἐκκλησιαστικῆς χρήσεως ἢ λειτουργικῶν ἐπιπλῶν. Διὰ τὴν ἐλεφαντουργίαν πολλὴν σημασίαν ἔχουν τὰ λεγόμενα Δίπτυχα. Περίφημα ἦσαν τὰ λεγόμενα ὑπατικὰ δίπτυχα, τὰ ὁποῖα ἀπετελοῦντο ἀπὸ δύο φύλλα ἐλεφαντίνης πλακὸς μὲ ἀναγλύφους παραστάσεις καὶ τὰ ὁποῖα ὠνομάζοντο οὕτω, διότι ὁ ἀνερχόμενος εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπάτου ἀπέστελλε ταῦτα ὡς δῶρα εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τοὺς ἐπιφανεῖς φίλους του. Τὰ ποικιλιώτατα εἶδη τῆς χρυσοχοίας καὶ ἀργυροχοίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπετέλουν ἕν ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα προϊόντα τῆς βυζαντινῆς καλλιτεχνικῆς βιοτεχνίας, θαυμασὰ δὲ δείγματα αὐτῆς σώζονται εἰς τὰ θησαυροφυλάκια τοῦ Ἀγίου Ὁρους.

Οἱ λεγόμενοι διάφρακτοι σμάλτοι ἦσαν περίφημοι καὶ κατεσκευάζοντο ὡς ἑξῆς: Εἰς μετάλλινα διαφράγματα ἔχουν τετηγμένα μέταλλα καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῶν μωσαϊκῶν ἀπετέλουν διαφόρους εἰκόνας. Τὰ βυζαντινὰ σμάλτα, κυρίως τοῦ 10ου καὶ 11ου αἰῶνος, διακρίνονται διὰ τοὺς πλουσίους τόνους τῶν χρωμάτων καὶ διὰ τὴν διαύγειαν τῶν πολυτίμων λίθων. Σταυροί, εἰκόνες, ἐγκόλπια ἀρχιερατικά, λειψανοθήκαι καὶ ἄλλα ἔχουν οὐκ ὀλίγα περισωθῆ.

Τὰ προϊόντα τῆς ποικιλικῆς ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ μετὰξης μὲ διακοσμήσεις ὑφαντάς. Τὰ αὐτοκρατορικὰ ἐργαστήρια κατεσκεύαζον περιφήμους τάπητας. Τῆς τέχνης ταύτης προϊόντα περίφημα ἦσαν οἱ ἐπιτάφιοι, τὰ καλύμματα ἱερῶν σκευῶν, τὰ ἱερὰ ἄμφια κ.ἄ. Περισωθέντα ἐξαιρετὰ δείγματα τῆς ποικιλικῆς τῶν χρυσοῦφάντων μεταξωτῶν ὑφασμάτων μὲ πολυτίμους λίθους κοσμουμένων, διὰ τὰ ὁποῖα ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ βυζαντινὸν ἐμπόριον εἶχε διαφημισθῆ εἰς ὁλόκληρον τὸν κόσμον, εἶναι οἱ ἀρχιερατικοὶ Σάκκοι τῆς Λαύρας καὶ τῶν Ἰβήρων ἐν Ἀγίῳ Ὁρει.

Η ΔΥΣΙΣ

35. Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου

ΝΟΜΑΣΤΟΤΕΡΟΣ ἀπὸ τοὺς μαγιγοδόμους ὑπῆρξεν ὁ Κάρολος ὁ ἐπονομαζόμενος Μαρτέλος (714 - 941). Οὗτος ἐνίκησε τὸ 732 μεταξὺ τῶν πόλεων Τοῦρ καὶ Πουατιέ τοὺς ἐξ Ἰσπανίας εἰσβαλόντας εἰς τὸ κράτος Ἀραβας καὶ ἀνεχαίτισε τὴν πορείαν αὐτῶν. Διὰ τῆς νίκης ταύτης ἐσώθη ὁ χριστιανικὸς κόσμος τῆς Δύσεως, ἔγινε δὲ πραγματικὸς ἡγεμὼν τοῦ κράτους ὁ Κάρολος, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Πιπῖνος ὁ Βραχὺς (741 - 768) καταλύσας τὴν δυναστείαν τῶν Μεροβενζιέν, ἱδρυσεν νέαν. Αὕτη ὠνομάσθη δυναστεία τῶν Καρολιδῶν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Καρόλου.

Οἱ Καρολῖδαι συνετέλεσαν νὰ ἱδρυθῇ τὸ Παπικὸν κράτος. Ὅταν ὁ Πιπῖνος ἀνεγνωρίσθη βασιλεὺς τῶν εὐγενῶν, ἠθέλησε νὰ νομιμοποιήσῃ τὴν ἐκλογὴν του δι' ἐκκλησιαστικῆς κρίσεως. Ἐβοήθησε τὸν πάπαν Ζαχαρίαν τὴν στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἠπειλεῖτο ὑπὸ τῶν Λομβαρδῶν, καὶ ἀπέσπασεν ἀπὸ αὐτὸν τὴν ἐπίσημον ἀναγνώρισίν του ὡς βασιλέως τῶν Φράγκων. Τὸ δὲ 754 ὁ πάπας Στέφανος Β' μεταβάς εἰς τὴν Γαλατίαν, ἔχρισεν αὐτὸν βασιλεῖα.

Ἐκτοτε ὁ πάπας δὲν ἦτο μόνον ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ κριτὴς εἰς ζητήματα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ὁ Πιπῖνος, ἐκστρατεύσας τότε εἰς Ἰταλίαν, ὑποχρέωσε τοὺς Λομβαρδοὺς νὰ ἀποδώσουν εἰς τὸν πάπαν πολλὰς ἰταλικὰς πόλεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν Ραβένναν, καὶ νὰ ἀναγνώρισουν τὸ κράτος τοῦ Ἀγίου Πέτρου, ἥτοι τὸν πάπαν. Ἀπὸ τότε, τὸ 755, ἔχει τὴν ἀρχὴν τοῦ Παπικοῦ κράτος.

Ὁ Κάρολος, γνωστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς Κάρολος ὁ Μέ-

γας, εἶναι ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς τῆς Δύσεως, ὁ ὁποῖος ἔδρυσεν ἰσχυρὸν κράτος, ἐφάμιλλον πρὸς τὸ Βυζαντινὸν (768 - 814).

Ὁ βασιλεὺς αὐτὸς ὑπῆρξε δεξιὸς κυβερνήτης καὶ μέγας κατακτητῆς, ἀφοῦ κατὰ τὰ 46 ἔτη τῆς βασιλείας του ἐνήργησε 53 ἐκστρατείας. Διαλύσας τὸ Λομβαρδικὸν κράτος τῆς βορείου Ἰταλίας, προσήρτησεν αὐτὸ εἰς τὸ ἰδικόν του, τὸ 733. Τότε ἐπεσκέφθη τὴν Ρώμην, ὅπου ἔγινε δεκτὸς μὲ μεγάλας τιμὰς.

Ἐκτοτε οἱ πόλεμοί του ἔλαβον τὸν χαρακτῆρα ἀληθοῦς σταυροφορίας. Πολεμήσας κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας, προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος του τὴν μεταξὺ τῶν Πυρηναίων καὶ τοῦ ποταμοῦ Ἰβηρος χώραν. Ἀπὸ τοὺς πολέμους ἐκείνους ἐδημιουργήθη τὸ γαλλικὸν ἔπος *Chansons de Roland* (Ἕσμα τοῦ Ρολάνδου).

Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτον ἔργον τοῦ Καρόλου ὑπῆρξεν ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς Γερμανίας. Πρὸ τοῦ βασιλείως τούτου ὁ ἱεραπόστολος Βονιφάτιος ἀπὸ τοῦ 742 μέχρι τοῦ 747, ἔδρυσεν τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῆς Μαγνητίας καὶ τὸ περίφημον μοναστήριον τῆς Φούλδας ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ ἀπὸ τοῦ ὁποῖον ἐξεπήδησαν οἱ θερμότεροι ἱεραπόστολοι. Ἄλλ' ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς Γερμανίας θὰ διήρκει ἐπὶ μακρόν, ἂν ὁ Κάρολος δὲν διεξῆγεν ἐπὶ 30 ἔτη πόλεμον κατὰ τῶν Γερμανῶν. Οὗτος ἀνέλαβε σταυροφορίαν κατὰ τῶν Σαξόνων, οἱ ὁποῖοι ἔζων μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἐλβα καὶ Ρήνου, διηρημένοι κατὰ φυλάς. Ἠνάγκασεν αὐτοὺς κατὰ χιλιάδας νὰ βαπτίζωνται ἐντὸς τῶν μεγάλων ποταμῶν. Ὅταν ὁμοῦς ἐπέστρεφεν εἰς Γαλλίαν, οἱ Γερμανοὶ ἐξηγείροντο, ἐφόνευσαν τοὺς ἱερεῖς καὶ νέα ἐκστρατεία ἐχρειάζετο. Ἐπὶ τέλους ἡ Γερμανία μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἐλβα κατεκτήθη καὶ ἐξεχριστιανίσθη. Τελευταῖον ὁ Κάρολος ὑπέταξε καὶ ἐξηφάνισε τὸ κράτος τῶν Ἀβάρων εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Οὐγγαρίαν.

Αἱ ἐπιτυχίαι αὗται τοῦ Καρόλου ἔδωσαν τεραστίαν ἔκτασιν εἰς τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον περιέλαβεν ὅλην τὴν Κεντρικὴν καὶ Δυτικὴν Εὐρώπην, ἥτοι τὴν σημερινὴν Γερμανίαν, Γαλλίαν, Ἰσπανίαν, Αὐστρίαν καὶ Ἰταλίαν, μὲ πρωτεύουσιν τὴν πόλιν Ἀκνύσγρανον (Ἀαχεν).

Τὸ 800 ὁ Κάρολος μετέβη εἰς Ρώμην πρὸς ἑορτασμὸν τῶν Χριστουγέννων. Πρὸ τῆς Ἀγίας Τραπέζης ὁ πάπας ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του στέφανον ἐν μέσῳ τῶν ἐπευφημιῶν τοῦ λαοῦ : « Καρόλω τῷ Αὐγούστῳ τῷ στεφομένῳ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μεγάλῳ καὶ εἰρηνοποιῷ αὐτοκράτορι τῶν Ρωμαίων, δότῃ ὁ Θεὸς ἔτη πολλὰ καὶ νίκην ». Ἐκ-

τοτε ὁ Κάρολος ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος ἡ αὐτο-
γούστου.

Ἡ αὐτοκρατορία αὕτη εἶχεν ἐκκλησιαστικὸν χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον
διετήρησε καθ' ὅλον τὸν Μεσαίωνα. Ἐπειδὴ ὅμως τὸν τίτλον τοῦ αὐ-
τοκράτορος τῶν Ρωμαίων εἶχεν ὁ βασιλεὺς τοῦ Βυζαντίου, ὁ Κάρολος
προσεπάθησε ν' ἀναγνωρισθῇ καὶ ὑπ' αὐτοῦ. Ἀλλ' εὗρεν ἀντίδρασιν.
Βραδύτερον ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Α'.

36. Ἐπιδρομαὶ κατὰ τῆς Εὐρώπης

Τὸ Φραγκικὸν κράτος ἤλθον νὰ διαταράξουν ποικίλοι ἐπιδρομεῖς,
οἱ Σαρακηνοί, οἱ Σλάβοι, οἱ Οὐγγροὶ καὶ οἱ Νορ-
μανδοί, οἱ ὁποῖοι ἀπησχόλησαν ἐπὶ μακρὸν καὶ τὸ Βυζαντινὸν κρά-
τος.

Οἱ Σαρακηνοὶ πειραταί, ἔχοντες ὀρμητήριον τὰς βορείους ἀκτὰς
τῆς Ἀφρικῆς, ἐλεηλάτουν τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλλίας.
Ἐπροχώρησαν ἕως τὴν Ρώμην καὶ ἐλαφυραγωγῆσαν τὰ προάστεια αὐ-
τῆς. Ἀφαιρέσαντες δὲ τὴν Σικελίαν ἀπὸ τοῦ Βυζαντινὸν κράτος, ἐγκα-
τεστάθησαν εἰς τὴν νῆσον.

Οἱ Σλάβοι ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου εἶχον ἐξαπλωθῇ μέχρι τῆς
Ἀδριατικῆς θαλάσσης καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Διὰ τοῦ ἐκχριστιανι-
σμοῦ των καὶ τῆς ἐπαφῆς μὲ τὸ Βυζάντιον ἀφυπνίσθησαν πνευματικῶς
καὶ ἐθνικῶς.

Οἱ Οὐγγροὶ ἦσαν τουρανικῆς καταγωγῆς, συγγενεῖς δηλ. τῶν Οὐν-
νων, Βουλγάρων καὶ Τούρκων, εἶχον δὲ ἐγκατασταθῇ εἰς τὰς μεγά-
λας πεδιάδας τοῦ Δουνάβεως. Οὗτοι ἐπολέμουν ἔφιπποι καὶ ἔζων ὑπὸ
σκηνάς. Βραδύτερον ἐξεχριστιανίσθησαν ὑπὸ τῆς Ρώμης καί, παρὰ
τὴν ἐπιμειξίαν των μὲ Γερμανοὺς καὶ Σλάβους, διετήρησαν τὴν τουρα-
νικὴν γλῶσσαν καὶ ζωηρὰν τὴν ἐθνικὴν των συνείδησιν.

Ὁρμητικώτεροὶ ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομεῖς τούτους ἦσαν οἱ Νορμανδοί,
προερχόμενοι ἀπὸ τὴν Σκανδιναβικὴν Χερσόνησον. Ταύτης ὁ πληθυ-
σμὸς εἶχεν αὐξηθῇ κατὰ πολὺ καὶ ἡ ἔλλειψις τῶν μέσων τῆς ζωῆς ἠνά-
γκαζε τοὺς κατοίκους νὰ στρέφονται εἰς μακρυνὰς χώρας διὰ «τὸν
θερισμὸν τῆς χρονιᾶς», ὡς ἔλεγον. Συνήθως καταλαμβάνοντες τὰς πα-
ραλίας εἰσέρχοντο διὰ τῶν μεγάλων ποταμίων ὁδῶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν
τῶν χωρῶν καὶ καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἐλεηλάτουν τὰς πόλεις καὶ διήρ-

παζον τὰς πλουσίας μονάς. Ἀπέβησαν βαθμηδὸν ὀργανωταὶ τῆς τέχνης τῆς ἐπιδρομῆς καὶ ὁ τρόμος τῶν λαῶν.

Τινὲς τῶν Νορμανδῶν ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου διευθύνονται πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἐγκαθίστανται εἰς αὐτὴν μονίμως μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των. Ἐπίσης εἰς τὴν Γαλλίαν, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Σηκουάνα, ἔδρυσαν κράτος, ἐξ αὐτῶν δὲ ὠνομάσθη ἡ περιοχὴ αὕτη Νορμανδία. Οὗτοι βαθμηδὸν ἐλησμόνησαν τὴν γλῶσσάν των, ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμόν καὶ ἔγιναν Γάλλοι. Ἐκεῖθεν ὀρμώμενοι, ὡς εἶδομεν, κατέλαβον τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ἐνθα ἔδρυσαν τὸ βασίλειον τῶν δούο Σικελιῶν.

Ἄλλοι πάλιν Νορμανδοί, οἱ Βαράγγοι, διὰ τῶν μεγάλων ποταμῶν τῆς Βαλτικῆς, εἰσέδυσαν εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ ἀπετέλεσαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ Ρωσικοῦ κράτους.

37. Τὰ νέα ἐθνικὰ κράτη

Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου διελύθη μετὰ τὸν θάνατόν του (814). Διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερντέν (843) οἱ τρεῖς ἔγγονοί του διαιροῦσαν ὡς ἐξῆς τὰς κτήσεις του : Ὁ Κάρολος ὁ Φαλακρὸς ἔλαβε τὴν Γαλλίαν, ὁ Λοθάριος τὴν Ἰταλίαν καὶ ὁ Λουδοβῆκος, τὴν Γερμανίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δημιουργοῦνται τὰ πρῶτα ἐθνικὰ κράτη εἰς τὴν Εὐρώπην, διότι ἕκαστον ἐξ αὐτῶν ἀνταπεκρίνετο εἰς μίαν ἐθνότητα.

Εἰς τὴν Γερμανίαν, λόγῳ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σλάβων καὶ Οὔγγρων, ἐπεκράτει ἀναρχία. Ἐπειδὴ δὲ ἡ χώρα αὕτη ἦτο διηρημένη εἰς μικρὰ κράτη, δὲν ἦτο εὐκόλουν νὰ ἀποκρουσθοῦν οἱ ἐπιδρομεῖς. Τὸ 919 κατάρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὰς γερμανικὰς φυλὰς ὁ δούξ τῆς Σαξωνίας Ἐρρίκος ὁ Α'. Πρὸ τοῦ οὔγγρικοῦ κινδύνου ἀνεγνωρίσθη οὗτος ὡς ἀνώτατος ἄρχων τῆς Γερμανίας ὑπὸ πάντων τῶν ἡγεμόνων. Ὁ ἰσχυρὸς βασιλεὺς Ὁθων Α' ὁ Μέγας (936 - 937) ἐνίκησε τοὺς Οὔγγρους καὶ κατελθὼν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ πάπα. Εἰς τοῦτο ὀφείλει τὴν ἀρχὴν του τὸ Ἀγιον Ρωμαϊκὸν κράτος τοῦ Γερμανικοῦ Ἐθνους. Κύριος σκοπὸς τοῦ Ὁθωνος ἦτο νὰ προσαρτήσῃ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἀγίαν Ἐδραν, ὅπως ὠνομάζετο τὸ παπικὸν κράτος, ἐπεχείρησε δὲ πρὸς τοῦτο τρεῖς ἐκστρατείας κατὰ τῆς Ἰταλίας.

Τὸν 9ον αἰῶνα ἤρχισαν κατὰ τῆς Ἀγγλίας αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Δανῶν, οἱ ὁποῖοι κατέλαβον καὶ σημαντικὸν μέρος αὐτῆς. Ὁ βασιλεὺς τῶν Δανῶν Κανόστους ὁ Μέγας (1017 - 1935), συνενώσας ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Νορβηγίαν καὶ τὴν Δανίαν, ἱδρύσε τὴν Μεγάλην Αὐτοκρατορίαν τοῦ Βορρᾶ. Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια τῆς Ἀγγλίας κατέφυγεν εἰς τὴν βόρειον Γαλλίαν, ὅπου ἦτο τὸ δουκάτον τῆς Νορμανδίας. Βραδύτερον ὁ δούξ τῆς Νορμανδίας Γουλιέλμος ὁ Κατακτητῆς ἤγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου καὶ ἀπεβιβάσθη, τὸ 1066, μὲ νορμανδικὸν στρατὸν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἐνίκησε τοὺς Ἀγγλοσάξονας καὶ ἔγινεν ἱδρυτὴς τῆς δυναστείας, ἡ ὁποία ἄρχει μέχρι σήμερον.

Περὶ τὸ 1000 μ.Χ. διεμορφώθησαν τὰ ἐξῆς κράτη εἰς τὴν Εὐρώπην : τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας, Γερμανίας, Ἰταλίας, Νορβηγίας, Σουηδίας, Πολωνίας καὶ Βοημίας.

Τὸ πολίτευμα, τὸ ὁποῖον ἐπικρατεῖ εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη κατὰ τὸν Μεσαίωνα, λέγεται φεουδαρχικόν. Οἱ φεουδάρχαι ἦσαν κάτοχοι τιμαρίου (φεούδου), δηλ. ἐκτάσεως γῆς καὶ ἀπετέλουν τὴν κυρίαρχον τάξιν, τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν. Οὗτοι ἀνεγνώριζον τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ βασιλέως καὶ ἐν ὥρᾳ πολέμου κατήρτιζον στρατὸν ἐκ τῶν ὑπηκόων των. Τὰ φεουδα ἦσαν διαφόρου ἐκτάσεως καὶ οἱ εὐγενεῖς ὠνομάζοντο δοῦκες, μαρκήσιοι, κόμιτες καὶ βαρώνοι. Οἱ γαιοκτήμονες ἀπετέλουν τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν καὶ μετὰ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου ἐλέγοντο προυνόμοιοι.

Ἐκαστος εὐγενὴς εἶχε τὸν πύργον του, ὁ ὁποῖος ἦτο καὶ κατοικία καὶ ἀκρόπολις. Κυριωτέρᾳ ἀσχολίᾳ τῶν εὐγενῶν ἦτο τὸ κυνήγιον, ὁ πόλεμος καὶ αἱ μονομαχίαι. Τὰ παιδιὰ των ἠσκούντο εἰς τὰ ὄπλα καὶ ἐχρίοντο ἰππότεαι εἰς ἡλικίαν 18 ἢ 20 ἐτῶν, διὰ θρησκευτικῆς τελετῆς. Ὁ ἱπποτικὸς βίος ἐξημέρωσε τὰ ἦθη καὶ ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὸν ὁμηρικόν. Ἡ ἐκκλησία ὑπεστήριξε τὸν ἱπποτισμὸν καὶ βραδύτερον ἱδρύθησαν τάγματᾶ ἱπποτικὰ μοναχικά, τὰ ὁποῖα διέδωσαν τὸν Χριστιανισμὸν εἰς νέους λαούς. Οἱ πλέον ἐγγράμματοι ἐξ αὐτῶν ὑπηρετήσαν τὸν πολιτισμὸν καὶ περιέσωσαν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς.

Εἰς τὴν τάξιν τῶν ὑποτελῶν ἀνῆκον οἱ χωρικοί, οἱ ὁποῖοι διεκρίνοντο εἰς δύο κατηγορίας εἰς δούλοπαροίκους καὶ εἰς ἐλευθέρους. Οἱ πρῶτοι ἐστεροῦντο πάσης προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ ἐπωλοῦντο μετὰ τῶν κτημάτων τοῦ κυρίου των. Οἱ ἐλεύθεροι ἐνυμ-

φεύοντο χωρίς την άδειαν του κυρίου των, έκληροδότου τὰ κτήματα εἰς τὰ τέκνα των καὶ ἠδύναντο νὰ ἐγκαταλείψουν ταῦτα ὅποτε ᾔθελον.

38. Ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία

Ὑπεράνω ὅμως πάντων εὐρίσκειτο ἐν τῇ Δύσει ἡ Ἐκκλησία, ἀφοῦ αὕτη συνεκέντρωνε τὴν πολιτικὴν, δικαστικὴν καὶ ἐκπαιδευτικὴν ἐξουσίαν, διότι τὰ κράτη δὲν ἦσαν ἀκόμη καλῶς ὀργανωμένα.

Ἡ Ἐκκλησία ἐκράτει τακτικὰ βιβλία γεννήσεως, γάμου καὶ θανάτου τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν ἐξέδιδε διάφορα πιστοποιητικά. τὰ ὅποια ἐξήτει ὁ λαός. Ἐπειδὴ οἱ ἐπίσκοποι μὲ ἐπιείκειαν ἐδίκαζον τὰς διαφοράς, ἀπέκτησαν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ λαοῦ καὶ οὕτω ἡ δικαστικὴ ἐξουσία τοῦ κλήρου ἔλαβε μεγάλην ἔκτασιν. Τὸ κράτος δὲν ἐνδιεφέρετο νὰ συντηρῇ σχολεῖα. Οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ μοναχοί, ὡς μορφωμένοι, ἦσαν οἱ μόνοι διδάσκαλοι καὶ οὕτω ἡ ἐκπαίδευσις ἦτο εἰς χεῖρας τῆς Ἐκκλησίας. Τέλος διὰ τῆς περιουσίας τῆς ἡ Ἐκκλησία ἐβοήθει τοὺς πτωχοὺς, τὰς χήρας, τοὺς ἀναπήρους, τὰ ὀρφανὰ καὶ γενικῶς ἤσκει εὐρεῖαν κοινωνικὴν πρόνοιαν.

Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως ἦτο ὁ πάπας τοῦ ὁποίου τὸ κύρος ἦτο μέγιστον, ἰδίως ἀπὸ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἤρχισεν ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν νέων λαῶν τῆς Εὐρώπης. Οἱ ἱεραπόστολοι τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐδίδασκον τοὺς νεοφωτίστους λαοὺς, ὅτι ὁ πάπας ἦτο ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης ἐδημιουργήθη ἡ πίστις ὅτι ἀπετέλουν ἓνα λαὸν χριστιανικόν, μὲ ἀνώτατον ἀρχηγὸν τὸν π ά π α ν .

Ὅπως δὲ καὶ ἡ ἄλλη κοινωνία, τοιουτοτρόπως καὶ σύμπας ὁ κλήρος δὲν εἶχεν ἐξημερωμένα ἦθῃ. Πολλοὶ ἡγούμενοι καὶ ἐπίσκοποι εἰς τὰ μεγάλα κτήματά των ἔζων ὡς αὐθένται καὶ ἡσχολοῦντο μὲ τὸν πόλεμον καὶ τὸ κυνήγιον.

Τὴν βελτίωσιν τῶν πραγμάτων τῆς ἐκκλησίας ἐπεχείρησεν ὁ μέγας πάπας Γρηγόριος Ζ' (1076 - 1085). Οὗτος ὥρισεν ἡ ἐκλογή τοῦ πάπα νὰ γίνεται ὑπὸ τῶν καρδιανάλιων, δηλαδὴ τῶν ἐπιφανεστέρων ἐπισκόπων τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Οὗτος ἐδημιούργησε καὶ τὸ ζήτημα τῆς περιβολῆς.

Ἐπειδὴ οἱ ἡγεμόνες εἶχον κατορθώσει νὰ ἀποκτήσουν τὸ δικαίωμα νὰ διορίζουν τοὺς ἐπισκόπους, ὁ Γρηγόριος διεκήρυξε, τὸ 1075, ὅτι ὁ

άρχων, ὁ ὁποῖος θὰ ἐτόλμα νὰ διορίσῃ, νὰ δώσῃ περιβολήν εἰς ἐπίσκοπον, θὰ ἀφωρίζετο καὶ ὁ οὕτω διοριζόμενος ἐπίσκοπος θὰ ἀπελύετο. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἤρχισε μακρὰ ἔρις, ἡ ὁποία ὠνομάσθη ἔρις τῆς περιβολῆς.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Ἑρρίκος ὁ Δ' ὑπῆρξεν ὁ περισσότερον ἐξεγερθεὶς κατὰ τοῦ παπικοῦ διατάγματος, διότι ἔχανεν εἰσodήματα καὶ προνόμια μὲ τὴν κατάργησιν τοῦ διορισμοῦ τῶν ἐπισκόπων.

Παρὰ τὰς διαταγὰς τοῦ πάπα, ὁ Ἑρρίκος ὁ Δ' διορίζει τρεῖς ἰδικούς του ἐπισκόπους εἰς τὴν Ἰταλίαν, διὸ καὶ ἀφορίζεται ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου. Ἐξ αἰτίας τούτου καὶ διότι ἐπολέμει κατὰ τοῦ πάπα, οἱ ὑπήκοοι ἐγκαταλείπουν τὸν βασιλέα, ὁ ὁποῖος κατ' ἀρχὰς ἠναγκάσθη νὰ ὑποταγῇ. Ὁ Ἑρρίκος τὸ 1077, εὔρε τὸν πάπαν εἰς τὸ φρούριον Κανόσσα ἐπὶ τῶν Ἀπεννίνων ὅπου εἶχε καταφύγει καὶ, ὑπεβλήθη εἰς ταπεινωτικὴν μετάνοιον. Ἀργότερον ὁ βασιλεὺς ἀνέτρεψε τὸν Γρηγόριον καὶ ἐπέτυχεν νὰ γίνῃ πάπας εἰς εὐνοούμενός του, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν ἔστειλεν αὐτοκράτορα.

Μετὰ 50 ἐτῶν πόλεμον ἐπῆλθε συμφωνία μεταξὺ πάπα καὶ αὐτοκράτορος. Κατ' αὐτὴν οἱ ἐπίσκοποι καὶ ἡγούμενοι τῆς Γερμανίας καὶ Ἰταλίας ἔπρεπε νὰ ἐκλέγωνται ἐλευθέρως ὑπὸ τοῦ πάπα. Ὁ αὐτοκράτωρ διετῆρει μόνον τὸ δικαίωμα νὰ παρὰχωρῇ τὰ φέουδα εἰς τοὺς ἐκλεγόμενους, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ἐκπληρῶνουν οὗτοι τοὺς ὅρους τῆς ὑποτελείας. Οὕτω οἱ κληρικοὶ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας ἀνεγνώριζον ὡς ἀρχηγὸν τῶν τὸν πάπαν.

Ὁ πάπας εἶναι τὸ πρῶτον πρόσωπον εἰς τὴν μεσαιωνικὴν κοινωνίαν τῆς Εὐρώπης, ἡ δὲ Ρώμη πρωτεύουσα ὁλοκλήρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τῆς Δύσεως. Τὴν ἰσχυρὰν ταύτην δύναμιν μετεχειρίσθησαν οἱ πάπαι πρὸς ἐκπλήρωσιν πολιτικῶν σκοπῶν, ἥτοι τὴν ὑποταγὴν τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας εἰς αὐτούς. Πράγματι ὁ πάπας μέχρι τῶν μέσων τοῦ 14ου αἰῶνος ἦτο παντοδύναμος, πάντες δὲ οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης ὑπεχώρουν πρὸ τῆς δυνάμεως τοῦ πάπα. Τὸ ὄνειρον τῆς κοσμοκρατορίας τοῦ πάπα διέλυσεν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος ὁ Ὁρραῖος (1285 - 1314).

39. Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ

Μὲ τοιαύτην διοικητικὴν καὶ κοινωνικὴν ὀργάνωσιν δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀναπτυχθῇ οἰκονομικὴ ζωὴ. Ἡ βιομηχανία καὶ ἡ βιοτεχνία εὐρί-

σκοντο εις τὰ σπάργανα, διότι τὰ ἐργαστήρια δὲν περιελάμβανον περισσοτέρους τῶν πέντε ἐργατῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἔλειπον τὰ μέσα συγκοινωνίας ἐκάστη πόλις εἶχε καὶ τὴν βιοτεχνίαν τῆς.

Τὸ ἐμπόριον ὅμως ἴστατο εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον. Ἦτο τοῦτο, ὅπως καὶ σήμερον, ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικόν. Τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον ἦτο περιωρισμένον, διότι οἱ ἴδιοι οἱ τεχνῖται ἦσαν καὶ οἱ πωληταὶ τῶν προϊόντων τῆς βιοτεχνίας των.

Ὅλως σπουδαίαν σημασίαν εἶχε τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον. Οἱ ἔμποροι ἐταξίδευον εἰς μακρινὰς χώρας, διὰ νὰ προμηθευθοῦν πρώτας ὕλας, πολύτιμα καὶ σπάνια προϊόντα. Τὸ ἐμπόριον τοῦτο διεξήγετο μὲ μεγάλας δυσκολίας. Οἱ ἔμποροι ἐπλήρωνον, ὑποχρεωτικῶς φόρους ἐξαγωγῆς εἰς ὅλα τὰ μικρὰ κρατίδια, ἀπὸ τὰ ὅποια διήρχοντο εἰς τοὺς πόρους τῶν ποταμῶν, εἰς τὰς γεφύρας. Ἀλλὰ κωλύματα ἦσαν ἡ ποικιλία τῶν νομισμάτων, τὰ ὅποια διέφερον κατὰ διαμέρισμα, ἡ ἔλλειψις χρυσοῦ, ἡ ἀπαγόρευσις τῶν δανείων ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ληστεία κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν, ἡ ἀκαταστασία τῶν ὁδῶν καὶ ἡ ἔλλειψις μέσων συγκοινωνίας.

Δύο χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ἔχει τὸ ἐμπόριον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Διὰ λόγους ἀσφαλείας οἱ ἔμποροι ἐταξίδευον κατὰ ὁμάδας. Δι' ἔλλειψιν συγκοινωνίας ἐδημιουργήθησαν αἱ ἐμποροπανηγύρεις, αἱ ὅποια ἐγίνοντο ὀρισμένην ἐποχὴν καὶ εἰς διαφόρους πόλεις. Ἀπὸ τὰ πλέον μακρινὰ μέρη συνεκεντρώνοντο οἱ ἀγορασταὶ καθὼς καὶ οἱ πωληταί, οἱ ὅποιοι ἐξέθετον ποικίλα ἐμπορεύματα. Θίασοι πλανοδίων ἀχροβατῶν μουσικῶν καὶ θηριοδασμαστῶν ἀνελάμβανον νὰ διασκεδάζουν τὰ πλήθη.

Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημεῖωτον ἦτο τὸ ἐμπόριον εἰς τὴν Μεσόγειον, ὅπου δύο πόλεις τῆς Ἰταλίας ἦσαν τὰ σπουδαιότερα ἐμπορικὰ κέντρα, ἡ Γένουα καὶ ἡ Ἑνετία. Οἱ Εὐρωπαῖοι ἔμποροι μετέφερον εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ προϊόντα τῆς Ἀνατολῆς, ἤτοι ἀποικιακά, πιπέρι, ἀρώματα, ζάχαριν, γουναρικὰ καὶ ὑφάσματα.

Τὴν πενιχρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν, καταδεικνύει καὶ ἡ μορφή τῶν πόλεων. Πόλεις ὑπῆρχον μόνον εἰς Ἰταλίαν καὶ Γαλλίαν, ἐνῶ οἱ Γερμανοὶ ἠρέσκοντο νὰ ζοῦν κατὰ μικρὰς ὁμάδας ἐντὸς τῶν δασῶν, οἱ δὲ ἡγεμόνες των ἔκτιζον τὰ ἀνάκτορά των εἰς ἀχροπόλεις.

Τεῖχος περιέβαλλε τὰς μεσαιωνικὰς πόλεις, τῶν ὁποίων ἡ ἔκτασις, ἦτο μικρά. Ἐντὸς αὐτῆς ἐφρόντιζον νὰ κτίζουν τὰς κατοικίας των ὅλοι

καὶ διὰ τοῦτο οἱ δρόμοι ἦσαν ἐξαιρετικῶς στενοί, σκοτεινοὶ καὶ ἀκάθαρτοι. Αἱ οἰκίαι ἦσαν πλατύτεραι εἰς τὸ δεύτερον πάτωμα καὶ διὰ τοῦτο αἱ στέγαι των ἤνοῦντο καὶ ἀπετέλουν ὑπόστεγον.

Δύο ἐχθροὺς εἶχον αἱ πόλεις αὗται, τὴν πυρκαϊὰν καὶ τὰς ἐπιδημίας. Ἐπειδὴ αἱ οἰκίαι ἦσαν ξύλιναι, ἡ πυρκαϊὰ κατέστρεφεν εὐκόλως ὁλόκληρον τὴν πόλιν. Ἡ Ρουὲν ἀπὸ τὸ 1200-1225 ἐκάη ἐξάκις. Ἡ ἀκαθαρσία ἔφερε τὰς ἐπιδημίας καὶ ἰδίως τὴν πανώλην, ἐκ τῆς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι ἀπέθνησκον κατὰ χιλιάδας. Τὸ 1348, λόγῳ τῆς πανώλους, ἀπέθανε τὸ τρίτον τῶν κατοίκων τῆς Γαλλίας.

40. Ἡ πρώτη σταυροφορία (1096 - 1099)

Εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους μετέβαινον Χριστιανοὶ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, διὰ νὰ προσκυνήσουν τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος. Ὑπῆρχε δὲ πρὸς τοῦτο ἀπόλυτος ἐλευθερία, ἀφοῦ καὶ οἱ ἐλθόντες (ἀπὸ τὸν 6ον αἰῶνα) Ἀραβες μουσουλμάνοι ἐσεβάσθησαν τὸν Τάφον καὶ τὸν ναόν, τὸν ὁποῖον εἶχον κτίσει ἐπ' αὐτοῦ οἱ αὐτοκράτορες.

Ἄλλ' ὅταν, τὸ 1078, οἱ Σελτζοῦκοι Τοῦρκοι κατέλαβον τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἐδίδωξαν ἀπηνῶς τὸν Χριστιανισμόν. Ἐλεγκάτησαν τοὺς Ἁγίους Τόπους καὶ πολλὰς ταλαιπωρίας ἐπέβαλον εἰς τοὺς προσκυνητάς. Οὕτω διεκόπη ἡ μετάβασις καὶ προσκύνησις τῶν Ἀγίων Τόπων, ἡ τόσον ἐπιθυμητὴ εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἐκτὸς ὅμως τούτου οἱ ἄνθρωποι τῆς Δύσεως ἐζήτουν νὰ βελτιώσουν τὴν θέσιν των, οἱ κληρικοὶ ἐπεδίωκον νέας ἐπαρχίας, οἱ ἱππῶται νέα τιμάρια, οἱ εὐγενεῖς νέας χώρας. Ὁ πάπας Οὐρβανὸς Β' ἔλεγε ρητῶς, ὅταν ἐκήρυττε τὴν πρώτην σταυροφορίαν : « Ἡ γῆ, τὴν ὁποίαν κατοικεῖτε, δὲν ἔχει πλοῦτη. Διὰ τοῦτο ἀλληλοτρώγεσθε καὶ ἀλληλοσφάζεσθε. Παύσατε τὰ μίση σας καὶ πορευθῆτε πρὸς τὸν Ἅγιον Τάφον, τὰ βασιλεῖα τῆς Ἀσίας θὰ εἶναι μερίδιά σας ». Οὕτω προεκλήθησαν αἱ σταυροφορίαι, δηλαδὴ ἐκστρατεῖαι, τὰς ὁποίας ἀνέλαβον οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως, φανερὰ μὲν διὰ νὰ ἐλευθερώσουν τοὺς Ἁγίους Τόπους ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους, κρυφίως δὲ διὰ νὰ σφετερισθοῦν τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον καὶ νὰ ὑποτάξουν τὴν ὁρθόδοξον Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν. Οἱ μετέχοντες αὐτῶν ἔθετον ἓνα σταυρὸν ἀπὸ ὕψισμα εἰς τὸν ὄμον. Αἱ σταυροφορίαι εἶναι πολυάριθμοι (ἀπὸ τὸ 1096-1270), ἀλλὰ μνημονεύομεν μόνον ὀκτώ.

Εἰς Κλερμόν τῆς Γαλλίας ὁ πάπας Οὐρβανὸς Β' συνεκάλεσε σύνοδον (1095), μετὸν σκοπὸν νὰ μεταρρυθμισθῇ ὁ Γαλλικὸς κλήρος. Τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ συνεδρίου εἰς τὸ ὁποῖον παρέστησαν ἀρχιεπίσκοποι, ἡγούμενοι καὶ πλῆθος ἱπποτῶν τῆς Γαλλίας, ὁ πάπας ἐκάλεσε τοὺς χριστιανοὺς νὰ ἀπαλλάξουν τοὺς προσκυνητὰς τῶν Ἀγίων Τόπων ἀπὸ τὰ δεινοπαθήματά των. Ἐπειτα περιώδευσε τὴν Γαλλίαν καὶ ἀπηύθυνεν ἐγκύκλιον, παρορμῶν τὸν λαὸν διὰ τὴν σταυροφορίαν.

Οἱ ἱππῶται ἀσφαλεῖς καὶ πλούσιοι, δὲν ᾔσαν τόσον πρόθυμοι. Οἱ πτωχοί, ἀπὸ μεγαλυτέραν θρησκευτικότητα καὶ διὰ καλυτέραν τύχην, ἐβιάζοντο περισσότερον. Ὁ Γάλλος μοναχὸς Πέτρος ὁ Ἐρημίτης ὁ ἐπονομαζόμενος ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν Κοκκώπετρος, (διότι μικρὸς ὢν καὶ ἰσχνός, ἐνεδύετο μακρὸν ῥάσον, τὸ ὁποῖον ἔφερε κουκούλαν) εἶχεν ἐπισκεφθῇ τοὺς Ἀγίους Τόπους, εἶχεν ἴδει τὴν ἀθλίαν κατάστασιν των καὶ ᾔτο ὁ ἐνθερμότερος ὑποστηρικτὴς τῆς σταυροφορίας. Τρεῖς μῆνας μετὰ τὴν πρόσκλησιν τοῦ Οὐρβανοῦ 50.000 ἄνθρωποι, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ, ἐξεκίνησαν μετ' ἀρχηγὸν τὸν Πέτρον Ἐρημίτην.

Οἱ πρῶτοι λοιπὸν αὐτοὶ σταυροφόροι, διαβάντες τὴν Ρῆνον, ἠνώθησαν μετ' στίφη Γερμανῶν καὶ ἐξεχύθησαν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, Σερβίαν, Βουλγαρίαν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Λεηλατοῦντες καὶ ἐρημώνοντες τὰς πόλεις διὰ τὴν προμήθειαν τροφῶν, ἐφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐδειξαν τὴν ἰδίαν ληστρικὴν διαγωγὴν.

Ὁ τότε αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος διεβίβασε τὰ ἕτακτα αὐτὰ στίφη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὅπου οἱ Τοῦρκοι εἰς τὰ πέριξ τῆς Νικαίας, τὰ ἀπεδεκάτισαν. Τρεῖς χιλιάδες ἐσώθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Πέτρος.

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ ἱππῶται ἡτοιμάσθησαν καὶ ἐξεκίνησαν ἀπὸ διαφορα σημεῖα, χωρὶς νὰ ἔχουν ἐνιαίαν διοίκησιν. Οἱ νότιοι Γάλλοι ὑπὸ τὸν Ραϋμόνδον τὸν κόμιστά τῆς Τουλούζης, ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν Βόρειον Ἰταλίαν, Κροατίαν, Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν. Οἱ βόρειοι Γάλλοι, ὑπὸ τὸν Γοδεφρεῖδον ντὲ Μπουγιὸν καὶ τὸν ἀδελφόν του Βαλδουῖνον τῆς Φλάνδρας, διῆλθον ἀπὸ τὴν Γερμανίαν καὶ Οὐγγαρίαν. Οἱ Νορμανδοὶ τῆς Ἰταλίας, μετ' ἀρχηγούς τὸν Βοημόνδον, υἱὸν τοῦ Νορμανδοῦ βασιλέως Ροβέρτου Γυσχάρδου, καὶ τὸν Ταγκρέδον, ἀποβίβασθέντες εἰς τὴν Ἠπειρον, διέσχισαν τὴν

Μακεδονίαν. Κανείς βασιλεὺς δὲν ἔλαβε μέρος. Ἀνώτατος ἀρχηγὸς ἦτο ὁ πάπας, ὁ ὁποῖος διώρισε ἐπίτροπόν του Γάλλον ἐπίσκοπον.

Ἀνερχόμενοι οἱ σταυροφόροι περίπου εἰς 500 χιλιάδας, ἔφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μόνον αἱ 300 χιλιάδες ἦσαν μάχιμοι, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν γυναῖκες καὶ παιδιὰ, τὰ ὅποια ἔφερον προσκόμματα εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς σταυροφορίας.

Τότε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ἐπέτυχε νὰ διαβιβάσῃ τοὺτους εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τοὺς ἐβόηθησε κατὰ τῶν Τούρκων, δεξιῶς ἐπίσης πολιτευόμενος διὰ νὰ ἀνακτήσῃ τὰς παλαιὰς ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας, χωρὶς νὰ ἔλθῃ εἰς φανεράν ρῆξιν πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν σταυροφόρων Γοδεφρεῖδος ἔδωσε τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι «θὰ παραδώσῃ εἰς τὸν ἀρχηγόν, τὸν ὁποῖον θὰ στείλῃ ὁ αὐτοκράτωρ, τὰς πόλεις, τὰς χώρας καὶ τὰ φρούρια, τὰ ὅποια θὰ καταλάβῃ, ἐφ' ὅσον αὐτὰ ἀνῆκον ἄλλοτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν Ρωμαίων». Τοῦτο καὶ ἐγένετο, ὅτε κατελήφθη ἡ Νίκαια καὶ μέγα τμήμα τῆς Μ. Ἀσίας, ὁ δὲ σουλτᾶνος μετέθεσε τὴν ἔδραν του εἰς Ἰκόνιον.

Ἐπειτα οἱ σταυροφόροι διέσχισαν τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον μέχρι τοῦ νοτιοανατολικοῦ, μὲ περιπετείας κατὰ τὴν πορείαν, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀπερίγραπτοι. Θεριζόμενοι καθ' ὁδὸν ἀπὸ τὴν θερμότητα τοῦ κλίματος, τὴν ἀνυδρίαν, τὴν ἔλλειψιν τροφῶν καὶ τὰς ἀδιακόπους ἐπιθέσεις τῶν ἐλαφρῶν ἱππέων τῶν Τούρκων, ἔφθασαν παρὰ τὸ Δορύλαιον (Ἑσκι - Σεχίρ), ὅπου ὀλίγον ἔλειψε νὰ καταστραφῶν.

Νικήσαντες παρὰ ταῦτα οἱ σταυροφόροι (Ἰούλιος τοῦ 1097) τοὺς Τούρκους, διέβησαν τὴν ὁροσειρὰν τοῦ Ταύρου καὶ μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν ἐκυρίευσαν τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὑπέστησαν δεινὴν πολιορκίαν ἐκ μέρους τοῦ πολυαρίθμου στρατοῦ τοῦ Τούρκου ἡγεμόνος τῆς Μοσσοῦλης, ἀνερχομένου εἰς 200 χιλιάδας.

Ὁρμητικὴ ὁμως ἐξοδος ἔδωκε καὶ πάλιν τὴν νίκην εἰς τοὺς σταυροφόρους.

Τότε ἀνέλαβον οἱ σταυροφόροι τὴν πορείαν των πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα. Τρία ἔτη ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των, τὴν 1ην Ἰουλίου 1099, εἰδὼν μακρόθεν τὴν Ἀγίαν Πόλιν, ὁπότε ἔπесαν γονυκλινεῖς καὶ κλαίοντες ἀπὸ χαράν, ἠὺχαρίστουν τὸν Θεόν, διότι ἤξιώθησαν νὰ ἐπιτύχουν τὸν σκοπὸν των. Ἀπὸ τὰς ταλαιπωρίας μόλις 40 χιλιάδες ἔφθασαν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, τὴν ὁποίαν ἐφρούρει ἰσχυρὰ φρουρὰ Αἰγυπτίων. Μετὰ φοβερὰν ἔφοδον εἰσῆλθον οἱ σταυροφόροι εἰς τὴν πόλιν τὴν 10ην Ἰου-

λίου 1099, ἡμέραν Παρασκευὴν καὶ ὥραν 3 μ.μ. ἦτοι τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ. Ἐπηκολούθησε φρικτὴ σφαγὴ. Ἐσφαζόν ὅσους εὗρισκον εἰς τοὺς δρόμους, διότι ἐνόμιζον ὅτι ἐβλεπον τοὺς δημίους τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειτα οἱ ἄρχοντες κατέθεσαν τὰ ὅπλα, ἐκαθάρισαν τὰς χεῖράς των καὶ γυμνόποδες ἐπῆγαν νὰ προσκυνήσουν τὸν Πανάγιον Τάφον.

Ἡ πρώτη σταυροφορία ἔσχε 500 χιλιάδας νεκροὺς χριστιανούς καὶ ἄλλους τόσους μουσουλμάνους. Ἀλλὰ εἶχε καὶ ἄλλο ἀποτέλεσμα. Οἱ σταυροφόροι ἤρχισαν νὰ ἰδρύνουν εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην ἰδικὰ των φεουδαρχικὰ κράτη καὶ τοιουτοτρόπως ἄλλοι ἐγιναν βασιλεῖς, ἄλλοι πρίγκιπες, κόμιστες καὶ βαρῶνοι. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως ἰδρύθη εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην, δηλ. τὸ Βασίλειον τῆς Ἱερουσαλὴμ, μὲ βασιλέα τὸν Γοδεφρεῖδον τὸν Μπουγιόν, ὅστις ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ προστάτου τοῦ Ἀγίου Τάφου. Τὸ πριγκιπᾶτον τῆς Ἀντιοχείας ὑπὸ τὸν Βοημοῦνδον καὶ αἱ ἡγεμονίαι τῆς Ἐδέσσης, ὑπὸ τὸν Βαλδουίνον τῆς Φλάνδρας, καὶ τῆς Τριπόλεως, ὑπὸ τὸν Ραϋμόνδον τῆς Τουλούζης, ἦσαν ὑποτελεῖς εἰς τὸν Γοδεφρεῖδον.

Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ πάπα διωρίσθη πατριάρχης τῆς Ἀγίας Πόλεως. Ὑπῆρχον δὲ πολλοὶ ἔμποροι, Ἐνετοί, Πισᾶται, Μασσαλιῶται, οἱ ὁποῖοι ἐβοήθησαν τοὺς ἱππότες νὰ καταλάβουν τὴν Ἰόππην (Γιάφφα), τὴν Πτολεμαίδα, τὴν Βηρυτόν, καὶ τοιουτοτρόπως ἀποκατεστάθη ἡ μετὰ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἐπικοινωνία.

Διὰ τὴν ἄμυναν τῶν κατακτηθεισῶν χωρῶν ὀργανώθησαν τρία τάγματα, τὰ γὰ τῶν Ἰπποτῶν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλὴμ, τὸ γὰ τῶν Ἰπποτῶν τοῦ Ναοῦ καὶ τὸ γὰ τῶν Τευτόνων, τῶν ὁποίων οἱ ἱππότες εἶχον τὰς ὑποχρεώσεις τῶν μοναχῶν καὶ ἔζων ὡς στρατιῶται.

Οἱ ἡγεμόνες ἐγκατεστάθησαν εἰς ἰσχυρὰ κάστρα, τὰ ὁποῖα ἱδρυσαν, καὶ μετέφεραν ἐκεῖ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς των. Βαθμηδὸν οἱ σταυροφόροι ἤλλαξαν συμπεριφορὰν ἀπέναντι τῶν μουσουλμάνων καὶ ἤλθον εἰς σχέσεις οἰκονομικὰς καὶ οἰκογενειακὰς μὲ αὐτοὺς.

41. Ἡ δευτέρα καὶ τρίτη σταυροφορία

Ἡνοίχθη ἤδη ὁ δρόμος πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Διάφοροι ἀφορμαὶ δίδονται διὰ νὰ ἐπακολουθήσουν καὶ ἄλλαι σταυροφορίαι, κατὰ τὰς

ὁποίας δὲν ἐκδηλώνεται ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῆς πρώτης διότι οἱ σταυροφόροι παρουσιάζουν ἐκδηλὰ τὰ ὕλικά καὶ οἰκονομικὰ κίνητρα.

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Κονράδος Γ' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβῖκος Ζ' ὠργάνωσαν τὴν δευτέραν σταυροφορίαν (1147 - 1149), μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐλευθερώσουν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑδέσσης, τὴν ὁποίαν εἶχε καταλάβει ὁ Τοῦρκος ἡγεμὼν τῆς Μοσσοῦλης.

Καλῶς ἐξοπλισμένοι ὁ στρατὸς τῶν σταυροφόρων διέβη τὰς χώρας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους διὰ ξηρᾶς προβαίνων παντοῦ εἰς ἀρπαγὰς, λεηλασίας καὶ καταστροφάς. Ἐφθασαν οἱ σταυροφόροι εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ πρὸς στιγμὴν ἐσκέφθησαν νὰ τὴν κυριεύσουν. Ἀλλὰ διέγνωσαν ὅτι τοῦτο ἦτο δύσκολον καὶ ἔδωσαν τὸν ὅρκον ὑποτελείας εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ. Ἡ σταυροφορία αὕτη δὲν ἐπέτυχεν. Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι.

Νέα ὅμως ἀφορμὴ ἐδόθη διὰ τὴν τρίτην σταυροφορίαν (1189 - 1190). Τὸ 1187, ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου Σαλαδῖν εἰσorma εἰς τὸ βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ, νικᾷ κατὰ κράτος τοὺς Φράγκους ἱππότεας εἰς τὴν λίμνην Τιβεριάδα καὶ θριαμβευτὴς εἰσέρχεται εἰς τὴν Ἀγίαν Πόλιν. Τὸ Φραγκικὸν κράτος περιωρίσθη τότε εἰς τὴν βόρειον Παλαιστίνην.

Τὸ γεγονός τοῦτο ἐνεποίησε κατὰπληξιν εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φρειδερίκος Βαρβάροσσας, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος Αὐγούστος καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος ἀνέλαβον τὴν ἀρχηγίαν τῆς τρίτης σταυροφορίας, χωρὶς ἐνότητα ὅμως καὶ ὁμόνοιαν.

Πρῶτος ὁ Βαρβάροσσας ἐξεκίνησε διὰ ξηρᾶς καί, νικῆσας εἰς τὸ Ἰκόνιον τοὺς Τοῦρκους, ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὸν ποταμὸν Κύνδον (Καρὰ - Σοῦ). Ἐνῶ ἐλοῦετο, παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐπνίγη. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ καλῶς συντεταγμένου στρατοῦ τοῦ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Γερμανίαν, μικρὸν δὲ τμήμα συνηνώθη εἰς τὴν Συρίαν μὲ τοὺς Ἀγγλοὺς καὶ Γάλλους.

Ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ριχάρδος διὰ θαλάσσης ἐφθασαν εἰς Μεσσήνην τῆς Σικελίας, ὅπου ἔμειναν ἕξ μῆνας καὶ ἦλθον μεταξὺ των εἰς προστριβάς καὶ συγκρούσεις. Τέλος ἐξεκίνησαν καὶ ἐφθασαν εἰς Κύπρον, τὴν ὁποίαν ὁ Ριχάρδος ἀφῆρσεν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας καὶ παρεχώρησεν εἰς τὸν Γάλλον βασιλέα τῆς Ἱερουσαλήμ Λουζινιαν (1192). Ἡ δυναστεία τῶν Λουζινιαν ἐκράτησεν τὴν Κύπρον μέχρι τοῦ 1489. Μετ'

αὐτοὺς ἔγιναν κυρίαρχοι τῆς Κύπρου οἱ Ἑνετοὶ (1489), οἱ Τοῦρκοι (1570) καὶ τελευταῖοι οἱ Ἀγγλοὶ διὰ μυστικῆς πρὸς τοὺς Τούρκους συνθήκης (1878), οἱ ὁποῖοι καὶ τὴν ἐκράτησαν ἕως τὸν Αὐγούστον τοῦ 1960, ὁπότε ἀνεκηρύχθη εἰς ἀνεξάρτητον Δημοκρατίαν.

Ἡνωμένοι Ἀγγλοὶ, Γερμανοὶ καὶ Γάλλοι ἐπολιορκήσαν τὴν Πτολεμαῖδα τῆς Φοινίκης. Ἡ πολιορκία, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος διαδοχικῶς 600 χιλ. ἄνθρωποι, διήρκεσεν ἐπὶ δύο ἔτη, ἐστοίχισε δὲ τὴν ζωὴν 190 χιλ. μουσουλμάνων καὶ 120 χιλ. χριστιανῶν. Ἡ φρουρὰ ἐξηντηλημένη παρεδόθη, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Σαλαδὶν δὲν κατώρθωσε νὰ εὕρῃ τὰ συμφωνηθέντα λύτρα, ὁ Ριχάρδος κατέσφαξε τοὺς ὑπερασπιστάς.

Ὁ Ριχάρδος ἔγινε τὸ φόβητρον τῶν Ἀράβων, μέινας ἐκεῖ δύο ἔτη. Ἀλλ' ἡ Ἱερουσαλήμ δὲν ἀνεκτήθη. Τὸ βασίλειον τῆς Παλαιστίνης, περιορισθὲν εἰς τὰ παράλια τῆς Φοινίκης, διετηρήθη ἕνα ἀκόμη αἰῶνα, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Πτολεμαῖδα.

Οὕτω ἔληξεν ἡ τρίτη σταυροφορία, ἡ ὁποία εἶχε περισσότερον στρατιωτικὸν παρὰ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα.

42. Ἡ τετάρτη σταυροφορία

Ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Γ' (1198 - 1216), ἐπιβληθεὶς εἰς τὴν Δύσιν, ὠνειρεύθη νὰ ἐξουσιάσῃ καὶ τὴν Ἀνατολήν. Εὐθὺς μὲ τὴν ἀνοδὸν τοῦ εἰς τὸν θρόνον ἐκῆρυξε νέαν σταυροφορίαν. Ἀλλὰ τὸ κήρυγμά του δὲν εἶχε μεγάλα ἀποτελέσματα. Ἐκινήθησαν μόνον ἡ βόρειος Γαλλία καὶ ἡ Φλάνδρα. Ἐπίσης κανεὶς βασιλεὺς δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν σταυροφορίαν διότι οἱ μὲν βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας ἐπολέμουν μεταξὺ των, δύο δὲ ἡγεμόνες Γερμανοὶ ἐφιλονίκουν διὰ τὸν θρόνον.

Τρεῖς κυρίως ἐξεῖχον ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς, ὁ Ἰταλὸς Βονιφάτιος Μομφερρατικός, ὁ κόμισ τῆς Φλάνδρας Βαλδουῖνος καὶ ὁ Γοδεφρεῖδος Βιλλεαρδουῖνος, Γάλλος εὐγενὴς ἀπὸ τὴν Καμπανίαν.

Ὁ τελευταῖος ἐστάλη εἰς Ἑνετίαν, διὰ νὰ παρακαλέσῃ τὴν θαλασσοκράτειραν αὐτὴν πολιτείαν νὰ διαθέσῃ πλοῖα διὰ τὴν διαπεραιώσιν τῶν σταυροφόρων εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀφοῦ διὰ ξηρᾶς δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἡ σταυροφορία. Οἱ Ἑνετοὶ, ἔμποροι ὄντες, ἐζήτησαν διὰ τὴν μεταφορὰν καὶ διατροφὴν 13.500 ἱππέων καὶ 29.000 πεζῶν ὑπέρογκον

χρηματικήν ἀμοιβήν καὶ τὸ ἥμισυ τῶν λαφύρων. Ἐδέχθησαν ἀπὸ γενναιοδωρίαν τὰ $2/3$ τῶν ὅσων ἐζήτησαν, ἀλλ' ἐπέτυχον νὰ ἐλευθερωθῇ πρῶτον ἡ Δαλματική πόλις Ζάρα, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ αὐτοῦς ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας.

Ἐνῶ οἱ σταυροφόροι προσεπάθουν νὰ ἐξοικονομήσουν τὰ ναῦλα, παρουσιάσθη εἰς αὐτοὺς ὁ Ἀλέξιος, υἱὸς τοῦ ἐκπτώτου αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Ἀγγέλου. Οὗτος δίδων μεγάλην χρηματικὴν ἀμοιβήν, ὑποτάσσων τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν Δυτικὴν καὶ διαθέτων ὅσπερ ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν, ἐζήτησεν ὡς ἀντάλλαγμα ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους νὰ τὸν βοηθήσουν νὰ ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον τοῦ πατρὸς του.

Ὁ γηραιὸς δόγης τῆς Ἑνετίας Δάνδολος διεῖδε τὰ ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης ὠφελήματα τοῦ κράτους του καὶ, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ', κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1203, ὑπεγράφη συμφωνία μεταξὺ τοῦ Ἀλεξίου καὶ τῶν σταυροφόρων. Τὴν 27ην Ἰουλίου 1203 ὁ στόλος τῶν σταυροφόρων ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Πρωτευούσης τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους μὲ 40.000 μαχητάς.

Οἱ σταυροφόροι ἐστρατοπέδευσαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ προέβησαν εἰς πολιορκίαν αὐτῆς. Ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἐπιδιορθώσει τὰ τεῖχη καὶ εἶχε συναθροίσει στρατὸν 60.000 ἀνδρῶν. Ἡ ἡρωϊκὴ ἀμύνα διήρκεσε πολλὰς ἡμέρας, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξακολουθήσῃ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν, οἱ δὲ σταυροφόροι ἀποκατέστησαν τὸν Ἰσαάκιον. Ἀγγελον καὶ τὸν υἱόν του Ἀλέξιον Δ'. Ἐπειδὴ δὲ οἱ νέοι αὐτοκράτορες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐκπληρώσουν τὰς ὑποσχέσεις των, οἱ σταυροφόροι καὶ ἰδίως οἱ Ἑνετοὶ ἐγίναν ἀπαιτητικοί. Οἱ αὐτοκράτορες ἐπέβαλον τρομερὰν φορολογίαν καὶ μόλις κατῴρθωσαν νὰ συγκεντρώσουν τὸ ἥμισυ τοῦ συμφωνηθέντος ποσοῦ.

Ἀλλ' αἱ βαρεῖαι φορολογίαι πρὸς εὕρεσιν τῶν χρημάτων, ἡ ὁμολογία πίστεως πρὸς τὸν πάπαν καὶ ἡ κακὴ συμπεριφορὰ τῶν σταυροφόρων εἶχον προκαλέσει τὸ πρὸς τοὺς Λατίνους μῖσος τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἐξέσπασεν εἰς στάσιν. Ὁ Ἰσαάκιος καὶ ὁ Ἀλέξιος Δ' ἀνεδράπησαν (1204) καὶ αὐτοκράτωρ ἀνεδείχθη ὁ Ἀλέξιος ὁ Ε', ὁ λεγόμενος Μούρτζουφλος. Οὗτος καλεῖ τοὺς σταυροφόρους νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν χώραν του ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν. Οἱ σταυροφόροι τότε προσέβαλον διὰ δευτέραν φορὰν τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ αὐτοκράτωρ πολεμήσας γενναίως, δὲν ἡδυνήθη νὰ ἀποκρούσῃ τὴν ἐπίθεσιν τῶν σταυροφόρων καὶ ἐξηναγκάσθη νὰ φύγῃ μὲ ὀλίγους ὁπαδοὺς ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τότε μερικοὶ συνέρχονται εἰς Ἀγίαν Σοφίαν καὶ ἀνακηρύσσουν αὐτοκράτορα τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν. Ἀλλὰ καὶ αὐτός, ἂν καὶ ἦτο ἱκανὸς ἀνὴρ, δὲν κατώρθωσε νὰ δώσῃ ζώῃν εἰς ἓνα νεκρόν, ὥς ἦτο τὸ Βυζάντιον. Φεύγει καὶ αὐτὸς μὲ τὸν πατριάρχην καὶ ὀλίγους ὁπαδοὺς του. Τὴν 12ην Ἀπριλίου 1204 οἱ Φράγκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Οἱ σταυροφόροι ἐφάνησαν βάρβαροι, ἐπυρπόλησαν μεγάλας συνουκίας καὶ προέβησαν εἰς ἀνήμεστον λεηλασίαν τῆς Πρωτευούσης. Κατέστρεψαν τὰ μαρμάρινα καλλιτεχνικὰ ἔργα, ἀπέσπασαν ἀπὸ ἄλλα τὸν χρυσὸν καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους, ἀνέλυσαν τοὺς ἐξ ὀρειχάλκου ἀνδριάντας διὰ νὰ κατασκευάσουν νομίσματα. Οὐτε τοὺς γέροντας, οὔτε τὰς γυναῖκας δὲν ἐσεβάσθησαν οἱ σταυροφόροι, οὔτε τὴν θρησκείαν. Ἡ Ἀγία Τράπεζα τῆς Ἀγίας Σοφίας κατατεμαχίζεται, τὰ δὲ πολύτιμα ἱερὰ σκεύη διαρπάζονται.

Ἐγίναν ἄλλαι τέσσαρες σταυροφορίαι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ἀπέβλεπεν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, ἡ ὁποία τότε ἦτο τὸ ἰσχυρότερον μουσουλμανικὸν κράτος. Αἱ σταυροφορίαι αὗται, αἱ ὁποῖαι διήρκεσαν δύο αἰῶνας περίπου, εἶχον σπουδαῖα ἀποτελέσματα καὶ οὐσιαστικῶς ὥφελησαν τὴν Δύσιν. Ἀνεπτύχθη μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως μεγάλη ἐμπορικὴ κίνησις. Μὲ τὰς σταυροφορίας ἐξησθένησαν οἱ εὐγενεῖς τῆς Δύσεως καὶ ἤρχισεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς μεσαιᾶς τάξεως, τῶν ἐμπόρων καὶ τεχνιτῶν. Οἱ Εὐρωπαῖοι, γνωρίσαντες τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἀνατολῆς, ἤρχισαν νὰ ἐξημερώνωνται καὶ νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὰς Τέχνας, τὰς Ἐπιστήμας καὶ τὰ Γράμματα.

Ὡς πρὸς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, τὰ μεγαλύτερα ἀποτελέσματα εἶχεν ἡ τετάρτη σταυροφορία καὶ διὰ τοῦτο ἔκτοτε ἀρχίζει νέα περίοδος.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ
1204—1453

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 1ον

Η ΕΥΡΩΠΗ

1. Ἡ Γαλλία

ΕΠΙ τὸ 1200 ἡ Γαλλία εἶχεν ἰσχυρότατον βασιλέα τὸν Φίλιππον Β' Αὐγουστον (1180 - 1223). Οὗτος ἔσχε δύο ἐπιτυχίας, ἀπηλλάγη τῆς ἐπιρροῆς τῶν εὐγενῶν καὶ ἀπὸ τὸν Ἰωάννην τὸν Ἀκτῆμονα τῆς Ἀγγλίας ἀφῆρσεν ὅλας τὰς κτήσεις του εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἰσχυρὸς βασιλεὺς ὑπῆρξεν ἐπίσης ὁ Λουδοβῖκος Θ' ὁ Ἀγίος (1226 - 1270), ὁ ὁποῖος ὠδήγησε τὰς δύο τελευταίας σταυροφορίας.

Τὴν μεγαλυτέραν δύναμιν ἔσχεν ἡ Γαλλία ἐπὶ τοῦ βασιλέως Φιλίππου Δ' τοῦ Ὠραίου (1285 - 1314). Ὁ Φίλιππος ἔχων ἀνάγκην χρημάτων κατὰ τὸν πόλεμον μετὰ τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας ἐπέβαλε φόρον εἰς τὸν κλῆρον. Ὁ πάπας Βονιφάτιος Η', ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς κληρικοὺς νὰ ἐκτελέσουν τὸ βασιλικὸν διάταγμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀφώρισε τὸν βασιλέα, ὅστις καίει τὴν βοῦλαν τοῦ πάπα καὶ ἀπὸ τὴν συνέλευσιν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ του λαμβάνει τὴν συγκατάθεσιν νὰ παραπεμφθῇ ὁ πάπας εἰς δίκην. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι εἰς τὴν συνέλευσιν κατὰ τοῦ πάπα μετέσχον καὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν τὴν τρίτην τάξιν τῆς Γαλλίας. Ἀπὸ τότε εἰς κάθε σπουδαίαν περίστασιν συγκαλοῦνται συνελεύσεις ἀντιπροσώπων καὶ τῶν τριῶν τάξεων (κλήρου, εὐγενῶν, λαοῦ), αἱ ὁποῖαι λέγονται Γενικαὶ τὰξεις (États généraux).

Ὁ πάπας συλλαμβάνεται καὶ φυλακίζεται καὶ μετὰ ἓνα μῆνα ἀποθνήσκει. Ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως διορίζεται πάπας ὡς Κλήμης ὁ Ε' καὶ ἐγκαθίσταται εἰς τὴν Ἀβινιόν, πόλιν τῆς νοτίου Γαλλίας, ὅπου διέμειναν ὅλοι οἱ πάπαι ἀπὸ τὸ 1309 μέχρι τοῦ 1377.

Ἀπὸ τὸ 1328 εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ἀνῆλθεν ὁ οἶκος Βαλλοῦ, ὁ ὁποῖος ἔμεινεν εἰς τὴν ἀρχὴν μέχρι τοῦ 1589.

Ἡ Γαλλία βραδύτερον περιπλέκεται εἰς τὸν λεγόμενον ἑκατοντα-
ετῇ πόλεμον. Ὁ βασιλεὺς Κάρολος Ζ' (1422 - 1461) νικᾷ τοὺς
Ἀγγλοὺς καὶ περιορίζει αὐτοὺς εἰς τὸ Καλαί. Εἶναι ὁ πρῶτος ἀπὸ
τοὺς βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης, ὁ ὁποῖος ὠργάνωσε μόνιμον μισθοφορικὸν
στρατόν καὶ ἐπεβλήθη εἰς τοὺς εὐγενεῖς. Ἰσχυρὸς βασιλεὺς ὑπῆρξεν
ἐπίσης ὁ υἱὸς αὐτοῦ Λοῦδοβῖκος ΙΑ' (1451 - 1483). Οὗτος
συνέτριψε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς καὶ συνήνωσε τὰς γαίαις αὐτῶν
μὲ τὰς ἰδικὰς του, ἐφρόντισε δὲ νὰ προαγάγῃ τὰς πόλεις, τὰς τέχνας
καὶ τὸ ἐμπόριον.

Ὁ Κάρολος Η' (1483 - 1489) ἐπωφελήθη ἀπὸ τὴν ἐσωτερι-
κὴν ὀργάνωσιν τοῦ κράτους ὑπὸ τῶν προηγούμενων βασιλέων, διὰ νὰ
προβῇ εἰς ἐξωτερικὰς κατακτήσεις. Ἐπεχείρησεν ἐκστρατεῖαν εἰς Ἀνω
Ἰταλίαν (1494) καὶ ἡγόρασεν ἀπὸ τὸν Ἀνδρέαν Παλαιολόγον τὰ
ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως δικαιώματά του. Ἡ ἐκστρα-
τεία του ὅμως εἰς Σικελίαν ἀπέτυχε καὶ τὸ σχέδιον νὰ καταλάβῃ τὴν
ἄλλοτε Βυζαντινὴν πρωτεύουσιν ἐματαιώθη.

2. Ἡ Ἀγγλία

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 12ου αἰῶνος εἰς τὸν ἀγγλικὸν θρόνον ἀνῆλθεν
ὁ κλάδος τῆς οἰκογενείας τοῦ Γουλιέλμου, καλούμενος τοῦ Πλαντα-
γενέ. Εἰς τοῦτον ἀνήκει ὁ βασιλεὺς Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρ-
δος (1189 - 1199), ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Γ' Σταυροφορίαν.
Ὁ ἀδελφὸς του Ἰωάννης ὁ Ἀκτὴμων (1199 - 1215) περιε-
πλάκη εἰς ἔριδας μὲ τοὺς εὐγενεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐπέτυχον νὰ ματαιωθῇ
τὸ σχέδιον τοῦ βασιλέως, ὅπως κυβερνήσῃ τὸ κράτος κατὰ τρόπον αὐταρ-
χικόν. Ὁ Ἰωάννης ἠτύχησεν ἐξωτερικῶς, διότι περιελθὼν εἰς πόλεμον
μὲ τὴν Γαλλίαν, ἔχασε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἐκεῖ κτήσεών του.

Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν σχέσεων Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας
κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶναι ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας, ὡς
πραγματικὸν πυρῆνα τοῦ κράτους των ἐθεώρησαν τὴν Νορμανδίαν τῆς
Γαλλίας, τὴν δὲ Ἀγγλίαν ὡς χώραν, ἣ ὁποία ἐδίδεν εἰς αὐτοὺς τὰ μέ-
σα πρὸς στερέωσιν καὶ αὐξήσιν τοῦ κράτους των εἰς τὴν Εὐρώπην.
Διὰ τοῦτο ἐπῆλθον πόλεμοι μεταξὺ τῶν Ἀγγλων καὶ Γάλλων. Τὸ
1328 ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδος Γ' ἤγειρεν ἀξιώ-
σεις ἐπὶ τῆς Γαλλίας. Μακρὰ πάλιν ἤρchiσε τότε μεταξὺ τῶν δύο κρα-

τῶν, ἡ ὁποία διαρκέσασα ὑπὲρ τὰ 100 ἔτη, εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν, ὡς ἐκ α τ ο ν τ α ε τ ῆ ς π ό λ ε μ ο ς (1339 - 1453). Οἱ Ἄγγλοι ἐνίκησαν εἰς τὸ Κρεσύ, τὸ 1346, καὶ κατέλαβον τὸ Καλαί, τὸ ὁποῖον διετήρησαν πλέον τῶν 200 ἐτῶν. Τὸ 1356, οἱ Ἄγγλοι ἐνίκησαν εἰς τὸ Πουατιέ, ὅπου τόσον ἐξεμνησθέντες ἡ δύναμις τῶν Γάλλων, ὥστε ὁ βασιλεὺς τῶν ἡναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ μεγάλην ἔκτασιν τῆς δυτικῆς Γαλλίας εἰς τὴν Ἄγγλιαν. Κατὰ τὸν 15ον δὲ αἰῶνα ὅλη ἡ βορείως τοῦ ποταμοῦ Λοὰρ Γαλλία περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἄγγλους. Τότε ἡ Ἰωάννα ντ' Ἀρκ, κατόπιν ὁραματισμοῦ, παρουσιάσθη εἰς τὸ Γαλλικὸν στρατόπεδον, ἐνεψύχωσεν αὐτὸ καὶ ἔλυσεν τὴν πολιορκίαν τῆς Ὀρλεάνης. Κατὰ τὴν πολιορκίαν ὅμως τῆς Κομπιένης συνελήφθη καὶ ἐκὰς ὡς αἰρετικὴ ὑπὸ τῶν Ἄγγλων τὸ 1331, τιμωμένη ὡς ἐθνικὴ ἡρώς τῶν Γάλλων καὶ ὡς ἀγία τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ τὸ εὐνοϊκὸν ἀποτέλεσμα ἐπῆλθε διὰ τοὺς Γάλλους. Ἀτυχήματα πολλὰ ἡνάγκασαν τοὺς Ἄγγλους νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Γαλλικὸν ἔδαφος πλὴν τοῦ Καλαί.

Ἐκτοτε γίνονται ἰσχυρὰ καὶ τὰ δύο κράτη, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας.

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὅμως ἐπέρχεται μία μεγάλη ἀλλαγὴ εἰς τὸ διοικητικὸν σύστημα, ἡ ὁποία εἶχε μεγάλας συνεπειάς.

Οἱ εὐγενεῖς τῆς Ἀγγλίας ὀνομάζονται κ ό μ ι τ ε ς καὶ β α ρ ω ν ο ι, ἀργότερα δὲ ὀνομάσθησαν λ ό ρ δ ο ι. Αὐτοὶ δὲν εἶχαν ἔκτατα μέρη γαίας καὶ δικαιώματα, ὅπως οἱ φεουδάρχαι τῆς Γαλλίας. Μέγα μέρος τῆς χώρας ἦτο ὑπὸ τὴν ἄμεσον διοίκησιν τοῦ βασιλέως. Οἱ διοικηταὶ τῶν κομιτειῶν διορίζοντο καὶ ἐπαύοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος οὐδέποτε ἔγινεν ἀπόλυτος μονάρχης. Τὸ μόνον ὅπερ ἐπεθύμει ὁ βασιλεὺς, ἦτο ἡ εἰσπράξις ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλυτέρων φόρων. Οἱ εὐγενεῖς ἐπέτυχον ἀπὸ τὸν βασιλέα νὰ ζητῇ τὴν γνώμην των, ὡσάντις ἐπρόκειτο περὶ ἐπιβολῆς νέας φορολογίας. Δοθείσης δὲ εὐκαιρίας, ἐξηγέρθησαν, τὸ 1215, κατὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀκτῆμονος καί, καταλαβόντες τὸ Λονδῖνον ἡνάγκασαν αὐτὸν νὰ υπογράψῃ τὸν περίφημον Μ έ γ α ν Χ ά ρ τ η ν (Magna Charta).

Ὁ χάρτης οὗτος περιέχει τὰς συνταγματικὰς ἐλευθερίας τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ. Κατ' αὐτὸν οὐδεὶς πολίτης ἐπιτρέπεται νὰ συλληφθῇ ἢ νὰ φυλακισθῇ, πρὶν δικασθῇ. Ὁ βασιλεὺς δὲν δικαιούται νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τοῦ μεγάλου συμβουλίου, τὸ ὁποῖον

ἀπαρτίζεται ἀπὸ τοὺς ἀρχιεπισκόπους, ἐπισκόπους, κόμιτας καὶ βαρῶ-
νους. Ἐὰν τυχὸν ὁ βασιλεὺς παραβῇ τὸν Χάρτην, οἱ εὐγενεῖς ἔχουν τὸ
δικαίωμα νὰ ἀντισταθοῦν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ βασιλεὺς τίθεται ὑπὸ τὸν
νόμον. Τὸ μέγα συμβούλιον ὠνομάσθη ἀργότερον Parlement (Κοινο-
βούλιον) καὶ ἐξέλεγε τὸ συμβούλιον τοῦ βασιλέως καὶ τοὺς ὑπουργούς.

Ὁ βασιλεὺς, βλέπων τὴν ἀντίδρασιν τῶν εὐγενῶν, ἤθελήσε νὰ δη-
μιουργήσῃ ἀντιπερισπασμόν, στηριζόμενος εἰς τὸν λαόν. Προσεκάλεσε
δύο ἱππότες ἀπὸ κάθε κομιτεῖαν καὶ ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ, ὁ ὅποῖος
κατῴκει εἰς τὰς πόλεις καὶ κωμοπόλεις. Οὕτω ἐδημιουργήθησαν δύο
συνελύσεις, ἡ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων ἢ Κάτω Βου-
λὴ καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Λόρδων ἢ Ἄνω Βουλὴ, κα-
θὼς μετωνομάσθη τὸ παλαιὸν κοινοβούλιον. Τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ τοῦ
τέλους τοῦ 13ου αἰῶνος ἐδημιουργήθη νέον εἶδος πολιτεύματος, τὸ
κοινοβουλευτικόν.

3. Αἱ Ἱταλικαὶ πόλεις

Ἡ Ἱταλίᾳ δὲν κατῴρθωσε νὰ ἐνωθῇ εἰς ἓν κράτος, ἀλλ' ἦτο διη-
ρημένη εἰς πολλὰ μικρὰ κράτη. Πρὸς νότον τὸ βασίλειον τῆς Νεαπό-
λεως, εἰς τὸ μέσον τὸ κράτος τῆς Ἑκκλησίας, πρὸς βορρᾶν ὑπῆρχον
διάφοροι μικραὶ πολιτεῖαι, ὡς ἡ Πίσσα, ἡ Φλωρεντία, ἡ Γένουα, τὸ
Μιλᾶνον, ἡ Ἑνετία. Αἱ πόλεις αὗται ἔγιναν πλούσιαι μὲ τὸ ἐμπόριον,
τὸ ὅποῖον διεξῆγον οἱ κάτοικοί των, καὶ ἔγιναν δημοκραταί, ὅπως αἱ
ἀρχαῖαι Ἀθῆναι. Ἀξιολογώτεραι ἀπὸ αὐτάς ἦσαν ἡ Φλωρεντία καὶ ἡ
Ἑνετία.

Ἡ Φλωρεντία, πρότυπον βιομηχανικῆς πόλεως, διεκρίθη εἰς
τὴν κατασκευὴν πολυτελῶν ὕφασμάτων. Σχεδὸν τὰ τρία τέταρτα τῶν
κατοίκων κατεγίνοντο εἰς τὴν βιομηχανίαν αὐτὴν. Ἐκ τοῦ πλούτου
τούτου οἱ κάτοικοι κατέστησαν περίφημοι χρηματισταὶ καὶ τραπεζί-
ται, συναγωνιζόμενοι τοὺς Ἑβραίους. Οἱ Μεδικοὶ, μία οἰκογένεια τρα-
πεζιτῶν, ἔλαβε τὴν κυβέρνησιν τῆς πόλεως καὶ ἔγιναν τόσον ἰσχυροί,
ὥστε οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας ἐπεθύμουν νὰ εἶναι σύμμαχοί των. Ἡ
Φλωρεντία ἔχει σημασίαν, διότι εἰς αὐτὴν τὸ πρῶτον ἤρχισεν ἡ ἀνα-
γέννησις τῶν Τεχνῶν καὶ τῶν Γραμμάτων. Ὁ Γεμιστὸς καὶ οἱ
ἄλλοι φυγάδες τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν αὐτὴν τῶν Μεδίκων εὗρον κα-
ταφύγιον.

Τὸ ἐμπόριον μὲ τὴν Ἀνατολὴν κατέστησε πλουσίαν τὴν Ἑνετίαν. Τὸ πολίτευμά της ἦτο ἀριστοκρατικόν, διότι μόνον αἱ ἀρχαιοτάται ἐμπορικαὶ οἰκογένειαι, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἦσαν ἀναγεγραμμένα εἰς τὴν Χρυσὴν Βίβλον, μετεῖχον εἰς τὴν διοίκησιν. Ἀρχηγός κατὰ τύπους ἦτο ὁ δόγης, ἀλλὰ τὴν ἐξουσίαν κυρίως ἔσκει τὸ συμβούλιον τῶν Δέκα. Οἱ Ἑνετοὶ παρέλαβον πολλὰ στοιχεῖα πολιτισμοῦ ἀπὸ τὸ Βυζάντιον. Ἡ κατάληψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ 1204, ἐξησφάλισεν εἰς αὐτοὺς ἀνέλπιστα πλοῦτη καὶ ὀνομάζοντο « κύριοι τοῦ χρυσοῦ τῆς χριστιανωσύνης ». Τὸν 15ον αἰῶνα εἶχον ἐκτεταμένον κράτος, εἰς τὸ ὅποιον συμπεριλαμβάνοντο ἡ ἀνατολικὴ παραλία τῆς Ἀδριατικῆς, τὰ Ἐπτάνησα, πολλαὶ πόλεις τῆς Πελοποννήσου καὶ πολλαὶ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους.

4. Ἡ παιδεία καὶ αἱ ἐπιστῆμαι

Μεγάλη ἀμάθεια ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Εὐρώπην μετὰ τὴν μετανάστευσιν τῶν βαρβάρων. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπὶ τῶν Μεροβενζιέν βασιλέων δυσκόλως εὐρίσκοντο ἄνθρωποι διὰ τὰς κρατικὰς ἢ ἐκκλησιαστικὰς ὑπηρεσίας. Τὰ ὀλίγα χειρόγραφα, τὰ ὅποια σῶζονται ἀπὸ τοὺς αἰῶνας αὐτοὺς, προδίδουν τὴν πρωτόγονον πνευματικὴν κατάστασιν.

Βαθμηδὸν ὅμως ἤρχισεν ἡ παιδεία νὰ ἀναπτύσσεται. Ἡ Ἐκκλησία ἔδιδε τὴν κατεύθυνσιν καὶ ἔσκει τὸν ἑλεγχον. Πρῶτος βασιλεὺς, ὁ ὅποιος ἐπροστάτευσεν τὰ γράμματα, εἶναι ὁ Κάρολος ὁ Μέγας. Μολονότι ἦτο ἀγράμματος, ἔδρυσεν σχολεῖα καὶ ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ ἀναγέννησις τῆς Δύσεως. Οἱ ἐφημέριοι καὶ οἱ μοναχοὶ ἦσαν διδάσκαλοι εἰς τὸ πρῶτον σχολεῖον, εἰς τὸ ὅποιον ἐδιδάσκετο ἀνάγνωσις, γραφή, ἀριθμητικὴ, γραμματικὴ καὶ κατήχησις. Ἡ ἐκπαίδευσις παρείχετο δωρεάν. Εἰς τὰς πόλεις ἦτο τὸ μέγα σχολεῖον. Γλῶσσα τῶν σχολείων τούτων, τὰ ὅποια ἀνῆκον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἦτο ἡ Λατινικὴ. Ἐπειδὴ ὁ χάρτης ἦτο πολὺ ἀκριβός, ἡ ἐργασία εἰς τὸ σχολεῖον ἐγένετο προφορικῶς. Ὁ διδάσκαλος ὠμίλει καὶ οἱ μαθηταὶ ἤκουον ἀποστηθίζοντες διάφορα γνωμικὰ καὶ ἐξασκοῦντες περισσότερον τὴν μνήμην. Ἰδίως προπαρεσκευάζοντο διὰ τὴν θεολογίαν.

Ἀπὸ τὸν 12ον ὅμως αἰῶνα ἀρχίζει ἡ πραγματικὴ ἀναγέννησις, ἀφοῦ τότε ἤρχισεν ἡ διδασκαλία εἰδικῶν μαθημάτων εἰς τὰ σχολεῖα,

ὅπως εἶναι τὸ δίκαιον, ἡ ἱατρικὴ καὶ ἄλλα. Ἡ ἀραβικὴ ἐπίδρασις εἰς τὴν Δύσιν ὡς πρὸς τὰς Ἐπιστήμας καὶ τὰ Γράμματα ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 12ου αἰῶνος. Τὰ ὀνομαστά σχολεῖα τῶν Ἀράβων, οἱ μενδρεσέδες, ἐχρησίμευαν ὡς ὑπόδειγμα διὰ τὴν ὁργάνωσιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημίων.

Σιγὰ σιγὰ ἐπληθύνθησαν τὰ σχολεῖα καὶ ἰδίως εἰς τοὺς Παρισίους. Ἐκεῖ μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι ἠνώθησαν εἰς ἓνα σύνδεσμον καὶ ἀπετέλεσαν Universitas (συντεχνίαν διδασκόντων, μαθητῶν κλπ.) μετὸν σκοπὸν νὰ ὑποστηρίξουν τὰ συμφέροντά των. Ἐκ τοῦ συνδέσμου τούτου προῆλθε τὸ πρῶτον πανεπιστήμιον.

Τέσσαρες ἦσαν οἱ κλάδοι τῆς πανεπιστημιακῆς φοιτήσεως. Εἰς τὸν προκαταρκτικόν, γενικὸν δι' ὅλους, ἐλάμβανον οἱ φοιτηταὶ τὴν γυμνασιακὴν μόρφωσιν. Οἱ δὲ τρεῖς εἰδικοί κλάδοι ἦσαν ἡ Θεολογία, ἡ Νομική, καὶ ἡ Ἰατρική. Ἐκαστος κλάδος ἀπετέλεσε σχολὴν ἀνεξάρτητον (Facultas). Σπουδαιοτέρα ὄλων τῶν σχολῶν ἦτο ἡ Θεολογική.

Ὁ πατὴρ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας Αὐγουστῖνος ἔλεγεν ὅτι εἶναι θανάσιμος ἁμαρτία νὰ ἐξηγοῦμεν ὅλα μετὰ τὸ λογικὸν καὶ ὅτι τὸν Θεὸν τὸν γνωρίζομεν μετὰ τὴν πίστιν. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Αὐγουστίνου ὑπῆρξε μεγίστη καὶ εἰς τὴν διαμόρφωσιν χριστιανικῆς ἐπιστήμης καὶ εἰς τὴν καθόλου διδασκαλίαν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου οἱ Ἀραβες ἐξουσίαζον, ἐκαλλιεργήθη ἡ φιλοσοφία. Ἡ δὲ ἀραβικὴ [ἐπιστήμη] ἐστηρίζετο εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἑλληνος Ἀριστοτέλους, ὁ ὅποιος ὑπέβαλε τὰ πάντα εἰς τὴν ἔρευναν.

Περὶ τὸ 1200 ἐγίναν γνωσταὶ εἰς τὴν Γαλλίαν αἱ λατινικαὶ μεταφράσεις τῶν Φυσικῶν καὶ Μεταφυσικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων Ἑλλήνων φιλοσόφων διὰ τῶν Ἀράβων. Ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη, ὅπως ὠνομάσθη τὸ γεγονός αὐτό, ἔφερεν ἀληθῆ ἐπανάστασιν. Ἡ Ἐκκλησία κατ' ἀρχὰς ἔλαβεν ἐθρικὴν στάσιν καὶ ἀπηγόρευσε τὴν μελέτην τῶν κειμένων (1210 - 1215). Βραδύτερον ὅμως, ἰδοῦσα ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἰδίως δὲν ἦτο ἐπικίνδυνος, ἀφῆκεν ἐλευθερίαν εἰς τὴν μελέτην τῶν ἔργων αὐτοῦ. Οἱ μεγάλοι σοφοὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὁ Γάλλος μοναχὸς Βοναβεντούρας (1221 - 1274), ὁ Γερμανὸς Ἀλβέρτος ὁ Μέγας (1193 - 1280) καὶ ὁ Ἰταλὸς Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης (1226 - 1274), ἐπέτυχον νὰ συμβιβάσουν τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀρι-

στοτέλους με τὸ δόγμα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ τελευταῖος, ἀντίθετος κατὰ βάσιν τοῦ Αὐγουστίνου, ἀπέβη ὁ μέγιστος ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος καὶ φιλόσοφος (ἀριστοτελικός, σχολαστικός).

Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθη ἡ μεσαιωνικὴ φιλοσοφία τῆς Δύσεως, ἡ σ χ ο λ α σ τ ι κ ῆ φ ι λ ο σ ο φ ί α. Ὑπῆρξεν αὕτη ὀρθολογιστικὴ Θεολογία. Οἱ σοφοὶ παρεδέχοντο ἐκ τῶν προτέρων ὅτι τὸ κείμενον τῆς Γραφῆς ἦτο ἀλάνθαστον καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἦτο αὐθεντία. Διὸ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔπρεπε νὰ κουρασθῇ διὰ νὰ ἐρευνήσῃ, ἀφοῦ ὅλα τὰ ζητήματα εἶχον ἐρευνηθῇ ἀπὸ τὰς Γραφὰς καὶ τὸν Ἀριστοτέλη.

Ἀλλὰ ἀπὸ τὸν 13ον αἰῶνα ἀρχίζουν οἱ σοφοὶ νὰ ἐννοοῦν τὴν ἀξίαν τῆς ἐ μ π ε ι ρ ί α ς. Στρέφοντες τὴν προσοχὴν των πρὸς τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν προσωπικὴν των ἔρευναν, προσπαθοῦν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰς εὐθεντίας καὶ νὰ ἀποκτήσουν αὐτοτέλειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν.

5. Ἡ λογοτεχνία καὶ αἱ Τέχναι

Ἐνῶ ἡ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐπιστήμης ἦτο ἡ λατινική, οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ὠμίλουν διάφορα ἰδιώματα, σχηματισθέντα μετὰ τὴν μετανάστευσιν τῶν λαῶν. Οἱ Γερμανοὶ διετήρησαν τὴν παλαιάν των γλῶσσαν, οἱ Γάλλοι, Ἰσπανοί, καὶ Ἱταλοὶ ὠμίλουν, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, τὰς λατινογενεῖς γλώσσας, τὴν γαλλικὴν, ἰσπανικὴν καὶ ἰταλικὴν, οἱ δὲ Ἀγγλοὶ ἐδημιούργησαν νέαν γλῶσσαν, κρᾶμα τῆς γερμανικῆς καὶ τῆς γαλλικῆς. Εἰς τὰς ἐθνικὰς ταύτας γλώσσας ἐπλασαν μύθους, διηγήματα, σατίρας, ἔπη, θέατρον καὶ γενικῶς ὕμνησαν τοὺς ἥρωας των ἢ ἐξέφρασαν τοὺς πόθους καὶ τὰς λύπας των. Ἐδημιούργησαν δηλαδὴ τὴν δημώδη λογοτεχνίαν των.

Εἰς τὴν Γαλλίαν κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα ἐδημιουργήθη τὸ ἔπος τοῦ Ρολάνδου (4000-στίχοι) ὅπου ψάλλεται ὁ ἥρωϊκὸς θάνατος τοῦ Roland, ἀνεψιοῦ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου. Περὶ τὸ 1200 ἐπίσης τοποθετεῖται ἡ δημιουργία τῶν Niebelungen, ἔπους τῶν Γερμανῶν, ἀναφερομένου εἰς ἀναμνήσεις τῶν μεταναστεύσεων. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐδημιουργήθη ὁ ἐπικὸς κύκλος τοῦ Ἀρθούρου καὶ τῶν ἵπποτῶν τῆς στρογγύλης τραπέζης.

Τὰ θ ρ η σ κ ε υ τ ι κ ἄ δ ρ ᾶ μ α τ α, μ υ σ τ ῆ ρ ι α ὀνομαζόμενα,

επαίζοντο κατὰ τὰς ἐορτὰς εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας καὶ εἶχον θρησκευτικὴν ὑπόθεσιν. Αἱ φάρασαι, ἔργα μὲ κωμικὴν ὑπόθεσιν, επαίζοντο κατὰ τὰς πανηγύρεις.

Ἐνῶ προηγήθη ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία, ἡ ἰταλικὴ ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου. Αἱ ἰταλικαὶ πόλεις Μιλᾶνον, Πάδουα, Ἐνετία καὶ ἰδιαίτερος ἡ Φλωρεντία εἶναι τὰ πνευματικὰ κέντρα.

Ὁ σημαντικώτερος ποιητὴς εἶναι ὁ Δάντης (Dante Alighieri, 1265 - 1321). Οὗτος ἦτο ἀριστοκράτης καὶ μετέσχεν εἰς τοὺς πολιτικούς ἀγῶνας, ἔνεκα τῶν ὁποίων ἐξωρίσθη καὶ ἔζησε πολλὰ ἔτη μακρὰν τῆς πατρίδος του Φλωρεντίας. Ἐγραψε *σονέτα*, τὰ *canzoni*, τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν τὸ βιβλίον τῆς νεότητος, τὴν Νέαν Ζωὴν (*vita noua*). Περὶ τὸ 1306 - 1308 ἔγραψε τὸ Συμπόσιον (*Convivio*), ὅπου διασταυροῦνται τάσεις ἡθικαί, φιλοσοφικαί, ποιητικαί. Ὁνομαστός ἔγινε κυρίως ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸν τοῦ ἔπος, τὴν *Θείαν Κωμωδίαν*. Ἀπὸ τὰ τρία μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα τοῦτο διαιρεῖται, τὸ πρῶτον, ἡ *Κόλασις*, ἐτελείωσε τὸ 1312, τὸ *Καθαρτήριον* τὸ 1314 καὶ ὁ *Παράδεισος* μόλις περὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Εἰς αὐτὸ ὁ Δάντης ψάλλει τοὺς πόθους, τὰ ἰδανικά καὶ τὰς δοξασίας τῆς ἐποχῆς του.

Ὁ Βοκκάκιος (Boccaccio, 1313 - 1375) ἦτο ἔμπορος καὶ τραπεζίτης. Μεταξὺ τοῦ 1348 - 1353 συνέθεσε τὸ κύριον ἔργον του, τὴν *Δεκὰ ἡμερόν*, ἡ ὁποία εἶναι σειρὰ διηγημάτων. Ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν ἀρχαιότητα εἶναι καταφανής.

Ὁ Πετράρχης (Petrarca, 1304 - 1374) ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν κλασσικὴν τέχνην. Εἶναι δεινὸς λατινιστὴς καὶ γράφει λατινιστῶν βίους μεγάλων ἀνδρῶν καὶ ἡθοπλαστικὰς πραγματείας καὶ συνθέτει εἰς ἑξάμετρα μέγα ποίημα, τὴν *Africa*, μὲ ἥρωα τὸν Σκιπίωνα τὸν Ἀφρικανὸν τὸν πρεσβύτερον. Γέρων ἐπιχειρεῖ νὰ μάθῃ τὴν Ἑλληνικὴν. Ἀπὸ τὸ ἔργον του ἐπέζησαν οἱ ἰταλικοὶ στίχοι, ὅπου ἐτραγοῦδῃσε τὰς προσωπικάς του συγκινήσεις.

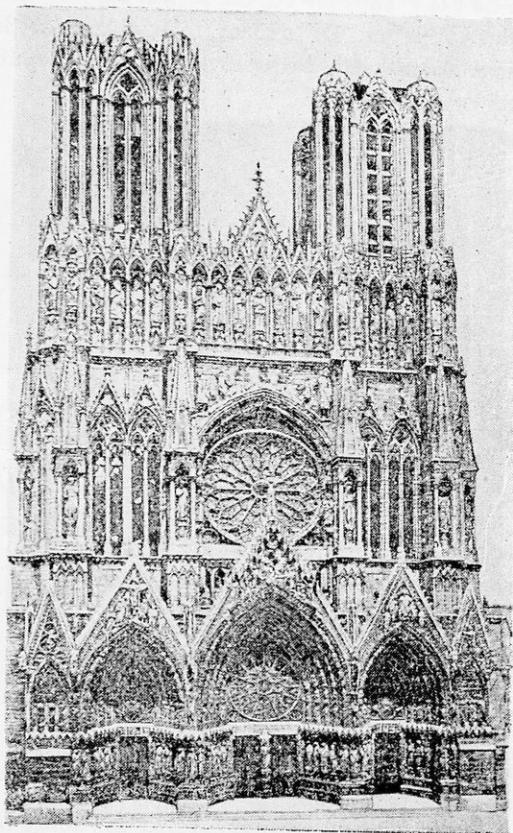
Ἡ μετανάστευσις τῶν λαῶν εἰς τὴν Δύσιν ἐπέφερε παρακμὴν τῆς τέχνης. Ἀλλὰ δύο παράγοντες συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς καὶ ἰδίως τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἡ ἀσφάλεια τῶν πυργοδεσποτῶν καὶ ἡ θρησκεία. Ἀπὸ τὸν 10ον αἰῶνα, ὅτε ἡ φεουδαρχία ἡδραιώθη καὶ διεδόθη εἰς ὅλην τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, ἤρχισεν ἡ ἀναγέννησις

τῶν τεχνῶν. Κέντρον τῆς ἀναγεννήσεως γίνεται πρῶτον ἡ Γαλλία καὶ ἐμπνεύστρια τῆς τέχνης ἡ Ἐκκλησία.

“Οἱ αἱ τέχναι, ἡ ἀρχιτεκτονική, ἡ γλυπτική, ἡ ζωγραφική, ἡ διακοσμητικὴ συνεργάζονται διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ ναοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἔργον θερμῆς πίστεως. Πᾶσα πόλις καὶ πᾶν χωρίον ἀμιλλᾶται νὰ ιδρύσῃ ναόν, ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλοπρεπέστερον καὶ ἱκανὸν νὰ περιλάβῃ ὅλους τοὺς πιστοὺς. Δύο ρυθμοὶ ἀνεπτύχθησαν εἰς τὴν Δύσιν, ὁ ρωμανικὸς καὶ ὁ γοτθικὸς.

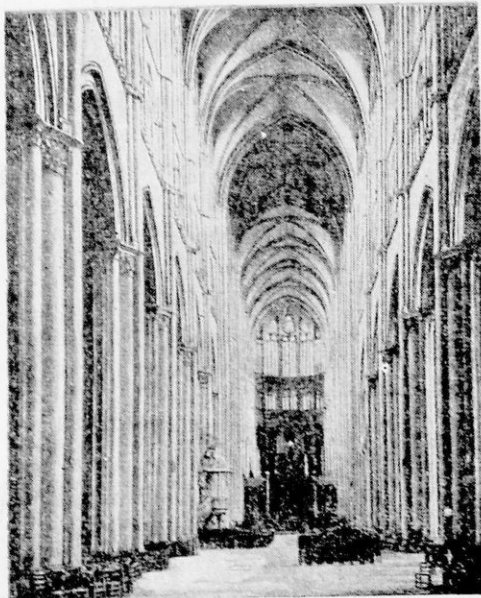
Ὁ ρωμανικὸς ρυθμὸς εἶναι μίμησις τοῦ σχεδίου τῶν παλαιῶν βασιλικῶν τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Μεταχειρίζεται θόλους καὶ τόξα. Ταῦτα στηρίζονται ἐπὶ στύλων, οἱ ὁποῖοι εἶναι βραχεῖς καὶ παχεῖς καταλήγοντες εἰς κιονόκρανα. Τὰ παράθυρα εἶναι ὀλίγα καὶ μικρά, ἀλλὰ διακοσμημένα μὲ κιονίσκους.

Ἄλλο χαρακτηριστικὸν εἶναι τὰ κωδωνοστάσια, τὰ ὁποῖα πολλάκις εἶναι πέντε. Τοιχογραφίαι καλύπτουν ἐσωτερικῶς τοὺς τοίχους καὶ πέριξ τῆς θύρας ὑπάρχουν λίθινα γλυπτὰ κοσμήματα. Ὁ ρυθμὸς αὐτὸς ἐφθασεν εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ ἰδίως ἀπὸ τὸ 1060 ἕως 1150.

56. Ὁ καθεδρικὸς ναὸς τῆς πόλεως Reims.

Ὁ γοτθικὸς ρυθμὸς εἶναι δημιουργήμα αὐτῶν τούτων τῶν λαῶν τῆς Δύσεως. Οἱ θόλοι τῶν γοτθικῶν ναῶν κατασκευάζονται διὰ τῆς διασταυρώσεως τῶν τόξων. Τὸ σύστημα τοῦτο ἔδωκεν εἰς τὸν ἑσωνάρθηκα κολοσσιαῖον ὕψος, ὥς εἰς τὴν Παναγίαν τῶν Παρισίων ἔφθασεν εἰς 34 μ. καὶ εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τοῦ Beauvais εἰς 45 μέτρα. Οἱ στῦλοι, οἱ ὁποῖοι ὑποβαστάζουν τὸν ἑσωνάρθηκα, λεπτύνονται καὶ ἐπιμηκύνονται. Τὰ παράθυρα εἶναι τεραστίων δια-

57. Ἑσωτερικὸν καθεδρικοῦ ναοῦ Ἀμιένης.

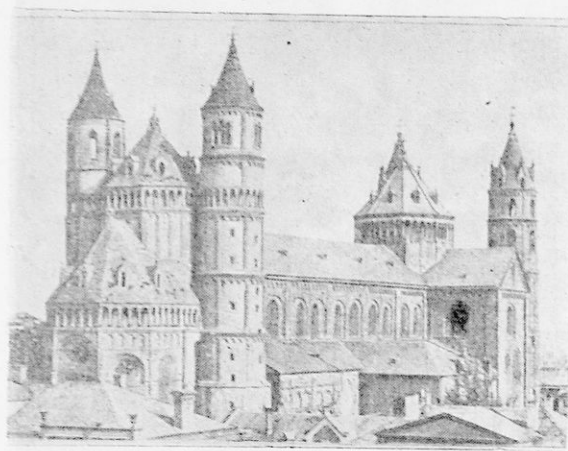
στάσεων, κοσμούμενα μὲ πολυχρώμους ὕαλους, αἱ ὁποῖαι ἀφήνουν ἄπλετον φῶς νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸν ναόν. Περιφρημοὶ γοτθικοὶ ναοὶ εἶναι, ἐκτὸς τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων καὶ τῶν καθεδρικῶν ναῶν τῆς Reims καὶ τῆς Ἀμιένης, καὶ οἱ καθεδρικοὶ τοῦ Στρασβούργου καὶ τῆς Κολωνίας, ὅστις δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸν τῆς Ἀμιένης.

Ἡ διακόσμησις τῶν ναῶν ἦτο πλουσία, ἐξυπηρετούμενη ὑπὸ τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς. Εἰς τοὺς πελωρίους διαφανεῖς πίνακας (vitraux) τῶν παραθύρων ἐζωγραφοῦντο ἄλλοτε ἐπεισόδια

τῆς ζωῆς τῶν ἁγίων, ἄλλοτε αἱ ἐργασίαι τῶν διαφόρων ἐπαγγελματιῶν. Θαυμασιωτέρα ἦτο ἡ γλυπτικὴ διακόσμησις, ἀπὸ γλυπτὰ φυτὰ καὶ ἄνθη παντὸς εἴδους, ἀπὸ ἀνάγλυφα ἀναπαριστάνοντα σκηνὰς ἀπὸ τὸν βίον τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων καὶ ἀπὸ κιονόκρανα ἐξαιρετικῆς τέχνης. Ἰδιαιτέρως ἀξιοθαύμαστα εἶναι τὰ ἀνάγλυφα τοῦ ναοῦ τῆς πόλεως Reims.

Ἰδιαιτέραν ὁμως ἀνάπτυξιν λαμβάνει ἡ ζωγραφικὴ κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτὴν περίοδον τῆς μεσαιωνικῆς ἐποχῆς. Αὕτη εἶναι

προπαρασκευαστική τῆς Ἀναγεννήσεως. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ζωγράφοι αὐτοὶ ὠνομάσθησαν *πρόδρομοι* (*primitif*). Εἰς τὴν Φλάν-

58. Ὁ καθεδρικός ναὸς τῆς πόλεως Worms.
(Ρωμανικοῦ οὐθμοῦ)

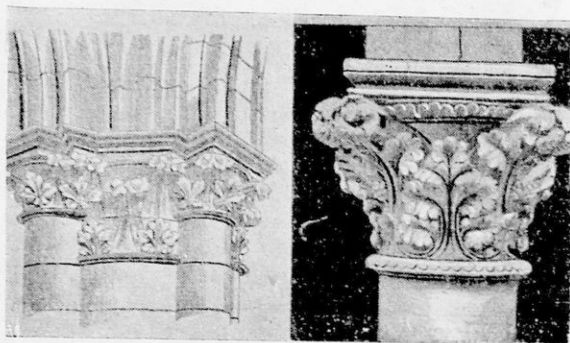
δραν μεγάλοι ζωγράφοι εἶναι οἱ ἀδελφοὶ Eyek. Εἰς τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Ὁλλανδίαν ἀ-

κμάζει ἡ ζωγραφικὴ.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα ἡ τέχνη γίνεται περισσότερον φυσιοκρατικὴ, παραμεριζομένης βαθμηδὸν τῆς βυζαντινῆς τεχντροπίας. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνος ἀκμάζει ὁ Giotto, ὁ-

στις δὲν ὑπῆρξε μόνον μέγας ζωγράφος, ἀλλὰ καὶ διάσημος ἀρ-

χιτέκτων καὶ γλύπτης. Μετὰ τὴν τέχνην του ὁ Τζιόττο ὠδήγησεν εἰς τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἀκμῆς τῆς Ἀναγεννήσεως. Πρῶτος αὐτὸς ἐπέτυχεν νὰ ἀπαλύνῃ τὴν τέχνην τοῦ Μεσαίωνος καὶ νὰ δημιουργήσῃ νέαν τεχνικὴν παράδοσιν, ἡ ὁποία ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας μετ' αὐτὸν κατέκτησεν ὁλόκληρον τὴν Ἰταλίαν. Τὸ ἔργον του συνεχίζουσιν κατὰ τὸν 14ον καὶ 15ον αἰῶνα οἱ καλλιτέχναι Bellini καὶ Boticelli· ὁ πρῶτος διάσημος γλύπτης, ὁ δεύτερος ἑξοχος ζωγράφος.

59. Δύο γοθικά κιονόκρανα.

60. Ὁ Ἰησοῦς ἐμπαίζομενος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. (Τζιόττο)

61. Ἡ Ἀποκαθήλωσις (Μ π ο τ ι τ σ έ λ λ ι).

ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ

6. Ἡ Φραγκοκρατία

Ι ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΟΙ συνεφώνησαν μετὰ τὸ 1204 νὰ μοιρασθοῦν μετὰξὺ των τὰς χώρας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους καὶ οἱ μὲν ἔλαβον τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγουν τὸν πατριάρχην, οἱ δὲ ἄλλοι τὸν αὐτοκράτορα. Τότε ἱδρυσαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν, μὲ αὐτοκράτορα ἓνα τῶν ἀρχηγῶν τῆς Δ' σταυροφορίας, τὸν Βαλδουίνον, κόμιστα τῆς Φλάνδρας. Ὡς ἰδιαίτερα εἰς τὸν αὐτοκράτορα κατή-σις ἐδόθη ἡ Θράκη, αἱ περὶ τὸν Βόσπορον καὶ τὸν Ἑλλησποντον πε-ριοχαὶ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ αἱ νῆσοι Λέσβος, Χίος καὶ Σάμος.

Αἱ ἄλλαι χώραι διεμοιράσθησαν εἰς τοὺς σταυροφόρους καὶ τοὺς Ἑνετοὺς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δημιουργηθοῦν κράτη ὑποτελῆ εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικὸς ἔγινε βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἔλαβε πάσας τὰς ἐν Εὐρώπῃ κτήσεις. Οἱ Ἑνετοὶ ἐδημιούργησαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν σπουδαῖον ἀποικιακὸν κρά-τος, ἥτοι ἔλαβον τὰς ἀκτὰς τῆς Μ. Ἀσίας, τὴν Κρήτην, τὴν Εὐβοίαν, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ ὅλας σχεδὸν τῆς παραλίου ἐπικαίρους θέ-σεις, ἥτοι τὴν Μεθώνην καὶ Κορώνην εἰς Πελοπόννησον, τὸ Δυρράχιον εἰς Ἡπειρον, τὴν Καλλίπολιν, τὴν Ἡράκλειαν καὶ τὴν Ραιδεστὸν εἰς τὴν Θράκην. Ἐπίσης μίαν συνοικίαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν κατέστησαν ἀνεξάρτητον περιοχὴν οἱ Ἑνετοὶ καὶ ἔλαβον τὸ προνόμιον νὰ ἐκλέγεται πατριάρχης Ἑνετός. Πρῶτος δὲ ἐξελέγη ὁ Θωμᾶς Μοροζίνης.

Τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους 1204 ὁ Βονιφάτιος κατήλθε πρὸς κατὰ-κτησιν τῶν ὑπολοίπων ἐλληνικῶν χωρῶν. Ὁ ἰσχυρὸς δυνάστης τοῦ Ναυπλίου, τοῦ Ἀργους καὶ τῆς Κορίνθου Λέων Σγουρός, μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐπεχείρη-

σεν άνεπιτυχῶς νά καταλάβη τὰς Ἀθήνας, ἔπειτα δὲ κατέλαβε τὰς Θήβας καὶ τὴν Λάρισαν. Προσεπάθησεν ὁ Σγουρὸς νά ἀντισταθῇ εἰς τὰς Θερμοπύλας, ἀλλὰ πρὸ τῆς ὀρμητικῆς καθόδου τοῦ Βονιφατίου ὑπεχώρησε πέραν τοῦ Ἴσθμοῦ, ἀποθανὼν μετ' ὀλίγον (1208).

Ὁ Βονιφάτιος ἔγινε κύριος τῆς χώρας μέχρι τοῦ Ἴσθμοῦ καὶ ἔδρυσεν τρία κράτη, τὴν μαρκιωνίαν τῆς Βοδονίτσης εἰς τὸ νότιον μέρος τῶν Θερμοπυλῶν, τὴν βαρωνίαν τῶν Σαλώνων (Ἀμφίσσης) καὶ τὸ δουκᾶτον τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος (Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν). Τὸ τελευταῖον κράτος ἐδόθη εἰς τὸν Γάλλον εὐπατρίδην Ὁθωνα ΔελάΡός.

Οἱ Γάλλοι Γοδεφρεῖδος Βιλλεαρδουῆνος καὶ Γουλιέλμος Σαμπλίτης, κατόπιν ἀδείας τοῦ Βονιφατίου, κατῴρθωσαν εἰς διάστημα δύο ἐτῶν νά καταλάβουν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Πελοποννήσου. Τότε ιδρύθη τὸ πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας, τὸ ὁποῖον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σαμπλίτη (1209) ἐκυβέρνηα ὁ Βιλλεαρδουῆνος.

Εἰς τὸ Αἰγαῖον ιδρύθη ὑπὸ τοῦ Μάρκου Σανούτου (Sannudo) τὸ δουκᾶτον τοῦ Αἰγαίου, εἰς τὸ ὁποῖον περιελήφθησαν αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Νάξον. Τὸ 1206 οἱ Ἑνετοὶ κατέλαβον τὴν Κέρκυραν, μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν τῶν κατοίκων, καὶ τὸ 1210 τὴν Κρήτην, ἔπειτα ἀπὸ πεισματώδη κατὰ τῶν Γενουατῶν ἀγῶνα.

Ὁ αὐθέντης τῶν Ἀθηνῶν Ὁθων εἶχεν ὑποσχεθῇ εἰς τοὺς κατοίκους ἐξασφάλισιν ἰδιοκτησίας καὶ ἐλευθέραν ἄσκησιν τῶν θρησκευτικῶν τῶν καθυκόντων. Ἀλλ' αἱ ὑποσχέσεις αὗται δὲν ἐτηρήθησαν. Οἱ ἱερεῖς ἐπιέζοντο, τὰ μοναστηριακὰ κτήματα ἐδημεύοντο καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας (εἰς τὸν Παρθενῶνα) ἀντῆχουν οἱ ὕμνοι τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Τότε ἀναγκάζεται καὶ ἐγκαταλείπει τὰς Ἀθήνας ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτης. Τὸ 1311 οἱ Καταλανοὶ παρὰ τὴν λίμνην Κωπαῖδα ἐνίκησαν τὸν στρατὸν τοῦ Δουκάτου καὶ ἔδρυσαν Καταλανικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον διετηρήθη μέχρι τοῦ 1387.

Μεγαλυτέραν καὶ σημαντικώτεραν ἱστορίαν ἀπὸ τὰ Φραγκικὰ ταῦτα κράτη εἶχε τὸ πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας, διατηρηθὲν μέχρι τέλους τοῦ 14ου αἰῶνος. Τὸ πριγκιπᾶτον τοῦτο, τοῦ ὁποῖου πρωτεύουσα ἦτο ἡ Ἀνδραβίδα, εἶχε λαμπρὰν διοικητικὴν ὀργάνωσιν. Ἡ χώρα διηρεῖτο εἰς δώδεκα βαρωνίας, διοικουμένας ὑπὸ τῶν βαρῶνων, οἱ ὁποῖοι

ἐπὶ κεφαλῆς εἶχον τὸν πρίγκιπα. Αἱ σπουδαιότεραι ἀπὸ τὰς βαρωνίας ἦσαν ἡ τῆς Πάτρας, τῆς Καλαμάτας καὶ τῆς Καρυταίνης. Ὁ Γοδεφρεΐδος Α΄ Βιλλεαρδουῖνος (1209 - 1218) ἡγαπήθη πολὺ ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ πριγκιπάτου ὥς καὶ ὁ υἱὸς του Γοδεφρεΐδος Β΄ (1218 - 1246), ὅστις ἀνέπτυξε φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸν λαὸν καὶ τὸν κληρὸν καὶ ὑπῆρξεν οἰκονομολόγος καὶ εἰρηνικὸς ἡγεμὼν. Ὁ ἀδελφὸς ὅμως αὐτοῦ Γουλιέλμος Βιλλεαρδουῖνος (1246 - 1278) ἦτο πολεμικὸς ἄρχων. Ἐπολιορκήσεν τὴν Μονεμβασίαν ἐπὶ τρία ἔτη καὶ ἐξηνάγκασε τοὺς πολιορκουμένους νὰ συνθηκολογήσουν. Κατόπιν τούτου ἡ Τσακωνία καὶ ἡ περὶ τὸν Ταῦγετον χώρα ἀνεγνώρισαν τὸν Γουλιέλμον ὥς ἄρχοντα. Οὗτος συνεδέθη πολὺ μὲ τὸν βασιλικὸν οἶκον τῶν Ἑλλήνων. Εἶχε γεννηθῇ εἰς Καλαμάταν, ὠμίλει τὰ ἑλληνικὰ καὶ ἡγαπᾶτο πολὺ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας. Ἐνυμφεύθη τὴν Ἀνναν, θυγατέρα τοῦ δεσπότη τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Β΄, τὸ 1259. Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθεν ὁ Γουλιέλμος μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς βοήθειαν τοῦ πενθεροῦ του, πολέμου κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγου, ἀλλὰ συνελήφθη αἰχμάλωτος κατὰ τὴν μάχην τῆς Πελαγονίας (1259) πλησίον τῆς Καστοριᾶς. Τὸ 1262 ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὰ φρούρια τῆς Μονεμβασίας, τῆς Μάνης καὶ τοῦ Μυστῆ. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Ἕλληνες ἐγκαθίστανται ἐκ νέου εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἰδρύουν ἐκεῖ τὸ ἀξιολογώτατον Δεσποτάτον τοῦ Μορέως.

Ἐπὶ τοῦ Γουλιέλμου καὶ τῶν διαδόχων του ἡ Πελοπόννησος ἤκμασε, διότι μὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοσίας τάξεως τὸ ἐμπόριον ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν. Τότε ἐκτίσθησαν πολλὰ ὀχυρώματα, τὰ ὅποια δεικνύουν εἰς ποῖον σημεῖον ἀκμῆς εὐρίσκετο ἡ χώρα οἰκονομικῶς καὶ στρατιωτικῶς.

Ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία δὲν εἶχεν οὔτε ἔκτασιν οὔτε στερεὰν ὀργάνωσιν. Οἱ φεουδάρχαι δὲν ἔδιδον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν κεκατονισμένην στρατιωτικὴν βοήθειαν. Οἱ Ἑνετοὶ ἐφρόντιζον πῶς νὰ αὐξήσουν τὰ κέρδη των, οἱ δὲ Ἕλληνες ἔτρεφον μῖσος πρὸς τοὺς Φράγκους, τοὺς ὁποίους ὀρθῶς ἐθεώρουν κατακτητὰς. Ἐξωτερικῶς ἐβάλλετο ὑπὸ τῶν δύο κρατῶν, τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας.

Ὁ Βαλδουῖνος (1204 - 1205) μέχεται κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἱ ὅποιοι, ὑπὸ τὸν Ἰωαννίτην, εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Θράκην διὰ νὰ

βοηθήσουν δῆθεν τοὺς κατὰ τῶν Λατίνων ἐπαναστατήσαντας Ἕλληνας. Πλησίον τῆς Ἀδριανουπόλεως γίνεται ἡ συνάντησις τῶν ἀντιπάλων στρατῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ καταστροφή τῶν Φράγκων ὑπῆρξεν ὀλοσχερῆς καὶ ὁ Βαλδουίνος, αἰχμαλωτισθεὶς, ἀπέθανεν ἐκ τῶν φρικτῶν βασανιστηρίων. Ὁ ἀδελφὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Ἐρρίκος τῆς Φλάνδρας (1205 - 1216), βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἔσωσεν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους τὴν ἀπειλουμένην Κωνσταντινούπολιν. Τότε τὰ ἄγρια στίφη τῶν Βουλγάρων ἐξηπλώθησαν λεηλατοῦντα καὶ καταστρέφοντα τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Ὁ Ἰωαννίτης ἀπεικάλει ἐαυτὸν Ρωμαιοκτόνον, λόγῳ τῆς ἀγρίας σφαγῆς τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες τὸν ὠνόμασαν Σκυλογιάννην. Παρὰ τὰ τείχη τῆς Θεσσαλονίκης ἐφονεύθη ὁ Ἰωαννίτης, τὸ 1207, καὶ τὸ βλαχοβουλγαρικὸν κράτος ἤρχισε νὰ παρακμάζη.

Ἡ κατάστασις τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ ἀπόψεως ἐξωτερικῆς ἔχειροτέρευσε ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἐρρίκου, τοῦ Πέτρου Κουρτεναί, τῆς Ἰολάντας, τοῦ Ροβέρτου καὶ τοῦ Βαλδουίνου Β'. Ὁ δεσπότης τῆς Ἠπείρου Θεόδωρος (1214 - 1230) εἶχε καταλάβει τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ μέγα μέρος τῆς Θράκης. Ἡ ἐξουσία τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορος περιορίζετο τότε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

7. Τὰ Ἑλληνικὰ κράτη καὶ ἡ ἀνάκτησις τῶν Κων/πόλεως

Ἐνῷ τοιαύτη ἦτο ἡ ὄψις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἀπὸ φραγκικῆς πλευρᾶς, ἄλλαι περιοχαὶ αὐτοῦ ἀπετέλεσαν Ἑλληνικὰ κράτη, μὲ σημαντικὴν ἱστορικὴν δρᾶσιν.

Ὁ Ἀλέξιος Α' ὁ Μέγας Κομνηνὸς (1204 - 1222), ἑγγονος τοῦ Ἀνδρονίκου Α' Κομνηνοῦ, ἱδρυσε τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος, περιλαμβάνουσας ὅλην τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἕως τὸν Καύκασον. Τοῦτον μέχρι τοῦ 1461, ὅτε ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος κατελύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, διεδέχθησαν εἴκοσι αὐτοκράτορες, οἱ ὅποιοι ὀνομάζονται Μεγάλοι Κομνηνοί. Ἡ αὐτοκρατορία αὕτη ἀπέβη ταχέως μεγάλη καὶ ἰσχυρά, ἡ πρωτεύουσα δὲ Τραπεζοῦς κατέστη λαμπρὸν κέντρον τῶν ἑλληνικῶν Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν.

Ὁ Μιχαήλ Α' Ἀγγελος Δούκας Κομνηνὸς (1204 - 1214),

ἐξάδελφος τοῦ Ἰσαακίου Β' Ἀγγέλου, κατέφυγεν εἰς Ἄρταν καὶ ἐκεῖ ἱδρυσε κράτος, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου, ἐπεκτείνας αὐτὸ ἀπὸ Ναυπάκτου μέχρι Δυρραχίου. Τοῦτον διεδέχθη ὁ ἀδελφός του Θεόδωρος (1224 - 1230), ὅστις ἐκυρίευσεν τὴν Ἀχρίδα, τὸν Περλεπέν, τὴν νῆσον Κέρκυραν κ.λ. καὶ κατέστησε φόρου ὑποτελῆ τὸν Σβιατοσλάβον, ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων. Ἐπίσης διέλυσε τὸ φραγκικὸν κράτος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ προχωρῶν ἐφθασε μέχρι τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ Ἀδριανουπόλεως.

Κατόπιν τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων ὁ Θεόδωρος ἐστέφη, τὸ 1222, ἐπισήμως « βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων » εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἀλλὰ τὸ 1230, ἐπιχειρήσας νὰ ὑποτάξῃ τοὺς Βουλγάρους, ἡττήθη παρὰ τὸν Ἐβρον, ἡχμαλωτίσθη καὶ ἐτυφλώθη. Οἱ Βούλγαροι, ἐλεύθεροι πλέον, ἐκυρίευσαν τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ μέγα μέρος τῆς Μακεδονίας. Αἱ ὑπόλοιποι χῶραι τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου ἀπετέλεσαν δύο μικρότερα κράτη. Ὁ ἀδελφός τοῦ Θεοδώρου Μανουὴλ (1230 - 1240) ἀνηγорεύθη αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἔχων ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του μικρὰ τμήματα τῆς Μακεδονίας, μέχρις ὅτου τὸ κράτος του περιῆλθεν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας (1240). Ὁ δὲ ἀνεψιὸς του Μιχαὴλ Β' (1236 - 1271) μὲ μέρος τῆς Θεσσαλίας, τὴν Ἡπειρον καὶ Αἰτωλοακαρνανίαν, ἱδρυσε τὸ νέον δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου, διατηρηθὲν μέχρι τοῦ 1318, ὅτε ἡ ἐξουσία περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ κατόπιν εἰς τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Τούρκους.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω τὸ δεσποτᾶταν τῆς Ἡπείρου κατέχει σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι ἡγωνίσθη σκληρῶς καὶ ἐπὶ μακρὸν κατὰ διαφόρων ἐπιδρομέων, ὅπως ἀνασυστήσῃ Ἑλληνικὸν κράτος εἰς τὴν Βαλκανικὴν.

Τρίτον Ἑλληνικὸν κράτος ὑπῆρξεν ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας. Ὅταν οἱ σταυροφόροι εἰσῆλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ἀλέξιος Ε' ὁ Μούρτζουφλος καθρέθη καὶ αὐτοκράτωρ ἀνεκηρύχθη ὁ Θεόδωρος Ἀάσκαρις (1204 - 1222). Ὁ Ἀλέξιος μὲ τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς βυζαντινοὺς ἄρχοντας κατέφυγεν εἰς Νικαίαν, ὅπου ἀνεκηρύχθη « αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων ».

Εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας ἀνήκει ἡ τιμή, ὅτι ἀνέκτησε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπανίδρυσε τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁ Θεόδωρος Α' Ἀάσκαρις ἐνίκησε τοὺς Σελτσούκους Τούρκους καὶ

ἐπεζέτεινε τὸ κράτος του εἰς ὅλον τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἰωάννης Βατάτζης διέλυσε τὸ βασιλείον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἠνάγκασε τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν του. Ὁ διάδοχος του Θεόδωρος Β' Λάσκαρις ἐξεδίωξε τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν.

Ὁ Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος (1259 - 1261), ἀναλαβὼν τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνγλίκου αὐτοκράτορος Ἰωάννου Δ', συνεκέντρωσεν ὅλην τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οὗτος, ἀνὴρ ἱκανὸς καὶ στρατηγὸς γενναῖος, διὰ πολλῶν ἀγῶνων ἐμεγάλωσε τὸ κράτος του εἰς τὴν Ἀσίαν, ἔπειτα δὲ ἐπέρασεν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοὺς Λατίνους ὅλας τὰς κτήσεις, εἰς τρόπον ὥστε περιώρισε τοὺς Φράγκους εἰς τὴν Πρωτεύουσαν. Κατὰ Μάρτιον τοῦ 1261 συνῆψε συνθήκην μὲ τοὺς Γενουάτας. Δι' αὐτῆς οἱ Γενουᾶται ἀνέλαβον νὰ βοηθήσουν μὲ τὸν στόλον των εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Πρωτεύουσας καὶ εἰς ἀντάλλαγμα ἔλαβον τὸ δικαίωμα νὰ διεξάγουν μονοπωλιακῶς τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐπειτα ὁ Μιχαήλ ἔστειλε τὸν στρατηγὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ νὰ ἐπιτηρῇ τοὺς Βουλγάρους καὶ νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν κατάστασιν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Στρατηγόπουλος κατ' ἄρχας ἀπεβιβάσθη εἰς Καλλιπόλιν μὲ 800 ἵππεῖς καὶ ὀλίγους πεζοὺς καὶ ἔπειτα μετέβη εἰς Σηλυμβρίαν. Οἱ ἐθελονταὶ ἐγχώριοι, οἱ ὅποιοι εἶχον προσκολληθῇ εἰς τὸν στρατὸν του καθ' ὁδόν, ἐβεβαίωσαν τὸν στρατηγὸν ὅτι ἡ Πρωτεύουσα δὲν εἶχε καθόλου στρατόν. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπεκράτει τότε μεγάλη δυσαρέσκεια κατὰ τῶν Λατίνων καὶ μεγάλη οἰκονομικὴ στενοχώρια.

Τὴν 25ην Ἰουλίου 1261 πεντήκοντα ἄνδρες εἰσῆλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν δι' ὑπογείου εἰσόδου καὶ ἤνοιξαν τὰς πύλας, διὰ τῶν ὁποίων εἰσῆλθεν ὁ ὑπόλοιπος στρατός. Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι ἔτρεξαν νὰ βοηθήσουν καὶ οἱ ὀλίγοι Λατῖνοι, οἱ ὅποιοι ἀπεπειράθησαν νὰ ἀντισταθοῦν, ἐφονεύθησαν. Ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος τῶν Ἑνετῶν, εὐρίσκοντο ἔξω τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς στρατιωτικὴν ἐπιχείρησιν καὶ ὅταν ἐπανῆλθον, δὲν ἐτόλμησαν νὰ προσβάλουν τοὺς ἐκπολιορκητάς. Ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος μὲ τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς ἄλλους ἐπισήμους ἐπεβιβάσθησαν εἰς ἐνετικὰ πλοῖα καὶ ἀπῆλθον εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ὁ Μιχαήλ, εὐρισκόμενος τότε εἰς τὸ Νυμφαῖον, εἰδοποιήθη καὶ

τὴν 15ην Αὐγούστου εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Πρωτεύουσαν καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τῆς ἀνασυσταθείσης αὐτοκρατορίας.

8. Ἡ αὐτοκρατορία καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς

Ἡ ἀνιδρυθεῖσα αὐτοκρατορία ἦτο μικρὰ κατὰ τὴν ἑκτασιν. Περιελάμβανε τὰς εἰς τὴν Ἀσίαν κτήσεις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας, τὴν Θράκην, μικρὸν μέρος τῆς Μακεδομίας μετὰ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ μερικὰς νήσους, τὴν Ρόδον, Λέσβον, Σαμοθράκην καὶ Ἱμβρον.

Γύρο ἀπὸ αὐτὴν ὑπῆρχον πολλὰ ἐχθρικά κράτη, τῶν Βουλγάρων, τῶν Σέρβων, τῶν Φράγκων καὶ τῶν Τούρκων, μετὰ τὰ ὁποῖα εὐρίσκετο τὸ κράτος εἰς διαρκεῖς πολέμους ἐπὶ δύο αἰῶνας.

Οἱ Βούλγαροι μετὰ τοὺς Βλάχους εἶχον, ὥς εἶδομεν, ἰδρύσει κράτος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τοῦ 1241 ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ, ἕνεκα τῆς αὐξήσεως τοῦ Σερβικοῦ κράτους καὶ ἐσωρετικῶν φιλονεικιῶν. Παρὰ ταῦτα, οἱ Βούλγαροι ἔκαμνον συχνὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰ γειτονικά κράτη καὶ ἰδίως εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς ἀνασυσταθείσης Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Μεγάλῃ ἐπίσης στενοχωρίαν ἔφερον εἰς τὸ κράτος τὰ πολλὰ Φραγκικά κράτη, τὰ ὁποῖα κατεῖχον Ἑλληνικὰς χώρας, ἐνῶ οἱ Γενουᾶται καὶ οἱ Ἑνετοὶ κατεῖχον τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους. Κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα μετὰ τῶν Φράγκων κατακτητῶν ἐκυριάρχουν οἱ Γάλλοι. Κατὰ τὸν 14ον ὁμοῦς τὰ πρωτεῖα ἔλαβον εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς οἱ Ἰταλοὶ. Τὸ παλαιὸν δουκᾶτον τῆς Ἀττικῆς εἶχε καταστραφῇ ὑπὸ καταλανῶν πολεμιστῶν καὶ εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἰδρυθῆναι ὑπὸ Ἰταλῶν ἄλλο σπουδαῖον δουκᾶτον, τοῦ ὁποῖου δοῦκες ἦσαν οἱ Ἀττάλαιοι, μέχρι τοῦ 1456, ὅτε οἱ Τούρκοι κατέλαβον τὰς Ἀθήνας.

Οἱ Γενουᾶται καὶ οἱ Ἑνετοὶ εἶχον συγκεντρώσει εἰς χεῖράς των ὅλον τὸ ἐμπόριον τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Οὗτοι, εἰσερχόμενοι πολλάκις μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου μετὰ τὸν στόλον των, προεκάλουν ταραχὰς καὶ ἐξηγάγαζον τοὺς αὐτοκράτορας νὰ παραχωροῦν εἰς αὐτοὺς νέα προνόμια.

Ἐπίσης κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα προσετέθη νέος ἐχθρὸς οἱ Ἰωαννῆται ἰππῶται. Ὅταν οἱ Μαμελοῦκοι τῆς Αἰγύπτου κατέλυσαν τὸ φραγκικὸν κράτος τῆς Παλαιστίνης, οἱ ἰππῶται τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν ἓνα ἀπὸ τὰ ἰδρυθέντα ἐκεῖ τάγματα, κατέφυ-

γον εις Κύπρον και δια τῆς μεσολαβήσεως τοῦ Πάπα ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον νὰ ἀγοράσουν τὴν Ρόδον. Ἐπειδὴ ὁμως οὗτος ἡρνήθη, οἱ Ἰωαννῖται ἱππῶται κατῴρεθωσαν νὰ νικήσουν τὸν αὐτοκρατορικὸν στόλον και στρατὸν και, ἐγκατασταθέντες εἰς Ρόδον, ἔδρυσαν ἴδιον κράτος (1310 - 1522). Δια τοῦτο ὠνομάσθησαν και ἰ π π ὅ τ α ι τ ῆ ς Ρ ὁ δ ο υ . Ἐκεῖ διετηρήθησαν μέχρι τοῦ 1522 και ἀπετέλεσαν ἐπὶ δύο αἰῶνας ἀξιόλογον ναυτικὴν δύναμιν τῆς Μεσογείου, μέχρις ὅτου ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Τρίτος και πλέον ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς τῆς αὐτοκρατορίας εἶναι οἱ Σέρβοι. Οὗτοι, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα των Στέφανον Α' Νεμάνια (1113 - 1199) εἶχον ἰδρῦσει ἀνεξάρτητον κράτος, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὸ Νοβιπαζάρ, τὸ Μαυροβούνιον, τὴν νότιον Ἀλβανίαν και τὴν παλαιὰν Σερβίαν. Οἱ διάδοχοι τοῦ Νεμάνια κατέλαβον τὰ Σκόπια, τὰ ὁποῖα κατέστησαν πρωτεύουσάν των, και ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως (Κράλ). Μετ' ὀλίγον κατέλαβον τὴν περιφέρειαν τῶν Σερρών, τὴν Πρέσπαν και τὴν Ἀχρίδα. Τοιουτοτρόπως οἱ Σέρβοι ἐδημιούργησαν ἐκτεταμένον κράτος εἰς βάρος τοῦ Βυζαντινοῦ.

Ἐπὶ τοῦ βασιλέως Σ τ ε φ ἄ ν ο υ Δ ο υ σ ἄ ν (1331 - 1355), τὸ σερβικὸν κράτος ἔφθασεν εἰς μεγίστην ἀκμὴν. Ὁ βασιλεὺς αὐτὸς κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν, ἐκτὸς τῆς Θεσσαλονίκης και Χαλκιδικῆς, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἀλβανίαν και τὴν Ἥπειρον. Τὸ ἔτος 1346 ὁ Στέφανος Δουσάν ἐστέφθη εἰς Σκόπια Τ σ ἄ ρ ο ς Σ έ ρ β ο ν και Ρ ω μ α ί ω ν .

Οὗτος ἐσχέδιασε νὰ γίνῃ κύριος τοῦ βαλκανικῆς και νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. Πρὸς τοῦτο εἰσῆλθεν εἰς Θράκην και ἔφθασε μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου. Ἰδρυσεν τὸ Σερβικὸν πατριαρχεῖον τοῦ Ἰπέκ, και, γενόμενος κύριος τῆς Θράκης, ἐπεχείρησε τὸ 1355, νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτὰς ἀπέθανε. Μετὰ τὸν θάνατόν του τὸ Σερβικὸν κράτος διασπᾶται εἰς κρατίδια, τὰ ὁποῖα βαθμηδὸν ὑποτάσσονται εἰς τοὺς Τούρκους.

Κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα οἱ Ἀλβανοί, οἱ ὁποῖοι κυρίως ἔζων βίον ποιμενικόν, ἤρχισαν νὰ κατέρχωνται νοτίως εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Βραδύτερον ἐγκατεστάθησαν εἰς ὄρεινὰς περιοχὰς τῆς Ἀττικῆς, Βοιωτίας, Πελοποννήσου, ὡς και εἰς μερικὰς νήσους. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, οἱ Ἀλβανοὶ ἀποικοὶ ἀφωμοιώθησαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας και ἀπέκτησαν πλήρη ἑλληνικὴν συνείδησιν.

Η ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

9. Οἱ Παλαιολόγοι

ΑΥΤΑ ἦσαν τὰ κράτη, κατὰ τῶν ὁποίων ὤφειλον νὰ ἀντιπαλαίσουν οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου, οἱ Παλαιολόγοι. Τούτων ἡ βασιλεία περιλαμβάνει διαρκεῖς ἀγῶνας ἀμύνης κατὰ τῶν ποικίλων ἐχθρῶν, οἱ ὅποιοι προσεπάθουν νὰ διαλύσουν τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Ὁ Μιχαήλ Η΄ ὁ Παλαιολόγος (1261 - 1282) ὑπῆρξεν ὁ ἰκανώτερος τῆς δυναστείας Παλαιολόγων, ὅστις ἀπὸ τὸ 1261, ὅτε ἐγένεν αὐτοκράτωρ εἰς τὸ Βυζάντιον, ἤρχισε τὴν ἀνάκτησιν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Πολεμήσας κατὰ τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας, κατῴρωθεσε νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς Πελοπόννησον. Ἀπὸ τοὺς Ἑνετοὺς ἐπίσης ἀπέσπασε τὰς περισσοτέρας νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Τὸ 1264 ἀνέκτησεν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους μέρος τῆς Μακεδονίας καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀφῆρσε τὰ Ἰωάννινα ἀπὸ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου. Ἠνάγκασεν ἐπίσης τοὺς Σέρβους καὶ Βουλγάρους νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν κυριαρχίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Μὲ τὰ κατορθώματα ταῦτα ἀνεστύλωσε τὸ κράτος καὶ δικαίως θεωρεῖται ὁ τελευταῖος ἀπὸ τοὺς μεγάλους αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου.

Τὸ ἔργον τοῦ Μιχαήλ ἠπείλησε νὰ καταστρέψῃ ἐξωτερικὴ κρίσις. Ὁ Κάρολος ὁ Ἀνδεγαβικός, ὁ ὁποῖος ἦτο ἡγεμὼν τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας καὶ βασιλεὺς τῶν δύο Σικελιῶν καὶ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Θ΄ τοῦ Ἀγίου, ἠγόρασεν ἀπὸ τὸν Λατῖνον αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Βαλδουῖνον Β΄ τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα. Πρὸς τοῦτο συνήνωσε τοὺς ἰσχυροτέρους λαοὺς τῆς Δύ-

σεως καὶ ἐξεστράτευσεν κατὰ τοῦ Βυζαντίου. Ἐκυρίευσεν τὴν Κέρκυραν, τὸ Δυρράχιον καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἡπείρου καὶ ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Ἀλβανίας. Συνεμάχησε μάλιστα πρὸς τοῦτο μὲ τοὺς Βουλγάρους καὶ Σέρβους.

Ἄλλ' ὁ Μιχαήλ, ἐκμεταλλεύμενος τὴν παλαιὰν ἄδυναμίαν τῆς

62. Ἰωάννης ΣΤ' Καντακουζηνὸς
ὡς αὐτοκράτωρ καὶ μοναχός.

(Μικρογραφία τοῦ 14ου αἰῶνος τῆς Ἑθνικῆς
Βιβλιοθήκης Παρισίων)

κὸς στρατὸς ἀποβιβάζεται εἰς τὴν Ἡπειρον μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἄλλ' ὁ Μιχαήλ κατορθώνει νὰ τὸν καταστρέψῃ πλησίον τοῦ Βελιγραδίου (1281).

Ὁ ἀπὸ τοῦ Καρόλου κίνδυνος ὅμως δὲν εἶχεν ἐκλείψει. Ὁ Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος, οὐ μόνον ἱκανὸς στρατηγὸς, ἀλλὰ καὶ εὐφυὲς διπλωμάτης, ἐξήγγειρε τοὺς Σικελοὺς κατὰ τῶν Γάλλων κατακτητῶν καὶ κατὰ

παπικῆς Ἐκκλησίας περὶ πρωτείων, συνετάχθη μὲ τὸν πάπαν Γρηγόριον Ι' καὶ εἰς τὴν σύνοδον, ἥ ὁποία συνήλθεν εἰς Λυὸν τὸ 1274, ἡ ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ὑπήχθη ὑπὸ τὴν παπικὴν, ἀν καὶ τὰ βίαια μέτρα τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ καὶ τοῦ λατινοφίλου πατριάρχου Ἰωάννου Βέκκου οὐ προεκάλεσαν παντοῦ ἐρεθισμόν. Παρὰ τὸ ἀνεφάρμοστον τῆς ἐνώσεως, οἱ διάδοχοι τοῦ Γρηγορίου Ι' πάπαι Ἰννοκέντιος Ε' καὶ Νικόλαος Γ' ὑπεστήριξαν τὸ Βυζαντινὸν κράτος κατὰ τοῦ Καρόλου, διότι δυσaréστως ἐβλεπον αὐτὸν ἐν Σικελίᾳ διαρκῶς ἰσχυροποιούμενον. Ἄλλ' ὁ πάπας Μαρτίνος Α' (1281), ὁμοεθνὴς τοῦ Καρόλου καὶ ὀφείλων εἰς αὐτὸν τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν παπικὸν θρόνον, τὸν ὑποστηρίζει καὶ φραγκι-

τὸν ἑσπερινὸν τῆς Δευτέρας τοῦ Πάσχα (30 Μαρτίου 1282) οἱ Σικελοὶ ἔσφαξαν τοὺς Γάλλους ἱππότες. Ἡ σφαγὴ αὕτη εἰς τὴν Ἱστορίαν εἶναι γνωστὴ ὡς Σικελικὸς Ἑσπερινός. Οὕτως ἐξήσθενεν ἡ δύναμις τοῦ Καρόλου, ὅστις μετ' ὀλίγον ἀπέθανε.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαήλ, ἐπισυμβάντα ἐπίσης τὸ 1282, ἤρχισεν ἡ κατὰπτωσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱός του Ἀνδρόνικος Β΄

(1282 - 1328), ὅστις παρέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν υἱὸν του Μιχαήλ Θ΄ (1295 - 1320) καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὸν ἔγγονόν του Ἀνδρόνικον. Οἱ δύο Ἀνδρόνικοι περιῆλθον ταχέως εἰς ρῆξιν καὶ προεκάλεσαν τὸν διχασμὸν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ὁ Ἀνδρόνικος Β΄ ἦτο εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ ἔγγονός του εἰς Ἀδριανούπολιν. Ἐπὶ τέλους ὁ πάππος ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ καὶ ὁ ἔγγονος ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὡς Ἀνδρόνικος Γ΄ (1328 - 1341).

Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱός του Ἰωάννης Ε΄ (1341 - 1391), ὅστις ὡς ἀνήλικος, ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ. Διὰ τοῦτο ἡ βασιλομήτωρ

Ἄννα τῆς Σαβοΐας θέλουσα νὰ ἀναλάβῃ αὐτὴ τὴν ἐπιτροπείαν, συνεκέντρωσε τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Καντακουζηνοῦ. Κατόπιν τούτου ὁ Καντακουζηνός, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῆς Σερβίας, ἔγινεν αὐτοκράτωρ εἰς τὸ Διδυμότειχον, ὡς Ἰωάννης ΣΤ΄ (1341 - 1355), ἐξουσιάζων τὴν Θράκην, ἐνῶ ὁ Ἰωάννης Ε΄ εἶχε περιορισθῇ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

63. Μανουήλ Παλαιολόγος.

(Μικρογραφία 15ου αἰῶνος, τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Παρισιῶν.)

Ὁ Καντακουζηνός, ἀνὴρ μεγάλης παιδείας καὶ ἱστορικὸς συγγραφεύς, ἀλλὰ φιλόδοξος, ἐπροξένησε πολλὰ κακὰ εἰς τὸ κράτος. Συνεμάχησε μὲ τοὺς Τούρκους, ἀφοῦ ἔδωσεν εἰς τὸν γέροντα Οὐρχάν τὴν 13ετῇ θυγατέρα του. Ἀνάλογα ἐπραττε καὶ ὁ Ἰωάννης Ε'. Ἀμφότεροι ἄνευ συναισθήματος εὐθύνης προσεκάλουν τοὺς ἐχθροὺς εἰς βοήθειαν, δίδοντες εἰς αὐτοὺς μεγάλα χρηματικά ποσὰ καὶ ἐδαφικὰς παραχωρήσεις. Αἱ ταραχαὶ ἐξηκολούθησαν καὶ μετὰ τὸν παραμερισμὸν τοῦ Καντακουζηνοῦ, διότι εἷς ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Ἰωάννου Ε' καὶ ὁ ἔγγονός του ἐστασίασαν καὶ ἐγίναν προσωρινῶς αὐτοκράτορες καὶ εἶναι γνωστοὶ ὡς Ἀνδρόνικος Δ' (1376 - 1379) καὶ Ἰωάννης Ζ' (1390).

Ὁ Μανουὴλ Β' (1391 - 1425), υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Ε', ἤτο προικισμένος μὲ ἀρετάς, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν αὐτοκρατορίαν. Τοῦτον διεδέχθη ὁ ἀνεψιός του Ἰωάννης Η' (1425 - 1448) καὶ τοῦτον ὁ Κωνσταντῖνος ΙΑ' ὁ Παλαιολόγος, ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ.

10. Οἱ Ὀθωμανοὶ Τούρκοι

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων ἀρχίζει νὰ δρᾷ κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἡ νέα τουρκικὴ φυλὴ, οἱ Ὀθωμανοί, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 13ου αἰῶνος εἶχον ἰδρύσει κράτος εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ὁ Τούρκος φύλαρχος Σουλεῖμάν ὁδηγῶν 50.000 ἀνθρώπους, διέφυγε τοὺς Μογγόλους καί, διερχόμενος τὸν Εὐφράτην, ἐπνίγη. Εἷς ἐκ τῶν υἱῶν του, ὁ Ἐρτογρούλ, ἔλαβε διεύθυνσιν πρὸς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐκεῖ προσελήφθη ὡς μισθοφόρος ὑπὸ τοῦ σελτσούκου σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου, ὁ ὁποῖος παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν ὡς φέουδον μικρὰν χώραν πλησίον τῆς Προύσης. Τὸ μικρὸν τοῦτο στρατιωτικὸν κράτος ἐγένεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Η'.

Ὁ Ὄσμαν ἡ Ὄθωμαν διεδέχθη, τὸ 1289, τὸν Ἐρτογρούλ καὶ ἔκαμε νέας κατακτήσεις. Ὅταν δὲ τὸ Σελτσουικικὸν κράτος κατελύθη ὑπὸ τῶν Μογγόλων, ὁ Ὄσμαν ἐγένεν ἀνεξάρτητος ἡγεμὼν καὶ κατὰ τὸ 1326 κατέλαβεν τὴν Προῦσαν, τὴν ὁποίαν κατέστησε πρωτεύουσάν του. Οὗτος ὑπῆρξεν ὁ κυρίως ἰδρυτὴς τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους. Λόγοι δὲ γεωγραφικοὶ, στρατιωτικοὶ καὶ θρησκευτικοὶ συνετέλεσαν εἰς

τὴν ταχυτάτην ἐπέκτασιν αὐτοῦ. Τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος ἐστηρίχθη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἣ ὁποία ἐπὶ τόσους αἰῶνας παρεῖχε πολεμιστὰς εἰς τὸ Βυζάντιον.

Οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος πολεμισταὶ ἀπετέλουν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν, καὶ ἐξουσίαζον φέουδα, τὰ ὁποῖα ἦσαν μικρά. Τοιοῦτοτρόπως ὁ σουλτάνος εἶχε μεγάλην ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν πολεμιστῶν τούτων, τῶν ὁποίων ἦτο ἀρχηγός. Τόση ἦτο ἡ ἀφοσίωσις τῶν Τούρκων εἰς τὰ στρατιωτικά, κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους, ὥστε τὸ Τουρκικὸν κράτος παρουσάζεν ὄψιν στρατοπέδου.

Μεγάλην ὁρμὴν εἰς τὸ νεαρὸν κράτος ἔδιδεν ἡ θρησκευτικὴ πίστις. Οἱ Τοῦρκοι ἐπίστευον ὅτι ἐπολέμουν διὰ τὴν ἀληθινὴν θρησκείαν καὶ τὴν πίστιν ταύτην μετέδωσαν καὶ εἰς τοὺς Μικρασιάτας, ὅσους ἐξετούρκισαν. Ὁ προφήτης Μωάμεθ εἶχεν εἶπει ὅτι εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων θὰ ἔπιπτεν ἡ πόλις, «ἣ ὁποία εἶναι ἐκεῖ, ὅπου ἐνώνονται δύο ἡπειροὶ καὶ ὁμοιάζει δακτύλιον στολισμένον μὲ δύο σαπφείρους καὶ δύο σμαράγδους».

Οἱ Τοῦρκοι πολεμιστὰς ὅταν ἤλθον εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἦσαν κυρίως ἱππεῖς, ὅπως οἱ Μογγόλοι. Τὸ πρῶτον ἱππικὸν ἦτο ἐλαφρόν, ὥπλισμένον μὲ τόξα. Μὲ ταχεῖαν ἐπέλασιν ἐπετίθεντο, ἔρριπτον βέλη καὶ ἔφευγον, διὰ νὰ ἐπιστρέφουν μετ' ὀλίγον. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ λεγόμενοι ἀκιντζή. Ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ὠργάνωσαν βαρύτερον ἱππικόν, ὅπως τὸ τοῦ Βυζαντίου, τοὺς λεγομένους σπαχήδες. Αὐτοὶ ἦσαν ὥπλισμένοι μὲ κυρτὴν καὶ μακρὰν σπάθην.

Ὁργάνωσαν ἐπίσης πεζικόν, ὅπως εἶχον οἱ Βυζαντινοί. Τοῦτο ὠνομάσθη νέος στρατός (Γενί-τσερι), τοῦ ὁποίου ὀργανωτὴς ὑπῆρξεν ὁ ΚαραΧαλίλ Τσεντερλή. Οἱ στρατιῶται τοῦ τάγματος τούτου ἦσαν μόνιμοι καὶ ἐστρατολογοῦντο μεταξὺ τῶν εὐρώστων νέων, ἰδίως τῶν χριστιανοπαίδων. Ἐκλείοντο εἰς τοὺς στρατῶνας, ἀνετρέφοντο ὑπὸ Μουσουλμάνων ἱερέων, οἱ ὁποῖοι ἐνέπνεον εἰς αὐτοὺς τὸν ἄγριον φανατισμὸν τοῦ Ἰσλάμ, ἐδιδάσκοντο ὅτι πατέρα εἶχον τὸν σουλτάνον καὶ ἰδιαιτέραν πατρίδα τοὺς στρατῶνας, οἱ ὁποῖοι ἐλέγοντο οὐτζάκια.

Διὰ τοῦ συστήματος τούτου ὄχι μόνον οἱ στρατιῶται καθίσταντο πολὺ πειθαρχικοί, ἀλλὰ καὶ ηὔξανεν ὁ ἀριθμὸς τῶν Μωαμεθανῶν. Χιλιάδες ἐλληνοπαίδων ἐξισλαμίζοντο. Τὴν περισυλλογὴν ταύτην τῶν χριστιανοπαίδων, ἣ ὁποία ἐξηκολούθησε καὶ ἀργότερα ἐπὶ τουρκοκρατίας, ὀνομάζομεν παϊδομάζωμα.

11. Ἡ ἄμυνα τοῦ Κράτους μέχρι τοῦ 1402

Εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς δυνάμεως τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ κράτους των συνέβαλλον τόσον ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς καὶ ἡ ὀρμητικότης αὐτῶν, ὅσον καὶ οἱ ποικίλοι περισπασμοὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, οἱ ὅποιοι ἐμείωνον τὴν δυναμικότητά της.

Ὁ Ἀνδρόνικος Β' (1282 - 1328), ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν Μιχαήλ, διὰ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Τούρκους, προσεκάλεσεν εἰς βοήθειαν τοὺς πολεμοχαρεῖς τυχοδιώκτας Καταλανούς. Οὗτοι πράγματι ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀλλ' ἡρήμωνον πᾶσαν ἐλευθερουμένην χώραν καὶ τελικῶς ὠχυρώθησαν εἰς τὴν Καλλίπολιν, ὅπου ἔδρυσαν ἴδιον κράτος. Ἐπὶ δύο ἔτη οἱ Βυζαντινοὶ πολεμοῦν κατ' αὐτῶν καὶ κατορθώνουν νὰ τοὺς ἀποδιώξουν. Τότε οὗτοι ἐστράφησαν πρὸς νότον, ἐνίκησαν τοὺς Γάλλους τῆς Ἀττικῆς παρὰ τὴν Κωπαῖδα καὶ ἔδρυσαν τὸ Ἰσπανικὸν δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐπὶ τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Γ' (1328 - 1341) καταβάλλεται προσπάθεια νὰ ἀναδιοργανωθῇ τὸ ναυτικόν, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἀνακοπῇ ἡ πρόοδος τῶν Τούρκων.

Ἐπὶ τοῦ Οὐρχάν (1326 - 1359) οἱ Τοῦρκοι ἐκυρίευσαν τὴν Ἑλληνικὴν περιοχὴν τῆς Μ. Ἀσίας, ἐκτὸς τῶν πόλεων Σμύρνης καὶ Φιλαδελφείας. Ὁ Ἀνδρόνικος Γ' ἀνέλαβεν ἐκστρατεῖαν κατὰ τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἐνίκηθη καὶ αἱ πόλεις Νίκαια καὶ Νικομήδεια κατελήφθησαν ὑπ' αὐτῶν. Ἀπέκρουσεν ὅμως οὗτος ἀπόπειραν τῶν Τούρκων νὰ διαπεραιωθῶν εἰς Εὐρώπην.

Νέα ὅμως δύναμις ἀναπτύσσεται εἰς τὴν Εὐρώπην, ἡ ὁποία ἐλαττώνει τὴν δύναμιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ συντελεῖ εἰς τὴν πρόοδον τῶν τουρκικῶν κατακτήσεων. Ὁ τσάρος τῶν Σέρβων Στέφανος Δουσάν, περὶ τὸ 1350, ἐπεκτείνει τὴν κυριαρχίαν του εἰς ὅλην τὴν Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον. Ὁνειρεύεται νὰ ἰδρύσῃ ἰδικόν του κράτος εἰς ὁλόκληρον τὴν Βαλκανικὴν καὶ τιτλοφορεῖται « τσάρος τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ἑλλήνων ».

Ἐκτὸς τοῦ περισπασμοῦ τούτου, ἐξερράγη τότε καταστρεπτικὸς ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ μέγας δομέστικος Ἰωάννης Καντακουζηνὸς στρέφεται κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε' τοῦ Παλαιολόγου (1341 - 1391). Τότε εὗρον οἱ Τοῦρκοι τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαπεραιωθῶν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ Καντακουζηνός, ὁ ὁποῖος εἶχε

δώσει ὡς γυναῖκα εἰς τὸν Οὐρχάν τὴν 13ετῇ κόρην του, ὡς εἶδομεν, ἐκάλεσε τὸν γαμβρόν του εἰς βοήθειαν. Οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον, τὸ 1356, τὴν Καλλίπολιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὠρμῶντο εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις των κατὰ τῆς Εὐρώπης. Ἐπειτα, τὸ 1357, οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὸ Διδυμότειχον καὶ τὴν Τυρολόην.

Ὁ Μουράτ Α' (1359 - 1389), ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν Οὐρχάν, εἰσῆλασεν εἰς τὴν Θράκην, κατέλαβε τὴν Ἀδριανούπολιν, τὸ 1365, καὶ κατέστησεν αὐτὴν δευτέραν πρωτεύουσιν τοῦ κράτους. Ἐπειτα κατέλαβε τὴν Φιλιππούπολιν καὶ κατέστησεν ὑποτελῆ τὸν Βούλγαρον ἡγεμόνα. Κατόπιν τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Ε', ὅταν ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Δύσεως, ὅπου εἶχε μεταβῆ διὰ νὰ ζητήσῃ βοήθειαν, ἐσυνθηκολόγησε μὲ τὸν Μουράτ μὲ τὸν ὅρον νὰ πληρώνῃ εἰς αὐτὸν ἐτήσιον φόρον.

Ὁ Μουράτ ἐξηκολούθησε τὰς κατακτήσεις του. Κατέλαβε τὴν Κρόιαν τῆς Ἀλβανίας, τὴν Σόφιαν τῆς Βουλγαρίας (1382) καὶ κατέστησε φόρου ὑποτελῆ τὸν βασιλέα τῶν Σέρβων. Παρὰ τὴν συνομολογηθεῖσαν δὲ συνθήκην μὲ τὸ Βυζάντιον, τὸ 1386, ἐκυρίευσεν προσωπικῶς τὴν Θεσσαλονίκην, τὸ δὲ 1388 συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς Βουλγαρίας, τὴν ὁποίαν κατέστησε τμῆμα τοῦ κράτους του.

Οἱ Σέρβοι, Κροᾶται, Βόσνιοι καὶ Πολωνοὶ ἠνώθησαν τότε καὶ ἠθέλησαν, μὲ τὴν ὑποστήριξιν τῶν Οὐγγρων καὶ Ἀλβανῶν, νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ τὸ 1389 παρὰ τὸ Κοσσυφοπέδιον τῆς Σερβίας ἐνίκηθησαν, ὁ δὲ Μουράτ ἐφονεύθη μετὰ τὴν νίκην ὑπὸ Σέρβου τραυματίου. Μὲ τὴν μάχην ταύτην οἱ Τοῦρκοι ἐφθασαν νικηταί. ἕως τὸν Δούναβιν καὶ ἔγιναν κύριοι τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

Τὰς κατακτήσεις τοῦ Μουράτ Α' συνέχισεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βαγιαζίτ Α' (1389 - 1402), ἐπονομασθεὶς διὰ τὴν ὀρμητικότητά του Κεραυνὸς (Γιλδριμί). Ὁ Βαγιαζίτ κατ' ἀρχὰς διέλυσε τὸν συνασπισμὸν διαφόρων Τούρκων ἡγεμόνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὸν ὁποῖον εἶχον συγκροτήσῃ κατὰ τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους. Διὰ τοῦ πολέμου κατ' αὐτῶν ὁ Βαγιαζίτ ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς μέγα μέρος τοῦ βασιλείου τῆς Καραμανίας (Ἰκονίου). Τὸ 1390 ἐκυρίευσεν τὴν Φιλαδέλφειαν, ἡ ὁποία ἦτο ἡ τελευταία κτῆσις εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν τῶν Ἑλλήνων. Τὸ 1391 ἐστράφη ὁ Βαγιαζίτ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ὁποίαν ἀπέκλεισε.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (1391) ἀπέθανε, γέρον πλεόν, ὁ αὐτοκράτωρ

τοῦ Βυζαντίου Ἰωάννης Ε', τὸν ὁποῖον διεδέχθη ὁ υἱός του Μανουὴλ Β', ὅστις κρατούμενος ὡς ὄμηρος ὑπὸ τοῦ Βαγιαζίτ ἐν Προύσῃ ἐδραπέτευσε καὶ ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ, πρὸ τῆς ἀκατασχέτου ὁρμῆς τοῦ Βαγιαζίτ, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ νὰ ζητήσῃ βοήθειαν. Εἰς Παρισίους καὶ Λονδίνον οἱ Δυτικοί, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀρχίσει νὰ ἀνησυχῶν ἀπὸ τὰς προόδους τῶν Τούρκων, ἔκαμαν εἰς αὐτὸν μεγαλοπρεπεστάτην ὑποδοχὴν.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Σιγισμουῦνδος ὁδηγῶν πολλοὺς Εὐρωπαίους πολεμιστάς, προήλασε μέχρι τῆς Νικοπόλεως τῆς Βουλγαρίας, ἔνθα συνῆψε μάχην μετὰ τοῦ Βαγιαζίτ (1396). Οἱ χριστιανοὶ ἐνίκηθησαν καὶ ὁ Σιγισμουῦνδος μόλις κατάρθωσε νὰ σωθῇ καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν χώραν του.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς νίκης ταύτης ὑπῆρξαν ἐπωφελῇ διὰ τοὺς Τούρκους. Ὁ δὲ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας ἀνεγνώρισε τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Ὀθωμανῶν, ὁ δὲ Βαγιαζίτ ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν συνεχιζομένην πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐκάλεσε τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν, εἰς ἀρνητικὴν δ' αὐτοῦ ἀπάντησιν περιέσφιξε στενωτέρον τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὁποίαν ὅμως δὲν κατάρθωσε νὰ κυριεύσῃ (1396). Ὡς ἐκ τούτου ἐστράφη πρὸς νότον καταλαβὼν διάφορα μέρη τῆς Μακεδονίας καὶ εἰς κυρίως Ἑλλάδος.

Γεγονὸς ὅμως ἀξιόλογον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀνέκοψε τὴν πρόοδον τοῦ Βαγιαζίτ.

Ὁ Ταμερλάνος, εἷς τῶν διαδόχων τοῦ Τσεγγίς Χάν, ἀνίδρυσεν τὴν Μογγολικὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁρμώμενος ἀπὸ τὴν πρωτεύουσάν του Σαμαρκάνδην (τοῦ Τουρκεστάν), ἐπεζέτεινε τὸ κράτος του εἰς ὅλην τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν, εἰς τὴν Σιβηρίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ρωσίαν.

Ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ καὶ οἱ Τοῦρκοι ἡγεμόνες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ Βαγιαζίτ εἶχεν ἀφαιρέσει τὰ κρατίδια, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Ταμερλάνου. Οὗτος, ἐπὶ κεφαλῆς 800 χιλ. στρατιωτῶν, εἰσήλασεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὁ δὲ Βαγιαζίτ ἔσπευσε μὲ 500 χιλ. στρατοῦ κατ' αὐτοῦ. Εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ἀγκύρας συνηντήθησαν αἱ δύο μάστιγες τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὠνομάσθησαν ὁ Ταμερλάνος καὶ ὁ Βαγιαζίτ. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐνίκηθη ὁ Βαγιαζίτ καὶ ἡχμαλωτίσθη (1402).

Ὁ Ταμερλάνος, ἀφοῦ κατέστρεψε πολλές Μικρασιατικές πόλεις, ὅπως τὴν Σμύρνην, τὴν Νίκαιαν, τὰς Σάρδεις, τὴν Ἐφεσον, καὶ ἀποκατέστησε τοὺς Τούρκους ἡγεμόνας εἰς τὰ κρατίδιά των, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν χώραν του μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Κίνας.

12. Τὸ Βυζαντινὸν κράτος μέχρι τῆς Ἀλώσεως (1453)

Ἡ μογγολικὴ ἐπιδρομὴ ἔδωκε 50 ἔτων ἀκόμῃ ζωὴν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ ἐξησθένισε τὸ Ὀθωμανικόν. Ὁ Μανουὴλ ἀνέκτησε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ πολλές πόλεις εἰς Προποντίδα, Εὐξεινον Πόντον καὶ Θεσσαλίαν.

Ἰδιαιτέρως ἐνδιεφέρθη ὁ αὐτοκράτωρ διὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μυστρᾶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου ἀπέστειλεν ὡς ἀντιπρόσωπόν του τὸν ἀδελφὸν ἢ υἱὸν του Θεόδωρον. Εἰς τὸ δεσποτάτον τοῦτο ὁ Μανουὴλ ἐστήριξε πολλές ἐλπίδας διὰ τὴν ζωὴν τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀνεκαίνισε τὸ τεῖχος τοῦ Ἰσθμοῦ, τὸ Ἐξαμίλιον, καὶ συνεκάλεσε τοὺς ἄρχοντας τοῦ Μορέως, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐξεφώνησε θερμὸν πατριωτικὸν λόγον.

Μετὰ τὸν Μωάμεθ Α΄ (1412 - 1421) σουλτάνος ἐγένεν ὁ Μουράτ Β΄ (1421), ὁ ὁποῖος τὸ 1422, ἐπολιορκήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ μακρόν, ἀλλὰ δὲν κατάρθωσε νὰ τὴν κυριεύσῃ. Εἶναι ἡ τετάρτη κατὰ σειράν πολιορκία τῆς πρωτεύουσας ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Κατόπιν τούτου ὁ Μουράτ στρέφεται εἰς τὴν κατάληψιν τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν χωρῶν. Τὸ 1423, ἐνῶ ὁ στρατηγὸς του Τουραχάν ἐληλάτησεν ἀγρίως τὴν Πελοπόννησον καὶ κατέστησε φόρου ὑποτελῆ εἰς τὸν σουλτάνον τὸν δεσπότην τοῦ Μυστρᾶ Θεόδωρον, ὁ Μουράτ ἔκαμεν ἐκστρατείαν εἰς Βοσνίαν καὶ Ἀλβανίαν. Ἰδιαιτέραν σημασίαν δίδει εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὁ σουλτάνος Μουράτ Β΄, τὴν ὁποίαν ἀπὸ τὸ 1423 κατεῖχον οἱ Ἑνετοί. Χωρὶς βραδυπορίαν ἀρχίζει ἡ πολιορκία τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων. Μέγας σεισμὸς ἔσεισε τὴν πόλιν κατὰ τὰ μεσάνυκτα μιᾶς τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ Μαρτίου τοῦ ἔτους 1430. Οἱ Τοῦρκοι, ἐκμεταλλεῦμενοι τὴν ἐπικρατήσαντα ταραχὴν, ἐπέρχονται τὴν ἐπομένην πρωτὰν κατὰ τῆς πόλεως ἐξ ἀπροόπτου, ἀλλ' ἀποκρούονται ἀμέσως καὶ ἀναγκάζονται κατόπιν τούτου νὰ προβοῦν εἰς τακτικὴν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης.

Οἱ πολιορκημένοι ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς πολιορκοῦντας εἰς πρὸς

ἐκατόν. Τρεῖς φορές ἔκαμε προτάσεις ὁ Μουράτ εἰς τοὺς "Ἕλληνας, βεβαίων ἐνόρκως ὅτι θὰ ἔχωρήγει εἰς τοὺς κατοίκους ἐλευθερίαν καὶ πρόνομια, ἂν παρεδίδουν.

Τὴν πρωΐαν τῆς τετάρτης ἡμέρας τῆς πολιορκίας γίνεται ἡ γενικὴ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἐφοδος κατὰ τῆς πόλεως. Οἱ πολιορκούμενοι ἡτοιμάσθησαν νὰ ἀποθάνουν. Γυναῖκες καὶ ἄνδρες μετεῖχον εἰς τὴν ἄμυναν. Εἰς τὸ ἀσθενέστερον μέρος τοῦ τείχους οἱ Τοῦρκοι ἐφόνευσαν ὅλους τοὺς "Ἕλληνας καὶ ἤρχισαν νὰ ἀναβαίνουν.

Τοιοιτοτρόπως τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1430 κατελήφθη ἡ Θεσσαλονίκη. Οἱ κάτοικοι ἐσύρθησαν εἰς αἰχμαλωσίαν καὶ ἐξανδραποδισθέντες μετεφέροντο εἰς τὴν Ἀσίαν. Οἱ νικηταὶ ἐγύμνωσαν ναοὺς καὶ οἰκίας, μὴ σεβασθέντες οὔτε τὸ ἱερὸν λείψανον τοῦ Ἀγίου Δημητρίου. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, τὰ μοναστήρια τοῦ Ἁθω ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου καὶ κατώρθωσαν οὕτω νὰ διατηρήσουν τὰ προνόμιά των. Μετὰ τὴν Θεσσαλονικὴν ὁ Μουράτ ἔγινε κύριος τῶν Ἰωαννίνων (1431).

Δύο νέοι περισπασμοὶ ἡμπόδισαν τὸν Μουράτ νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἂν καὶ προητοίμασε διὰ τὸν υἱόν του Μωάμεθ Β' τὴν ἄλωσιν τῆς.

Ὁ στρατηγὸς τῶν Οὐγγρων Ἰωάννης Οὐνιάδης ἤρχισε σκληρὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Προήλασε νικητῆς ἀπὸ τὴν Πέστην μέχρι τοῦ Αἴμου καὶ ἠνάγκασε τὸν Μουράτ νὰ δεχθῇ εἰρήνην, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως τὰ βόρεια σύνορα τοῦ Τουρκικοῦ κράτους εἶναι εἰς τὸν ΑἼμον. Ἐνῶ ὁ Οὐνιάδης ἐξηκολούθησε τοὺς ἀγῶνάς του, καταστρέψας τρεῖς στρατιάς τῶν Τούρκων, ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Λαδίσλαος Δ' ἠγγήθη σταυροφορίας. Μετὰ τὴν παρασπονδίαν ὅμως τῶν συμμάχων τοῦ Ἑνετῶν καὶ Γενουατῶν, ὑπέστη πανωλεθρίαν, τὸ 1444, παρὰ τὴν Βάρναν. Παρὰ ταῦτα συνέχισε τοὺς ἀγῶνάς του κατὰ τῶν Τούρκων ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑμνηθεὶς ὡς Χριστιανὸς ἥρως.

Δεύτερος ἀντίπαλος τοῦ Μουράτ ἦτο ὁ Γεώργιος Καστριώτης ἢ Σκεντέρμπεης. Οὗτος, υἱὸς τοῦ Ἀλβανοῦ ἡγεμόνος Ἰωάννου Καστριώτου, εἶχε συλληφθῇ ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ὄμηρος εἰς ἡλικίαν ἐννέα ἐτῶν, ἐξισλαμισθεὶς δὲ καὶ λαβὼν τουρκικὴν ἀνατροφὴν, μαθὼν ἀργότερα τὴν καταγωγὴν του, ἐδραπέτευσεν. Ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὸ 1443 κατέλαβε τὴν Κρούαν (παρὰ τὸ Δυρρά-

χιον) καὶ ἤρχισεν ἀγῶνας κατὰ τοῦ σουλτάνου. Ὁ Καστριώτης κατεκερμάτισε τέσσαρας τουρκικὰς στρατιάς. Τὸ 1447 ὀλίγον ἔλειψε νὰ κριθῇ τελικῶς ἡ τύχη τῶν Ὁθωμανῶν, οἱ ὅποιοι ὑποχωροῦν ἀπρακτοὶ καὶ στρέφονται πρὸς νότον, ὅπου συνέβαινον πράγματα πολὺ δυσάρεστα δι' αὐτούς. Καὶ τούτου οἱ ἀγῶνες ἐξηκολούθησαν μετὰ τὴν ἄλωσιν.

Τὸ μόνον Ἑλληνικὸν κράτος τῆς Βαλκανικῆς, τὸ δεσποτᾶτον τοῦ Μυστρά, προώρισται νὰ προβάλῃ τὴν τελευταίαν ἀντίστασιν εἰς τὴν ταχεῖαν καὶ ὀρμητικὴν προέλασιν τῶν Τούρκων. Διότι ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, ὅχι μόνον κατῴρθωσε νὰ περιλάβῃ εἰς τὸ δεσποτᾶτόν του ὁλόκληρον τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ καθυπέταξε τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν. Κατόπιν ἐσχεδίαζε νὰ προχωρήσῃ βορειότερον καὶ νὰ ἐνωθῇ μὲ τὸν Σκεντέρμπεην.

Ὁ Μουράτ ἐπέρχεται κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου μὲ πολυάριθμον στρατόν. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ὁ Κωνσταντῖνος ἀνθίσταται εἰς τὸ Ἐξαμίλιον, ἀλλὰ τελικῶς ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ. Οἱ κάτοικοι ὅμως τῶν Πατρῶν ἀνθίστανται γενναίως ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως των καὶ ἀναγκάζουν τὸν Μουράτ νὰ ἀποσυρθῇ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον (1447).

13. Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453)

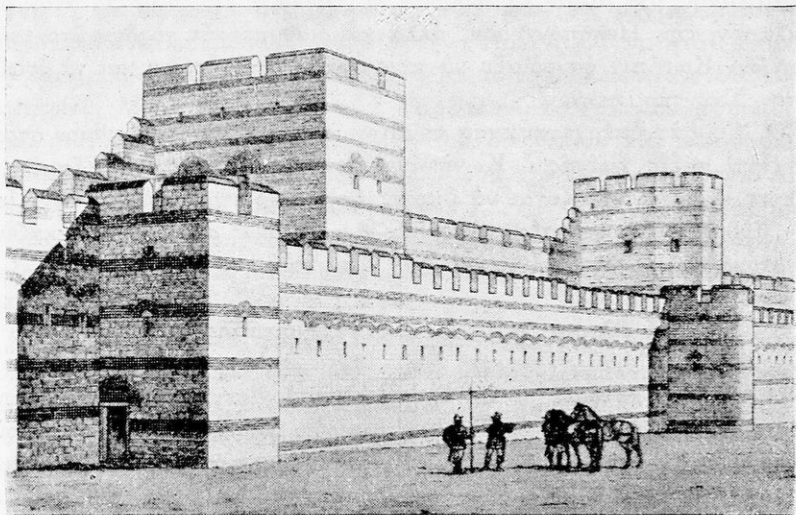
Ὁ Μουράτ ἀπέθανε τὸ 1451, ἐνῶ εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἀγωνία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ κίνδυνος ἦτο φανερός. Παρὰ τοὺς περισπασμοὺς ἀπὸ τὸν Οὐνυάδην καὶ Σκεντέρμπεην, οἱ Τούρκοι περισσότερον περιέσφιγγον τὴν Πρωτεύουσιν.

Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου εἶχον στραφῇ πρὸς τὴν Δύσιν, ζητοῦντες βοήθειαν. Πολλοὶ μάλιστα ἐξέχοντες βυζαντινοὶ ἐκινήθησαν ὑπὲρ τῆς ἄρσεως τοῦ σχίσματος μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Ἰωάννης Ε' καὶ ὁ Μανουὴλ Β' περιῆλθον τὴν Εὐρώπην καὶ πανταχοῦ ἔλαβον μόνον ὑποσχέσεις.

Ὁ Ἰωάννης Η' μὲ τὸν Πατριάρχην καὶ πολλοὺς λαϊκοὺς καὶ κληρικοὺς μετέβη εἰς Ἰταλίαν. Τὸ 1439 συνεκροτήθη σύνοδος εἰς Φλωρεντίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπεφασίσθη ἡ ἔνωσις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν καὶ οἱ Ἕλληνες ὑπεχώρησαν, δεχθέντες τὰ πρωτεῖα τοῦ Πάπα. Ἀλλὰ τότε ἀντέδρασαν πολλοὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ λαὸς καὶ ὁ κληρὸς διηρέθησαν εἰς ἐνωτικούς καὶ ἀνθενωτικούς.

Τὸν Ἰωάννην Η΄ διεδέχθη, τὸ 1449, εἰς τὸν θρόνον ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος ΙΑ΄ ὁ Παλαιολόγος, μέχρι τότε δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ. Γενναῖος στρατιώτης ὁ Κωνσταντῖνος μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἤρχισε μὲ τὰ μικρὰ μέσα, τὰ ὅποια διέθετεν ἔναντι τῶν πλουσίων τουρκικῶν, νὰ ἐτοιμάζεται διὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Πρωτευούσης, τὴν ὁποῖαν ἔβλεπε λίαν προσεχῆ. Ἐπίσης, συνεχίζων τὰς συνεννοήσεις του μὲ τὴν Δύσιν, προσεῖλκυνεν ἐθελοντάς.

Τὸ 1451 ὁ υἱὸς τοῦ Μουράτ Μωάμεθ Β΄ ἔγινε σουλτάνος εἰς ἡλικίαν 21 ἐτῶν. Ὁρμητικὸς καὶ μὲ πεῖραν διοικητικὴν, διότι εἶχεν

64. Τὸ μέγα τεῖχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

ἀναπληρώσει τὸν πατέρα του δύο φορές μέχρι τοῦδε εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, ἐνετόπισεν ἀμέσως τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς βυζαντινῆς Πρωτευούσης. Ἀὔπνος διήρχετο τὰς νύκτας του ἐπαναλαμβάνων τοὺς λόγους τοῦ Προφήτου « ὁ μεγαλύτερος στρατηγὸς θὰ εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θὰ κατακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν ».

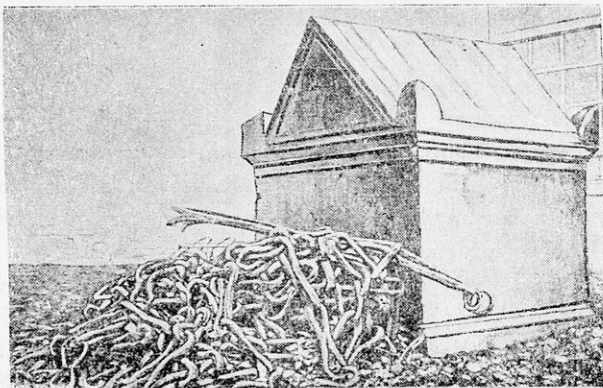
Πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων προβλέποντες τὴν ἐπερχομένην καταστροφὴν καὶ τὴν ταχεῖαν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατέφευγον εἰς τὴν Δύσιν. Ἄλλοι ἐθεώρουν τὴν καταστροφὴν ὡς τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ, λόγῳ τῆς ἐπικρατούσης ἀσεβείας, ἰδίως τῶν εὐπορούντων, οὔτινες ἀπέ-

κρυπτον τὰ ἰδικά των πλούτη καὶ ἡνείχοντο, ὅπως τὰ ἱερὰ σκευὴ τῶν ἐκκλησιῶν πωλοῦνται χάριν τῶν ἐθνικῶν ἀναγκῶν εἰς τοὺς Ἑβραίους.

Τὸ 1452 ὁ Μωάμεθ θέλων ν' ἀποκόψῃ τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὸν Εὐξείνιον Πόντον, ἔκτισεν εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου τὸ φρούριον Ρ ο ύ μ ε λ η Χ ι σ ά ρ , ὅπου ἐσκόπευε νὰ ἐγκαταστήσῃ μεγάλη πυροβόλα. Ἐπίσης τὸν στρατηγόν του Τουραχάν ἔστειλεν εἰς Πελοπόννησον διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς δεσπότης αὐτῆς Δημήτριον καὶ Θωμᾶν νὰ στείλουν βοήθειαν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον.

Ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τὰς δηώσεις τῶν Τούρκων καὶ τὴν σφαγὴν τῶν κατοίκων τῶν Ἐπιβατῶν, διέταξε νὰ κλεισθοῦν τὰ τεῖχη τῆς πόλεως. Τὴν 5ην

Ἀπριλίου 1453, ὁδηγῶν 250.000 στρατοῦ, ὁ Μωάμεθ ἐνεφανίσθη πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μετὸν στρατὸν του ἀπέκλεισε τὴν πόλιν ἀπὸ ξηρᾶς, ἀπὸ τὴν Χρυσὴν Πύλιν πρὸς νότον ἕως τὰς Βλαχέρνας πρὸς βορρᾶν καὶ μετὰ στόλον ἐκ 400

65. Τεμάχιον τῆς ὑποτιθεμένης ἀλύσεως τοῦ Κερατίου κόλπου.

πλοίων ἀπὸ θαλάσσης. Ἰσχυρὸν πυροβολικὸν ἐβοήθει τὸν στρατὸν. Διότι ὁ Μωάμεθ, ἔχων ἀφθονώτατα οἰκονομικὰ μέσα, ἐδέχθη τὸ 1452 αὐτόμολον, καλὸν γνώστην τῆς ὀχυρώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν οὐγγρικῆς καταγωγῆς Οὐρβανόν, εἰδικὸν τεχνίτην πυροβόλων, ὅστις ἀντὶ ἀδροτάτης ἀμοιβῆς τοῦ κατεσκεύασε μέγα διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πυροβόλον, βάλλον λιθίνας σφαίρας χιλίων πεντακοσίων λιτρῶν καὶ ἐπιφέρων μεγάλα ρήγματα εἰς τὸ τεῖχος, ἐνσπεῖρον δὲ τὸν τρόπον εἰς τοὺς πολιορκουμένους, μέχρις ὅτου διὰ τοῦ ὕγρου πυρὸς κατεστράφη μετὰ πολλῶν ἄλλων μικροτέρων πυροβόλων.

Ἐνῶ τόσαι δυνάμεις ἐπολιόρκουν τὴν Πρωτεύουσαν, ὁ αὐτοκρά-

τωρ διέθεσε διὰ τὴν ἄμυναν τῆς μόλις 7.000 μαχητάς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 2.000 ἦσαν ξένοι μισθοφόροι. Τὸ στρατηγεῖον τοῦ ὁ αὐτοκράτωρ ἔστησε πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ρωμανοῦ καὶ ἀνέθεσε τὴν ἄμυναν εἰς τὸν Γενουάτην στρατηγὸν Ἰωάννην Ἰουστινιάνην.

Εἰκοσιν ἐπτὰ ἑλληνικά καὶ δώδεκα συμμαχικά πλοῖα ἀπετέλουν τὸν ἑλληνικὸν στόλον. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ πλεῖστα ἦσαν κλεισμένα ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου. Μετ' ὀλίγον ἔξοχον ναυτικὸν κατόρθωμα συνετελέσθη. Τὴν 20ὴν Ἀπριλίου ἐπέστρεφον εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκ Χίου ἄλλα 5 πλοῖα. Ταῦτα ὀδηγούμενα ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου Φ λ α ν τ α ν ε λ ᾱ, κατόρθωσαν νὰ βυθίσουν πολλὰ τουρκικά πλοῖα καὶ νὰ φονεύσουν περὶ τὰς 12 χιλιάδας Τούρκων, νὰ ἀνασύρουν τὴν ἄλυσον, ἥ ὅποια ἐκλείει τὸν Κεράτιον κόλπον καὶ νὰ εἰσέλθουν εἰς αὐτόν. Ὁ Φλαντανελᾱς, κρατῶν πέλεκυν καὶ πηδῶν ἀπὸ τῆς πρύμνης εἰς τὴν πρῶραν, διήγειρε τὸ πλήρωμα διὰ τεραστίων φωνῶν, μαχόμενος ὡς λέων καὶ καίων διὰ τοῦ ὕγρου πυρὸς τὰ ἐχθρικά πλοῖα. Ὁ Μωάμεθ, βλέπων τὸ κατόρθωμα τοῦ ἀτρομήτου κυβερνήτου Φλαντανελᾱ, ἐξεμάνη, διότι 100 ἰδικὰ του πλοῖα ἅτινα εἶχον παραταχθῇ πρὸ τοῦ λιμένος τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν εἵσοδον εἰς τὰ 5 ἑλληνικά, δὲν ἐνίκησαν ὀλιγαρίθμους Ἑλλήνας ναυτικούς.

Τὴν 18ην Ἀπριλίου ὁ Μωάμεθ ἐπεχείρησε τὴν πρώτην μεγάλην ἔφοδον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥ ὅποια ἀπεκρούσθη. Τότε ὁ σουλτάνος ἠθέλησε νὰ γίνῃ κύριος τοῦ Κερατίου κόλπου, ὥστε νὰ ἀποκλείσῃ τελείως τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποκόψῃ τὴν ἄλυσον, διεβίβασε διὰ ξηρᾶς εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον ἀπὸ τὸ Διπλοκιόνιον τοῦ Βοσπόρου 70 πλοῖα ἐντὸς μιᾶς νυκτός. Ἐν τούτοις τὴν 7ην Μαΐου καὶ μετ' αὐτὴν ἀπεκρούσθησαν νέαι ἔφοδοι τῶν Τούρκων.

Τὴν 16ην Μαΐου ἐπρότεινεν ὁ Μωάμεθ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν καὶ νὰ ἀπέλθῃ εἰς Πελοπόννησον, ὅπου θὰ παρέμεινεν ὡς ἀνεξάρτητος ἡγεμὼν. Ὑπεσχέθη δὲ νὰ σεβασθῇ τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν κατοίκων. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἀφοῦ ἔλαβε καὶ τὴν γνώμην τῆς συγκλήτου, ἔδωκε τὴν ἱστορικὴν ἀπάντησιν : « Τὸ τὴν πόλιν σοι δοῦναι οὔτ' ἐμὸν ἔστι, οὔτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐν ταύτῃ. Κοινῇ γὰρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν » (Δούκας, 280).

Κατόπιν τούτων ὁ Μωάμεθ ἤρχισε νὰ προπαρασκευάζῃ τὴν τελικὴν ἔφοδον. Ὑπεσχέθη τιμὰς καὶ ἀξιώματα εἰς τοὺς ἀνδρείους. Ἀπὸ

τὸν ὄρυβον καὶ τὰς φωταψίας οἱ Ἕλληνες ἐνόησαν, ὅτι ἐτοιμάζεται ἡ ἔφοδος. Ἡ ἀναλογία ἦτο εἰς πρὸς πεντακοσίους ἐχθρούς. Ὁ αὐτοκράτωρ διέταξε νὰ γίνη λιτανεία, κατὰ τὴν ὁποίαν γυναῖκες, παιδιά, ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς περιῆλθον τὰ τεῖχη. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπῆρχον χρήματα νὰ δοθοῦν εἰς τὸν στρατόν, διέταξεν ὁ βασιλεὺς νὰ πωληθοῦν τὰ ἱερὰ σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν, λέγων « ἂν ὁ Θεὸς τὴν πόλιν λυτρώσῃται, τετραπλοῦν ἀποδώσω τῷ Κυρίῳ μου ». Συγκεντρώσας ἔπειτα τοὺς ἄρχοντας ὁ Κωνσταντῖνος, ἐξεφώνησε συγκινητικώτατον λόγον, δι' οὗ προέτρεπε νὰ ἀποθάνουν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος καὶ νὰ ἀγωνισθοῦν νὰ σώσουν τὴν Πόλιν, « τὴν χαρὰν πάντων τῶν Ἑλλήνων ». Κατόπιν ἐπῆγεν εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, ὅπου ἐτελέσθη ἐπισημοτάτη ἡ τελευταία λειτουργία καὶ ἐν μέσῳ ἄπειρου πλήθους ἐκοινώνησε τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων. Τότε, μετὰ δακρύων ἀποχαιρετήσας πάντας καὶ ζητήσας ἀπὸ ὅλους συγγνώμην, ἀπῆλθεν ἔφιππος εἰς τὰ τεῖχη, ἐπιθεωρῶν καὶ φρονηματίζων τοὺς ἀγωνιστάς ὅλην τὴν νύκτα τῆς 28ης πρὸς τὴν 29ην Μαΐου, μέχρις ὅτου ἔλαβε θέσιν ἀπλοῦ πολεμιστοῦ πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ρωμανοῦ, εἰς τὸ ἀσθενέστερον σημεῖον, ἡρωϊκῶς ἀγω-

CONSTANTIN PALEOLOGUE, DE
 nier Empereur de Constantinople. Chapitre 29.

66. Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.

νισθείς καὶ γενόμενος αἰώνιον παράδειγμα πατριωτισμοῦ καὶ εὐθυνασίας.

Πρὸς τὰ ἐξημερώματα τῆς 29ης Μαΐου ἤρχισεν ὀρμητικὴ ἐπίθεσις. Τὴν μεγαλυτέραν τῆς ἔντασιν ἔλαβεν αὕτη εἰς τὴν πύλην τοῦ Ρωμανοῦ, διότι ἐκεῖ ἐμάχετο ὁ Μωάμεθ μὲ τοὺς γενιτσάρους του. Τρία σώματα στρατοῦ ἐφορμοῦν καὶ τὰ τρία ἀποκρούονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Εἶχεν ἤδη ἀνατεῖλει ὁ ἥλιος, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ ἀνακράζει πλήρης χαρᾶς : « Συστρατιῶται καὶ ἀδελφοί, ἰδική μας εἶναι ἡ νίκη ». Ἄλλ' αἰφνιδίως ὁ Ἰωάννης Ἰουστινιάνης καταλείπει τὸν ἀγῶνα τραυματισθείς ὑπὸ βέλους εἰς τὴν χεῖρα, ἀν καὶ οὐχὶ σοβαρῶς, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐκ διαδόσεων δυσμενῶν ἐπῆλθε σύγχυσις μεταξὺ τῶν ἀμυνομένων καὶ ἡ ἄμυνα πρὸς στιγμὴν ἐχαλαρώθη. Οἱ Τούρκοι παρεβίασαν τότε μικρὰν πύλην, τὴν Κερκόπορταν καὶ ἤλθον ὀπισθεν τοῦ αὐτοκράτορος. «Οἱ οἱ ἀξιωματικοὶ πίπτουν ἀγωνιζόμενοι ὡς λέοντες. « Ἡ πόλις κυριεύεται καὶ ἐγὼ ζῶ ἔτι ; » ἀνακράζει ὁ αὐτοκράτωρ. Ἀλλὰ τὴν ἰδίαν στιγμὴν τὸν κτυποῦν καί, πίπτων μεταξὺ τῶν πτωμάτων, ἀνεφώνησεν : « Οὐκ ἔστι τις τῶν χριστιανῶν τοῦ λαβεῖν τὴν κεφαλὴν μου ἀπ' ἐμοῦ ; »

Σφαγή, βιαιοπραγίαι καὶ λεηλασίαι ἠκολούθησαν τὴν ἄλωσιν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Οἱ γενίτσαροι, εἰσελθόντες εἰς Ἀγίαν Σοφίαν, ἔσφαξαν ὅλον τὸ πλῆθος τὸ ὁποῖον εἶχε προσφύγει ἐκεῖ. Περὶ τὴν 8ην πρωΐνῃν τῆς ἐπομένης ὁ Μωάμεθ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν ἀνέπεμπψεν εὐχαριστίας εἰς τὸν Ἀλλάχ. Ὁ λαὸς ἐθρήνησε τὴν ἄλωσιν καὶ τῆς Πρωτευούσης καὶ τῆς δευτέρας πόλεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τῆς Θεσσαλονίκης : « Πῆραν τὴν Πόλιν, πῆράν την, πῆραν τὴν Σαλονίκη » καὶ ἐγαλοῦχησε τὰ τέκνα του κατὰ τὴν φοβερὰν δουλείαν μὲ θρύλους τῶν ὁποίων ὁ ἀντίλαλος φθάνει μέχρις ἡμῶν.

Ἀπὸ τοὺς κατοίκους ἄλλοι ἔφυγον εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἄλλοι ἐθανατώθησαν ἢ ἐξηναγκάσθησαν νὰ ἐξομώσουν.

Τοιοιουτρόπως ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων ἡ βασιλις τῶν πόλεων, ὑποστᾶσα δύο ἀλώσεις καὶ εἴκοσι πολιορκίας.

Ὁ Μωάμεθ τὴν ἐπαύριον τῆς Ἀλώσεως, προσέλαβεν εἰς τὴν ὑπερεσίαν του Ἑλληνας καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον « Ἀμειρᾶς Τουρκορωμαίων ».

Τὸ 1460 κατελύθη τὸ δεσποτᾶτον τῆς Πελοποννήσου καὶ τὸ 1461 ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία

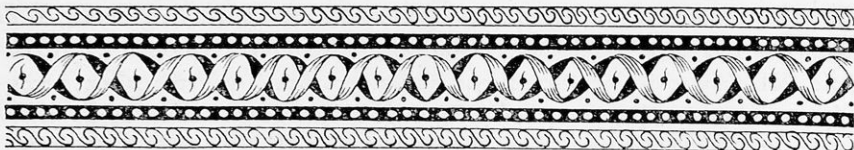
ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη ἐδημιούργησε μέγαν πολιτισμὸν καὶ ἡμύνθη κατὰ μυρίων βαρβάρων πρὸς διαφύλαξιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Παρ' ὅσαδὴποτε τρωτά, εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν διετηρήθησαν αἱ παραδόσεις τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ καὶ ἐκεῖ ἤχμασεν ὁ ὑψηλότερος καὶ λαμπρότερος πολιτισμὸς ὅλου τοῦ μεσαιωνικοῦ κόσμου. Τὸ Βυζάντιον ὑπῆρξεν ὁ μέγας διδάσκαλος Ἀράβων, Σλάβων καὶ λοιπῶν, αὐτὸ δὲ ἐχάρισεν ἐμμέσως διὰ τῶν Ἀράβων καὶ ἀμέσως διὰ τῶν λογίων τοῦ εἰς τὴν Δύσιν τὴν ἀναγέννησιν. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Βυζαντίου εἰς ὅλην τὴν Ὀρθόδοξον Ἀνατολὴν συνεχίζεται μέχρι σήμερον. Τὸ Βυζάντιον κατέχει εἰς τὴν καρδίαν μας καὶ τὴν ζωὴν μας, θρησκευτικὴν καὶ ἐθνικὴν, ἰδιαιτέραν θέσιν. Ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν ἀρχίζει ἡ ἱστορία τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἡ θρησκευτικὴ τῆς πίστεως καὶ οἱ ἐθνικοὶ τῆς ἀγῶνης, ἐνῶ ἡ δόξα καὶ ὁ πολιτισμὸς τῆς ἀρχίζουσι ἀπὸ τὴν ἀρχαιοτάτην ἑλληνικὴν.

67. Ὁ Δικέφαλος αἰετός.

Συμβολίζει ἡ μία κεφαλὴ τὴν Ἀσίαν καὶ ἡ ἄλλη τὴν Εὐρώπην. Ἐγίνε τὸ σύμβολον τῶν ἐθνικῶν πόθων καὶ ἐλπίδων.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

14. Τὰ Γράμματα

ΑΡΑ τὰς δυσμενεῖς πολιτικὰς συνθήκας τὰ Γράμματα καὶ αἱ Τέχναι ἀκμάζουν εἰς τὸ Βυζάντιον κατὰ τὴν τρίτην ταύτην περίοδον τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας. Φιλοσοφία, φιλολογία, ἐπιστῆμαι, ἱστορία, ποίησις, εὗρισκονται εἰς ἱκανὸν σημεῖον ἀναπτύξεως. Ἀκόμη καὶ δύο αὐτοκράτορες, ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς καὶ ὁ Μανουὴλ Β΄, ἀνεδείχθησαν ἐξαιρετοὶ συγγραφεῖς. Γενικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς περιόδου ταύτης εἶναι

ἡ ἀγάπη παντὸς ἐλληνικοῦ καὶ ἡ τάσις τῶν συγγραφέων νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν ἀρχαῖζουσαν γλῶσσαν.

Καὶ οἱ θεολόγοι τῆς ἐποχῆς ταύτης δὲν εἶναι ξένοι πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν φιλοσοφίαν, τῆς ὁποίας τὰ διδάγματα, ἰδίως τοῦ Πλάτωνος, θέτουν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν.

Κατ' ἀντίδρασιν ὅμως πρὸς τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν τῆς Δύσεως (ἀριστοτελικήν), ἡ ὁποία ἔχει καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον τοὺς θιασώτας της, ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ἡ κίνησις τῶν Ἑσυχαστῶν. Αὐτοὶ ἀπεκλήθησαν οὕτω, διότι ἐξήτουν νὰ πλησιάσουν τὸν Θεὸν ὅχι διὰ τῆς λογικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ διὰ τῆς θερμῆς των καρδίας, διὰ τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς προσευχῆς. Ἦσαν ἐπομένως μυστικισταί, ὅπως καὶ πολλοὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ ἐκ Καλαβρίας τῆς νοτίου Ἰταλίας μοναχὸς Βαρλαάμ, ἀριστοτελικὸς καὶ λατινόφιλος, ἐπολέμησε τοὺς ἡσυχαστὰς καὶ τοὺς κατειρωνεύθη, ἐνῶ τὴν ὑπεράσπισιν των ἀνέλαβεν ὁ μέγας θεολόγος καὶ μὲ βαθεῖαν φιλοσοφικὴν κατάρτισιν Γρηγόριος Παλαμάς, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Συνελθοῦσα Σύνοδος ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ

(1341) ἐδικαίωσε τὸν Γρηγόριον Παλαμᾶν καὶ τοὺς ἡσυχαστάς, ὁ δὲ Βαριλάμ ἐφυγεν εἰς Ἱταλίαν, γενόμενος ἐπίσκοπος Ἰέρακος ἐν Καλαβρίᾳ. Ἡ οὐσία τοῦ ζητήματος ἐγκνίται εἰς τὸ ὅτι ὁ μυστικισμός, πρὸνόνμιον ἐκλεκτῶν ψυχῶν, παρὰ τὰς τυχὸν ὑπερβολὰς του, εἶναι πηγὴ εὐσεβείας καὶ θεογνωσίας διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἐνῶ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία παραγνωρίζει τὴν ἀξίαν του καὶ ἐτήρησεν ἐχθρικὴν στάσιν κατὰ τῶν μυστικιστῶν, ὑπερτιμῶσα τὸν κληρὸν καὶ τὴν πειθαρχίαν ὅλων εἰς αὐτόν. Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς τιμᾶται ὡς ἅγιος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν μας († 1360). Διαπρεπεῖς θεολόγοι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι ἐπίσης ὁ Νικόλαος Καβάσιλας, ὁ Ἐφέσου Μάρκος Εὐγενικός, ὁ πρῶτος μετὰ τὴν ἄλωσιν πατριάρχης Γεώργιος Σχολάριος καὶ ἄλλοι.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων ἡ ἐργασία τῶν φιλολόγων ἀλλάζει. Ἡδὴ οὗτοι δὲν ἀρκοῦνται νὰ σχολιάζουν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἀλλὰ διὰ κριτικῆς ἐργασίας προσπαθοῦν νὰ ἀποκαταστήσουν τὰ ἀρχαῖα κείμενα, τὰ ὁποῖα εἶχον παραμορφωθῇ εἰς μερικὰ σημεῖα, λόγῳ τῶν συχνῶν ἀντιγραφῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἤρchiσε π ρ α γ μ α τ ι κ ῇ ἀ ν α γ έ ν ν η σ ι ς τῆς ἀρχαιότητος, ἡ ὁποία ἀνεκόπη μὲ τὰς τουρκικὰς κατακτήσεις.

Ἐξοχώτερος ἀπὸ τοὺς ἑλληνιστάς τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Γεώργιος Γεμιστός (1355 - 1452). Οὗτος, πλατωνικὸς κατ' ἐξοχὴν φιλόσοφος, μετωνόμασεν ἑαυτὸν Πλήθωνα. Ἐπειδὴ δὲ προσεπάθει νὰ ἀντικαταστήσῃ μὲ τὴν πλατωνικὴν διδασκαλίαν ὠρισμένα χριστιανικὰ δόγματα κατηγορήθη ὅτι ἤθελεν, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἰουλιανός, νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν. Ὁ Πλήθων ἐζήτησεν ἐπὶ 20 ἔτη εἰς τὸν Μυστράν, ὅπου ἵδρυσεν Πλατωνικὴν Ἀκαδημίαν, διδάσκων φιλοσοφίαν. Μεταβάς εἰς Ἱταλίαν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διέμεινε καὶ ἐδίδαξεν εἰς Φλωρεντίαν.

Τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ φιλοσοφίαν ἐδίδαξαν πρὸ τῆς Ἀλώσεως ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς εἰς Φλωρεντίαν, ὁ Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς καὶ ὁ Γεώργιος Τραπεζοῦντιος εἰς Ἑνετίαν.

Διὰ τὴν διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν εἰς τὴν Δύσιν εἰργάσθη καὶ ὁ σοφὸς Βησσαρίων (1395 - 1472) μαθητὴς τοῦ Πλήθωνος καὶ ἀρχιεπίσκοπος Νικαίας. Ὑπῆρξεν ἀπὸ τοὺς θερμότερους ἐνωτικοὺς καί, ἐπειδὴ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲν παρεδέχθησαν τὰ διὰ τῆς

βίας εις τὴν σύνοδον τῆς Φλωρεντίας (1439) θεσπισθέντα, μετέβη εις Ἱταλίαν καὶ ἔγινε καρδινάλιος καὶ δις παρ' ὀλίγον πάπας.

Ἡ ἱστορία συνεχίζεται μετὸν Νικηφόρον Γρηγορᾶν καὶ τὸν Λαόνικον Χαλκοκονδυλῆν. Ὁ δευτέρος εἶναι ὁ καλῦτερος ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἐξετάζει εἰς τὸ ἔργον του τὴν αὐξήσιν τοῦ Τουρκικοῦ κράτους καὶ ἀντιμετωπίζει τὰ ἱστορικὰ γεγενότα κατὰ τρόπον ἐπιστημονικόν.

Ὁ Δούκας ἔγραψε, πρῶτος αὐτὸς εἰς ἀπλουστέραν γλῶσσαν, τὴν ἱστορίαν τῶν ἐτῶν 1361 - 1461 καὶ τὸ ἔργον του ἀποτελεῖ σπουδαίαν ἱστορικὴν πηγὴν τῶν κατὰ τὴν Ἀλωσιν γεγενομένων.

Ὁ τελευταῖος ἱστοριογράφος τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Γεώργιος Φραντζῆς (ἢ Σφραντζῆς), γεννηθεὶς τὸ 1401. Εἰς τὸ ἔργον του πραγματεύεται τὴν ἱστορίαν τῶν ἐτῶν 1358 - 1476.

Εἰς τὴν λογοτεχνίαν τῆς περιόδου ταύτης παρουσιάζεται συνέχεια τῶν τάσεων τῆς προηγουμένης ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπίδρασις τις τῆς Δύσεως, ἣτις κατέστη μεγαλυτέρα εἰς τὰς περιοχάς, ὅπου διέμενον οἱ Φράγκοι. Ἀπὸ τὴν φραγκοκρατίαν ἔχομεν ἀξιόλογα κείμενα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἐκτενέστερον εἶναι τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως. Εἰς αὐτὸ ἐξιστοροῦνται εἰς ἀπλῆν γλῶσσαν τὰ πολεμικὰ κατορθώματα τῶν Φράγκων διὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ Μορέως μετὰ τὴν τετάρτην σταυροφορίαν. Ἐχει παραδοθῇ εἰς τέσσαρας παραλλαγάς, ἑλληνικὴν, γαλλικὴν, ἀραγωνικὴν καὶ ἰταλικὴν.

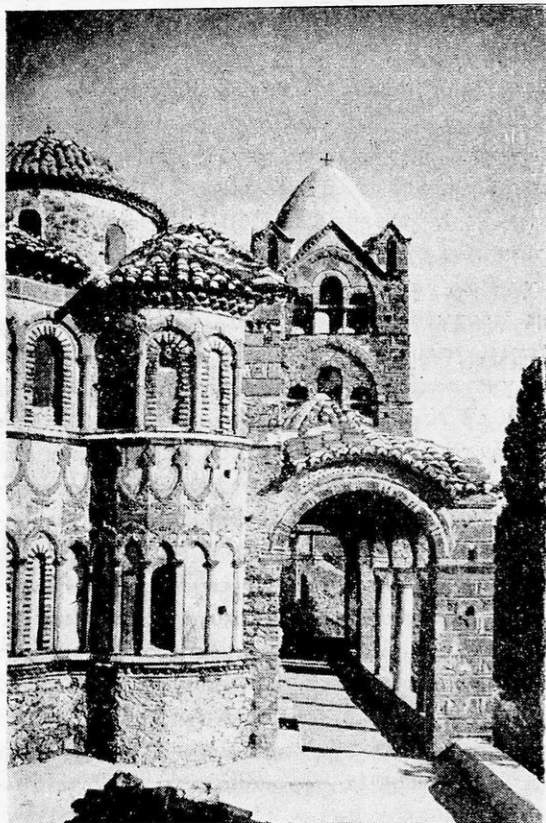
Ἐπίσης οἱ ἄνθρωποι συνήθιζον νὰ διαβάζουν εὐχαρίστους φανταστικὰς διηγήσεις ἱπποτικῶν κατορθωμάτων. Τοιαῦτα δὲ γαλλικὰ καὶ ἰταλικὰ ποιήματα ἐμιμήθησαν καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν ἔγραψαν ἔμμετρα μυθιστορήματα, μετ' ὑποθέσεις, αἱ ὁποῖα ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἢ ἀπὸ τὸν μεσαιωνικὸν βίον.

Χαρακτηριστικὸν ὅμως γνώρισμα τῆς πνευματικῆς κινήσεως τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ὅτι ἡ ἀκτινοβολία της καθίσταται αἰσθητὴ ἀμέσως εἰς τὴν Δύσιν.

Ἀλλεπάλληλα ταξίδια ἔκαμαν τρεῖς αὐτοκράτορες εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ Ἑλληνικὴ σοφία μεταφέρεται εἰς τὴν Ἱταλίαν, ὅπου πολλοὶ σοφοὶ ἐδίδαξαν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Ἐκ τῆς κινήσεως ταύτης ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Δύσιν ἡ Ἀναγέννησις, τῆς ὁποίας οἱ πλέον ἐπιφανεῖς πρόδρομοι εἶναι ὁ Γεώργιος Γεμιστὸς καὶ ὁ Βησσαρίων.

15. Αἱ Τέχναι

Ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων, οἱ ζωγράφοι προσθέτουν νέα στοιχεῖα εἰς τὰ ἔργα των, τοπία, βράχους, ἀρχιτεκτονικὸν βάθος καὶ δευτερεύοντα πρόσωπα, τὰ ὁποῖα εἶναι ζωηρὰ καὶ ὄχι αὐστηρῶς τυπικά.

68. Ὁ ναὸς τῆς μονῆς τῆς Παντανάσσης ἐν Μυστρά.
(15ος αἰὼν)

Οἱ σταυροειδεῖς ναοὶ ἔχουν μεγαλυτέραν κομψότητα μὲ τοὺς τρούλλους, ἐξωτερικὰς διακοσμήσεις καὶ στοάς.

Ἡ περίοδος αὐτῇ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἔχει ἀξίαν, διότι μὲ τὴν ὑπαρξίν ἐπαρχιακῶν κρατιδίων, ἀναπτύσσονται ἐγγώρια τέχνη με ἴδιον χαρακτῆρα.

Κέντρα τῆς τέχνης εἶναι τὸ Ἅγιον Ὅρος, ὁ Μυστράς, ἡ Ἄρτα, τὰ Μετέωρα ἡ Τραπεζοῦς, ἡ Νίκαια καὶ ἡ Θεσσαλονίκη.

Τὸ Ἅγιον Ὅρος, ἀναδειχθὲν ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν ἀκόμῃ χρόνων ὡς

προπύργιον τῆς Ὁρθοδοξίας, ἐνωρὶς εἶχε γεμίσει ἀπὸ μοναστήρια καὶ ἀνεπτύχθη ἐκεῖ τέχνη, ἡ ὁποία ἐπὶ αἰῶνας διετήρησε τὸν βυζαντινὸν χαρακτῆρα. Ὑπὲρ τὰ τριάκοντα μοναστήρια εἶχε τὸ Ἅγιον Ὅ-

ρος, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων σφύζονται. Αἱ ἐκκλησίαι τοῦ εἶναι πολυάριθμοι, αἱ τοιχογραφίαι λαμπραί, τὰ χειρόγραφα πολύτιμα, οἱ ἄλλοι θησαυροὶ τῆς τέχνης ἀμέτρητοι, ὅλα καλῶς φυλασσόμενα. Εἰς τὸ "Ἁγιον" Ὅρος δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν, ὡς εἰς μουσεῖον, τὴν ἐξέλιξιν τῆς βυζαντινῆς τέχνης, ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς ἐπόχῃς τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων, καὶ νὰ ζήσωμεν ἐν πολλοῖς τὸ Βυζάντιον. Ἡ ἀγιορειτικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἐπέδρασεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν ναῶν καὶ τῶν μονῶν ὁλοκλήρου τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

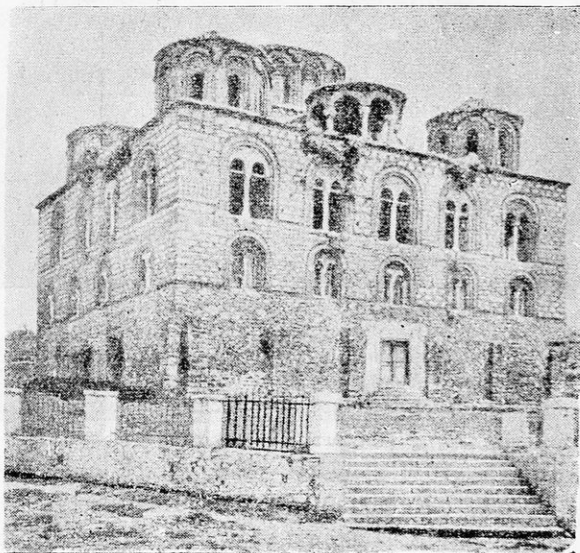
69. Ἡ θεία λειτουργία τῶν Ἀγγέλων.

(Τοιχογραφία Περιβλέπτου Μυστρᾶ).

Εἰς τὸ "Ἁγιον" Ὅρος ἀνεπτύχθη ἐπίσης καὶ ἡ ζωγραφικὴ, συνεχισθεῖσα μετὰ τῆς ὅλης βυζαντινῆς παραδόσεως καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ὅτε ἤχμασαν (16ος αἰὼν) ὁ συντηρητικὸς καὶ αὐστηρὸς ζωγράφος Ἀντωνῖος (Καθολικὸν Μονῆς Ξενοφώντος), ὁ μέγας Θεσσαλονικεὺς Μανουὴλ Πανσέληνος (τοιχογραφίαι τοῦ Πρωτάτου τῶν Καρυῶν), ὁ Θεοφάνης ὁ Κρής (Λαύρας, Σταυρονικήτα) καὶ ἄλλοι μαθηταὶ των. Παρὰ τὰς ξενικὰς ἐπιδράσεις ἡ ζω-

70. Ἀνατολική ἄποψις τοῦ Καθολικοῦ (κεντρικοῦ ναοῦ) τῆς εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας.

71. Ὁ εἰς Ἄρταν ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Παρηγορητίσσης (13ος αἰὼν).

γραφική τοῦ Ἀγίου Ὄρους παραμένει εἰς τὸ σύνολον βυζαντινὴ, ὑστά-
τη λάμπις τῆς βυζαντινῆς τέχνης τοῦ 14ου αἰῶνος.

Τὸν Μυστρᾶν ἔκτισεν ὁ Βιλλεαρδουῖνος εἰς ἀπόστασιν 5 χιλιομέ-
τρων ἀπὸ τὴν Σπάρτην, ἐπὶ χαμηλοῦ ὑψώματος τοῦ Ταυγέτου. Ὄταν
ὅμως ὁ Μυστρᾶς ἔγινε πρωτεύουσα τοῦ δεσποτάτου τῆς Πελοποννή-
σου ἔλαβε μεγάλην λάμπιν. Ἐκεῖ ἐδίδαξαν καὶ εἰργάσθησαν πολλοὶ
λόγιοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Πλήθων.

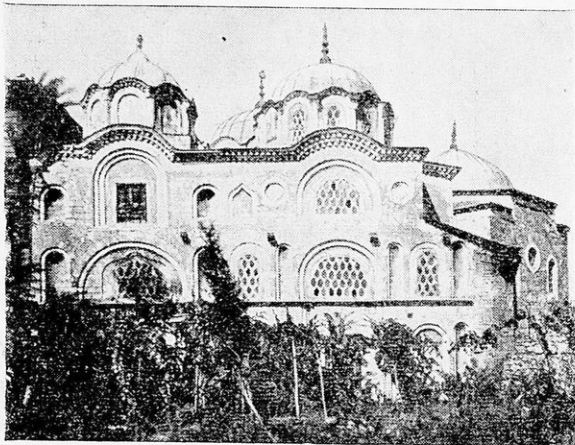
Τοῦ Μυστρᾶ σώζονται ἄφθονα ἐρεῖπια ἀπὸ τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ
λάβωμεν ἰδέαν τῆς λαμπρότητός του. Τὰ παλάτια, μέγα συγκρότημα

κτηρίων, συνδυάζουν
ἐπίδειξιν πλούτου καὶ
ισχύος. Ὁ ναὸς τῆς
Παντανάσσης εἶναι
δειγμα λαμπρὸν τῆς
ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ
Μυστρᾶ. Ὑπάρχουν
πολλαὶ ἄλλαι ἐκκλη-
σίαι, ὡς ἡ Μητρόπο-
λις, ἡ Περίβλεπτος,
ἡ Ὁδηγήτρια, ἡ Ἀ-
γία Σοφία κ.ἄ.

Αἱ ἐκκλησίαι τοῦ
Μυστρᾶ κατέχουν ἐ-
ξέχουσαν θέσιν διὰ
τὸν πλοῦτον καὶ τὴν
χάριν τῆς ἀρχιτεκτο-
νικῆς. Ἡ Παντάνασσα ὑπερβάλλει τὰς ἄλλας εἰς χαρίεσσαν ἐλαφρότητα
μορφῶν καὶ μὲ τὸ ὑψηλὸν κωδωνοστάσιον.

Πλούσιος εἶναι καὶ ὁ γλυπτικὸς ἐπὶ μαρμάρου διάκοσμος εἰς τὸ
ἐσωτερικὸν τῶν ἐκκλησιῶν.

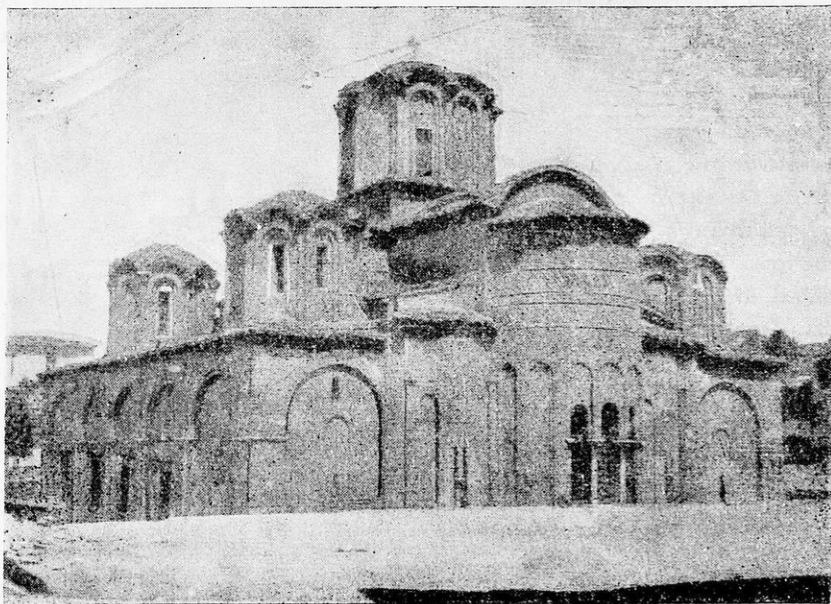
Αἱ ζωγραφίαι τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ὑπενθυμίζουν τὴν διακο-
σμητικὴν τέχνην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, αἱ δὲ σφριζόμεναι λαμπραὶ τοι-
χογραφίαι εἶναι ἄριστα δείγματα τῆς ἀναγεννήσεως τῶν Παλαιολό-
γων. Περίφημος ἦτο ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Χρυσοκεφάλου, ὅστις
ιδρύθη μὲν ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἀλλ' ἀνεκαινίσθη ἐπὶ Κομνηνῶν,
ἐπωνομάσθη δὲ οὕτω ἐκ τοῦ πλουσίου διακόσμου τῆς κεφαλῆς τῆς εἰκό-

72. Ἀποψις τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπό-
λει ναοῦ τῆς Παμμακαρίστου (ἥδη Φετιχιέ-Τζαμί).

νος. Μετετράπη εἰς τέμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτητῶν, ὡς καὶ πολλὰ ἄλλα χριστιανικὰ ἐκκλησίαι, ἀπανταχοῦ τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν κείμεναι, αἱ ὁποῖαι ἔσχον τὴν ἰδίαν τύχην, ὡς λ.χ. ὁ ἐν Κωνσταντινουλὶ νὰς τῆς Παμμακαρίστου, μετονομασθεὶς Φετιχιέ-Τζαμί. Τῶν χριστιανικῶν τούτων ναῶν πλεῖσται τοιχογραφίαι ἐξηλείφθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων δι' ἐπιγρίσεων καὶ ἐπισκευῶν.

Τὸ ὠραιότερον ἀρχιτεκτονικὸν μνημεῖον τῆς αὐτοκρατορίας τῶν

73. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ νὰς τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων (14ος αἰὼν).

Κομνηνῶν ἦτο ὁ νὰς τῆς Ἀγίας Σοφίας ἐν Τραπεζοῦντι, κτισθεὶς κατὰ τὸ σχέδιον τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ νὰς οὗτος περιεῖχεν ὠραίας εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι ἐδείκνυσαν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωγραφικῆς εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, ἡ ὁποία ἐκοσμήθη, ἰδίως ἐπὶ τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ' (1340 - 1390), μὲ πλῆθος ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων. Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν αὐτῶν παρατηρεῖται μεταβολὴ τοῦ σχεδίου. Ἐνῶ εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἐκκλησίαν ὁ θόλος μὲ τὸν ἄλλον ναὸν

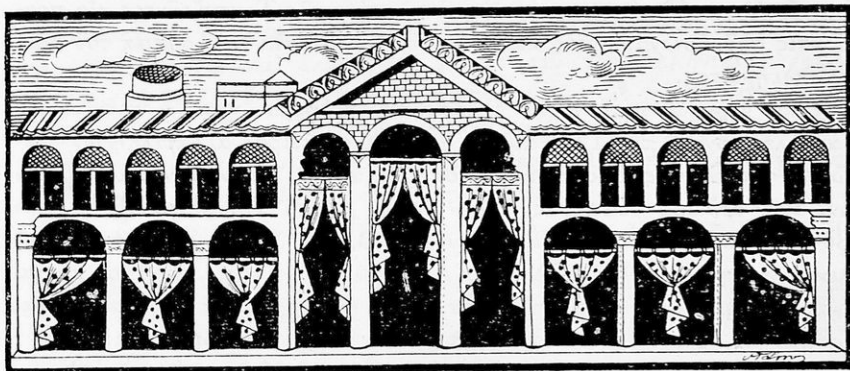
εἶναι ἐν ὅλῳ ἀδιαίρετον, εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Τραπεζοῦντος μία προ-
έκτασις τοῦ ἐσωνάρθηκος καθιστᾷ τὸν θόλον ἀπλοῦν κόσμημα τοῦ ὅλου
οἰκοδομήματος.

Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἐκτίσθησαν διάφοροι ναοί, ὁ τοῦ Ἀγίου
Παντελεήμονος, τὸν 12ον αἰῶνα, μὲ πολλὰς σειρὰς ἀλλεπαλλήλων στε-
γῶν, ὁ τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης, τὸν 13ον αἰῶνα, μὲ ἓνα κεντρικὸν τροῦλ-
λον, καὶ ἄλλους τέσσαρας μικροτέρους, ὁ τοῦ Προφήτου Ἡλία, τὸν
13ον αἰῶνα, ὁ ὁποῖος ἀντὶ θόλων ἔχει Β. καὶ Ν. τοῦ τρούλλου ἡμικυ-
κλικὰς κόγχας. Ὁ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, κτισθεὶς τὸν 14ον αἰῶνα,
εἶναι πραγματικὸν κομψοτέχνημα, διότι οἱ 5 τροῦλλοι εἶναι ραδινώτα-
τοι καὶ αἱ ἐξωτερικαὶ διακοσμήσεις τῶν τοίχων πολυποίκιλοι.

Καθ' ὅλου εἰπεῖν, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων αἱ Καλαὶ
Τέχναι φθάνουν εἰς ἀκμὴν καὶ ἡ περίοδος αὕτη χαρακτηρίζεται ὡς ἡ
τελευταία βυζαντινὴ ἀναγέννησις.

Ἡ τέχνη τοῦ Βυζαντίου ἐπέδρασεν εἰς τὴν ἐξέλιξιν καὶ τῆς σερβι-
κῆς τέχνης. Εἰς τὴν Σερβίαν ἐκτίσθησαν πολλὰ ἐκκλησῖαι, διακοσμη-
θεῖσαι ἀπὸ Ἑλληνικῶν καλλιτέχνων. Ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη ἐπέδρασεν ἐπί-
σης εἰς τὴν τέχνην ὅλων τῶν Σλαβικῶν λαῶν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην
(Ἰταλίαν, Γαλλίαν, Ἰσπανίαν καὶ Γερμανίαν).

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- 313 Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων διὰ τοῦ ὁποίου ἀνεγνωρίσθη ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία.
- 330 Κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
- 367 Ἐγκατάστασις τῶν Βησιγόθων νοτίως τοῦ Δουνάβεως.
- 395 Ὅριστικὴ διαίρεσις τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους εἰς Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικόν.
- 476 Κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους.
- 487 Κατάληψις τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τῶν Ὀστρογόθων.
- 532 Στάσις τοῦ Νίκα.
- 533 Ἐκδοσις κώδικος Ἀστικοῦ Ρωμ. δικαίου.
- 533 } Ἀνακατάληψις τῆς Ἀφρικῆς ὑπὸ τοῦ Βελισσαρίου
- 534 }
- 537 Ἐγκαίνια τῆς Ἀγίας Σοφίας.
- 540 Κατάληψις τῆς Συρίας ὑπὸ τοῦ Χοσρόη.
- 559 Ἐμφάνισις τῶν Οὐννων πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως
- 562 Εἰρήνη μὲ τοὺς Πέρσας.
- 608 Ἐμφάνισις τῶν Περσῶν πρὸ τῆς Χαλκηδόνος.
- 615 Κατάληψις τῆς Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τῶν Περσῶν.
- 617 Κατάληψις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Περσῶν.
- 626 Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἀβάρων.
- 633 Κατάληψις τῆς Συρίας ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
- 638 Παράδοσις τῶν Ἱεροσολύμων εἰς τοὺς Ἀράβας.

- 640 } Κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
 642 }
 673 } Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
 678 }
 717 } Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
 718 }
 730 Διάταγμα κατὰ τῶν εἰκόνων.
 732 Νίκη τοῦ Καρόλου Μαρτέλου εἰς Πουατιέ.
 754 Ἀπώλεια τῆς Βυζαντινῆς Ἰταλίας.
 762 Ἦττα τῶν Βουλγάρων ἐν Ἀγχιάλῳ.
 787 Ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων.
 800 Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας γίνεταὶ αὐτοκράτωρ.
 813 Ἐμφάνισις τοῦ Κρούμου πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
 817 Ἦττα τῶν Βουλγάρων ἐν Μισημβρία.
 826 Κατάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
 832 Διάταγμα τοῦ Θεοφίλου κατὰ τῶν εἰκόνων.
 843 Ἀποκατάστασις τῆς Ὁρθοδοξίας.
 858 Ὁ Φώτιος ἐκλέγεται Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.
 864 Ἐκχριστιανισμὸς τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου καὶ τοῦ Κυρίλλου.
 867 Διάρρηξις σχέσεων τῶν Ἐκκλησιῶν Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς.
 904 Κατάληψις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν.
 924 Ἐμφάνισις τοῦ Βουλγάρου Συμεὼν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
 989 Προσηλυτισμὸς τῶν Ρώσων εἰς τὸν Χριστιανισμόν.
 1018 Ὑποταγὴ τῆς Βουλγαρίας εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς.
 1054 Σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν, Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς.
 1185 Ἀλώσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν.
 1204 Ἀλώσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.
 1261 Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
 1348 Ἰδρυσις τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μορέως.
 1389 Μάχη εἰς τὸ Κοσσυφοπέδιον.
 1402 Μάχη τῇ Ἀγκύρας.
 1430 Ἀλώσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων.
 1453 Ἀλώσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.
 1460 Κατάλυσις τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μυστρά ὑπὸ τῶν Τούρκων.
 1461 Κατάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος ὑπὸ τῶν Τούρκων.

ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

1. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας.
2. Ἡ Ἀγία Ἐλένη ἀνευρίσκουσα τὸν Τίμιον Σταυρόν.
3. Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης.
4. Θεοδόσιος ὁ Μέγας μετὰ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ.
5. Ἰουστινιανὸς Α' (527 - 565) μετὰ τῆς ἀκολουθίας του.
6. Ἡ Ἐνθρονος Θεοτόκος.
7. Ὑδραγωγεῖον παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν.
8. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος.
9. Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Κορανίου.
10. Τέμενος τῶν Ἀράβων ἐν Κορδούῃ.
11. Αἶθουσα τῶν Πρεσβευτῶν τοῦ Ἀλκαζάρ.
12. Ἡ Αὐλὴ τῶν Λεόντων τῆς Ἀλάμπρας.
13. Βυζαντινὴ οἰκία τοῦ θου αἰῶνος.
14. Τὸ ἀνάκτορον τῆς Ραβέννης.
15. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τοῦ Ἀγίου Δημητρίου.
16. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῆς Ἀχειροποιήτου.
17. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου.
18. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Εἰρήνης Κωνσταντινουπόλεως.
19. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης.
20. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως (I).
21. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως (II).
22. Γενικὴ σημερινὴ ἀποψὶς τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας.
23. Ὁ καλὸς Ποιμὴν.
24. Ὁ Ἅγιος Δημήτριος καὶ οἱ ἰδρυταί.
25. Κιονόκρανον τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
26. Κιονόκρανον τοῦ Ἀγίου Βιταλίου τῆς Ραβέννης.
27. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (I).
28. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (II).
29. Τμήμα τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
30. Ἡ ὁχύρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
31. Βυζαντινὸν μεταξωτὸν ὕφασμα.
32. Τρίπτυχον μουσείου Λούβρου.
33. Ἐνδυμα Βυζαντινῆς.
34. Εἰκὼν συμποσίου (I).
35. Εἰκὼν συμποσίου (II).
36. Ἀνάρρησις τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ ἀσπίδος.
37. Κωνσταντῖνος ὁ Πρωγωνᾶτος.
38. Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος.
39. Κωνσταντῖνος ΣΤ'.
40. Θεοδώρα, σύζυγος τοῦ Θεοφίλου.

41. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών.
42. Λέων ΣΤ' ὁ σοφός.
43. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος.
44. 'Ο Ρωμανὸς Β' καὶ ἡ σύζυγός του Εὐδοκία, εὐλογοῦμενοι ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.
45. Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος.
46. Εἰρήνη Δούκαινα, σύζυγος 'Αλεξίου Α' Κομνηνοῦ.
47. Μανουὴλ Κομνηνὸς καὶ ἡ σύζυγός του Μαρία.
48. 'Ο ἐν 'Αθήναις ναὸς τῶν 'Αγίων Θεοδώρων.
49. "Αποφῆς τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ἐν 'Αμφίσσῃ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος.
50. 'Ο Παντοκράτωρ εἰς τὸν τροῦλλον τῆς μονῆς Δαφνίου.
51. 'Ο ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκίων.
52. 'Ο Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου καὶ δύο ἄγιοι.
53. 'Η ἀπιστία τοῦ Θωμᾶ.
54. 'Ο προφήτης 'Ησαΐας μεταξὺ Νυκτὸς καὶ "Ορθρου.
55. "Οθων Β', αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ ἡ σύζυγός του Θεοφανώ.
56. 'Ο καθεδρικὸς ναὸς τῆς πόλεως Reims.
57. 'Εσωτερικὸν τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῆς 'Αμιένης.
58. 'Ο καθεδρικὸς ναὸς τῆς πόλεως Worms.
59. Δύο γοτθικὰ κιονόκρανα.
60. 'Ο 'Ιησοῦς ἐμπαϊζόμενος ὑπὸ τῶν 'Ιουδαίων (Τζιόττο).
61. 'Η 'Αποκαθήλωσις (Μποτιτσέλλι).
62. 'Ιωάννης ΣΤ' Καντακουζηνὸς ὡς αὐτοκράτωρ καὶ μοναχός.
63. Μανουὴλ Παλαιολόγος.
64. Τὸ μέγα τεῖχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
65. Τεμάχιον τῆς ὑποτιθεμένης ἀλύσει τοῦ Κερατίου κόλπου.
66. 'Ο Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.
67. 'Ο δικέφαλος ἀετός.
68. 'Ο ναὸς τῆς μονῆς τῆς Παντανάσσης ἐν Μυστρᾷ.
69. 'Η θεία λειτουργία τῶν 'Αγγέλων (Τοιχογραφία Περιβλέπτου Μυστρᾶ).
70. 'Ανατολικὴ ἀποφῆς τῆς εἰς τὸ "Άγιον "Ορος μονῆς τῆς Μερίστης Λαύρας.
71. 'Ο εἰς "Αρταν ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Παρηγορητίσσης.
72. "Αποφῆς τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναοῦ τῆς Παμμκαρίστου.
73. 'Ο ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῶν 'Αγίων 'Αποστόλων.

I. Χάρτης τῆς Εὐρώπης μετὰ τὸ 476 μ.χ.	σελ. 31
II. Χάρτης τοῦ 'Αραβικοῦ κράτους κατὰ τὸ 750 μ.Χ.	» 121
III. Χάρτης τῶν θεμάτων κατὰ τὰ μέσα τοῦ 10ου αἰῶνος	» 185
IV. Χάρτης τῶν 'Ελληνικῶν χωρῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρ- κῆς κατακτήσεως	» 524

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	9
----------------	---

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ (330 — 641)

Κεφάλαιον 1ον. Οἱ χρόνοι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου

1. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος	13
2. Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως	17
3. Ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Ἰουλιανός	18
4. Θεοδοσίος ὁ Μέγας	20
5. Οἱ διάδοχοι Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου. Τὸ Ἀνατολικὸν Ῥωμαϊκὸν Κράτος	22

Κεφάλαιον 2ον. Ἡ μεγάλη μετανάστευσις τῶν λαῶν

6. Οὔννοι	25
7. Γερμανοὶ	27

Κεφάλαιον 3ον. Οἱ χρόνοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ

8. Οἱ μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ αὐτοκράτορες	32
9. Ἰουστινιανός	34
10. Πολεμικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ	37
11. Εἰρηρικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ	39
12. Λογγοβάρδοι ἢ Λομβαρδοὶ	41
13. Σλάβοι	42
14. Ἀβαροι	44
15. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ	45

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 4ον. Οἱ χρόνοι τοῦ Ἡρακλείου

16. Ἡράκλειος	48
17. Ὁ Ἰσλαμισμὸς	50
18. Ἡ ἔξοδος τῶν Ἀράβων ἐκ τῆς χώρας τῶν	53
19. Ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς	54

Κεφάλαιον 5ον. Ὁρθησκευτικὴ πολιτικὴ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου τῆς Α' Περιόδου

20. Ἀρειανισμὸς	60
21. Μονοφυσιτισμὸς	61

Κεφάλαιον 6ον. Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς

22. Ἡ παιδεία	64
23. Ἡ λογοτεχνία	66
24. Ἡ ἱστορία	69
25. Ἡ θεολογία	71
26. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ	75
27. Ἡ Ἀγία Σοφία	80
28. Ζωγραφικὴ καὶ Γλυπτικὴ	84
29. Ἡ φιλανθρωπία	89
30. Ἡ νομοθεσία	90
31. Ἡ στρατιωτικὴ ὁργάνωσις	91
32. Αἱ πόλεις	94
33. Ἐμπόριον - Ναυτιλία - Βιομηχανία	97
34. Ἡ γεωργία	100
35. Κατοικία - Ἐνδυμασία - Τροφή	101
36. Αἱ ἑορταί	105

Κεφάλαιον 7ον.

37. Τὰ Δυτικὰ Κράτη	108
---------------------------	-----

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ (641—1204)

Κεφάλαιον 1ον. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου — Οἱ Βούλγαροι

1. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου	113
2. Οἱ Βούλγαροι	115

Κεφάλαιον 2ον. Ἡ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων

3. Λέων ὁ Γ'	117
4. Κωνσταντῖνος ὁ Ε'	119
5. Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ'	122

Κεφάλαιον 3ον. Οἱ ἀπὸ τοῦ 802—867 Αὐτοκράτορες

6. Οἱ ἀπὸ τοῦ 802 - 813 αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου	126
7. Λέων ὁ Ἀρμένιος	128
8. Θεόφιλος καὶ οἱ διάδοχοί του	130

Κεφάλαιον 4ον. Θρησκευτικὴ πολιτικὴ τῶν Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τοῦ 641—867

9. Ἡ μέχρι τῆς εἰκονομαχίας θρησκευτικὴ πολιτικὴ	133
10. Εἰκονομαχία	134
11. Β' Περίοδος τῆς εἰκονομαχίας	138
12. Ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ αἱ σχέσεις Ἐκκλησίας μετὰ τὴν Δύσιν	140

Κεφάλαιον 5ον. Ἡ Μακεδονικὴ Δυναστεία

13. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών.....	144
14. Λέων ΣΤ' ὁ Σοφὸς	147
15. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος.....	149
16. Ρωμανὸς Β'.....	152
17. Νικηφόρος Β' Φωκᾶς.....	153
18. Ἰωάννης Τσιμισκῆς	155
19. Βασίλειος ὁ Β'	158
20. Τελευταῖοι Μακεδόνες αὐτοκράτορες.....	162

Κεφάλαιον 6ον. Οἱ χρόνοι τῶν Κομνηνῶν

21. Ἰσαάκιος Α' Κομνηνὸς	165
22. Σελτσούκοι Τούρκοι	166
23. Ρωμανὸς Δ' Διογένης.....	167
24. Ἀλέξιος Α' Κομνηνὸς	169
25. Ἰωάννης Β' Κομνηνὸς	172
26. Μανουὴλ Α' Κομνηνὸς	173
27. Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοὶ	176

Κεφάλαιον 7ον. Ἡ Δυναστεία τῶν Ἀγγέλων

28. Ἰσαάκιος Ἀγγελος	179
29. Ἀλέξιος Γ' Ἀγγελος	181

Κεφάλαιον 8ον. Βίος καὶ πολιτισμὸς τῆς Β' Περιόδου

30. Νομοθεσία καὶ Διοικήσεις	183
31. Ἡ παιδεία	186
32. Τὰ γράμματα	187
33. Αἱ ἐγκυκλοπαιδεῖαι.....	190
34. Ἡ τέχνη	191

Κεφάλαιον 9ον. Ἡ Δύσις

35. Τὸ Κράτος τοῦ Καρόλου	199
36. Ἐπιδρομαὶ κατὰ τῆς Εὐρώπης	201
37. Τὰ νέα ἔθνη καὶ Κράτη	202
38. Ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία	204
39. Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ	205
40. Ἡ πρώτη σταυροφορία	207
41. Ἡ δευτέρα καὶ ἡ τρίτη σταυροφορία	210
42. Ἡ τετάρτη σταυροφορία	212

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ (1204 — 1453)

Κεφάλαιον 1ον. Ἡ Εὐρώπη

1. Ἡ Γαλλία	217
2. Ἡ Ἀγγλία	218
3. Αἱ Ἱταλικαὶ κτήσεις	220
4. Ἡ παιδεία καὶ αἱ ἐπιστῆμαι	221
5. Ἡ λογοτεχνία καὶ αἱ τέχναι	223

Κεφάλαιον 2ον. Φραγκοκρατία καὶ Βυζάντιον

6. Ἡ Φραγκοκρατία	229
7. Τὰ Ἑλληνικὰ κράτη καὶ ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως	232
8. Ἡ αὐτοκρατορία καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς	235

Κεφάλαιον 3ον. Ἡ πτώσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους

9. Οἱ Παλαιολόγοι	237
10. Οἱ Ὀθωμανοὶ Τοῦρκοι	240
11. Ἡ ἄμυνα τοῦ Κράτους μέχρι τοῦ 1402	242
12. Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος μέχρι τῆς ἀλώσεως	245
13. Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως	247

Κεφάλαιον 4ον. Βυζαντινὸς πολιτισμὸς

14. Τὰ Γράμματα	255
15. Αἱ τέχναι	258
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ	265
ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ	267
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	269

Ἡ καλλιτεχνικὴ ἐμφάνισις τοῦ βιβλίου ὑφείλεται εἰς τὸν Α. ΤΑΣΣΟΝ

Ἐπιμελητῆς ἐκδόσεως Η. ΚΑΡΑΝΑΣΤΑΣΗΣ (ἀπ. Δ. Σ. ΟΕΣΒ 1856/3-6-60)

Τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιοσῆμον εἰς ἀπόδειξιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἀντίτυπον στερούμενον τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπον. Ὁ διαθέτων, πωλὼν ἢ χρησιμοποιοῦν αὐτὸ διώκεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἀρθροῦ 7 τοῦ νόμου 1129 τῆς 14/21 Μαρτίου (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α 108).

158

1-6.

ὁ Γ. Ροδῆς
Γραφικὴ

024000018219

ΕΚΔΟΣΙΣ Δ', 1960 (VII) — ΑΝΤΙΤΥΠΑ 23.000 — ΣΥΜΒΑΣΙΣ 999/2-6-60

ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ : ΑΔΕΛΦΟΙ Γ. ΡΟΔΗ, Κεραμεικοῦ 40

